

2014 | Tavasz / Nyár / Ősz / Tél

aVörös
postakocsi
művészet - tudomány - közélet

Privilegium

„...a nyíregyházi lakosok a mesterségeket és ipart mind inkább gyarapítani, mindennemű mesterembereket és műveseket kebelökbe befogadni, gyermekeiket is a mesterségekre és a művészetekre nevelni, s az ezekhez kívántató tudományokra oktatni kívánják...”

V. Ferdinánd

nka

www.avorostakocsi.hu

Szerzőink

Ágoston Tamás
Balog Edit Otilia
Balogh Péter
Baranyi Gergely
Becsy András
Bódi Katalin
Bödecs László
Czifra Mariann
Czomba Magdolna
Csabai László
Cserenkó Gábor
Dévai Lilla
Ésik Sándor
Garai Péter
Gyertyános Tímea
Herczeg Ákos
Horváth Imre Olivér
Jassó Judit
Jónás Tamás
Kecskeméti Zsuzsa
Kirilla Teréz
Kováts Judit
Kulin Borbála
Kürti László
Laborczi Dóra
Lapis József
Lauer Péter
Lovas Anett Csilla
Miklya Zsolt
Nagy Zsuka
Oláh András
Onder Csaba
Pap-Für János
Pataki Éva
Payer Imre
Petőcz András
Purosz Leonidasz
Szalay László Pál
Szászpataki Róbert
Szép Szilvia
Szihalmi Csilla
Takács Miklós
Támba Renátó
Tóth Barna
Vigh Imre
Zahorján Ivett
Zákány Tóth Péter

A Vörös Postakocsi

művészet - tudomány - közelet

Alapítva

2007, Nyíregyháza
ISSN 1789-4697

Alapító főszerkesztő

Onder Csaba

Szerkesztők

Borbély Szilárd

Bódi Katalin

Kulin Borbála

Kürti László

Szécsi Noémi

Munkatársak

Csabai László

Drótos Richárd

Kováts Judit

Kukla Krisztián

Nagy Zsuka

Szerkesztőségi titkár

Csajbók-Tulipán Klaudia

Design

Csekk István, Nagy Péter

Tördelő

Talpas Sándor

Szerkesztőség

Nyíregyházi Főiskola

4401 Nyíregyháza, Sóstói út 31/b.

avorospostakocsionline@gmail.com

www.avorospostakocsi.hu

Kiadja

Krúdy Gyula Társaság, Nyíregyháza
a Felíciter Kiadó gondozásában

Felelős kiadó

a Krúdy Gyula Társaság elnöke

Támogatóink

Nemzeti Kulturális Alap

Nyíregyházi Főiskola

A nyomtatott lapszám támogatója 2014-ben

Nyíregyháza Megyei Jogú Város

Önkormányzata

A Vörös Postakocsi folyóirat
művészet – tudomány – közélet

Alapítva:
2007. Nyíregyháza

Tartalomjegyzék

ÚTIRÁNY

Onder Csaba: <i>Krúdy és a halált hozó olvasás</i>	4
Zákány Tóth Péter: <i>Szakralizáció és de(és vagy re)szakralizáció</i>	12

FORSPONT

Vigh Imre: <i>Az író és/vagy újságíró Krúdy</i>	18
Garai Péter: <i>Romantikus építészeti kalandozások Nyíregyházán és környékén</i>	20
Takács Miklós: <i>A múlt erőszakossága</i>	25

FOGADÓ

„Könyvbaráttá kell nevelni a gyerekeket” – Sándor Csillát Czomba Magdolna kérdezte	30
„Az előadás szép lassan torkon ragadja a nézőt” Pintér Bélát Kirilla Teréz kérdezte	32
„Itt tartunk most, mit szóltok hozzá” – Beck Zoltánt Balogh Péter kérdezte	34

GYORSPOSTA

Kecskeméti Zsuzsa: <i>Isten haragudni fog?</i>	37
Ésik Sándor: <i>Charlotte nővér anemónája</i>	38
Pataki Éva: <i>Fesztiválok, forradalmak – Jancsó</i>	41

ÚTI FÜZETEK

Jónás Tamás: <i>Pepita, Palinódia</i>	44
Petőcz András: <i>A vakság új változata, Megfáradt ország</i>	45
Kováts Judit: <i>Elszakítva – regényrészlet</i>	46
Kürti László: <i>falubolondja, szívfolt</i>	52
Miklya Zsolt: <i>Hanni-Hanna</i>	54
Payer Imre: <i>Kilátás-metszetek</i>	59
Laborczy Dóra: <i>Jónás, Költözés, Befejezés</i>	60
Csabai László: <i>A segítő</i>	62
Czomba Magdolna: <i>Lábak, nyomok</i>	70
Gyertyános Tímea: <i>turkáló, hospitalizáció, Deficit</i>	71
Pap-Für János: <i>írhatatlan, a ki nem mondottak, a szem tükre</i>	72
Jassó Judit: <i>A 2005/0140302. sz. eset, A lelkiismeret megszólal</i>	74
Oláh András: <i>[következmények nélkül], elhalasztott utazás</i>	77
Ágoston Tamás: <i>Zombi, Kukac, Freskó, Gekko</i>	78
Szászpataki Róbert: <i>Szűz Mária jegyese</i>	80
Dévai Lilla: <i>Buda végleg, Krumpliháj</i>	84
Bödecs László: <i>Paradicsom</i>	85
Lauer Péter: <i>eső</i>	87
Horváth Imre Olivér: <i>Porphyria</i>	88
Balogh Péter: <i>másféle radiátor</i>	89
Szihalmi Csilla: <i>orvosi mű</i>	90
Támba Renátó: <i>Akvárium, Az ex-bajnok</i>	91
Purosz Leonidasz: <i>Ballada, Az atombomba</i>	92

Becsy András: <i>Kisvárosi limerik, Golden, Gyűrűk</i>	94
Cserenkó Gábor: <i>A főnök, A pénz miatt</i>	95
GYALOG GALOPP	
Laborczi Dóra: <i>Naponta fogyasszon</i>	96
Szalay László Pál: <i>Beágyazva életünk meséjébe</i>	98
Kulin Borbála: <i>Feljegyzések Virginiából</i>	99
OBJET TROUVÉ	
Zahorján Ivett: <i>Street art és social media</i>	102
Bódi Katalin: <i>A közöny-paradoxon</i>	105
Czifra Mariann: <i>Pálinkafőzés Kazinczyéknál</i>	108
A BAKON LESŐ	
Vaderna Gábor: <i>Élet és irodalom</i> (Tóth Barna)	111
Krasznahorkai László: <i>Megy a világ</i> (Baranyi Gergely)	113
László Noémi: <i>Föld</i> (Lapis József)	115
Szécsi Noémi: <i>Gondolatolvasó</i> (Balog Edit Otilia)	116
Tóth Krisztina: <i>Akvárium</i> (Szép Szilvia)	118
Borbély Szilárd: <i>A Testhez</i> (Lovas Anett Csilla)	120
Oravecz Imre: <i>Kaliforniai fűj</i> (Herczeg Ákos)	122
NYÍREGYHÁZA+ VIDOR Fesztivál	
Nagy Zsuka: <i>spagettiszív</i>	125
FOTÓK / BORÍTÓKÉP	
Szabó Attila	

Krúdy és a halált hozó olvasás

Onder Csaba

(*A tuzséri tragikus hipnózis*)*

Halált hozó hipnózis

1894. szeptember 14-én az esti órákban Tuzséron, a Lónyay grófok Szabolcs vármegyei kastélyában olyan tragikus esemény történt, amely utólag két szempontból is kuriózumnak tekinthető. Az egyik orvosi, és már az akkori világban szenzáció számba ment. A másik irodalmi, és leginkább a magyar irodalomra volt hatással. Az orvostudomány történetében itt esett meg ugyanis az első regisztrált „haláleset, amely hipnózis közben történt.”¹ Itt készített riportjai alapján pedig ekkor fedeznek fel „a magyar irodalomnak egy kiváló novellistát”, vagyis Krúdy Gyulát.²

De lássuk az első egykorú híradást az esetről:

„Salamon Ella úrhölgy, alapi Salamon Tódor huszonkét éves leánya f[olyó]. hó 14-én este a tuzséri kastélyban Vragassy, a bécsi mentőegyesület volt igazgató-főorvosa jelenlétében hypnotizálva lett. A hypnotikus álomból való fölébredése után Neukomm suggestiója alatt, Neukomm távollévő tüdőbeteg testvérenek kórisméjét írta le Vragassynak, amikor egyszerre csak nagyot sikoltott, s élettelenül rogyott össze. Az élesztési kísérletek sikertelennek bizonyultak, maga Vragassy, amit csak egy orvos megtehetett, mindent megtett, de haszontalanul, a leány halott volt. Vragassy a halál okául szívszélhűdést konstatált.” (*Megrendítő haláleset*. Kisvárdai Lapok, 1894. szeptember 16. 2. = KGyÖM Publicisztikai 501.)³

A nagyobb magyarországi és budapesti lapok ezt követően naponta közölnek tudósításokat és riportokat az esetről, sorra küldve újságíróikat a helyszínre. Neves külföldi lapok adnak hírt az esetről, külföldi és magyarországi szakértők sorát szólaltatva meg. Igen rövid idő alatt szinte minden szereplő és érintett megszólal, minden részlet napvilágra kerül.

Az egykorú média felfokozott érdeklődését nyilván több, egymással összefüggő ok inspirálta. Mint például az eset *körülményei* (gazdag grófi család az érintett); *drámaisága és tragikum*a (gyógyíthatatlan hajadon, annak életéért küzdő apa, aki végül halálának okozójává válik); *kriminalitása* (ölhet-e a hipnózis és/vagy a hipnotizőr?); *megmagyarázhatatlan* volta (Salamon Ella csodás látomásai, azaz test és lélek elválasztásának bizonyíthatósága); *atipikus* volta (a hipnotizált halála, rendkívüli körülmények egybeesése). Mind közül a legfontosabb talán mégis az ártalmasság le-

* A tanulmány rövidített formában először az Irodalmi Magazin 2014/3. számában jelent meg.

1 Richard von Krafft-Ebing báró, német pszichiáter nyilatkozatát lásd: Pesti Napló, 1894. szeptember 23. 6-7. = *Krúdy Gyula Összegyűjtött Művei. Publicisztikai írások 1.* Gyűjtötte, a jegyzeteket írta BEZECZKY Gábor, közreműködött HORVÁTH Anna, s. a. r. HRADECZKY Móni, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2007. [A továbbiakban: KGyÖM Publicisztikai] 530–532.

2 A „felfedezés” érdeme Gáspár Imréé, aki a Debreceni Ellenőr című lap szerkesztője volt ebben az időben. „...ő közölte először a Neukom által holtra hipnotizált Salamon Ella, a dúsgazdag úrleány szomorú tragédiáját. Egy akkor még hetedik gimnáziumot járó tizennyolc éves ifjú küldte lapjának az első cikket. [...] De nem csak az esemény szenzáció [mondta Gáspár a szerkesztőségben], hanem a feldolgozása is. Gyerekek, azt hiszem, felfedeztem a magyar irodalomnak egy kiváló novellistát. A harmadik Nyíregyházáról küldött cikk után Debrecenbe táviratozta a cikk íróját, s [...] szép fizetéssel alkalmazta lapjánál Krúdy Gyulát, a most már ismert író.” = KGyÖM Publicisztikai 496. Meg kell jegyeznünk, hogy Szathmáry Zoltán imént idézett 1910-es nekrológia több tévesztést is tartalmaz, mely talán hozzájárultak a Krúdy-legendához. 1. Nem Gáspár Imre közölte először a hírt, hanem a Kisvárdai Lapok. 2. Krúdy ekkor, 1894 kora őszén még nem töltötte be a 16. életévét (Krúdy talán idősebbnek mondotta magát). 3. Krúdy riportjai Mándokon és Tuzséron íródhattak – szövegük szerint onnét táviratozta azokat, eszerint kéretlenül.

3 A szemtanúk elbeszélése közül kiemelkedik Vragassy doktor elbeszélése, lásd: KGyÖM Publicisztikai 513–514.

hetett, hiszen ekkoriban a hipnózis *divatos* társadalmi gyakorlatként egyszerre volt laikus rutin⁴, és ragályos betegség (szenvedély)⁵ – mindenféle korlátozás nélkül bárki gyakorolhatta, klinikai hathatósága pedig még korántsem volt kidolgozott.⁶

A hipnózis divatosságának és „cirkuszi produkciós” jellegének illusztrálására elég csak a Kisvárdai Lapok egy korábbi számából idézni:

„Neukomm kútfúró nyomában az iható vizek módjára fakad fel a nem éppen új keletű hypnotizálással való foglalkozásnak divatja is. Így Mándokon, a »hívők« nagyobb számát nem említve, dr. Sziklássy Lajos úr tett érdekes kísérleteket e tárgyban [...] egy több tagból álló társaság előtt egy tizenhat éves leányt merített magnetikus álomba, s azzal a jelen volt szolgabíróné elveszett melltűjét igyekezett megkerestetni [...]. Tagadhatatlan, hogy egyes produkciókat, mint például bálba készülés örömei, a fogfájás gyötrelmeit meglepő következetességgel mediáltatta, nem csekély meglepetésére a nagyobb számú »nem hívő« jelen voltak». (*Hypnotizmus Mándokon*. Kisvárdai Lapok, 1894. május 6. 3. = KGyÖM Publicisztikai, 500–501.)

A „nem éppen új keletű hypnotizálással való foglalkozásnak divatja” az újság szerint a vármegye területén kutakat fúró Neukomm Ferenc, verseci vállalkozóhoz kötődik, akiről két évvel korábban már a Nyíregyházi Hírlap is mint sikeres műkedvelő hipnotizőről tudósított. Neukomm Nyírbátorban egy Borsod megyei földbirtokoson végzett sikeres mutatványokat, melyek után a nézők egyike (nyilván a „nem hívők közül”), összejátszást vélelmezve, párbajra hívta a vállalkozót. (*Hypnotizálás Nyírbátorban*. Nyíregyházi Hírlap, 1892. július 21. 5.) Hogy a becsületsértési ügy szerencsés véget érhetett, azt a lap egy hónapokkal későbbi tudósítása igazolja, amelyből már arról értesülhettek az olvasók, hogy Neukomm a városi főorvos jelenlétében a nyíregyházi huszárok között végzett sikeres bemutatót:

„Igen érdekes kísérletek történtek a hypnotizmussal kedden este a helybeli nagy kaszárnyában. Az itt időző Neukomm Ferenc a tisztikar felkérésére dr. Trajtler városi főorvos kíséretében ment ki a laktanyába, hol a tisztikar tagjai közül többen váltak be mint alkalmas médiumok [...], sőt ami annál is érdekesebb, maga a városi főorvos úr is hypnotizált, mégpedig sikeresen. Ugyanazokat a mutatványokat csinálta meg az általa elaltatott egyéneken, mint maga Neukomm. Mint halljuk, a főorvos úr gyógyítási kísérleteket szándékozik tenni a hypnozissal. Tudvalevő dolog, hogy Krafft-Ebing és sok más kiváló gyógyász sikeres gyógyításokat eszközöl hypnozissal.”⁷ (*Hypnoticus estély a kaszárnyában*. Nyíregyházi Hírlap, 1892. október 20. 3. = KGyÖM Publicisztikai, 499–500.)

Az eset jól illusztrálja a hipnózis egykorú orvostudományi státuszának rögzítetlenségét és társadalmi gyakorlatát. Hipnotizálni látszólag könnyű⁸; vele a laikus értelem számára nehezen magyarázható dolgok művelhetők, melyek egyben szórakoztató produkciók is. Trajtler doktor, a városi főorvos tudós ember, aki maga is megismétli az amatőr Neukomm mutatványait, tétova védekezésésképpen a gyógyításban való hasznosítást említi lehetséges folytatásként. Nagyjából ilyen előzmények és társadalmi megítélés között érkezik Neukomm Ferenc Tuzsérára, ahol hipnotizóri ténykedése „magasabb” értelmet nyer: a krónikusan beteg Salamon Ella jobban lesz, mi több, kivételes médiumnak mutatkozik, aki által test és lélek elválasztása nyerhet empirikus igazolást, majd az utolsó szeánszon holtan esik össze. Többféle iránya is lehetne eme ügy bemutató feldolgozásának. A magunk részéről egy karrier „csodálatos” indulá-

4 Richard von Krafft-Ebing: „[...] minden országban naponta ezer és ezer laikus kísérletezik a hipnotizálással” KGyÖM Publicisztikai, 530.

5 Neukomm felesége szerint férje egy bizonyos dr. Krause nevű hipnotizőr produkciója után ’fertőződött’ meg. A „rejtelmes mesterség föltétlen hívévé tette. Férjem Krause második előadására is elment, és azóta folyton csak a hipnózison törte a fejét” = KGyÖM Publicisztikai 524. Neukommról a legidősebb lánya pedig ezt nyilatkozta: „...a tántinak a hipnózis a vesszőparipája, éppúgy, mint Károly nagybátyám mindig a lelki üdvösségével bíbelődik, Gyula bácsinak meg az amerikai szőlővessző az egyetlen gyönyörűsége.” KGyÖM Publicisztikai, 524.

6 Vö. LAFFERTON Emese: *Halált hozó hipnózis. Egy 1894-es eset és a tudomány mentális földrajza*. Korall, 2005, 21–22. szám, 46–67.

7 A hipnózis orvosi lehetőségeiről egybehangzóak a vélemények: a kórimeret feltárásában lehet haszna, gyógyításra nem alkalmas, bárki lehet hipnotizőr, a szuggesztió nem vezet halálhoz – ez utóbbival vitatkozik Krafft-Ebing, vö. KGyÖM Publicisztikai 352.

8 Dr. Oláh Gusztáv az Angyalföldi országos tébolyda igazgatója megbotoztatná az ún. hipnotizőröket, a közönséget pedig felvilágosítaná: „Hipnotizőrök egyáltalán nincsenek, csak hipnotizálható lények vannak, szerencsétlen, idegbeteg teremtetések, akik a legkisebb behatásra egy kóros öntudati állapotba jutnak...” „Hipnotizőr azonban a kocsisom is lehetne, mert egy ilyen idegbeteg teremtetés a legkisebb okra kóros álomba mérül, s vakon engedelmeskedik akárkinek.” KGyÖM Publicisztikai 515.

sára vagyunk kíváncsiak, melynek során egy ismeretlen 16 éves nyíregyházi fiatalember vidékre utazik, hogy onnan íróként és fizetett újságíróként térjen vissza.

A Nyíregyházi Sajtóiroda

Előbb röviden szólnunk kell az előzményekről, amelyek szintén nem mindennapiak. A gimnázium utolsó éveit ekkor szülővárosában, Nyíregyházán töltö ifjú Krúdy (néhány diáktársával) saját újság létrehozásába fog. Az iskolai fogadtatás felbuzdítja, a szűk lokalitás pedig további motivációt szolgáltat, ezért Krúdy saját sajtóirodát alapít, az 1892–1893 között működő *Nyíregyházi Sajtóirodát*. Központi távirati iroda hiányában ekkoriban a lapokat beszerzett állandó levelezők tudósították a fontosabb eseményekről. Krúdyék is elsősorban híreket küldtek a fővárosi lapoknak (Pesti Hírlap, Pesti Napló, Egyetértés stb.) Nyíregyházáról és Szabolcsból. A lapok 5-10 krajcárt fizettek a beküldött hírekért. Ha nem volt hír, akkor a sajtóiroda maga állította elő a szenzációkat. A Pesti Napló 1894. július 3-i számában például a következő hír látott napvilágot a *Nyíregyházi Sajtóiroda* tudósítása nyomán:

„Veszedelem a Tiszán. Nyíregyházáról írja levelezőnk, hogy tegnap reggel Miden borzasztó szerencsétlenség történt. A Tiszán kompon akartak átkelni a vásáros emberek, s mikor már vagy nyolcvan ember szekerekkel, lovakkal a kompon volt, a dühöngő szél elszakította a kötelet és irtózatossal zuhanással csapta be a nehéz kompot a megáradt Tiszába. Az emberek sorsáról eddig még nem tudnak Nyíregyházán, de azt hiszik, hogy senki sem menekült meg.”

A következő számban az iroda újabb részletekkel szolgált a katasztrófáról:

„Hivatalosan még nem tudják, hogy hány ember pusztult el a habokban, de úgy számítanak, hogy nyolcvan, vagy száz lehet az áldozatok száma. Csak annyi bizonyos, hogy senki nem menekült meg a kompról, s annak a nagy tömeg embernek még hírmondója sem maradt, mind beleveszett a Tiszába. Tokajnál egy holttestet kifogtak a Tiszából.”

A fiktív hírgyártás két nappal később lepleződött le. „Ma kült – írta az egyik pesti lap –, hogy nemcsak nem történt ilyen tragédia, de nem is létezik Mid nevű falu.” Meglepő, hogy a leleplezés ellenére tovább folyt a fiktív hírek gyártása. *Szerelmi Idyll Nyíregyházán* címmel egy kalandos, revolveres leányszöktetésről szóló fantasztikus történet jelent meg a sajtóiroda tudósítása alapján a Pesti Hírlapban. A Nyíregyházi Hírlap 1894. szeptember 27-i számában a következőket olvashatjuk az esettel kapcsolatban: „[...] az egész kalandból egy szó sem igaz, az egész nem más, mint egy szenzációban utazó vidéki tudósító stílygyakorlata, melynek csak az a célja, hogy 4, vagy 5 krajcárjával számítva sorát, mennél többet hozzon jeles szerzője konyhájára... A tisztesség, igazság és jó ízlés nevében tiltakoznunk kell a helybeli tudósítók ezen botránnyos viselkedése ellen. Tiltakoznunk kell, s egyszersmind kijelentjük, ha még egyszer találkozunk a fővárosi lapok hasábjain a városunkban történekről írt ilyen alaptalan tudósításokkal, nem fogunk habozni nyilvánosságra hozni a beküldők neveit.” Eme komoly fenyegetést a főkolompos cégalapító ifjú Krúdy Gyula valószínűleg már nem olvashatta. Ugyanis már 25-én éjjel vonatra ült Nyíregyházán, hogy a mintegy 60 km-re lévő Tuzséra utazzon, „igazi” újságíróként szerezve magának országos hírnevet...⁹ (Ezek után már csak azon csodálkozhatunk, hogy a Debreceni Ellenőr szigorú főszerkesztője, Gáspár Imre, Krúdy későbbi mentora, miképpen is bízhatott meg a Nyíregyházi Sajtóiroda munkatársában, aki Tuzséról küldött számára cikkeket...)

Krúdy Gyula riportjai Tuzséról

Az ifjú Krúdy saját neve alatt négy jelent meg 1894. szeptember 27. és október 9. között a Debreceni Ellenőr hasábjain. Ebből három klasszikus helyszíni riport (*Tuzséri napok, A tuzséri tragédia hősei, A tuzséri sírnál*), a negye-

9 Hogy az „igazi” nem túlzás: Krúdy Tuzséron írt második tudósításába egyenesen bemásolta a főszerkesztőtől kapott újságíró „passepartout”-jának minden adatát. Vö. KGyÖM Publicisztikai 132. Az itt szereplő dátum alapján gondoljuk azt, hogy Krúdy 1894. szeptember 25-én, a hajnali órákban érkezhetett Tuzséra. Első riportjának önreflektáló, az odautazásra vonatkozó leírását (KGyÖM Publicisztikai 125.) a Magyar Királyi Államvasutak 1894. *Nyári Hivatalos Menetrendkönyve* is alátámasztja. Lásd: 54. *Nyíregyháza–Csap–Ungvár* (100. oldal). Eszerint Krúdy valóban indulhatott éjszaka Nyíregyházáról, hogy kora hajnalban érjen oda, mivel a Nyíregyházáról 1h10 perckor induló vonat 4h 22 perckor volt Tuzséron.

dik egy visszatekintő epilógus (*A tuzséri tragédia. Epilóg*), amelyben a sajtóvisszhangokra is kitér.¹⁰ Mivel nincs tudomásunk arról, hogy Krúdytól vettek volna át riportokat akár hazai, akár külföldi lapok, így cáfolható az a legenda, miszerint az ifjú Krúdy írásai révén kapott volna világhírré eme eset.¹¹ Írásai keletkezését megelőzően szinte már minden tudott volt: az ügyet részletesen tárgyalták a lapok, minden szóba jöhető szakértőt megkérdeztek. Krúdy írásából ezért nem is derül ki az eseménytörténet, a tudott dolgok bennük nem ismétlődnek. Ha Krúdy motivációit kutatjuk, akkor az esetet leginkább a háborúhoz tudnánk hasonlítani, amikor az ügyesség, a bátorság és a rátermettség gyors előmenetelt biztosít a fiatal katonatiszteknek a ranglétrán. Krúdy Tuzséron válik „hivatalosan” is újságíróvá, hiszen végre dokumentumot kap tevékenységéről. A tragédia résztvevőinek ekkor folyó nyilvános kihallgatása pedig alkalmat szolgáltat arra, hogy – újabb információk szerzése mellett – megrajzolható legyen eme alakok portréja. Krúdy írásai műfaji értelemben oknyomozó, helyszíni riportként értékelhetőek, amelyekben sokkal inkább az eset következményei, a helyszíni környezet, a kihallgatás leírása, s leginkább az eset szereplői kerülnek a középpontba. Figyelemre méltóak Krúdy irodalmi eszközei, későbbből jól ismert stílusa, plasztikus hangulati leírásai, pontos megfigyelései, apró jellemrajzai és szellemes ironiája, amelyek révén cikkei kiemelkednek a kortárs publicisztikák közül (nem véletlenül nevezi *novellistának* Krúdyt emiatt Gáspár Imre). De figyelmet érdemelnek az okokat fürkésző kíváncsiság mellett az esetet magyarázó meglátásai is. Az ifjú Krúdy különös és meglepő módon – szinte mindenki mástól eltérően – nem a hipnózisban leli fel a haláleset magyarázó okát, hanem a tudni vágyásban, és a helytelen olvasásban.

De kezdjük az elején:

„Becsapódott a hátam mögött a kupé ajtaja, és én tüzzel deklaráltam bensőmben:

– A tragédia színterére...

Mozdulni kezdtek alattunk a kerekek, és víg hajszolással iramodtak neki a végtelen sínpárok. Hangos köhögéssel kapaszkodott előre a gép. Ezeket a lapos nyíri buckákat úgy hívják, hogy svájci óriás, a gyorsvonatokat pedig kávédarálónak csúfolják ezen a vidéken.

Odakünn leszállott az éjszaka teljes gyászában. [...] egyedül valék a kupéban, gyászfátyolt ölte tehát kedélyem, ahogyan illik.

[...]

– Tuzsér!

Kiszállottam. A picinyke állomáson volt egy aranysapkás férfiú és egy másik férfiú, ki piszkos kék köténnyel derekán oltogatta a lámpákat [...] Az aranysapkás férfi állomásfőnöknek szólította magát és büszkén szalutált a tovarohanó vonatnak [...]. A kék kötényes férfi nem szalutált, sem nem feszítette kezeit zsebébe, mert ő szerény volt, és két hatosért elvezetett a falu elejéig.

Aztán egyszerre benne voltunk valami parkban, hol szabályos karikákban és nyolcszögekben nő a fű meg mindenféle virág. [Lónyay Pálma kastélya] zöldessárga épület, a közepe földszintes, két vége pedig félemelettel van ellátva. Városhegyen talán mindössze jókora lakóháznak mondanák, falun pedig kastélynak hívják és a környezetet udvarnak.”

Krúdy szeretne bejutni a kastély urához, de elutasítják, amin elképed, s némiképp meg is sértődik.

10 KGYÖM Publicisztikái 129–140., illetve: 150–152.

11 Feltehetően az utolsó cikket érthette félre Krúdy Zsuzsa és Katona Béla. „A nyíregyházi fiskális és a szép parasztlány elsőszülöttje, 13 esztendő korától haláláig, hihetetlen termékenységgel, bölcséggel rótt a lila tintás, apró betűs sorait. Apja irkonc-firkoncnak csúfolja, jogásznak szánja. Csak nagyanyja, Radics Mária méltányolja unokája irodalmi érdeklődését, sikereit. Már gimnazista korában számos vidéki lap munkatársa, s az ország legfiatalabb színikritikusa. Iskolát kerül, hogy a »tuzséri esetről« (hipnotizálás közben meghalt ott egy lány) helyszíni riportokat készítsen, s ezeket még a The Times és a New York Herald is közli.” KRÚDY Zsuzsa: *Krúdy Gyula 1878–1933. Élet és Irodalom*, 1963. május 11. 9. „Salamon Ella tragédiájának híre bejárta a világot. Krúdy riportjait a magyar lapokból a nagy külföldi lapok is átvették. Voltak azonban olyan világlapok is, amelyek közvetlen tudósítást kértek a Nyíregyházi Sajtóirodától.” KATONA Béla, *Krúdy Gyula pályakezdése*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 70. (Irodalomtörténeti Füzetek 75.). Krúdy anonim szerzőségéről, illetve a fenti állításokról lásd még BEZECZKY Gábor véleményét: KGYÖM Publicisztikái 494. A Times Krúdy által is hivatkozott cikke: „The Fatal Hypnotic Case” *The Times* 1894. 09. 22. A Krúdy által szintén hivatkozott *New York Herald* 1894. szeptember 20, 21, 22 lapszámaiban nem találtuk nyomát az esetről szóló tudósításnak.

„Itt gyűlölik az újságírókat [...]. Ostoba parasztnép lakik erre, kik tobzódna a piszokban és szennyben, az uraság kezét bizony nem lehet észrevenni sehol.” Később átutazik a szomszédos Mándokra, amelynek fogadója a tarkabarka riporterhadak főhadiszállása, ahol a helyi postamester átkozza az elektromosság feltalálóját, mivel hajnalokba tartóan neki kell a rengeteg riportot távirón lekopognia. Mándokon székelt az ügyet vizsgáló bizottság is, „kicsiny kabriolettel” kocsiznak át a tuzséri kastélyba, „hol néma megadással fogadja őket a lesújtott apa, és a most is hívó hipnotizőr mogorva arccal”. Akik, „ha feljő a hold és hűvös szellő karikázik végig a tuzséri rónán, egymás karjába kapaszkodva zárandokolnak ki a halott kedves sírjához [...], a bokrok között pedig gyöngye neszelés támad, és egy cinikus riporter bukkan elő a levelek közül...”.

A tragédia hősei

Mialatt az ifjú Krúdy a levelek közül figyeli a két férfit, s mielőtt a kihallgatás során, immár napvilágnál jobban szemügyre vehetné őket, érdemes röviden bemutatni az ügy többi érintettjét is. A tuzséri birtok ura, *Ifj. gróf Lónyay Menyhért* a szomszédos Mándokról hozott feleséget kastélyába, gróf *Forgách Margitot*. Első három gyermekük még az öt éves kort sem érte meg, utolsó gyermekük, *Lónyay Pálma* 1880-ban születik meg. A gróf négy évvel később, 35 éves korában, Abbáziában, agyrázkódásban meghal. Felesége újra férjhez megy, *Alapi Salamon Tódorhoz*, aki magával hozza házasságába lányát, az 1872-ben született *Salamon Ellát* is. (Salamon Tódor 1899-ben hal meg Tuzséron, felesége sokáig él még özvegyen a tuzséri kastélyban Pálma lányával és családjával. Lónyay Pálmát 1901. június 8-án veszi feleségül Odescalchi Jenő Zoárd.¹²) Salamon Ellánál már 15 évesen súlyos agybetegséget prognosztizálnak. Fejfájásai és görcsei miatt állapota kritikus, gyógyítására irányuló minden orvosi beavatkozás eredménytelen marad. Kínjait egyedül *Neukomm Ferenc* verseci (Dél-Bánság) vállalkozó tudja csillapítani. A csak németül beszélő Neukomm artézi kutakat fúr, az ő vezetésével készültek Nyíregyházán és a vármegyében az első mélyfúrású szivattyús kutak. Hobbija a hipnózis. Neukomm azonban – ahogyan arról Salamon Tódor, a reményt visszanyerő édesapa beszámol – nem csak cirkuszi produkciókra volt képes. Salamon Ellában ritka és kivételes médiumra találva „be akarta bizonyítani a lélek mindentudását és nagyságát s a testtől való elválaszthatóságát.”¹³

Igen fontosak tehát a motivációk mindhárom főszereplőnél. Salamon Tódor feltehetően nem divatból, hanem azért válik a hipnózis hívévé, mert lehetőséget lát benne halálosan beteg lánya gyógyulására. Neukomm Ferenc Ellában találja meg a régóta keresett médiumot, akivel bizonyíthatja az őt leginkább foglalkoztató dolgot: test és lélek elválaszthatóságát. Salamon Ella pedig büszke kivételes médium voltára. Eme motivációkat az ifjú Krúdy jó érzékkel ragadja meg, allegorikus figurákká alakítva a főszereplőket elbeszéléseiben.

Neukomm Ferenc így valóságos *apostol* lesz Krúdy portréja alapján, aki szenvedélyesen hisz a hipnózisban, tolmács által fordított beszéde közben „szemeiből rejtélyes fény” gyullad ki, úgy beszél, „mint egy apostol, mint egy misszionárius, ki emberevő, kegyetlen vadak közé kerülve az életét véli a hitre térítés által megmenteni.”

„Lelkesedten, pátosszal beszélt Neukomm tudományáról. Szinte szónokolt, az ígét hirdette. Gúnyolta az orvosokat és egyéb ilyen tudományos népséget, ki nem tudott hinni, csak amit meg tud fogni, de mámoros szemekkel nem lesz szerelmes a csillagokba vagy talán még azoknál is tovább.

Szürkülő, hosszú barna szakálla libegett a gyors beszéd közben, szeméről leesett a csipetű, hullámos nagy haja öszkekuszáltan esett homlokába, és ő beszélt tovább hívón, önfeledten...

A vizsgálóbíró pedig csendesen mindössze annyit sűgött az ügyész fülébe:

– Óh, mily nagy poseur!

Salamon Tódor a magyart alig beszélő *gentleman*, a kastély termeiben bolyongó megtört király: nincs benne semmi romantika, eléggé földhöz ragadt, egy dolog érdeklí: a lánya egészsége, gyógyulása. Egyedül emiatt karolja fel »a világfelforgató hatalmat«, a hipnózt.

12 Révész Éva: *Fejezetek Tuzsér község történetéből és néprajzából*. (Szakdolgozat.) Kazinczy Ferenc Református Tanítóképző Főiskola, Sárospatak, 1996.

13 KGyÖM Publicisztikai 504.

Salamon Tódor negyvenöt-ötven éves ember, magas, kövér termetű, ritkuló fővel. [...] A magyar nyelvet nem egészen korrektül beszéli, kissé szépassági akcentussal [...]. Szürke, kopott szemei vannak, melyekről eszembe jutott Gárdonyi hasonlata a nadrággomb és az ő szeme között. Ajkait gögösen kitolja előre. Átlag művelt ember [...], jól lő, vív, lovagol, szereti a sportot [...]. Perfect gentleman.

[...] Salamon Tódor gyűlöl bennünket, a közvélemény munkásait, hírlapírókat, de mi nem tudunk rá ezért haragudni, de azért mi méltányolni tudjuk az ő végtelen fájdalmát, az ő kétségbeesésére pedig írt csepegtetünk tollunkból, midőn önvádtól mardosva, fájdalommal s bánattal jár-kelel kastély termeiben, nem tudván nyugtot találni éjjel párnáin, és vezekleni hajta a mardosó önvád [...] megtört, összeesett ez a büszke ember, e gögös oligarcha, vagy talán jobban mondva demagóg!

Gyűlölök mindenfelé a környéken [...]. Rettenetesen hajt. A lovairól szakad a tajték, habban úsznak, és ő üti őket szakadásig ostorával. Nyíregyháza három óra járás ide vonaton, ő fogadásból három óra negyvenöt perc alatt hajtattott az országu-ton be a megye székháza elé.”

Az ügy „koronatanúja”, Ella kapja a legnagyobb figyelmet. Őt a nagyközönség leginkább apja beszámolójából ismerheti. Alapi Salamon Tódor a Pesti Naplónak küldte meg a leányával történt hipnotikus esetek hiteles beszámolóját, s a lap 1894 áprilisában közölte is írását (majd, a halálesetet követően, szeptember 19-én ismét közreadta azt)¹⁴. A tragikus szeptember 14-i szeánszot megelőző eseményeket, Neukomm tuzséri tevékenységének részleteit, Ella médiumként véghezvitt cselekedeteit innen bárki megismerhette. Neukomm a már ismert koreográfiáknak megfelelően, kisebb-nagyobb társaság előtt produkáltatta Ellát és egy másik kisasszonyt, Ott Paulát. Elfelejtették az anyanyelvüket, nem tudtak háromnál tovább számolni, egyik sem bírta felemelni egy kávéskanalat az asztalról. Az édesapa szerint mindez „a két médium egészségére a legjobb hatással volt”: Paulának elmúlt az idült gyomorkattarusa, Ella pedig megszabadult a főfájástól. Ezen túlmenően Ella képes volt hipnózis alatt eltűnt tárgyat fellelni, méghozzá Forgách Elza grófnő broch-tűjét, mi több, nem sokkal később egy esti szeánszon, Mándokon (éppen egy eltűnt órát kerestettek Ellával) a fiatal lány hirtelen felsikított, majd részletesen előadta, ahogyan jelen időben egy tolvaj éppen belopózik a tuzséri kastélyba, s ott fosztogat. A vendégeskedésből hazahajtató család konstata-lta a lopást (családi ezüst tűnt el), a másnap kiérkező csendőröknek viszont Ella már nem volt hajlandó elárulni a lopott holmi hollétét, holott állítólag tudta azt. Mindezt szociális szempontokkal indokolta: nem kívánta leleplezni a szegény, kolduló tolvajt.

Az igazán meglepő esetek azonban csak ezután következtek. Ella „csodatételei” közül a legkirívóbb az volt, amikor hipnotikus álmában megadta annak a két vadorzónak a személyleírását és rejtekhelyét, akiket Somogy megye egész csendőrsége addig hasztalanul keresett. Kund Béla orvul meggyilkolt vadász gyilkosait a somogyi csendőrök Ella látomása alapján nemsokára elfogták, s a vadorzók nem tagadták tettüket.

Az ifjú Krúdy előadásában Ella nem különleges médiumként, hanem *a tuzséri kastély tündéré*ként jelenik meg. Krúdy, a halál okait fürkészve, a boncjegyzőkönyv alapján előbb azt mutatja meg, amire tulajdonképpen mindenki kíváncsi: Ella *agyát* (a fiatal nőt egyszer exhumálták és kétszer boncolták). Leírása meglehetősen morbid és bizarr:

„Szeretnék orvos lenni, a kórbonctannak tudója, hogy megérthetném azt a rendkívüli hatást, melyet a hipnózis idézhetett elő, tönkroncsolva egy fiatal lány agyát, képtelenné téve őt minden egyébre, éltetőjévé téve neki a hipnózist, mely nélkül talán még hamarabb elpusztult volna.

[...] elébem adták a boncjegyzőkönyv adatait, módomban volt azokat elolvasni, de mily rettentően leverő az egy ambiciózus fiatalemberre, mikor tudni szeretne, és nem tudhat. Ott olvastam: az agynak egyik oldala vastagabb volt, az orvosok azt mondták rá, hogy a rossz fekvésétől van a hullának, de mást írtak be a jegyzőkönyvekbe. Apró darabjaira metélték az agyvelőt, hegyes lancettákkal turkáltak ebben a kocsonyanemű anyagban, mondhatnám parányira bontották azt, és aztán éppen nem sokkal többet tudtak meg ők, mint én, egy laikus, aki éppen abban különbözik többi dr. nélküli kartársától, hogy egynéhány boncolásnál már jelen volt, és az ebédnél nyelvcsettentéssel fogadja a puha beefsteaket, ha eléggé összetapogatott már egy csomó emberi gyomrot.”

Majd Ellából szinte mesebeli alakot formál a falubeliek szóbeli közlései alapján:

14 Lásd: KGyÖM Publicisztikai 502–510.

„Gyakran sétálgatott a nép gyermekei között, jó szívről meséket regél a nép, sok helyen, minden kis parasztviskóban megsírátták, megkönyezték a tuzséri kastély tündérét. Nem volt valami rendkívüli szépség, csak kedves volt, gyakran azonban ingerlékeny, indulatos, könnyen haragra lobbanó...”

Portréjában az a legmeglepőbb, hogy Salamon Ella halálának okait kutatva az ifjú Krúdy többször s egyértelműen *a tudni vágyást, és az olvasást* nevezi meg a halál okaként – s nem a hipnózist (habár némi következtelenséget felfedezhetünk – lásd az előző idézetben a hipnózis agyat tönkreronsoló hatásáról). Krúdy szerint Salamon Ella nőként sokat, de nem fiatal lányoknak való könyveket olvasott:

„Salamon Ella már azelőtt nagy izgalommal olvasta atyja könyvtárának kincseit, a nagy francia enciklopédisták munkáit, különösen Rousseau-t, az újak közül Flammarion Kamill volt kedvenc írója. Majdnem könyv nélkül tudta az *Urániát*...”

Hogy is mondja Suderman?

– Ne vágyjunk a csillagokra!

Salamon Ella a csillagokra vágyott, nagyon okos szeretett volna lenni, felül akart minden emberi elmén kerekedni, felhői régiókban utazott, mikor a földön járt és bukdácsolt a göröngyeiben. [Miért kellett meghalnia 22 évesen? – teszi fel a kérdést a 16 éves Krúdy.]

Miért?

Mert nő volt és tudni akart!

Most már tud mindent!”

Salamon Ella kamasz korától súlyos beteg, nyilvánvalóan vágyik a gyógyulásra, keresi betegségének okait – a világ tudományos megismerése, így talán betegségének okai, és talán a halál utáni világ képzeire való válaszok is fellelhetőek az olvasmányok alapján. Ella a felvilágosodás híve, tudományos alapon kíván állni, de Flammarion olvasása elragadja. „Flammarion Camille rendkívül nagy érdekű dolgokat ír nekünk – mondja az ifjú Krúdy –, de nem fiatal leányoknak.”¹⁵

Flammarion Kamill,

akinek olvasása Krúdy szerint nem fiatal leányoknak való, s aki Ella halálát okozta, francia csillagász volt. Az egykorú Pallas Nagylexikon szerint 1842-ben született Montigny-le-Roiban [és 1925-ben hal majd meg].

„Eleinte (1858-ig) teológiát tanult Langresban és Párizsban, később azonban az asztronómiaira adta magát és a párisi obszervatoriumon dolgozott, majd a «Bureau de longitudes»-nél. 1865-ben a «Cosmos», majd a «Siccle» szerkesztőségébe lépett mint munkatárs és szélesebb körben ismertté vált csillagászati cikkei és előadásai révén. 1868-ban többször felszállt léghajón tudományos célból; mint a havrei tengerészeti kiállítás tudományos osztályának elnöke sokat tett, hogy csillagászati tanulmányok iránt minél szélesebb körben érdeklődjenek. [Főbb munkáinak felsorolása után ezt írja a lexikon:] *F. tagadhatatlanul érdemesen dolgozik az asztronómiai ismeretek terjesztése érdekében; nem idegenkedik azonban némi spiritiszta és hasonló irányú felfogástól; a bolygók és első sorban a Mars lakottságának buzgó előharcosa; ennek a kérdésnek vallásérkölcsi problémákkal való összekapcsolásából támadt Uranie c. műve. F. Juvisyben obszervatoriumot tart fenn és ott dolgozik asztrófizikai irányban. F. munkái nálunk meglehetősen ismeretesek. Sok apró közlemény jelent meg tőle lapjainkban is; Népszerű csillagásztanát Hoitsy Pál fordította le (Budapest, 1882); Uránia-ja két kiadásban is megjelent magyarul (Budapest, 1890); Utazás az égben című munkája (Magyar Génusz 1893) Huszár Vilmos fordításában jelent meg. Feleki József Csillagászati olvasmányok címmel (Bpest, 1894) adott ki egy kötetet műveiből. Legujabban megjelent munkáját pedig: A világ vége címűt Kenedi Géza fordította le (Budapest, 1894).”*

Nicolas Camille Flammarion tehát korának ismert és elismert csillagásza volt, ő alapította meg a Francia Csillagászati Társaságot, 1878-ban megjelent kettős-csillag katalógusa a maga korában alapvető munkának számított. Számos nagyszerű csillagászati, légkörtani és geofizikai ismeretterjesztő munkát írt, generációk nőttek fel népszerű csillagászati könyvein, amelyeket számos nyelvre lefordítottak. Sok állítása másrészt ma már a fantasztikum világá-

15 KGYÖM Publicisztikai 139.

ba tartozik (nem véletlen, hogy írt sci-fit is), miszerint a Mars bolygó vörös színét a rajta lévő növényzetnek lehet tulajdonítani, hogy felületét csatornák hálózják be, hogy lakói egy sokkal fejlettebb civilizációhoz tartoznak, hogy a marslakók már többször is megpróbálták felvenni a kapcsolatot a földlakókkal, hogy a Jupiteren légnemű halmazállapotú lények élnek, hogy valamennyi égitestnek az a rendeltetése, hogy értelmes lények lakóhelyeül szolgáljon. Flammariont a pszichikai jelenségek is izgatták. Azt gondolta, hogy a szellemvilág rejtélyeit kizárólag tudományos módszerekkel lehet megfejteni, mert a vallási megközelítés valamennyi formája illúzió. Ella „majdnem könyv nélkül tudta” Flammarion népszerű *Uránia* című regényét, amelyet magyarul is olvashatott. Az *Uránia* második része egy ragyogóan tehetséges francia tudós és egy norvég lány egzaltált szerelmének a történetét mondja el, sok önéletrajzi elemmel. Georges és Iklea egy léghajón emelkednek a felhők fölé, hogy az északi fény jelenségét tanulmányozzák. A ballon azonban műszaki hiba miatt lezuhan, és mindketten életüket veszítik.

Salamon Ella a szellemvilág rejtélyeiről olvas. Nem hisz a vallási magyarázatokban. A felvilágosodás (Rousseau és Montesquieu) híve, és Flammarion után úgy gondolja, hogy a szellemvilág rejtélyei tudományosan magyarázhatóak. Neukomm vele végzett hipnózisai a test és lélek elválaszthatóságát bizonyítják számára. Krúdy tehát úgy véli, ha egy fiatal, művelt, de eleve érzékeny nő fogékonyvá válik a spiritizmus tudományos vizsgálhatóságára, amit Flammarion képviselt, az tragédiához vezet. Salamon Ella szűz volt, profán emberi dolgokkal nemigen foglalkozott. Sokat olvasott és álmodozott. A csillagokba vágyott és azon is túl, korának elismert tudományos módszerei alapján. Aztán 1894 tavaszán, írja Krúdy, „előjött valamerről Neukomm. Egymásra talált a két szerencsétlen.” (Akárcsak a szintén szerencsétlen végű Flammarion hősök a léghajón.) „Salamon Ella beteg volt, sokat szenvedett a fejére. Neukomm gyógyította, és az apa nem volt kíváncsi semmiféle diplomára. A szerencse kedvezett Neukommnak, médiuma jobban lett, de megváltozott teljesen...” Ella elé kilép az olvasmányokból egy valóságos Flammarion, egy igazi apostol, a tuzséri kastély tündére pedig a tudományos megismerés hősnőjévé változik. A „mindenható hipnózis, mely képes arra, hogy a lelket elválassza a testtől”, valóságos szenvedélyévé válik: mindez egyszerre gyógyítja a krónikus főfájásból, és romantikus hősnővé teszi, aki képes a világok közötti utazásra. (Különösen egybevág ezzel Jósza András megyei főorvos szakvéleménye, miszerint „Salamon Ella, aki a legnagyobb fokú idegességben szenvedett, nagymértékben hiú volt arra, hogy ő milyen kitűnő médium. [...] követelte, hogy produkáltassa magát a hipnotikus médium szerepében”.¹⁶)

Addig a végzetes estéig (amely egyébként bármikor bekövetkezhetett volna) mindenki boldog: a gentleman végre megmentette egyetlen gyermekét, a próféta ügye nagy és reprezentatív nyilvánosságot kapott, a kastély tündére pedig végre szerelmes. Aztán Ella teste és lelke végleg elválnak egymástól. A református temető fakeresztjét böngészve az ifjú Krúdy pedig azon töpreng, hogy:

„Miért kellett így történni?

Miért? Nem tudja senki, senki. Sem a vizsgálóbíró, sem az orvosok, senki!...

De talán mégis?

Valahol vagon mondvá, hogy nőnek felesleges – tudni.

És ő tudni akart.

A tudomány nagy bosszúálló!”¹⁷

Epilógus

A hatósági vizsgálatok eredményeképpen megállapítást nyert, hogy Salamon Ella tünetei alapján feltehetően hiszterio-epilepsziában szenvedett, agyödémában halt meg, nem a hipnózis okozta a halálát, de a körülmények elősegítették annak hirtelen lefolyását. Az eset után nem ítélték el senkit gondatlanságért, az apa nem emeltetett vádat, nem történt bűncselekmény. Az esetet követően a belügyminiszter még 1894-ben rendeletileg mind a laikus, mind a klinikai hipnózis gyakorlását betiltja Magyarországon, ennek ellenére a hipnózis titkos összejöveteleken továbbra is virágzott. Ella „csodatételeire” racionálisan továbbra sincs magyarázat.

¹⁶ KGYÖM Publicisztikai 534.

¹⁷ KGYÖM Publicisztikai 139-140.

Szakralizáció és de(és/vagy re)szakralizáció

– Kosztolányi Dezső: *Lucifer a katedrán*

Zákány Tóth Péter

Kosztolányi színházkritikáiról a nem oly távoli múltban elhangzó egyik értékelés szerint a szerző írásaiban kirajzolódó színházélmény nem a vizualitáson, hanem a szép szövegmondáson alapul.¹ Tanulmányaiban „abszolút prioritást élvez az író és a dramatikusszöveg,”² s ezért a legtöbbször nem a színházi élmény sajátosan egyedi, másra vissza nem vezethető tapasztalatából, hanem az író és az irodalmi szöveg ismertetéséből, vagy az ezekhez rendelhető, a korban kanonikusnak számító értelmezések valamelyikéből indul ki, ezek teljesülését kérve számon a művek színházi adaptációján. Minthogy azonban, miként azt Kékesi Kun Árpád látja, a kortárs színházzszeniotikában már egyenesen közhelynek számít, hogy a színdarab és a belőle készült színházi előadás verbális jelei között azért „nincs [és nem lehet] azonosság,” mivel nemcsak „más-más jelrendszeren keresztül jönnek létre,” de „a betűk és a hangok elhanyagolhatóan látszó különbsége valójában az eltérő jelrendszereken keresztül képződő jelentések” diszkrpanciáját eredményezi, így innen nézve feltételezhető, hogy Kosztolányi igazából nem számol a kétféle tapasztalatnak a jelentések létrejöttében játszott nagyon is aktív szerepével.³ Ebből következik, hogy amikor Kosztolányi látszólag színházról ír, azaz a színészi játékra, a gesztusokra, a jelmezekre, a mimikára, a díszletek megjelenésére, a megvilágításra koncentrál, akkor is inkább irodalmárként viselkedik. A színház Kosztolányi felfogásában Kékesi Kun szerint akkor jó, ha megfelel az irodalmár szövegről alkotott elvárásainak, s emiatt valójában úgy tekint arra, mint művész és kultúra közötti pusztá közvetítő átmenetre.⁴

Ennek némileg ellentmond, hogy Kosztolányi, úgy tűnik, nagyon is tisztában volt a különféle médiumoknak az értelemképzést meghatározó sajátos jelentőségével. 1929-ben például, a beszélőfilm és a színház párviadaláról gondolkodva, úgy véli, hogy „a beszélőfilm végre megadta a kegyelemdőfést az amugy is végelgyengülésben szenvedő színpadnak.”⁵ A színház gyöngéi éppen abban a törekvésben válnak a leginkább nyilvánvalóvá, ha ez a közvetítő megpróbálja elérni és lekövetni a hangos film technikai lehetőségeit, amelyben „az érzékelhető anyag, egy fej, egy szem, egy gép kattogása, a patak csobogása, a lomb susogása, a gyerek sírása, nevetése, dudorászása, százszor szebben beszél minden filozófiai bölcseségnél.” A beszélőfilm előnye, hogy az akusztikai ingereket „ép úgy érzékeljük, akár a tárgyakat.” Ehhez viszonyítva a színpad nyújtotta tapasztalat meglehetősen szegényes a magyar író szerint: „Szavak, kongó szavak! Kasírozott díszletek között szavak izzanak, szavak ágálnak, szenvedélyimitátorok jönnek-mennek és a szűk térre határolt játékot leöntik a filozófia mártásával.” Nem véletlenül nyugtazza úgy már 1918-ban, hogy a színház, amely „egy kissé amerikasabb ütemet vett fel,”⁶ jövője az expresszionista színpad. Ennek képviselői ugyanis már „lehetetlennek érzik azt, hogy a színész pusztán ábrázolja az életet, a polgár pedig azon csodálkozzon a zárt székében, hogy a komédiás pont úgy veszi ki tárcájából a cigarettát, mint ő maga.” Díszleteik nem „valóságmásolók többé”. Nem „egy erdőt, kastélyt jelentenek, hanem valami önálló művészi mondanivalót.”⁷ Ami tehát a színház befogadója

1 Kékesi Kun Árpád, *Kosztolányi, Shakespeare és a színházi kritika nyelve = Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk.: Kulcsár Szabó Ernő és Szegedy-Maszák Mihály, H. n. [Bp.], Anonymus, 1998 (Újraolvasó), 340.

2 Uo., 339.

3 Uo., 340.

4 Uo., 343.

5 *A beszélőfilm és a színpad. Babits Mihály, Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső a beszélőfilm és a színház párviadaláról*, Bácsmegeyi Napló, XXX. évf. 314. sz., 1929. nov. 17., 39.

6 Kosztolányi Dezső, *Játék a porban* = Uő., *Színházi Esték II.*, s. a. r. és jegyz. Réz Pál, Bp., Szépirodalmi, 1978, 726.

7 Uo., 727.

számára, Lacan kifejezését kölcsönözve, a legjobb esetben is csak képzetes, az a film nézője számára nagyon is valós lehetőségnek bizonyul.⁸

Kosztolányi szerint ugyanakkor, akinek egyik korai írásában a dráma története nem választható el a médiumok és magának a színház épületének a változásától, a színpadi illúzióknak ez az alighanem a film hatására bekövetkező gyökeres átalakulása magán a dráma szövegén is nyomot hagy. A naturalista dráma jelentősége pontosan abban rejlik, hogy, leszámolva a romantikus színjáték „cikornyás, lovardaszerű” épületeivel, egy a számára megfelelőbb helyet keres, amelyet egy olyan „intim skatulyához” hasonlít,⁹ ahol „sallagnak”, „romantikának”, „koturnusnak”, deklamációnak nem hogy nem találni nyomát, de mivel a színészek viszonylagos közelségben helyezkednek el a közönséghöz, ezért minden csupa egyszerűség és elemző mélység, mint Gerhart Hauptmannál vagy Ibsennél. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a fényképezés, ami a korábbi, Alberti-féle ablak alapján építkező festészet reprezentációról alkotott elképzelését is fokozatos újragondolásra készítette, az Kosztolányinál, a dráma esetében, „a naturalizmusból indul ki, és a drámai realizmuson át halad a szimbolizmusig.”¹⁰ Egészen odáig, hogy Strindberg és Maeterlinck a „jelenből látszólag kikapcsolva, érzelmi világuk s az örök emberi szenvedések végtelenségében él,”¹¹ és főként az utóbbi, egy „bizarr, fantasztikus meseszálakból szőtt világba ragad.”¹²

Mindebből joggal lehet következtetni arra, hogy miközben a különböző médiumok Kosztolányi felfogásában nagyon is hatással vannak egymásra, addig az egymás felől érkező kihívásokra adott válaszaik már nemcsak hogy nem érthetők meg maradéktalanul e külső tényezők felől, de azok jellege saját implicit vagy explicit szabályszerűségüknek megfelelően alakul. A színház például, azért hozza létre szimbolikus formáját, mert nem tudja felvenni a versenyt a beszélőfilm akusztikai és vizuális ingereket egyszerre megjelenítő lehetőségeivel. Amennyire viszont a színpadi szimbolizmus vagy expresszionizmus még valóban tekinthető egyfajta reakciónak a korabeli technikai médiumok által létrehozott újfajta reprezentációs formákra, és Maeterlinck, illetőleg a színház intim formája ennyiben valóban összemérhetővé válik a hangos film egykorú diadalával, addig azok a módszerek, amelyekkel ezeket a válaszokat létrehozzák, már nem.

Ugyanerről a viszonylagos összemérhetetlenségről árulkodik, amikor Kosztolányi a fordítás mibenlétéről nyilatkozik. Ahogy épp *Az ember tragédiája* kapcsán írja, ennek a műnek az a „külön tragédiája, [...] hogy vajmi nehéz egy másik nyelven megszólaltatni.”¹³ A francia fordító, Vautier, anélkül, hogy látta vagy tudott volna a *Tragédia* eredeti szövegében számos ponton fellelhető, már a korban is egy kicsit kopottnak érzett szóképeknek az Arany általi szemléletesebbé tételéről, a kifejezéseket jóval kevésbé plasztikus formában adja vissza, ezzel visszatérve Madáchnak a változtatások előtti megoldásaihoz. Ennek oka Kosztolányi szerint az, hogy bár a mű fölépítése, egyenes vonalvezetése kifejezetten alkalmassá teszi a francia tolmácsolásra, mégis, ha kifejezései eszmeibbek, légiesebbek és formailag elvontabbak, akkor sokkal inkább megfelelnek a francia szellemnek. Hiszen „a fordítói munka veleje – mint írja – éppen az, hogy mindent áthangoljon a maga formanyelvére, mert egy alkotást csak így lehet közel hozni honfitársaihoz.” (Pesti Hírlap, 1931. szeptember 20.)¹⁴ A létrejövő eredmény akkor is más, és akkor sem igazolható a forrásszöveggel, ha fordító egyébként kifejezetten ragaszkodott az eredetihez.

Ezt az eltérést máshol, a festészet évszázados analógiáját felhasználva, de már egy technikai médiummal, a fényképezéssel alkotott viszonylatában, kifejezetten a fordítói tevékenység reprezentációs viszonyaival magyarázza. Az *Ábécé a fordításról és fordításról* írója úgy vélekedik, hogy az „igazi műfordítás nem úgy viszonylik az eredetihez, mint a festmény másolatához, hanem inkább úgy, mint a festmény ahhoz a tárgyhoz, melyet ábrázol.” Majd rögtön hozzáteszi, hogy ennek ellenére „a festmény hűbb, becsületesebb, igazabb, mint a fotográfia.”¹⁵ A mondat kétértelműségét az adja, hogy míg az első esetben az eredetivel alkotott viszony egy másik műalkotásra irányul, a főként megengedő,

8 Friedrich Kittler, *Optikai médiumok: Berlini előadás*, ford.: Kelemen Pál, Bp., Magyar Műhely – Ráció, 2005, 31–32.

9 Kosztolányi Dezső, *A forradalmi dráma* [1907] = Uő., *Színházi Esték II.*, 675.

10 Uo., 677.

11 Uo., 678–679.

12 Uo., 679.

13 Kosztolányi Dezső, *Madách franciául* = Uő., *Tükörfolyosó: Magyar írókról*, szerk.: Réz Pál, Bp., Osiris, 2004., 147.

14 Uo., 149.

15 Kosztolányi Dezső, *Ábécé a fordításról és fordításról* = Uő., *Nyelv és lélek*, vál. és s. a. r.: Réz Pál, Bp., Osiris, 1999³, 512.

mintsem kizáró vagy tagadó jelentésű mondat második felében már elsősorban a két műalkotás közös referenciapontjáról esik szó, hogy végül ez a kétféle viszony, együttesen egy harmadikkal, a fényképészettel kerüljön összefüggésbe. A szöveg szerzője erre paradoxonokon keresztül hívja fel a figyelmet. Az első állítás inkább azt sugallja, hogy a fordítói munka analógiájaként felfogott festmény azért nem lehet egy másik ugyanilyen műalkotás másodlata, mert eszközei elégtelensége miatt szükségszerűen alulmarad az eredetiért folytatott versengésben. Erre utal a mondat két nagyobb egységében festészet és fotográfia összehasonlítása. Majd rögtön cáfolja is ezt. A festészet pontosan azért hűségesebb eredetiéhez a fényképészettel minden részletet megmutató másolatánál, mivel anyaga ellenáll a vágyott cél megvalósításának. A fotográfia a legjobb esetben is csak elhitetni tudja így magáról, hogy megjelenésében a valóság pontos mása. De valójában az emberi megismerés antropológiai korlátozottsága, a világ mediatizált jellegéből adódóan, minden esetben alaptapasztatlnak minősül. Nem arról van szó tehát, hogy mind a festőnek, mind pedig a fordítónak le kellene mondania a reprezentáció lehetőségéről a beszélőfilmhez, vagy akár a fényképészethez képest. Csupán arról, hogy minden nyelv, miként valószínűleg minden médium „anyaga”, „különböző.” Ebben az értelemben a szobrász azért oldja meg másképp a feladatát, ha „márványból vagy fából kell kimintáznia egy alakot,” mert, mint állítja, ez az „anyagszerűség változtatástparancsol rá, s a szobron mindketten dolgoznak, a szobrász és maga az anyag.”¹⁶ Baj csak akkor van, ha az így keletkező, teljesen különböző eredményt úgy próbáljuk meg egymással összemérni, hogy eközben elfelejtkezünk az őket alkotó rendszerek sajátos természetéről. Amennyire Kosztolányi a nemzeti nyelvek eltérő sajátosságai miatt a kulturális egyenértékűség szószólójának bizonyul (Madách műve ezért válik franciául megszólaltatva tulajdonképpen olyan másik alkotássá, amely a magyar olvasó elvárásai alapján igazából nem megítélhető)¹⁷, ugyanúgy nagy valószínűséggel kifogásolhatóvá válik az a kijelentés, amely a színház világát, a mozi látványt és akusztikát látszólag térbeli korlátok nélkül ötvöző szemiotikája alapján ítéli meg.

Az egyszerre szűkebb és tágabb értelemben vett kultúra- és médiumközi fordítás lehetetlenségének a problémája azonban Kosztolányinak a klasszikusokkal szembeni viszonyában szintén felbukkan. Amikor például a Bácskai Hírlapban megjelenő egyik korai írásában¹⁸ arról a riasztó ellentétéről értekezik, amely Madách vidéki elszigeteltsége és a századfordulós, fővárosi polgárnak a fővárosban felállított Madách-szoborra vetett értetlen pillantása között feszül, akkor ezért az értetlenségért a nagy műveknek kijáró értelmezések elmaradását teszi felelőssé. A szobor, mint állítja, nem csupán elkésett, hanem azért, mert elkésett, egyidejűleg néma és éppen ezért idegen is marad. Ahhoz, hogy a szobor némasága megszűnjön nézője előtt, csak az egyik lehetséges magyarázat, a felállítás kései időpontja. A néma szobornak szüksége van a szavak segítségére, hogy Madáchnak ez az alapvető elszigeteltsége feloldható, és egyáltalán közvetíthető legyen. A cikk szerzője nem véletlenül hasonlítja az értelmező tevékenységét a fordítóéhoz („A nagy alkotások maguk sohasem törhettek utat maguknak, mindig tolmácsra volt szükségük.”), hiszen Madách korát a jelentől elválasztó időbeli távolságban a legnagyobb akadályt pontosan az a nyelv képezi, amelyben a *Tragédia* szövege egykoron íródott, és amely csak látszólag közös a mai befogadó nyelvével. A fordító és az értelmező ebben az értelemben egyaránt arra törekszenek, hogy egy alapvetően idegen kulturális artefaktumot tegyenek otthonossá a pozíciójukat meghatározó saját-világ határain belül. Ami azonban a forrásszöveg és célszöveg között keletkező nehézségben még a fordító szabadságaként, vagy saját művészi alkotásaként artikulálódik, az itt, a klasszikusokkal kapcsolatosan, már sokkal inkább gyarmatosító és gyarmatosított viszonyával jellemezhető. „A magyar irodalomnak is – írja – meg kell emésztienie ezt a gondolatterhes poémát, s meg is fog vele birkózni, ha nem évtizedek, évszázadok alatt. Addig azonban csak félig nyert csatánk lesz. A kritikának ez a legnagyobb feladata; a nagy műveket mindig újból kell alkotnia, s keresni kell oly nézőpontot, melyből az egész dicső perspektíváját átláthatjuk [...] Meg kell hódítanunk magunknak.” (Bácskai Hírlap, 1905. augusztus 6.)¹⁹

Az értelmező munkáját a szövegben jellemző igei metaforák, amelyek a kulinaritás területéről kiindulva, majd ezt

16 Uo., 512. Kosztolányi innen nézve tehát a médiumok szubsztanciális sajátosságaiból vezeti le a hozzájuk kötődő esztétikai elképzeléseket. Ezzel kapcsolatban lásd, Kékesi Zoltán, *A művészetek „médiabarca” 1927 körül = Kép – írás – művészet: Tanulmányok a 19–20. századi magyar képzőművészet és irodalom kapcsolatáról*, szerk.: Kékesi Zoltán és Peternák Miklós, Bp., Ráció, 2006, 193.

17 Kosztolányi, *Madách franciául*, 149.: A *Tragédia* fordításáról szólva megjegyzi, „hogy az, ami nekünk túlon túl franciás, otthon önkik talán éppen hétköznapian közvetlen és meghitt. Ebben a pörben mi nem lehetünk bírák. Csak tulajdon anyanyelvünkben ítélkezhetünk. Mindössze megállapítjuk, hogy két szellem küzd egymással, mely oly messze van, mint két világ.”

18 [Kosztolányi Dezső], *Heti levél*, Bácskai Hírlap, IX. évf. 179. sz., 1905. aug. 6., 4.

19 Uo., 4.

egy alapvetően militáris retorikába bekapcsoló átmeneten keresztül, egészen a hódítás fogalmát már az újraalkotás költői tevékenységének analógiájaként kezelő használatig terjednek, arra utalnak, hogy a műalkotás nem választható le az értelmezése során megvalósuló konkretizációtól. Ennek köszönhetően a klasszikusok nem egyszerűen csak megváltoznak, vagy ahogy Kékesi Kun Árpád fogalmaz, nem tekinthetők pusztán „a priori” létezőknek saját interpretációjukhoz képest²⁰, hanem sajátos identitásukat majd az a kritikus fogja létrehozni, aki kezdetben, egy tőle látszólag független irodalmi alkotáshoz viszonyult. Másfelől viszont paradox módon az értelmezésnek éppen ez a sajátos természete segítheti hozzá befogadóját olyan nézőpontok megtalálásához, amelyből „az egész dicső perspektíváját átláthatjuk.”²¹ Ami azt jelenti, hogy Kosztolányi értelmezésről adott felfogásában minden fordított: közeledésünk inkább eltávolít, távolodásunk ugyanakkor inkább hozzásegít az ilyen művek tanulmányozásához.

Ennek a Kosztolányi által vázolt értelmezői szituációnak a tipikus alaphelyzete a *Lucifer a katedrán*.²² Az egyfelvonásos valamikor a *Tragédia* párizsi színe után kezdődik 1923-ban, a jelenben, miként a szöveg elején található szerzői utasítás ezt pontosan megnevezi, a Madách-ünnep évében²³, miután Lucifer és Ádám, egy Párizsból tartó hatórás repülőút után, megérkeznek az egyszerre osztályteremként (katedra, tanári asztal) és egyszerre otthonos milióként funkcionáló helyszínre. Ez nem meglepő, hiszen Kosztolányitól egyébként sem állt távol, hogy a művet korának eszmétörténeti összefüggéseiben helyezze el. Más írásaiban például többször visszatérően tett utalást arra, hogy a *Tragédia*, a kifejezés hagyományos értelmében, nem tekinthető szabályos drámának. Hiányzik belőle a „hely-, idő- és cselekményegység”; hősei nem a dramaturgiai meghatározásoknak megfelelően küzdenek; Ádám pedig „a Biblia embere,” álmában úgy zárandokol végig a világtörténelmen, „akár egy freudi önelemző kúrán.” (Sínházi Élet, 1927. június 5.)²⁴ Ezt itt inkább a közelmúltbeli történelmi eseményekre történő számos utalás helyettesíti. Szó esik benne az első világháborúról, Trianonról, az 1917-es októberi orosz forradalomról, jóvátételi bizottságról, miközben a szereplők világát egy erősen amerikanizálódott környezet képezi, ahol „Jazz-band üvölt” és „négerök hörögnek.”²⁵ Ehhez ráadásul Madách művének történelmi tablóit csak nagyon halványan képeznek hátteret. A darab egyáltalán nem jellemző, hogy mint Ádám, az 1917-es októberi orosz forradalmat az egyiptomi és az athéni színház tapasztalatán keresztül lássa („Tudós vesz éhen, álmodó bukik. / Az egy, kiváló – milliók miatt.”),²⁶ vagy mint Lucifer, a jelent értelmezze a londoni színház örökre kimerevített pillanataként („Az emberek egymás nyakát tiporják, / Pénzért loholva.”)²⁷ Sőt, alaphelyzetét éppen a politikával való szembefordulás biztosítja, amelynek során a *Tragédiából* ismert, mindaddig közéleti emberként fellépő Ádám, lelépve a történelem színpadáról, immáron otthon szeretne és „álmatag magányt.”²⁸ Madách művében ennek párja csak az úgynevezett keretszínekben tűnik fel. De míg ott, az utolsó ilyenben is, az emberiség ösatyjaként, Ádám inkább a világtörténelem kezdetén áll, addig itt, annak főként a végén, azt sugallva ezáltal, hogy nincs további jogosultsága a közéleti ember típusának. Ezt támasztja alá az az otthonosan berendezett, intim, lakásszerű környezet, amely elsősorban nem a darab látványelemeire, hanem a szereplők között zajló dialógusokra helyezi a hangsúlyt, és amelynek keretei között Ádám, Lucifer tanácsára, tanári vizsgát tesz, hogy a jövőben pénzkeresethez juthasson. Ez alól egyedül csak a hátsó falon található Madách-büszk fog kivételt képezni. A szobor megjelenésének a tétje valójában az, hogy „a halhatatlan. / A végtelenség büszke kömezőjében / [...] fagyos, nyugodt [...] homloka,”²⁹ a darab végére megelevenedjék.

A szereplők csak kezdetben fordulnak egy látszólag külső instanciához, ez esetben a *Tragédia* szerzőjének a személyéhez, egyébként ezt a viszonyukat, még ezzel a külső instanciával is, saját szerepükön keresztül hozzák létre. Így Lucifer szerint Ádám azért választja a vizsga tárgyául az irodalmat, mert „Botor rajongó”.³⁰ Lucifer pedig a *Tragédi-*

20 Kékesi Kun, 340.

21 Kosztolányi, *Heti levél*, 4

22 Kosztolányi Dezső, *Lucifer a katedrán (Játék egy felvonásban)*, Nyugat, 1923. február 1., 3. sz., 152–160.

23 „Történet a Madách-ünnep évében, 1923-ban.” Uo., 152. o.

24 Kosztolányi Dezső, *Johann Wolfgang von Goethe = Uő., Sínházi... I.*, 120.

25 Kosztolányi, *Lucifer...*, 153.

26 Uo.

27 Uo.

28 Uo.

29 Uo., 155.

30 Uo.

ából ismert alakjához hasonlóan, az Úr teremtésének a tagadójaként, most Madách szövegének a tagadójává válik: „Romboltad az eget – mondja neki Ádám – / S alkotni nem tudsz [...] Most rombolod az isteni írást. / És nem tudsz írni.”³¹ Ennek egyik legfontosabb eszköze, miként ezt az előbbi idézet is jelzi, hogy Madách műve Kosztolányi adaptációjában párhuzamba állítódik a *Tragédiában* lévő isteni teremtéssel. Azaz Kosztolányi egyfelvonásosában Ádám és Lucifer úgy viszonyul *Az ember tragédiája* szövegéhez, mint Madách művében a két főhős a teremtés keretszíneiben található „valóságos,” és a történelmi színeiben fellelhető lehetséges megvalósulásaihoz.³² Ez alól egyedül Éva kivétel, aki úgy tűnik, hogy pretextusától függetlenül tölti be az Ádámot vizsgáztató „doktoressza” hivatását. Egészen addig a pontig, amikor Lucifer, látván, hogy ismét felébred benne az Ádám iránt érzett vonzalom, emlékezteti arra, hogy ő is csupán a *Tragédiából* ismert szerepét játssza. Szemben a másik kettő között lezajló párbeszédekkel, mindaddig egyikőjük sem szólítja a nevén. Akkor is csupán Lucifer, miután emlékeztette saját előképére („Hűtlen szövetséges, kimindig elhagysz, / E szerepet még most sem untad el”).³³

Azonban annak ellenére, hogy az isteni teremtés és Madách művének textusa explicit módon párhuzamba állíthatók egymással, az egyfelvonásos világosan jelzi, hogy a dráma szereplőinek annak szerzőjéhez való viszonya nem képzelhető el a romantikához (nem melleleg elsősorban utólag) kötődő paradigmán belül. Egyfelől látszólag teljesen autonóm emberi kapcsolatot ápolnak az íróval. Ennek alakképlete a szeretet vagy az elutasítás. Másrészt ez kiváló lehetőséget teremt arra, hogy ebbe a viszonyba *Az ember tragédiáját* övező, a korban nagyon is ismertnek számító irodalomtörténeti értelmezéseket szintén bevonják. Ebből következően a szerzőhöz még akkor is szövegeken keresztül kapcsolódnak, ha mint Éva, akihez erősen kötődik az a szerzői biográfiára alapozó irodalomtörténeti közhely, hogy figuráját Madách, felesége, Fráter Erzsébet alakjáról mintázta volna, látszólag kivezet a szövegből.

Így Ádámmal szemben, aki mindvégig az isteni teremtés mintájára fogja fel Madách alkotását, Lucifer egy alighanem pozitivistá tudós álláspontját foglalja el. A leginkább azt kifogásolja benne, hogy mindegyik szín valamelyik európai előd (Fourier, Carlyle, Shelley, Byron, Goethe) túlzott hatását tükrözi.³⁴ A jelenet pontosan a fordítottja a *Tragedia* nyitó színének, ahol Lucifer, a tagadás ősi szellemeként azt állítja, hogy létezése ugyanúgy mindörökké fogva való, akár az Úré. Az Úr válaszában egy kérdést intéz hozzá („Hah szemtelen! – mondja – nem szült-e az anyag, / Hol volt köröd, hol volt erőd előbb?”), amelyre Lucifer a kérdés irányának a megfordításával válaszol: „Ezt tőled én is szintúgy kérdehetem.”³⁵ Ezzel arra utal, hogy a teremtés előtti állapotra vonatkozó helyet firtató kérdés az Úr esetében ugyanúgy értelmetlen, mint az ellenlábás esetén. Kosztolányi darabjában ez hasonló módon történik, igaz, ott a teremtést ezzel sokkal inkább afirmáló Ádám szájából hangzik el ilyesmi. Ha tényleg igaz, miként Lucifer állítja, hogy Ádám alakja nem több mint Goethe Faustja, akkor Lucifer figurája azonos Mefisztóval. Lucifer így vagy magát tagadja meg, és akkor kijelentései igazolhatatlanok, nem kell számot vetnünk velük, mert egyszerűen nem is léteznek; vagy ha nem így van, akkor Lucifer minden látszat ellenére hisz a szövegben, mint teremtésben. Jóllehet eközben önmagukra, mindketten mint egy szövegben tételező szerephez viszonyulnak. Nem véletlen, hogy az egyfelvonásos azzal a jelenettel zárul, amint Ádám és Éva, immár hangok nélkül, egy könyvből, feltehetően magából *Az ember tragédiájából* a saját történetüket olvassák. Ezt megelőzően Lucifer már eleve távozott a színről, mert kettőjük viszonyát úgy látta, mint egy Madách-évfordulás előadást.³⁶ Ahogy az sem véletlen, hogy ez Kosztolányi drámájának egyetlen pontja, ahol konkrét utalás történik Madách művére. Éva és Ádám szavait, hogy „Be van fejezve a nagy mű ... / Igen, a gép forog”, a háttérből beszűrődő angyalok kara egészíti ki: „S az alkotó pihen.”

Kosztolányi a *Lucifer a katedrán* után, tudomásom szerint, összesen még három alkalommal tér vissza a Madách-problémához. Mindhárom tanulmánya szövegszerűen is kötődik az egyfelvonásos szereplői szövegeihez, olyannyira,

31 Uo., 157.

32 (Ádám) „Most megtagadtad önmagad, hazug. / És megtagadtad őt is, a teremtőt, / Nem azt, ki fölhívott a semmiből, / Hanem a költőt, a te istened, / Ki drága fájdmalmából alkotott / S úgy pattanál ki látokai fejéből, / Mint szenvedélyünk körmös angyala.” Uo., 157.

33 Uo., 158. [Kiemelés tőlem: ZTP]

34 Ennek példája lehet, hogy amikor Lucifer a Tragédiabeli szerepére emlékezik vissza, ahol az isteni teremtéssel szállt szembe, akkor önmagát úgy aposztrofálja, hogy „Én ördög vagyok.” Ezzel szemben Madách művének a szövegével, mint teremtéssel való hadakozását már így nevezi meg: „Én tudós vagyok.” Uo., 157.

35 Madách Imre, *Az ember tragédiája: Magyarázatos kiadás*, kiad. és jegyz. Alexander Bernát, Bp., 1900

36 „Ez égi kar énnékem ismerős, / Így énekelnek nyafka angyalok, / Kis cerna-hangon. Szörnyüömöd únom. / Úgy látszik, itt ma holmi ünnepegy lesz. / Madách-előadás. Odébb megyek.” Uo., 159.

hogy szinte intertextuális kapcsolat feltételezhető közöttük. Az egyik ilyen írásában, amelyben Fráter Erzsébet a *Tragédia* Évájának létrejöttében játszott irodalomtörténeti szerepével vitatkozik, a következőket mondja: „A nőről való felfogását Szophoklész és Shakespeare is befolyásolhatta [...] Hogy Fráter Erzsikében csalódott, az nyilvánvaló. De tudta, hogy kicsoda ez a „lidércke”, minekelőtte feleségül vette volna. [...] Nem Erzsikéből támadt Éva, hanem Évából, a költő lelkében élő álomképből Erzsike, akit mintegy előidézett, valósággá bűvölt, hogy megpecsételje vele sorsát, teljessé tegye keserű és sötét költészetét.”³⁷ Mindez azt jelenti, hogy egy szöveggel végrehajtott cselekvés (amennyiben a Lucifer egyfelől Madách születésének 100., a *Tragédia* megjelenésének 60., első színpadra állításának pedig 40. évfordulója alkalmából keletkezett), Kosztolányi számára, a szöveg cselekvése is egyben. És így egy irodalmi mű nemcsak hogy nem választható el saját konkretizációitól, de valószínűleg tévúton halad az az elgondolás, amely a színházi játékot egy szerep pusztá közvetítéseként fogja fel.

37 Kosztolányi Dezső, *Erzsike és Éva* = Uő., *Tükörfolyosó*, 151.

Appia Antica III. – digitális fotó, 2011

Az író és/vagy újságíró Krúdy

*Krúdy Gyula szépirodalmi elbeszéléseinek és publicisztikájának összefüggéseiről**

Vigh Imre

Krúdy Gyulát elsősorban prózaíróként tartja számon az irodalomtörténet. Főként regényeket és novellákat, elbeszéléseket és kisregényeket írt. Azonban jelentős (talán a prózaíróinál nem kevésbé jelentősebb) újságírói munkásságot is hátrahagyott. Cikkeiből, tárcáiból, beszélőiből, jegyzeteiből, rajzaiból és egyéb műfajú szövegeiből válogatást közöl például a *Magyar tükrök*, a *Pesti levelek*, a *XIX. század vizitkártyái*, és egyéb posztumusz megjelent kötetek. Publicisztikai írásaiból máig nem jelent meg teljes kiadás, de prózaírói munkásságának sincs teljes, kritikai kiadása. Krúdynak nemcsak a publicisztikai írásoknak elkönyvelt szövegei jelentek meg újságokban, folyóiratokban, magazinkokban, hanem novellái, elbeszélései, regényei is, sőt jóval több elbeszélő szövege volt olvasható először a sajtóban, mint önállóan vagy összegyűjtve, könyv formában.

Jóformán egész élete az újságírás, a sajtó közelében telt el – nem mellőzve, hanem ezzel párhuzamosan értve azt a jelenséget is, hogy munkássága elsősorban irodalmi érdekű, hisz Krúdy önmagát is elsősorban íróként definiálta, míg az újságírás a meglehetést biztosította számára. Ez persze nem azt jelenti, hogy a sajtóban megjelent művei ne lennének fontosak akár a sajtótörténet számára is, csupán azt kívánom nyomtatékosítani, hogy Krúdy elsősorban prózaíró volt, de újságírói munkássága sem kevésbé jelentős. Több helyen is vall az újságírói szerepről és munkáról, például az *Egy rossz nap helytelen feljegyzései*-ben a következőket írja: „Szombaton délelőtt riadt rémülettel gondolok a Magyarország háromhasábnyi területére, amely ez órában még fehér és érintetlen, amelyet estére kis fehér betűkkel kell teleírni. Az elmúlt hét, sőt a régebbi idők eseményei szénásszekér képében állnak előttem. Itt van elrejtve az a varrótú is, amellyel összevarrni lehetne az eseményeket.” (Krúdy Gyula: *Magyar tükrök*, 386.). Az idézet nem csupán az írói, de az újságírói munkára is reflektál, mintegy paralel jelenségnek fogva fel a kettőt, s már egy átalakult írói szerepet prezentál, amelyben a szerző a sajtóipar taposómaljának szorításában kénytelen alkotni. Fried István helyesen állapítja meg, hogy az idézett rész akár regényrészletként is felfogható, amely, megakasztva a történéseket, az elbeszélő kiszólása, kibeszélése lehetne. (Fried István: *Író és/vagy újságíró*, 257-264.) Valamint az is kiolvasható az idézetből, hogy az írás befejeztével a munkával járó gyöttrődés, nehézség is elmúlik.

Krúdy nem csupán ebben az írásában reflektál az újságírói/hírlapírói munkára, hanem például *A hírlapíró* című tárcában is, amelyben szembeállítja egymással a háborús évek alatti és háború előtti sajtót, utóbbit nosztalgiával, de egyúttal éles tisztánlátással, néhol ironiával szemlélve. A szöveg írója kritikát fogalmaz meg Ferenc József császárral szemben, akire a magyar nemzet álmainak akadályozójaként tekint. Az írás csattanója, hogy a magyar író a háború nélkülözései közepette kénytelen beismerni legnagyobb és legféltebb titkát, amelyet addig jobban titkolt, mint a nők a vendégahajat, a gumimellet vagy a hasszorítót, vagyis azt, hogy milyen csekély jövedelemből él életmódjához képest. A tárca tulajdonképpen az író saját sorsának feltárója – bár távol álljon tőlem, hogy összeolvassam a biográfiai személyt és a cikk beszélőjét –, de nagyon is fennáll egy életrajzi olvasat lehetősége ebben az esetben.

Krúdy egyik-másik publicisztikai szövege, újságcikke akár novellái, elbeszélései között is megállná a helyét (pl. a *Sneider Fáni*) s fordítva, némelyik kispróza alkotása publicisztikus vonásokat tartalmaz (pl. a *Téli szelek*). Valamint egyes tárcák, cikkek segíthetnek a novellákkal vagy a nagyobb széppróza alkotásokkal kapcsolatos problémák, jelenségek megértésében (pl. *A balga útítárs* az útítárs-problematika megértésében, árnyaltabban látásában). Nem lehet merev határokat vonni a szerző különböző műfajú szövegei között, ahogy a prózaíró és az újságíró Krúdy között sem. Nem értek egyet Katona Bélának azzal az állításával, hogy Krúdy szépirodalmi művei elválaszthatók lennének az újságcikkeitől, publicisztikai alkotásaitól, újságíró szerepe elkülönülne az írói szereptől. (Katona Béla: *Krúdy, az*

újságíró, 161.). Ugyanakkor azzal egyetérttek, hogy nem ildomos vagy nem jogos kevésbé méltatni, értékelni Krúdy-nak az újságírói munkásságát, mint az íróit.

Nem lehet elmenni amellett a tény mellett sem, hogy Krúdy regényeiben, emlékezéseiben (pl. *Hét bagoly*, *Ady Endre éjszakai*, *Rezeda Kázmér szép élete/Így történt 1914-ben*) a félmúlt publicisztikájának olyan alakjai tűnnek fel, akik azóta régen feledésbe merültek. Krúdy műveiből, emlékezéseiből nemcsak egy magyar (osztrák-magyar) táplálkozástörténet, étkezéstörténet lenne megírható, hanem egy virtuális sajtótörténet is, amelynek nemcsak az egyes lapok megítélése, recepciója lenne része, hanem az is, hogy az egyes sajtómunkások életében milyen fordulatok következtek be, milyen élethelyzet rekonstruálódik regényolvasás közben és ez milyen jelentéseket hoz játékba. (Vö. Fried István: *Író és/vagy újságíró*, 261.) Krúdy invenciózusan használta fel az újságíró alakját, ugyanis azzal, hogy bemelte egyes regényeibe, olyan jelentéseket hozott játékba, amelyek tágabb kultúrtörténeti összefüggésben engedik láttatni egyes prózai munkáit. A regényekben és elbeszélésekben ábrázolt újságíró alak léte, sorsa sokszor a valódi írói léttel, sorssal azonos. A Szindbád-történetek alkotójánál nem válik élesen ketté a két szerep, sőt erőteljes összefüggés figyelhető meg közöttük, ugyanakkor az írói szerep (talán) mégis jelentősebbnek mutatkozik.

Felhasznált irodalom

Fried István: *Író és/vagy újságíró (Magyar írók választásai/pályamódosításai)* In: Pusztai Bertalan (szerk.): *Médi-umok – történetek – használatok. Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbély Mihály tiszteletére*, Szegedi Tudományegyetem Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Szeged, 2012., 257-264., <http://www.media.u-szeged.hu/szajbely60/pdf/fried.pdf> (utolsó letöltés: 2014.01.05.)

Katona Béla: *Krúdy, az újságíró* = K. B., *Az élő Krúdy*, Nyiregyháza, 2003., 161-162.

Krúdy Gyula: *Magyar tükör* (Barta András szerk.), Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.

* A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Black Doodle 2. – digitális fotó, 2014

Romantikus építészeti kalandozások Nyíregyházán és környékén

Garai Péter

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, valamint az 1867-es kiegyezés között virágzott hazánkban a romantika építészeti stílusa, amely egyéni módon alkalmazta a középkori és keleties hatású formákat. Más korszakokhoz képest jóval kevesebb és szerényebb léptékű, ám annál érdekesebb emlékek maradtak ránk ezen évtizedekből.

Garai Péter tanulmányorozatában a Nyíregyházán ma is meglévő, illetve a történelem viharaiiban elpusztult épületeket és alkotóikat veszi sorra és mutatja be, az első vasútállomástól a 2013-ban 130 éves református templomig, valamint a nyírteleki Szent Anna-kápolnáig. A virtuális barangolás során feltáruló formai azonosságok és párhuzamok többek között Nagykárolyba és Püspökladányba is elvezetnek.

A korszak elnevezése

A hagyományos művészettörténet-írás romantika névvel illeti a 19. század két meghatározó korszaka, az antik görög-római stílusformákat felhasználó klasszicizmus és az építészeti stílusok több évszázados tárházából válogató eklektika közötti, viszonylag rövid korszakot, amelyet általában a felfokozott (nemzeti) érzelmekkel, múltba révedéssel, az érintetlen természet és a romok kultuszával, valamint a középkori és keleties építészeti formák felhasználásával jellemeznek. Az újabb megközelítés az egész 19. századot a historizmus korszakának tekinti, amelynek lényege a történelmi szemlélet megjelenése az építészetben; ennek megfelelően ez a korszak a romantikus historizmus terminológiát kapja. Ez az elnevezés arra utal, hogy a mesterek a középkori (román vagy gótikus) elemeket általában egyéni módon átértelmezve, a festői hatásra törekedve alkalmazták. Az inspiráló források alapján megkülönböztethetünk félköríves (romanizáló) stílusáramlatot, gótizáló romantikát, vagy akár bizáncias-moreszk irányzatot is. A korszak elnevezése a francia roman (regény) szóra vezethető vissza; eredetileg a romantika kifejezés regényességet jelentett, tehát egészen mást, mint amit napjaink közbeszédében értünk alatta.

A romantikus építészeti kutatása

A magyar romantika építészetének legnagyobb kutatója az 1980-as évektől Komárik Dénes, valamint Sisa József

Nyíregyháza, a református templom a Kálvin téren, fotó: GP, 2013.

és Kalmár Miklós volt, akik tanulmányok sorában tették közzé a korszak mestereivel, épületeivel és építészettelméletével kapcsolatos eredményeket. A vasúti építészetben megjelenő romantikus áramlatot Kubinszky Mihály professzor vizsgálta, a közelmúltban pedig egy-egy város emlékanyagához (pl. Sopron: Winkler Gábor – WINKLER 1988, BUDA-RITÓÓK 2007, 86-98: *Winkler Gábor, Handler Nándor, a soproni romantika építészete*; Kecskemét – BUDA-RITÓÓK 2007, 70-77: Jernyei Kiss János, *A romantikus építészet emlékei Kecskeméten*) vagy alkotó munkásságához (pl. Prokopp János – Prokopp Mária, Deckert Krisztián – Balázsik Tamás: BUDA-RITÓÓK 2007, 78-85: *Balázsik Tamás, Deckert Krisztián és a kaposvári romantikus építészeti*) kapcsolódva születtek új publikációk, amelyek tovább gazdagították erről a sajátos korszakról szerzett ismereteket.

A romantika elterjedése

A kezdetektől fogva többféle forrásból táplálkozó romantika 18. század végi-19. század eleji európai megszületését követően hazánkban az 1840-es évek közepétől jelent meg – elsősorban osztrák közvetítéssel – az itt dolgozó külföldi mesterek vagy világot járt építetők révén. Az 1850-es években a klasszicizmus mellett fokozatosan erősödő új stílus hazai virágkora az építészetben 1860 környékére tehető, amely azonban – mint később látni fogjuk – a szakrális építészetben jóval tovább, egészen az 1870-es évek végéig kitolódott. Földrajzi elhelyezkedésünkől adódóan a nyugati országrész, valamint Pest-Buda és környéke jóval nagyobb mértékben került az új stílus hatása alá, mint a Duna-Tisza köze, Észak-Magyarország vagy a Tiszántúl térsége. Pest-Buda (1873-tól Budapest) erősödő fővárosi szerepét jelzi, hogy napjainkban is mintegy 120 (!) romantikus épület található itt, a város növekedése során pedig ennek a kétszeresét bontották le. (GARAI 2010, 230.) A dunántúli városok közül Sopron, Győr (több mint 40 emlék) és Pécs „vezet” (mintegy 30 emlék), továbbá jelentős Székesfehérvár, Szeged (mintegy 20 emlék), valamint Szombathely, Esztergom és Kecskemét (mintegy 10 emlék) meglévő romantikus épületállománya is, amelyek zömét lakóházak teszik ki. A Nyíregyháza közeli nagyvárosok közül Miskolcon és Debrecenben 5-10 közé tehető a romantikus lakóépületek száma. (A szám adatok közelítő nagyságrendet tükröznek, a szerző saját gyűjtései, a műemlékjegyzékek és városlátogatások alapján.)

Az országban kelet felé haladva számottevően csökken a napjainkig fennmaradt romantikus emlékek száma és nagysága. Az új stílusáramlat leginkább az egyházi, a kastély- és a városi lakóház-építészetben terjedt el – középületek esetében a tervezők és a megrendelők egyaránt a klasszikus formakincset felhasználó klasszicizmust vagy eklektikát tartották méltóbbnak az adott feladathoz. A romantika felfogásának eszenciáját nyújtja a korszak legfontosabb, ösztönművészeti alkotásként megkomponált középülete, a Feszly Frigyes tervezte pesti Vigadó (1859-1865), emellett Kelet-Magyarországon hasonló jelentőségű alkotás a debreceni Csokonai Színház (Szkalnitzky Antal, 1851-1865). Kevésbé ismert, ám szép példa az Alföldön a hajdúböszörményi Bocskai Gimnázium (Vecsey Imre, 1864-1865), a makói régi városháza (Koczka Ferdinánd, 1859) és az egykori gyulai városháza (ma könyvtár, tervezte Nussbeck Ferenc, 1861) épülete is.

A romantika középkori utalásai miatt főként a szakrális építészetben volt „sikeres” és viszonylag hosszú ideig tartott; az 1880-as évektől kezdve fokozatosan alakult át a középkori stílusokat szikárabb, akadémikusabb módon felhasználó eklektika (historizmus) vonulatába. Nyíregyháza tágabb környezetének nagyszabású romantikus alkotásai közé tartozik Szkalnitzky Antal pesti építész alkotása, a hajdúhadházi református templom (1868-1873), továbbá a hajdúböszörményi református templom (1880-1882), valamint a Tischler Albin káplán (1810-1884) és Haas János püspök tervei (!) alapján korai gótizáló stílusban épült beregszászi római katolikus templom (1837-1846). (KOMÁRIK 1978, 46.) Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is több szép – országos viszonylatban kevésbé, de megyei szinten jelentős – romantikus emlék található: kisebb-nagyobb – jellemzően kegyúri – templomok és sírkápolnák, torony-hozzáépítések és bővítések adják a ma is fennálló épületek legnagyobb részét (ezekről bővebben a II. részben olvashatunk). Az építkezések évszámai hűen tükrözik az elhúzódo munkálatokat, a nehéz gazdasági helyzetet, valamint a romantika hosszú ideig történő továbbélését a szakrális építészetben.

Az eszményített középkor és a romok kultusza, valamint ezzel összefüggésben az önálló intézménnyel szerveződő műemlékvédelem és a régi épületek kutatása, felmérése is ekkor kezdődött. A középkori stílusformák felhasználása az eklektika korában is tovább élt, illetve ekkor teljesedett ki (ezeket neoromán, illetve neogót irányzatoknak, aka-

démikus vagy stíluszta historizmusnak nevezzük). A 19. század végén a meglévő középkori emlékek (addigra már vaskos mintakönyvekben rögzített) részleteinek szárazabb, akadémikus másolása került előtérbe, míg a romantika korában az építészek, építómesterek elsősorban ihletadó forrásnak tekintették a középkor általuk felfedezett épített örökségét, kreatív módon újraértelmezték és festőien társították az egyes részletformákat. Nyíregyházán ennek az eltérő szemléletmódnak jellegzetes példája a romantikus felfogásban épült Kálvin téri református templom (Melhouse János, 1873-1883) (MARGÓCSY 1989a, 50-52.), valamint a szikárabb neoromán modorban készült római katolikus templom a Kossuth téren (Nagy Virgil és Kommer József, 1902-1904). (MARGÓCSY 1986, 39-40.)

Nyíregyháza helyzete a romantika időszakában

Nyíregyháza történelmi fejlődésének sajátosságai, az 1848-49-es szabadságharc utáni önkényuralom évtizedeinek nehéz gazdasági helyzete, a település akkori perifériális jellege és lassú fejlődése együttesen eredményezte azt, hogy ebben a korszakban kevés reprezentatív épület született a városban (és ezek egy része el is pusztult a történelem viharaiiban). Az önkényuralom korszakának hírhedt alakja volt Drevenyák Ferenc császári- királyi biztos, a város és Szabolcs megye teljhatalmú ura. A bürokrácia fokozódása mellett a katonák elszállásolása egyre súlyosabb terheket rótt a városra. (CSERVENYÁK-MEZŐ 1987, 111.)

Nyíregyháza iparosodása ebben a nehéz korszakban kezdett kibontakozni, amelynek a vasúti közlekedés megindulása (1858) adta az első lökést, majd a kiegyezés (1867) gazdaságot konszolidáló hatása és a megyeszékhelyé válás (1876) tovább erősítette ezt a folyamatot. Ekkoriban kezdett szétválni a csak tervezéssel foglalkozó – gyakran külföldi akadémiai végzettséggel is párosuló – építési és a kivitelezés területére szoruló, céhes öntudatú építómesterei hivatás. (KOMÁRIK 1978, 35.) Az 1859-ben elfogadott és 1862 elején hatályba lépett ipartörvény gyakorlatilag megszüntette a több évszázados céhrendszert. (KOMÁRIK 1978, 32.)

A város építőiparának helyzetét jól tükrözi az itt működő céhes mesterek kis száma. Az Alföldön és Szabolcs megyében az országos átlaghoz képest viszonylag későn, a 19. század elején tömörültek különböző céhekbe a kézművesek. (EPERJESSY 1967, 49.) Nyíregyházán 1818-ban tíz céh alakult meg, a kőművesek az ácsokkal és a molnárokkal közösen alkotta egy szervezetet. 1825-ben a mészárosok, végül 1839-ben utolsóként a gubakészítők és a vászonszövők céhe jött létre. (EPERJESSY 1967, 246.) A feljegyzések szerint a korszakban a tizenkét városi céh közül mindvégig a csizmadiaiaké volt a legnépesebb (létszámuk 30-40 körül mozgott). Ezzel szemben 1850-ben kilenc kőműves, egy tégláégető és tizenhárom ács, 1869-ben négy kőműves és két ács, 1872-ben pedig két kőműves és három ács élt és dolgozott Nyíregyházán. (CSERVENYÁK-MEZŐ 1987, 123.) Látható, hogy az összeírások magasabb képzettségű, helybeli építómestert nem említenek. Ez magyarázza azt, hogy a korszak jelentős épületeit külföldi vagy más városból származó mesterek tervezték. Például 1842-ben az evangélikus templom fedélszékének átalakítását, megerősítését Hlavács János kassai ácsmester végezte Holecz András Borsod megyei mérnök tervei alapján. (KOVÁCS-SALLAI 2011, 73., illetve GARAI) Ez a jelenség egészen a 20. század első feléig jól nyomon követhető Nyíregyházán, hiszen a város 19. század végi-20. század eleji virágzása során emelt jelentős középületek – és ezáltal karakterének jellegzetes elemei – döntően fővárosi építészek (többek között Alpar Ignác, Hubert József, Kismarty-Lechner Jenő, Wälder Gyula) nevéhez köthetők.

A fejlődés lassú kibontakozását jól példázza, hogy Geduly Henrik evangélikus püspök (1866-1937) millenniumi városmonográfiájában is csupán Melhouse Jánost, id. Király Sándort (1840-1906), valamint a nyíregyházi születésű Barzó Mihályt (1857-1909) és a pesti származású, ide települt Vojtovich Bertalant (1853-1898) említhette helyi építészekként – ez utóbbi páros 1886-tól működött együtt (MARGÓCSY 1986, 120.), tevékenységük már az eklektika időszakára esik. Mellettük még 29 kőműves, három kőburkoló, egy kőfaragó, egy betonkészítő, valamint 44 ácsmester nevével olvashatjuk. (GEDULY 1896, 252-253.) Figyelemre méltó, hogy a város 2106 lakóházából még 1896-ban is csupán 28 volt emeletes, továbbá a könyv szerint „nagyobb szabású bérházakat, palotákat nem igen találunk.” (GEDULY 1896, 71.) A nád- és zsindefedést 1888-ban tiltották be a belvárosban, ám a külső városrészekben még sokáig, egészen a 20. század közepéig a hagyományos népi építkezési mód maradt az uralkodó. Ezek közül néhány ház napjainkig is fennmaradt, például a Szilfa utca elején látható egy jellegzetes, náddal fedett lakóépület.

A 19. század második felében megindult lassú iparosodás ellenére Nyíregyháza mindvégig megőrizte mezőgazdasági jellegét. Éppen a vizsgált időszakban, az 1860-70-es években kezdett erőteljesen növekedni a katonaság és a polgári-hivatalnoki réteg aránya a városban. Egyre több értelmiségi (orvosok, ügyvédek, gyógyszerészek, tanárok sora) telepedett le itt, az egykori városalapító tirpákok utódai pedig a tanyákra vonultak vissza és fokozatosan kiszorultak a közéletből is. (CSERVENYÁK-MEZŐ 1987, 133) A város népessége folyamatosan növekedett, elsősorban az ide vezényelt katonáknak, az itt megtelepedő kereskedőknek és az erősödő polgári rétegnek köszönhetően. Míg 1824-ben 12.600 fő, 1848-ben már 17.000, 1857-ben 17.400 (CSERVENYÁK-MEZŐ 1987, 88., 121., 132.), 1860-ban 18.000, 1869-ben 22.000, 1882-ben 24.000 fő, 1896-ban pedig 29.000 fő volt a teljes lakosság. A számokból jól látható, hogy az 1848-as szabadságharc után lassú növekedés volt jellemző, az 1867-es kiegyezés, az 1876-os megyeszékhellyé válás és a millenniumi időszakban felgyorsuló fejlődés meghatározó jelentőségű volt a város gyarapodása szempontjából.

Nyíregyháza sajátos történetéből és fejlődéséből következik, hogy a város romantikus építészeti emlékei szerények mind országos szinten, mind a közeli nagyobb városokhoz viszonyítva – ez azonban korántsem jelenti azt, hogy nem érdemes foglalkozni velük.

Az első vasútállomás épülete

Nyíregyházán a nagyszabású romantikus stílusú épületek közül minden bizonnyal a legkorábbi az első vasútállomás volt, amelyet – az idáig megépült vaspályával együtt – 1858. szeptember 5-én avattak fel. Az akkor legújabbnak és leggyorsabbnak számító közlekedési eszköz megjelenése óriási lehetőséget jelentett a feltörekvő város számára, amelynek vezetői kitartóan „lobbittak” azért, hogy – Nagykálló helyett – erre vezessék a sínpárokat. 1854. május 10-én 3.000 forintot ajánlottak fel a vasút építési munkálataira, valamint ingyen bocsátották rendelkezésre a vonal által érintett földterületeket (később összesen mintegy 30.000 forinttal támogatták az építkezést). (CSERVENYÁK-MEZŐ 1987, 122-123) A bécsi székhelyű Tiszavidéki Vasúttársaságot 1855-ben alapították, gróf Andrássy György elnökletével. 1857. november 25-én nyitották meg a Szolnok-Debrecen közötti fővonalat. Tevékenységüket – amely elsősorban osztrák gazdasági érdekeket szolgált – jól érzékelteti, hogy 1871-ig mintegy 600 km-nyi vasútvonalat építettek a Tiszántúlon és Partiumban.

1858-ban készült el a reprezentatív felvételi épület a Tiszavidéki Vasúttársaság II. osztályú – tehát a második legnagyobb méretű – típusterve szerint. I. osztályú állomások Debrecenben, Miskolcon és Kassán épültek, azonban ezeket a századfordulón újabb, még nagyobb épületek váltották fel. (KUBINSZKY 1959, 156.) A magyar vasút történetében ez a társaság volt az első, amely a települések várható forgalmára méretezett, egységes arculatú, mégis változatos állomásépületeket emelt (KUBINSZKY 1959, 153.), a korszak divatos, „castellated” modorában, amelynek gyökerei a középkori angol várkastélyok formakincsét felhasználó európai irányzatra vezethetők vissza. Ennek hazai emlékei például a Vas megyében található, gazdag részletképzésű, festői megjelenésű mikosdpusztai volt Mikos-kastély (1857-1866), a Hajdú-Bihar megyei Zsákán álló, kisebb léptékű Rhédey-kastély (1858), vagy az Ybl Miklós nevéhez fűződő, 1932-ben lebontott, Zsombolya melletti Csitópusztán állt (ma Jimbolia, Románia), összetett tömegformálású Csekonics-kastély (1869-1870).

A füstöt okádó „vasparipák” látványa, az utazás akkor hihetetlennek tűnő sebessége szinte megbabonázta a művészeket. A korábban ismeretlen épülettípushoz a tervezők a középkor misztikumát idéző romantikus formakincset társították, igaz, a kastélyokhoz képest jóval egyszerűbb változatban. (KUBINSZKY 1959, 151.) A Tiszavidéki vasút típustervei minden bizonnyal Bécsben készültek, az építkezéseket többnyire helyi építőmesterek vezették. (KUBINSZKY 1959, 153.) Komárik Dénes kutatásaiból tudjuk, hogy a nyíregyházihoz hasonló szolnoki állomás felépítése Szumrák Pál pesti mester nevéhez fűződik. (KOMÁRIK 1971, 413.)

A nyíregyházi városvezetés előrelátását jól mutatja az állomás elhelyezése, amely a település központjától akkor még jókora távolságban feküdt. Érdekes képet ad a Tiszántúl városainak a korszakban prognosztizált fejlődéséről, hogy Nyíregyháza mellett Szolnok (1857), Püspökladány (1857) és Tokaj (1859) kapott ugyanilyen típusú felvételi épületet. Ezek közül napjainkban már csak a műemléki védettségű püspökladányi áll, amelynek alapján könnyen elképzelhetjük az első nyíregyházi állomás megjelenését is. (A tokajit az 1960-70-es években bontották le – Kubinszky Mihály hivatkozott 1959-es tanulmányában még meglévőként szerepel! (KUBINSZKY 1959, 155.) –, a régi szol-

noki állomás helyére 1907-ben Pfaff Ferenc tervei alapján új, nagyobb, a nyíregyházihoz hasonló téglarchitektúrára, eklektikus épület készült, amely a II. világháborúban pusztult el).

A szimmetrikus elrendezésű, egyemeletes épület a város és a vágányok felé azonos kiképzésű homlokzatokkal fordult. A rövidebb, 1+4+1 ablakos véghomlokzatokon finom díszítésű, egyszerű párkányok futottak végig, apró padlásszellőző nyílásokkal megszakítva. Az egytengelyes oldal- és a háromnyílásos középrizalitokat ferde törtvonalú oromzatok zárták le, körablakokkal és sajátos ívsoros párkánnyal. Az előreugró épületrészek széleit függőleges, stilizált támpilléreket idéző falsávok tagolták, a rizalitok közötti mezőket pedig egyszerűbb falsávok osztották. A püspökladányi példa és a nyíregyházi archív ábrázolások tanúsága szerint a nyílások mindkét szinten szegmensíves záródásúak voltak, felettük a romantika egyik jellegzetes tagolóelemével, a többszörösen lépcsőző vonalvezetésű, ún. szakállas szemöldökpárkánnyal. A „szakállas” jelző a párkány kétoldalt rojthoz hasonlóan „lelógó”, függőleges részre utalhat – ezek a közép- és oldalrizalitok felett díszítették az ablakokat. Püspökladányban a vágányok felőli oldalon ma látható, emeleti teraszos toldalékok a 19. század végén készültek, ilyen bővítmények Nyíregyházán nem voltak. Püspökladányban áll még – oromzatán 1860-as évszámmal – az egykori fűtőház és mozdonyszín falsávokkal tagolt, szegmensíves nyílású, romantikus épülete is, amelyből az archív fotók tanúsága szerint Debrecenben is állt egy.

A nyíregyházi állomás vágányok felé néző oldalán öntöttvas oszlopokon nyugvó, fedett veranda húzódott végig, ahol az utasok várakozhattak. A váróterem osztaílyok szerint elkülönítve a földszinten, az állomásfőnökség irodái az emeleten helyezkedtek el. Ez a felvételi épület egészen az 1944. szeptember 6-i bombázásig állt, ekkor pusztult el a tőle délre lévő, 1906-1908 között Pfaff Ferenc tervei szerint felépült újabb, reprezentatív eklektikus, tornyos állomásépülettel együtt. (A 20. század elején eredetileg a régi, romantikus stílusú állomás lebontásával számoltak, ám végül takarékosági okokból megmenekült az épület – ez több régi képeslapon is felfedezhető.)

Irodalomjegyzék

BUDA-RITOÓK 2007. Buda Attila-Ritoók Pál (szerk.): *A fői templom és a romantika építészete*. TERC Kft., Bp., 2007.

CSERVENYÁK-MEZŐ 1987. Cservenyák László-Mező András (szerk.): *Nyíregyháza története*. Nyíregyháza, 1987.

EPERJESSY 1967. Eperjessy Géza: *Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1967.

GARAI Garai Péter, *Barokk évszázadok - a nyíregyházi Nagytemplom épülete*, <http://www.avorospostakocsi.hu/2012/05/04/barokk-évszázadok-a-nyiregyhazi-nagytemplom-epulete/>

GARAI 2010. Garai Péter: *Budapest előző élete – egy más lépték. A romantika építészetének alkotásai a fővárosban*. Kézirat. Budapest, 2010

GEDULY 1896. Geduly Henrik: *Nyíregyháza az ezredik évben* (reprint). Nyíregyháza MJV Önkormányzata, In-Forma Kiadó, Nyíregyháza, 1996.

KOMÁRIK 1971. Komárik Dénes: *Építészképzés és mesterfelvétel a XIX. században. Pesti mesterek és mesterjelöltek*. In: *Építés-építészettudomány*, 1971/4. sz., p. 379-418.

KOMÁRIK 1978. Komárik Dénes: *A romantika korának építőgyakorlata és munkaszervezete Magyarországon*. In: *Arts Hungarica VI. évf.*, 1978/1. sz., p. 25-56.

KOVÁCS-SALLAI 2011. Dr. Kovács László Attila-Sallai Gábor (szerk.): *Kövekbe épített hitvallás. A Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplom*. Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség, Nyíregyháza, 2011.

KUBINSZKY 1959. Kubinszky Mihály: *Romantikus magyar vasúti épületek*. In: *Műemlékvédelem III. évf.*, 1959/3. sz., p.149-158.

MARGÓCSY 1986. Margócsy József: *Utcák, terek, emléktáblák II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből*. Nyíregyháza Városi Tanács V. B., 1986.

MARGÓCSY 1989a. Margócsy József: *Utcák, terek, emléktáblák III. Néhány új fejezet a régi Nyíregyháza életéből*. Nyíregyháza Városi Tanács V. B., 1989.

WINKLER Gábor: *Sopron építészete a 19. században*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.

A múlt erőszakossága

– *Az erőszak traumatizáló hatása egyéni és kollektív szinten*

Takács Miklós

Tanulmány Kováts Judit *Megtagadva* című regényéről (Budapest, Magvető Kiadó, 2012)*

Szinte nem is született olyan kritika, amely ne emlegetné Polcz Alaine nevét Kováts Judit *Megtagadva* című regényének ismertetésekor. Valóban vannak erős tematikus egyezések az *Asszony a fronton* és e között a szöveg között, sőt, még a két narrátor is nagyjából egykorú fiatal lány. Az óhatatlan összehasonlításból eddig mindig Polcz Alaine műve került ki győztesen, a bírálók hitelesebbnek tartották a felidéző és felidézett önéletrajzi ént, mint – az oral history égisze alatt készült huszonhárom interjúból – megalkotott fiktív hangot, a Somlyói Annáét (s mondanom sem kell, ez utóbbi, fűlszövegben olvasható információ is a recenziók visszatérő motívuma). Igazat kell adnom például Csuka Botondnak akkor, amikor a szövegben emellett egy omnipotens történész hangra lesz figyelmes, amely nem éppen koherensen szakítja meg a jóval naivabb emlékező hangot. És abban is igaza van, hogy emiatt több mint zavaró törés az, amikor az első nemi erőszakot elbeszélő részt rögtön követi egy szenttlen katalógus a beköltöző katonákról, a nekik kénytelen szállást adó falusiakról. Azok a kritikusok, akik ezt a nyilvánvaló esztétikai fogyatékoságot nem emelik ki ennyire, inkább a megoldás etikai vonzatát értékelik, azt, hogy „a múlt század egyik szó szerint és átvitt értelmében is kínos korszakát jeleníti meg” (Kisantal), illetve, hogy „a Somlyói Anna névvel jelölt alak így valójában egyfajta médium, aki a halottak, a némák és a nyelvvél nem rendelkezők helyett beszél” (Onder).

Számomra most ez az utóbbi megközelítés áll közelebb, mivel elsődleges célom most nem feltétlenül a szöveg szoros olvasata, hanem annak megértése, hogy hogyan is függ össze erőszak és trauma, milyen traumatizáló hatása is van az erőszaknak egyéni és kollektív szinten egyaránt. Hogy a válasz megtalálásához miért választottam egy interjúkon alapuló szépirodalmi szöveget valódi történeti források helyett, annak két magyarázata van. Az egyik, hogy ez a szöveg alkalmas a háború pszichológiai és kulturális következményeinek a vizsgálatára (egy bizonyos csoportban, helyen és időben), mert fiktív szöveggént, egy helytel-közzel egységes elbeszélői hangnak természetesen vannak lélektani összetevői is. A másik, és ezt a szöveg keletkezéstörténetéből tudjuk, hogy a szokással ellentétben fordított utat jár be. Általában ugyanis az a kérdés, hogy az egyes vallomások általánosíthatók-e (Plato, 27), itt viszont az általánosított, interjúkból kiszűrt közös nevezők kapnak egységes, egyedi hangot. Mintegy bizonyítva ezzel Alexander von Platónak éppen az oral history kapcsán tett kijelentését, miszerint az egyéni és a „személyfeletti” szférák elkülönítése egyre inkább megkérdőjeleződik a történettudományban is, hiszen „[A]z egyének viselkedése kollektív keretek közt zajlik, a kollektívumok pedig szemlátomást egyéni mintákat követnek, amelyek »nem egyidejű módon« kísérik a szigorúan vett politikát” (Plato, 17).

Ez a horizont, ugyan nem esztétikai alapelvek alapján, de nagy különbségeket lát a két regény között, ezért a későbbiekben csak a *Magtagadva* marad a tanulmány érdeklődésének a homlokterében, az *Asszony a fronton* már nem. Míg Polcz Alaine-nél csak odaérteni tudom az egyénibe az általánost, addig ebben a szövegben a megkonstruált egyediben mindig ott van inherensen a kollektív vonatkozás is. Ráadásul ez a kollektív azért annyira nagy egységet nem jelöl, nem a második világháborúra emlékező egész magyar kulturális emlékezetet értem alatta, hanem csakis egy régiót, illetve azon belül a falusi-paraszti társadalom emlékezetét. Ebben pedig ismét különbözik az *Asszony a fronton*-tól, hiszen ott egy otthonát, Kolozsvárt elhagyó, polgári neveltetésben részesült leendő értelmiségiről van szó, aki később nem pusztán falusi tanítónő lesz (mint Anna), hanem az ország egyik vezető értelmiségije (és hát ugye ebből a pozícióból tekint vissza a negyvenöt évvel korábban történetekre). Nem véletlen az sem, hogy a még olyan

elmarasztaló kritika is, mint a Györfly Ákosé, nagyon jónak tartja a könyv második fejezetét, mely nemcsak leírja a helyi zsidó közösség deportálását és a bystander tehetetlenségét („Álltunk lecövekelve, némán a templom előtt, és egész egyszerűen nem tudtuk, mit tegyünk.” – *Megtagadva*, 43), hanem azt is, ahogyan a „népházban” osztott „zsidó holmiért” többször fordulnak a falusiak, köztük Annáék is (47). Az *Asszony a fronton* elbeszélője ugyanúgy elmondja, hogy hogyan is történt mindez Kolozsváron, és azt is, hogy hogyan próbáltak ellene tenni bújtatással, hamis papírok szerzésével, de nem beszél a magyar hatóságok és egyes lakosok feltételezhető haszonszerzéséről és bűnrészességéről. Ebben tehát mindenképpen újszerű a *Megtagadva*, hogy a közösséget és az egyént nemcsak a háború áldozataként, hanem bizonyos esetekben annak tetteseiként is megmutatja.

Nem mondható persze, hogy ezt az *Asszony a fronton* elhallgatná, bizonyos helyeken tesz erre utalást, inkább arról van szó, hogy az egyéni horizontból a kollektív tettes-émlékezet kérdése hiányozhat. Az orosz katonák által elkövetett sorozatos nemi erőszakot körülölelő hallgatást viszont mindkét szöveg hősiés módon megtöri. Előljáróban elmondhatjuk, hogy e mögött is egy bizonyos erőszaktypus áll, a tabuizálás tekinthető a szimbolikus erőszak egy fajtájának: a kultúra hallgatásra kényszeríti (vö. Bódi), voltaképpen erőszakos módon hallgattatják el az áldozatot). Polcz Alainénél érthető módon a végre megszülető vallomás lendülete miatt nem érzékelhető az a feszültség, ami Kováts Judit regényét végig jellemzi, amit leginkább a hallgatás és kibeszélés dialektikájának tudnánk nevezni. A kritika jól vette észre ugyanis, hogy a szöveg beszélőjének retorikáját paradox módon, de az elhallgatás is jellemzi (Bódi), ugyanakkor folyamatosan küzd a traumatikus események kimondásával is, mert tudja, hogy ez a kikényszerített felejtés mint „kollektivizálódott felfogás nemcsak alkalmazhatatlan, hanem további károkat és veszteségeket okoz.” (Antal). Ez a típusú szimbolikus erőszak még független a traumától, sokkal inkább a kor patriarchális berendezkedéséből és a szexualitás erőteljes tabuizálásából fakadt, feltehető tehát, hogy a nemi erőszak nélkül is hallgatnia kellett volna a frontról hazatérő édesapa előtt bárminemű, női testet érintő dologról: „»Arról« azonban hallgattam, hiszen férfi volt ő is” (216).

Éppen a szimbolikus erőszak jelenléte nehezíti meg az erőszak kollektív következményeinek a meghatározását (Oettler, 250), a háborúban az infrastruktúra pusztulása látható (erről is beszámol persze a regény is), de hogy milyen károkat okozott az egyéneken vagy közösségekben, az már jóval nehezebben megfogható. Az egyének esetében inkább konkretizálhatók a szociális és egzisztenciális következmények, egyes felmérések azt mutatják, hogy az áldozat az erőszak hatására és a trauma következtében elidegenedik embertársaitól, szociálisan inaktívvá válik, mely munkanélküliséghez, párkapcsolati problémákhoz vezet, és önmagukban és a világba vetett bizalmuk is megrendül (Seidler, 247). Gondolhatunk itt Somlyói Anna rossz házasságára is, aki a lánykérésre éppen a trauma által elpusztított jövőkép hiánya miatt mond igent: „Nincsenek álmaim. A válaszom igen” (240). Az első fejezet gimnazista idilljének tehát nemcsak az a funkciója, hogy kontrasztot képezzen a háború rémálmához képest, hanem az is, hogy a visszatekintő Anna beépült traumájának az életet, a gondolkodásmódot átalakító radikálisát (Kisantal) is érzékeltesse. Vagy ahogyan ennek a résznek a befejezésében pontosan megfogalmazza, nincs átmenet, nincs az életnek valamiféle kiteljesedése: „véget ért a diákélet, és öregasszony lett belőlem” (33).

Ezt nem pusztán arra érti, hogy az oroszok miatt sokszor öregasszonynak maszkírozták őt és a többi fiatal lányt is, van ennek a minden átmenet nélküli átalakulásnak egy másik vetülete is, hiszen mikor Anna utoljára látja a származása miatt elhurcolt Goldberger Etát, őt is öregasszonynak látja az elhaladó menetben (56). Szimbolikus az élettől, a sorstól való megfosztottságot is jelöli ez a hirtelen megöregedett fiatal test, ahogy lassan a háború minden „emberi maradványt” (Csuka) megfoszt. Nemcsak az áldozat testét és lelkét, de társadalmi státuszát is megszünteti ezzel: a falusi társadalom központjában álló eladósorban lévő lányokból a periférián tengődő, megtört öregasszonyok lesznek. Innen látható be leginkább az, hogy hogyan is hat a kollektív erőszak a szociális és kulturális folyamatokra, miért is hat ki egy masszív trauma a közösségekre is, mert a test és a lélek mellett a társadalmi rendet is célba veszi (Suárez-Orozco – Robben, 1). A tömeges nemi erőszakok is ilyen eszközök a háborúban, Boszniában vagy Ruandában például azt a célt szolgálták, hogy leromboljanak alapvető kulturális normákat, mint például azt, hogy a szülők megvédik a gyerekeiket (Suárez-Orozco – Robben, 11). De nem volt ez másként a szovjet hadseregben sem, az „[A] megfélemlítés és a szimbolikus győzelem kinyilvánítása volt. Nem az örömszerzés a lényege, hanem a leigázás.” (Borbély). Ez a dél-amerikai diktatúrákban is megfigyelhető „szándékos traumatizálás” (Görling, 124), ami ott főként ez az áldozatok szisztematikus elrablásából, fogvatartásából és megkínzásából állt, szétzilálta az áldozat szociális hálóját,

azokban kellett csalódnia, akiktől leginkább várta volna a védelmet. Anna is így éli ezt meg akkor, amikor először hurcolják el: „Senki nem kelt a védelmemre. Vágni lehetett a csendet, sóhaj, pissenés sem hallatszott” (149).

Az első világháború óta tudjuk, hogy a katona egyszerre lehet áldozata és tettese a háborús traumának, van is olyan elképzelés, miszerint a terror és a trauma „szíami ikrek”, mivel mindkettőt jellemezhetjük egyfajta megzavart és blokkolt cselekvőképességbe, csak a háború által traumatizált katona a magába roskadó passzivitás helyett menekülhet a terror pótcselekvésébe is (Elsaesser, 42–43). E felfogás szerint a trauma tekinthető a múlt erőszakosságának is (Elsaesser, 8), hiszen az valóban a traumatizált személy akarata ellenére és kellően fájdalmas módon tör be az emlékezetbe, mint annál az asszonytól is, akinek a házában katonai kórházat rendeznek be:

„A háború után Irma még hosszú évekig küzdött a véres falakkal, csak meszelt és meszelt, a rozsdaszínű faltok azonban, ha egyre halványabban is, de átütöttek. A vérfoltok a rögeszméjévé váltak, minden meszelés után feltérképezte a helyüket, végül úgy beleivódtak a szemébe, hogy még akkor is látta őket, miután lekaparta a vakolatot.” (156)

Visszatérve az áldozat és a tettes felcserélhetőségére, a *Megtaladva* című regénynek az egyik, a kritika által elismert újítása éppen ez, mivel itt ugyanazon közösség tagjai kerülhetnek előbb az egyik, aztán a másik oldalra, de a történelem sodrásában újra visszajuthatnak akár az eredeti oldalra is: „Végtelen számú, kusza történetek hálója ez a regény bűnről és bűnösségről, áldozattá tevésről és áldozattá válásról egyszerre. A teljes szöveg legfinomabb része éppen ez: az áldozatok bűnösök is” (Antal). Jó példa erre az a ritka eset, amikor az „elnyomó” erőszakkal szemben „ellenálló” erőszakot alkalmaznak, s a két erőszakfajta valójában csak céljaiban különbözik (Oettler, 251), a lényeg, hogy mindkettőről ugyanúgy hallgatni kell: „Hallgattunk arról a Sztálin-katonájáról is, akit a bácsikámnál, az első bevonuláskor a Laci cimborái intéztek el” (179).

Az etikai kategóriák ilyen reciprocitása is arra utal, hogy a személyes hang ellenére inkább mégis egy kollektív lélekállapot értelmezésében lenne érdekelt a szöveg. Ezért is maradhat alul Polcz Alaine regényével szemben, ha az a szempont, hogy „az erőszak-tapasztalat identitást megszakító, önmagát (az erőszak előtt, az erőszak alatt) idegenné tevő sajátság” (Csuka) mennyire feldolgozott vagy sem. Még az a nagyon személyes monológ is, amely a nyolcadik fejezetet zárja és egyfajta összefoglalása az addigi eseményeknek, olvasható egy közösség allegorikus negatív krédójaként. A „hol volt az Úr?” (174) kérdése ugyanis folyamatosan ismétlődik minden egyes megaláztatás megnevezésekor, válasz nincs, kérdéssel zárul ez a rész. A keresztény hit mellett elveszett itt valami más is a trauma hatására, eltűnt az a világ megváltoztathatóságába és cselekvőképesség vetett hit, ami a volt szocialista országokban csak a kommunizmus bukásával tűnt el (Elsaesser, 46). A háború traumájára adott válaszként is érthető az a lelkesedés, ami a kezdetekben a marxista elvekkel szimpatizálókat jellemezte az országok újjáépítésekor, de Annánál ennek nyoma sincs, az epilógusban semmi olyat nem említ, hogy lettek volna reményei: „A hallgatás kitöltötte csaknem az egész évszázadot. A kommunizmussal olyan rémuralom köszöntött ránk, mint amilyen a Horthy-rendszerben sem volt soha (248). Valószínűleg ez magyarázható egy másik alapvető, emberi életet meghatározó viszony, a bizalom hiányával is, aminek következtében megint csak egy egész szociális rendszer tud elbizonytalanodni (Suárez-Orozco, 5). Annál az áldozatnál, aki korábban már ismerte a tettest, a bizalom megrendülése még erősebb (Seidler, 247).

Anna ilyen szempontból ismételten tele van csalódásokkal, egyrészt ott vannak azok, a kollaboránsok, akik csatlakoztak a falujából „az aljasságokhoz”, másrészt azok a nőtársai, mint Irén, akik a jobb élet reményében állnak össze egy szovjet katonával („Amikor önként elment az oroszral, összezavarodtam” – 196). Az ilyen „különalkuk” végképp kikezdi az elbeszélő és így a közösség eddig meglévő kognitív kereteit. Aminek talán Irénre nézve visszatartó ereje lett volna, az a nemi erőszak traumája, de az meg nem megosztható. A test persze beszélhet helyette: „Minek beszélni róla – nyugtattam magam –, hiszen tudja az egész család, a falu, a világ, s tudják ők is, hiszen ezért fogtak közre, amikor érkezéskor az oroszok előtt vonulva öklendezni kezdtem a menetben” (Uo.). A faluból a fiatal nőknek a tisztai munkatáborba való hurcolása tekinthető egyfajta pszichikai hadviselésnek, ami viszont nem hagy nyomot az áldozat testen – azzal, hogy bizonyos csoportokat elzártak a mindennapi élet gyakorlásától, a valóságérzékelés kioltását érték el, gondoljunk csak arra, amikor a táborból való szökés után nem találnak haza, hanem visszatévednek az eredeti kiindulópontjukhoz (210–211). A nemi erőszak traumája sem mindig látható a testen, hiába a róla való tudás, Annánál a jelöletlenség bizonytalansága miatt a legközelebbi hozzátartozói is kénytelenek újra és újra emlékeztetni őt rá, mint például a nagybácsikája („...fel-tűnés nélkül odajött hozzám, fél karjával könnyedén átölelt, és suttogva megkérdezte: »Most bántottak?«” – 205) vagy az édesanyja („Annyit kérdezett csupán, nincs-e valami bajom ott, lent.” – 213).

Az elbeszélő számára a legelviselhetetlenebb bizonytalanság szintén a jelöletlenségből adódik, a regény tere tele van jelöletlen sírokkal is, ennek ellenére valóban a legtöbbször ismétlődő motívum maga a temetés (Balogh). De még több a heves harcok miatt elmaradt temetés, aminek szimbolikus értelme van. Ha például a freudi gyász és melankólia szembeállítását vesszük, akkor a gyász egy olyan emlékezettel azonosítható, amely képes volt a veszteséggel megbirkózni, a melankóliát pedig azzal, amikor a veszteség folyamatosan jelen van, s ezt követné a trauma megisméltése is (Ray, 145). E szerint a logika szerint a temetés elmaradása tehát a gyász elmaradását is jelenti, amiből egyenesen következik a melankolikus-traumatikus emlékezet jelenvalósága is. Különös módon a regény befejezésében is központi szerepet kap egy epizodista szereplő, Johann Munzert, a faluban elhunyt katona sírja. Az idős Anna ugyanis szinte családtagként gondolja a sírt (253), mindaddig, míg húga a sógorát a helyére nem temeti. Ez Annát felháborítja, de nem tesz ellene semmit. Mint ahogy akkor sem, amikor a kétezres évek elején a német hadisír szövetség munkatársai keresni nem kezdik ezt a katonát is a faluban. De nem találják, mert „[I]dős embereket kérdezgettek, de az az egy, aki rajtam kívül tudta az igazságot, nem mondta el nekik” (254). Ez a látszólag pitiáner ügy rendkívül nyomasztja, mintha valami súlyos titok és mulasztás lenne: „...és én el sem tudom mondani, mekkora teherként nehezedik rám, hogy miközben van neve és sírja annak az embernek, velem együtt el lesz temetve örökre. Az igazságot már csak én tudom, a többiek mind elmentek” (253). A történet nyilvánvalóan kicsinyítő tükre immáron nemcsak a traumatikus múltnak, hanem a közösség múltfeldolgozásának illetve annak elmaradásának is. Ez a múlt arcot kapott Johann Munzert nevével, de ezt a stratégiát nem mindenki követte vagy értette meg (így például a hűg). Emiatt került rá egy fedőréteg (a múlttal szemben közömbös emberek teste), akik ezzel azt ismét láthatatlanná és amorffá tették. Így azok, akik kivételesen tisztán szeretnének látni, akik fel akarják dolgozni a múltat (a németek), már nem férnek hozzá. Az egyetlen életben lévő tanúnak, Annának tehát hatalmas az erkölcsi felelőssége, mert ő még tisztázhatná a dolgokat. De nem teszi, ezt ki is mondja, megtagadja a múltjába való belépést. De a könyv nem, ez a szöveg paradoxona, hogy folyamatosan színre viszi az aktív felejtést, az emlékezés megtagadását, úgy, hogy közben emlékezik és emlékeztet.

Onder Csaba több jó javaslatot is tesz a cím magyarázatára: lehet, hogy az én, de az is lehet, hogy a trauma, az identitásválság vagy éppen a múltértelmezés megtagadásáról van szó. Ezek aktív cselekvések, de a cím mégiscsak passzívban van, mintha ezt a megtagadást valaki vagy valami szenvedné el, mintha ez egy állandó állapota lenne egy áldozatnak. Nem kitagadtak valakit, nem eltagadták az igazságot, megtagadva van valaki. Talán csonka a cím és egy névmással kellene kiegészíteni: a tanú megtagadva önmagát, nem hallgat tovább, hanem beszél. Mindez példázat formájában Koncz Gyurka történetében jelenik meg, aki ragaszkodik ahhoz, hogy a halálos ágyán megbánja azt, hogy a sajátjai védelmében másokat küldött el „málenkij robotra”. Beszédes, hogy a gyóntató szerepbe kényszerült elbeszélő szinte semmire sem emlékszik: „Nem akartam menni, el akartam felejtetni a múltat. [...] Nem emlékszem, mit mondott, én annyit, hogy a történeteken már senki nem változtathat, maga számoljon el a lelkével, helyettük én megbocsátok. Nem emlékszem arra sem, ki kísért ki, majd szaladt utánam azzal, hogy meghalt” (246). A legfontosabb mozzanat az, amikor a tanúságtételt meghallgató tanú mások nevében megbocsát, s ezzel el is hozza az enyhítő halált a múltban bünt elkövető tettesnek. Azaz az áldozatok és a tettesek mellett a tanú és a hallgatóság szerepe is felcserélődhet. A regény tanúskodó hangja (az elfojtáson túl) azért nem beszélt eddig, mert nem volt hallgatója: „Egy emberöltő elteltével aztán, amikor a megszállóink hazamentek, és bátran elmondhattunk volna bármit, nem volt kinek elmondani. Minden olyan régen történt, hogy nem érdekelt senkit, és mi is alig maradtunk már” (248). Ebben persze ott van a mások hibáztatása is a saját hallgatás miatt, de ott van az emlékezőközösség létrehozásának vágya, ami szintén zárt, nem akar kapcsolatot teremteni más, a múltra esetleg kíváncsi generációkkal.

A szóbeliségben nagy nehezen megnyíló visszaemlékező tanúságtétele kevés, csak egy hallgatója van egyszerre. Ha átkerül az írásbeliség médiumának egy fiktív hangjába ez a huszonhárom hang, akkor az idők folyamán megjósolhatatlanul sok olvasója lehet, s ezáltal ez az irodalom a kulturális emlékezet médiumává is válhat. Ezt véghezvinni egy Nyíregyháza melletti kis faluból nem lehetett volna, ennek a könyvnek viszont sikerült. És ez nagy teljesítmény, azt gondolom.

Felhasznált irodalom

- Antal – Antal Nikolett, *Szépen lassan a borzalmak közepébe*,
<http://kotvefuzve.postr.hu/regeny-bunrol-es-bunossegrol-kovats-judit-megtagadva>
- Balogh – Balogh Réka, *A kutatómunka mellékhatásai*,
<http://irodalmijelen.hu/2013-aug-1-1254/kutatomunka-mellekhatasai>
- Bódi – Bódi Katalin, hozzászólás Onder Csaba kritikájához, lásd: Onder
- Borbély – Borbély Szilárd, hozzászólás Onder Csaba kritikájához: lásd: Onder
- Csuka – Csuka Botond, *A hallgatás megtörése*,
<http://ujnautilus.info/a-hallgatas-megtorese>
- Elsaesser – Elsaesser, Thomas, *Terror und Trauma – Zur Gewalt des Vergangenen in der BRD*, Berlin, Kulturverlag Kadmos, 2006/2007, 7, 42-43.
- Görling – Görling, Reinhold, Folter = *Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch*, hrsg von. Christian Gudehus, Michaela Christ, Stuttgart-Weimar, Metzler, 2013, 122-127.
- Györfly Ákos, *Háború és háború*, Litera, <http://www.litera.hu/hirek/haboru-es-haboru>
- Kisantal – Kisantal Tamás, *Az utolsó szó jogán*,
<http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/2725/az-utolso-szo-jogan> (Utolsó letöltés: 2014. 09. 24.)
- Kováts Judit, *Megtagadva*, Bp., Magvető, 2012, 43. (A regényből vett idézetek ebből a kiadásból származnak.)
- Oettler – Oettler, Anika, *Gewaltfolgen – kollektiv = Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch*, hrsg von. Christian Gudehus, Michaela Christ, Stuttgart-Weimar, Metzler, 2013, 250-256.
- Onder – Onder Csaba, *Magánháborúk*,
<http://www.avorospostakocsi.hu/2012/09/28/maganhaboruk>
- Plato – Plato, Alexander von, *Történelem és pszichológia – oral history és pszichoanalízis (Problémavázlat és szakirodalmi áttekintés)*, Korall, 21-22. sz. (2005. november), 12-45.
- Ray – Ray, Larry, *Mourning, Melancholia and Violence = Memory, Trauma and World Politics (Reflections on the Relationship Between Past and Present)*, ed. by Duncan Bell, Palgrave Macmillan, Houndmills-New York, 2006, 135-154,
- Seidler – Seidler, Günter H., *Gewaltfolgen – individuell = Gewalt*, i. m., 243-250, 247.
- Suárez-Orozco – Robben – Suárez-Orozco, Marcelo M. – Robben, Antonius C. G. M., *Interdisciplinary perspectives on violence and trauma = Cultures under Siege (Collective Violence and Trauma)*, ed. by Marcelo M. Suárez-Orozco and Antonius C. G. M. Robben, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 1-41.

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

„Könyvbaráttá kell nevelni a gyerekeket”

Czomba Magdolna

Sándor Csillát, a *Csodaceruza* magazin szerkesztőjét és alapítóját Czomba Magdolna kérdezte a gyermekfolyóiratok és a gyermekirodalom helyzetéről és lehetőségeiről.

Czomba Magdolna: *Októberben lesz tizenhárom éve, hogy megjelent a Csodaceruza első száma. Mi motivált téged arra, hogy egy gyermekirodalmi folyóiratot indíts?*

Sándor Csilla: Nem is hiszem el, hogy tizenhárom éves múltja van már a Csodaceruzának! Egy könyvkiadóban dolgoztam akkor, és így kerültem újra közel a gyerekirodalomhoz. Korábban a székelyudvarhelyi tanítóképzőben volt ilyen oktatásban részem, és még elevenen éltek bennem az emlékek. Ugyanabban az iskolában tanultam, ahol Benedek Elek, és talán az a szellemiség is vezérelt később, ami annak idején őt, hogy igényes irodalommal kell megismertetni a gyerekeket. Én akkor ezt egy szakmai folyóiraton keresztül képzeltem el, ugyanis nem találtam akkoriban olyan tájékoztató kiadványt, amelyből a szülők, pedagógusok, könyvtárosok naprakészek lehetnek, ha a gyerekeiknek olvasmányokat szeretnének ajánlani. Nagy bátorság volt elindítani, sokan nem hittek benne. De megjelentek a számok sorban, egymás után, nagyon erős volt bennem a kitarás és a hit abban, hogy szükség van erre a kiadványra.

Czomba Magdolna: *Kik voltak a segítőid, szellemi támogatóid ebben az ötletben, a megvalósításban?*

Sándor Csilla: Elsőként talán Komáromi Gabriella, Rigó Béla és Békés Pál nevét említhetném. Meghívást kaptam akkoriban az IBBY (Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa) magyar szekciójának a gyűlésére, ahol bemutathattam a lap tervét az ott lévőknek, többek között Janikovszky Évának. Természetesen mindenki bátorított, de nem hiszem, hogy komolyan vettek. Később Janikovszky Évától komoly dicséretet is kaptam: azt mondta, te egyedül megcsináltad azt, amire a szakma ötven éve nem képes. Ez nagyon jólesett. Jankovics Marcell nevét is szeretném megemlíteni, aki akkoriban a Nemzeti Kulturális Alap elnöke volt, és támogatta a kiadványt. Hálás vagyok neki, amiért fontosnak tartotta a gyermekkultúra támogatását, és felismerte benne a szándékot, a célt, aminek következtében útjára tudott indulni az újság. Természetesen nem jött volna létre soha a Csodaceruza a társam, István segítségével nélkül, aki a lap művészeti vezetője, fotósa. Pálfi György, a MOME docense hatalmas munkát végzett a hazai illusztrátorok képzésében, neki köszönhetően a Csodaceruza is nagyon sok kitűnő illusztrátorral került kapcsolatba. Az utóbbi időkben pedig Wittmann Ildikó a legnagyobb segítőtársam és munkatársam, számtalan munkát együtt végzünk: a szerkesztéstől kezdve a csomagolásig és a marketingmunkáig.

Czomba Magdolna: *Milyen olvasóközönségre számítottatok kezdetben, és hogyan alakult a lap profilja?*

Sándor Csilla: Kezdetben a felnőtteknek, ezen belül is a szülőknek, pedagógusoknak, könyvtárosoknak készült az újság. Színes papíron jelent meg végig, törekedtünk a minőségi megjelenésre, hiszen a Csodaceruzában nagyon nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy illusztrációk is megjelenjenek. A Csodaceruzában mutattuk be Szegedi Katalint, Szalma Editet, Baranyai Andrást, Kárpáti Tibit, öröm látni, hogy azóta sok-sok könyvük megjelent. A visszajelzésekből kiderül, a Csodaceruza nagy segítségére volt a könyvtárosoknak: a lapban megjelent ismertető, kritikák alapján rendelték meg a gyerekkönyveket, és jó volt hallani, hogy sosem csalódtak, megbíztak bennünk.

A Csodaceruza 2012-ben váltott profilt, ugyanis 10 év alatt nagyon nagy változás történt a hazai gyermekirodalmi életben. Sok kiadó jelent meg, és az általuk kiadott könyvek címei is évről évre emelkedtek. Nagyobb lett a kínálat, és ez magával hozta azt is, hogy egyre több honlap tűzte ki céljává, hogy segít az eligazodásban. A támogatások csökkenése és a sok internetes portál elindulása már nem tette lehetővé, hogy veszteség nélkül adjunk ki nyomtatott újságot. Ezért kettéválasztottuk a feladatunkat: online jelenik meg a szakmai tartalom a www.gyermekirodalom.hu oldalon, és gyerekek számára készítünk lapszámokat. Nagyon nagy kihívás minőségi folyóiratot szerkeszteni, és megtalálni hozzá a vásárlóerőt. Jelenleg is ezen fáradozunk.

Czomba Magdolna: *Miért tartod fontosnak, hogy kézbe vehető, jó minőségű papírra nyomott folyóiratot adjatok a gyerekek kezébe?*

Sándor Csilla: Irodalmi kultúránk része, hogy folyóiratok jelennek meg. Furcsa ellentmondás, hogy amíg a felnőttek számára több tucat magas színvonalú lap kapható, addig a gyermekek számára szinte kizárólag kommersz, könnyen fogyasztható, felszínesen szórakoztató lapokat kínálnak, ez a könnyen eladható. A Csodaceruza megpróbálja összekapcsolni az irodalmat, a művészetet a gyermekek érdeklődésével. Könnyobaráttá kell nevelni a gyerekeket, és ennek ez a módja. Nagy öröm látni, hogy a kicsik szívesen lapozgatják, olvassák, ragaszkodnak hozzá.

Czomba Magdolna: *Különösen nagy hangsúlyt fektettek a vizualitásra. Milyen koncepcióban gondolkodtok?*

Sándor Csilla: Kortárs, mai illusztrátorokkal, frissen végzett alkotókkal dolgozunk együtt. Az eredetiséget, a képi ötleteket nagyon tudják értékelni a gyerekek. Legyen jó kézbe venni, többször elővenni, ez a célunk az újsággal. Furcsa módon inkább a felnőttek zárkóznak el sok esetben az újszerűségtől. Nagyon sok beidegződés, korábbi vizuális élmény akadályoz meg egyeseket attól, hogy nyitottakká váljanak az újra. A gyerekek nem rendelkeznek ilyen sztereotípiákkal, könnyedén értik és szeretik a kortárs illusztrációkat, ha alkalmuk van megismerkedni velük.

Czomba Magdolna: *Az utóbbi időszakban nagyon sok vidéki meghívásnak tettetek eleget. Milyen tapasztalatokat szereztek? Hol ismerik jobban a Csodaceruzát? Budapesten vagy vidéken? Egyáltalán mennyire ismerik a gyerekek a gyermekirodalmat, a kortárs gyermekirodalmat?*

Sándor Csilla: Mindenhol vannak nagyon lelkes pedagógusok, könyvtárosok. Elsősorban nekik köszönhetjük, hogy ismernek bennünket vidéken. A sok segítőtárs közül Hevesi Mária (Gyöngyös), Székely Beatrix (Hatvan), Csájiné Knézics Anikó (Budapest) nevét szeretném hirtelen megemlíteni. A gyerekek maguktól nem jutnak hozzá a Csodaceruzához. Mindig kell egy felnőtt, egy szülő vagy egy könyvtáros, pedagógus, aki rászánja az idejét: bemutatja, ajánlja az újságot. Ugyanez vonatkozik a gyerekkönyvekre is. A fenti személyek és persze még sokan mások fantasztikus munkát végeznek ezen a területen.

Czomba Magdolna: *Anyagi szempontból sokan valódi kincsebányának tartják a gyermekirodalmat. Tudomásom szerint azonban közel sem ilyen rózsás a helyzet egy gyermekirodalmi folyóirat esetében. Milyen nehézségekkel kellett szembenéznetek az utóbbi években, és milyen változásokat hozott ez a folyóirat életében, profiljában?*

Sándor Csilla: Nagyon nehéz talpon maradni a nehéz gazdasági környezetben. Sok információ éri az olvasóinkat, nagy a zaj, amiben nem könnyű észrevenni bennünket. Szeretnénk, ha többen megismernék, olvasnák a Csodaceruzát. Ezt tűztük ki célul magunknak. Jelenleg egy kampányra készülünk, ami, reméljük, eljuttatja a lap híret új lehetséges olvasókhöz, befogadókhöz, közönséghez képest. Több mint 30 író, illusztrátor, alkotó állt a Csodaceruza mellé, és ajánlják az újságot a gyerekeknek. Azt szeretnénk, ha ezek a plakátok az interneten keresztül eljutnának az érintettekhez, és sikerülne legalább 1000 új előfizetőre találni. Jó lenne, ha sokan megosztanák, továbbvinnék a hírünket: minden könyvtárosra, pedagógusra, szülőre számítunk ebben a kampányban.

Czomba Magdolna: *Milyen újdonságokkal készültök az új tanévre?*

Sándor Csilla: Az új tanév elején Csukás István műveit szeretnénk közelebb hozni többek között a gyerekekhez. Fél éven keresztül minden lapszámban kérdések, játékos feladványok lesznek, melyeket megoldva várunk vissza a szerkesztőségbe. A visszaküldött lapokat csokikkal és könyvekkel jutalmazzuk. A játék végén egy hatalmas könyvcsomagot is nyerhet a legaktívabb osztály, valamint egy személyes találkozót is szervezünk a gyerekek számára Csukás Istvánnal.

„Az előadás szép lassan torkon ragadja a nézőt”

Kirilla Teréz

2014. március 21-29. között került megrendezésre a VIII. DESZKA Fesztivál a debreceni Csokonai Színházban. A budapesti Pintér Béla Társulat *Titkaink* című előadását 2014. március 28-án mutatták be a fesztiválközönségnek. Pintér Bélát, a darab íróját, rendezőjét s egyik szereplőjét Kirilla Teréz kérdezte.

Kirilla Teréz: *Talán Ön is tudja, hogy Pesten az előadásaira lehetetlenség jegyet kapni. Én például a Titkainkat itt tudtam megnézni a Deszka-n. Amikor a barátaimat kérdeztem, akiknek több előadását volt szerencsénk látni a Széké-nben, hogy mondjanak jelzőket Önről, akkor a leggyakrabban előforduló két jelző a precíz és a korszerű volt. Találónak érzi?*

Pintér Béla: Egy kortárs darab mindenképp korszerű kell, hogy legyen, máskülönben megkérdőjeleződik az értelme. Ha az ember hivatásként éli meg a színházi munkát, akkor nyilván szeretné minél magasabb színvonalon végezni, és egy jelenetet addig csiszol, amíg az a lehetőségekhez képest a legjobb, legpontosabb nem lesz. Remélem, mindkét jelző helytálló, mindenesetre mi próbálunk ezeknek a jelzőknek megfelelni.

Kirilla Teréz: *Ezek szerint az improvizációnak nem szívesen ad teret...*

Pintér Béla: Így van, nem szoktunk improvizálni. Az más kérdés, hogy a próbafolyamatok alatt felmerülő kérdésekre kollektíve keressük a választ, közösen gondolkodunk, addig keressük a megoldást, míg meg nem találjuk. Ilyen tekintetben ebből sosem csinállok hiúsági kérdést, ha éppenséggel nem nekem jut eszembe a legtökéletesebb megoldás, attól még azt ugyanúgy beleteszem az előadásba. Tehát nekem nem az a fontos, hogy az én ötleteim valósuljanak meg, hanem hogy az előadás jó legyen.

Kirilla Teréz: *Tehát akkor nem vonul alkotói magányba a rendezés során...*

Pintér Béla: Valóban nem, ez olyan, mintha a zeneszerző megírná a partitúrákottát este, és amikor másnap reggel a zenészekkel eljátszva meghallja, hogyan szól, akkor annak alapján átírja a következő napra, ami jó, azt meghagyja, ami kevésbé jó, azt átdolgozza.

Kirilla Teréz: *Ha az ember megérti a Titkaink üzenetét, hogy mennyire zsarolhatóvá teszik az egyént a saját bünei a hatalom számára, akkor önkéntelenül felvetődik a kérdés a nézőben, vajon nem jellemző ez a mindenkori hatalmi rendszerekre, tehát arra is, amiben ma élünk?*

Pintér Béla: Manapság nem egy totalitárius hatalomban élünk. Biztos vagyok abban, hogy most is zsarolhatóak az emberek, ma is éppúgy vannak megkötött alkuk, mégsem olyan üzemszerűen, mint amilyen volt a különféle ügysztyályok (3/3) idején a kommunizmusban vagy szocializmusban.

Kirilla Teréz: *Van egy, nézői szempontból nézve, nagyon különös jellegzetessége az előadásnak: miközben érezzük, hogy a cselekmény előrehaladtával elkerülhetetlenül egy pokol mélyére jutunk, fokról fokra, Ön mégis folyamatosan beleszó a történetbe olyan utalásokat, amelyeken többnyire ironikusan fel-felnevetünk. És ezek a nevetgélések mégsem vonják el a néző figyelmét a pokoltól. Nagyon bonyolult játékot játszik a nézővel, amikor így keveri a tragikus és komikus elemeket. Mit gondol erről?*

Pintér Béla: Igen, kétségtávol ez a társulat stílusjegye, a humoros és tragikus elemek szinte pillanatonkénti váltogatása, váltakozása, úgy, hogy ez a nézőt nemhogy kizökkentené, hanem éppenséggel behúzza az előadásba. Nyilván ez belőlem fakad, tehát már a darab írása közben, hogyha egy fájó vagy tragikus részét írom a darabnak,

gyakran eszembe jut egy humoros lehetőség is, amit nyilván sok szűrőn keresztül engedek csak át – de valahogy így működik az agyam, és a többiek is, a társulat tagjai partnerek ebben. Ha a valóságot próbálja modellezni az ember, észre kell venni, hogy a legtragikusabb szituációkban is van humor, kérdés persze, hogy az ember tud-e nevetni abban a pillanatban rajta, vagy utólag keserűen meséli el, hogy épp ez volt az egészben, mondjuk egy halálesetben, a legszörnyűbb.

Kirilla Teréz: *Említette az imént a szakmai beszélgetésen, hogy a darabot nemég Berlinben is bemutatták. Tapasztalt-e valami különbséget a nézői reakciókban?*

Pintér Béla: Berlinben rengeteg magyar él, és nagyon sok magyar volt az előadáson, ezt lehetett is érezni, noha szinkrontolmáccsal ment az előadás, de sokszor amint a színész kimondta, már nevettek is a poénokon. Természetesen az ilyen nevekkal, mint Pintér Sanyi, Bencsik András, nem tudnak mit kezdeni, Pilinszkyvel sem, ezért ezeket a neveket kihúztuk, hogy ne okozzanak zavart. De az előadás szubsztanciáját, lényegét felfogták, és mindenki mondta, hogy az előadás szép lassan torkon ragadja a nézőt. Úgy gondolom, a táncház-mozgalom sajátosan magyar jelenség – persze máshol is voltak folklór-mozgalmak, de abban a formában, ahogy a budapesti, magyarországi ifjúság lejárt Erdélybe, hogy gyűjtse és megmentse ezeket a dalokat, az egyedülálló. Annak ellenére tehát, hogy ilyen lokális motívumokból is épül az előadás, sikerült valami egyetemes üzenetet közölni a darabban, s ezt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy nagyon sok helyre meghívták az előadást, most ugye bemutattuk itt, aztán megyünk Bécsbe egy nagy fesztiválra, aztán Hannoverbe, utána Wiesbadenbe és Baselbe is. Egyetemes problémákra keresem a választ, és minél pontosabban ábrázolunk egy-egy szubkultúrát, annál pontosabban táruul fel valamilyen egyetemes üzenet, mindenki számára, függetlenül attól, hogy Kelet- vagy Nyugat-Európában nőtt fel.

Kirilla Teréz: *A világhírű színházi rendezők közül ki gyakorolta Önre a legnagyobb hatást, kitől tanult a legtöbbet?*

Pintér Béla: Természetesen nagyon sok színházi alkotó volt rám hatással. Fel is lehetne térképezni, ha valaki ezzel akarna foglalkozni, hogy honnan vannak idézetek az előadásban, hogy mely megoldás lehet ismerős egy másik rendezőtől, de konkrétan mégsem tudnék megnevezni ilyeneket. Annak idején az *Arvisurában* a lengyel színház, a Grotowski-féle színház hatott erősen, Somogyi István tanította ezt nekünk. De aztán az előadások már sokkal prózaibbak voltak. Azok a fizikai gyakorlatok, amiket a stúdióban végeztünk, kevésbé lázítottak meg az előadásokon, talán a *Magyar Elektra* volt az egyetlen kivétel, s azt én magam is nagyon szerettem. Említhetném a Gyerevo Színházat is például, noha az én előadásaim sokkal szövegcentrikusabbak, aminek nem mindig örülök. Tehát én is szeretnék...

Kirilla Teréz: *Elmozdulni a totális színház felé?*

Pintér Béla: Igen, egyébként volt már erre példa: a tizenkilenc előadásunk között volt opera, és sokat játszottunk a különböző terekkel is, volt, hogy a nézők körbeülték, vagy éppenséggel forgószínpad volt. Az operák után többször megjelent az énekbeszéd, tehát hogy egy előadáson belül egyszerűen elkezdtek recitálni a színészek, úgy, hogy ez természetesen hatott, és aztán visszaváltottak prózába. Többször használtuk még a táncot és a zenét is, mint kifejezőeszközöket, ám mostanság kétségkívül egy talán letisztultabb időszakot élek, egy klasszikusabb történetvezetéssel, inkább a történetre koncentrálok, azon belül a minél pontosabb interpretációra, és szinte az üres térben dolgozom. Ez most egy ilyen időszak, amit lehet, hogy egy olyan követ majd, amikor az ösztönművészetibb irányzat lesz hangsúlyosabb.

Kirilla Teréz: *Igen, ezt az egyszerűséget a történetvezetésben nagyon lehet érezni, s hogy itt nincs kitekintési, ellazulási lehetőség a néző számára, itt egyenesen haladunk a pokol mélye felé...*

Pintér Béla: Ez a cél valóban, hogy egyfelől egyszerű legyen a történetvezetés és bonyolult csak annyiban, amennyire az élet az, vagyis hogy legyen életszerű, nyilván teátrálisnak is kell lennie, de arról sosem szabad megfeledkezni, hogy életszerűnek kell maradnia. Az egyik legbonyolultabb jelenet István álma, mely úgy kezdődik, hogy Bárdos Deák Ági énekel, majd néhány másodperc múlva megjelenik a Michael Jacksonnak öltözött Timike, akit István „édesanyának” szólít. Ezt a jelenetet Kata, a feleség szakítja meg, azzal, hogy: „Alszol, Pistike?”, csak itt tudjuk meg, hogy István álmát láthattuk az előbb. Tehát van egy olyan pillanat, amikor nem tudjuk, hogy hol vagyunk, csupán sejthetjük, hogy talán valahol a főhős lelkében járunk. Szinte filmes vágásokat lehet a színpadon megcsinálni, borzasztó egyszerű eszközökkel. Nagyon szeretem ezeket az eszközöket, erőteljesen hatnak a néző képzeletére. Az üres térben a teret a néző képzelete kell, hogy megtöltse, és ennek a lehetőségét megteremtteni mindig nagy kihívás számomra.

„Itt tartunk most, mit szóltok hozzá?”

Balogh Péter

Miként reprezentálódik egy olyan személy, aki nemcsak egyetemi tanár, hanem egy népszerű zenekar szerethető frontembere is? Beck Zoltánt, a 30Y frontemberét Balogh Péter kérdezte a roma irodalommal való kapcsolatáról, az új lemezükről és többek között a banda jövőjéről.

Balogh Péter: *A Pécsi Tudományegyetem Romológia Karának adjunktusa vagy. Hogyan kerültél kapcsolatba a roma irodalommal?*

Beck Zoltán: A cigány irodalomhoz egy személyes és tudományos értelemben meglehetősen naiv történet vitt közel: olvastam Holdosi József egyik regényét, és Fűzfa Balázst, nagyszerű tanáromat kérdeztem erről a szövegről, illetve a szerzőről. Ő azt mondta, ismeri személyesen, úgyhogy segített az első találkozásban. Ez meg tényleg nagyon sokat jelentett a számomra: a világról alkotott képemet, azt hiszem, alapvetően befolyásolta. Innen indult a cigány irodalomról, egyáltalán a kánonalkotásról való gondolkodás a magam történetében.

Balogh Péter: *Mely területeken folytatod kutatásaidat? Jelenleg min dolgozol?*

Beck Zoltán: Alapvetően az izgat – a legutóbbi tanulmányaim erről szóltak –, hogy miként jön létre egy tudományos diskurzus, esetemben a romológia; hogyan és miért tekinthető egyszer csak romológiának; hogyan tud mondani valami érvényeset a világról e terület. Ez jó játszma, hiszen az emberek általában úgy képzelik el a tudományokat, mintha azok öröktől fogva létezők volnának; az iskolában a tudomány történetét és eredményeit tanuljuk, de azt nem, hogy magának a tudománynak is van alakulástörténete. Azonban nem volt mindig az a neve, ahogyan ma nevezzük, sőt száz éve egyáltalán nem is létezett, alig ötven éve van tanszéke, intézménye, neve vagy módszertana. Emellett az emberekről való gondolkodás stratégiája foglalkoztat. Ezért most – és ezen a családom (Epi, a feleségem, és Bó, a gyermekem) nevetnek is sokat – ifjúsági lányregényeket olvasok: Szabó Magdát, Kertész Erzsébetet, Kántor Zsuzsát stb. Ami foglalkoztat, az az, hogy ezekben a szövegekben hogyan rögzül a női szerep, hogyan tanítják ezek a könyvek a társadalmi, közösségi tudatban meglévő nőképet a lányoknak.

Balogh Péter: *Mesélnél nekünk, hogyan zajlik egy átlagos órád? Befolyásolja az óra kimenetelét, hogy a 30Y frontembere vagy?*

Beck Zoltán: A kurzusokra ez nincs befolyással, bár néha több anekdotát mesélek, mint kellene. Elkalandozok, de ezt semmiképpen sem fognám a zenekarra. Egyszerűen ilyen az alkatom: valami kapcsán eszembe jut valami, aztán arról megint egy másik dolog, és sokszor (vagy néha) a mesélést vagy az együttgondolkodást jobban élvezem, mint az adott kurzus aktuális anyagát.

Balogh Péter: *Hogyan tudod összeegyeztetni a két munkád?*

Beck Zoltán: Ez viszonylag egyszerű: mindegyik alkotó tevékenység, és csak akkor létezik, ha bennem is jelen van, és én is benne állok – egyik sem olyan munkahely, ahol annyi a dolgom, hogy bemegegyek, elvégzem, majd kijövök. Mindegyiket viszem egész nap, nem kapcsolok ki, legfeljebb néha letiltom magam a lehető legkeményebb módszerekkel.

Balogh Péter: *Az a véleményem, minél népszerűbb valaki, annál nagyobb felelősség jár vele. Nem gondoltál még a „Petőfi-lángoszlopra”, hogy a te feladatod is ez lenne?*

Beck Zoltán: Nincs bennem váteszség. Azt hiszem, ez nem is volna nagyon időszerű vagy érvényes mostanság. Abban azért hiszek, hogy az a kritikai pozíció, ahonnan szemlélem a világot, érdekes lehet más számára is. Teoretikus, mondom, de megengedő, szeretettel teli és semmiképpen sem ítélkező.

Balogh Péter: *Sok interjúban hangoztatod, hogy a dalszövegeidet nem lehet értelmezni versként, s próbáld izolálni a két műfajt. Még most is ezen a véleményen vagy?*

Beck Zoltán: Nem tudok verset írni. Dalokban gondolkodom, aminek szükségszerű eleme a szöveg. Örülök, hogy viszonylag bízhatok a szavaimban, s azok is bennem. De ennél jobban a versírás nem is érdekel. A dalainknak része az, hogy én állok ott, az én kockázatommal.

Balogh Péter: *A Rájátszás-projektből fakadóan tudjuk, hogy néhány íróval (Háy János, Grecsó Krisztián, Erdős Virág, Kemény István) jó viszonyt ápolsz. Továbbá Jónás Tamással is barátságban vagytok. Hogyan kerültetek kapcsolatba egymással?*

Beck Zoltán: Veiszer Alinda most indított egy sorozatot az egyik nagy könyváruházban Budapesten. Az egyiket rám bízta, aminek nagyon örültem. Az első vendégem Kiss Tibor Noé volt, akinek elég erős az új könyve, igazi birkózás életben maradni olvasás közben. Nagyszerű élmény, hogy sokat beszélök és dolgozom együtt olyan emberekkel, mint Havasréti József, ha már pécsi írókról esett szó. Tamással pedig gyakorlatilag húsz éve ismerjük egymást, hol távolabb, hol közelebb állunk egymáshoz. Amikor a *Cigányidőket* megírta, azt gondoltam, tényleg nagy író lesz belőle – a *Bentlakás* című verseskötete azóta is az egyik kedvencem. Nem egyezik mindenben a nézőpontunk, esztétikánk, a világhoz való viszonyunk, ugyanakkor nagyon fontos számomra nem csupán szerzőként, hanem emberként is.

Balogh Péter: *Ha már Jónás Tamás... Kik azok a kortárs roma írók, költők, akiket ismersz, s a nagyközönség kevésbé ismeri?*

Beck Zoltán: Részben azt kell válaszolnom a kérdésre, hogy a cigány irodalom terminusa éppen ezt a szerzői származásra fókuszáló értelmezést próbálja meg kimozdítani. Másrészt, számos jó szerzővel és erős szöveggel találkozni, azonban – és ez alighanem általánosnak mondható – nem egy művészeti ágban kreatívak, szóval nem izolálják a megnyilatkozásokat: Bogdán Árpád vagy Bogdán János Amigo például elég jól írnak. Míg egyikük filmrendező, utóbbi kiváló képzőművész is.

Balogh Péter: *A zenekar ez év novemberében adja ki az új albumát. Mesélnél a koncepciójáról? Miben lesz másabb, mint az előző?*

Beck Zoltán: Alighanem abban lesz másabb, hogy nincs koncepciója. Bár nem vagyunk túlságosan konceptuális projekteket megvalósító zenekar, azért visszatekintve én magam is meglepődöm, hogy mennyi minden tűnik át gondoltnak. Egész évben EP-ket csináltunk/csinálunk, igyekszünk felvenni a ritmust magunkkal és a rajongókkal, hogy azt mondhassuk: itt tartunk most, mit szóltok hozzá? Ezek a dalok követelték ki maguknak a lemezt, ha már lett ennyi, és ilyenek, miért ne csinálnánk belőlük lemezt. Ebben csak annyi a koncepció – korántsem alkotói, inkább az attitűdünkre jellemző –, hogy nem kerül forgalomba, hanem ajándékba adjuk az embereknek november 14-én.

Balogh Péter: *A Szentimentálé-projekt milyen státuszban áll jelenleg?*

Beck Zoltán: A projektek természete az, hogy hol erőre kapnak, hol pedig vegetálnak. A Szentimentálé a 2013-as fókusza után újra háttérbe került. A zenekar 15 éves koncertsorozatába biztosan bevonódik majd egy hangsúlyos koncert, de sorozat nem lesz jövőre, ez egészen biztos.

Balogh Péter: *Mint azt több rajongó tudja, Endy kivált a csapatból. A dalok tekintetében szükségetek van egy újabb gitárosra?*

Beck Zoltán: A kérdés önmagában nem így merült fel: nem technikai, hanem alkotói kérdés egy ilyen szituáció, és ebből következően a válasz sem lehet egyszerű praxis. A 30Y egy entitás, így az volt a kérdés, ez megőrizhető-e. Erre egyértelmű igen volt a válasz, innentől a hangszerelési kérdések másodlagosak voltak. Viszonylag könnyen tudtuk megoldani a kérdést: kicsit többet gitározom, és kevesebbet integetek.

Balogh Péter: *Hogyan kezeled a rajongóidat? Vannak olyan rajongók, akik egy évben többször is beszélgetnek veled egy-egy koncert előtt/után, s többként kezelnek téged, mint egy egyszerű frontembert? Teher vagy öröm ez?*

Beck Zoltán: Ahogy mindenki más, én sem vagyok mindig ugyanolyan: néha fáradtabb, olykor feldobottabb, közlékenyebb vagyok. Az emberek nem terhelnek általában, hiszen nekik játszunk, akkor miért is volna furcsa, hogy beszélgetünk is? Az pedig tényleg nagyszerű, hogy vannak köztük olyanok, akikre már-már barátként tudok tekinteni, hétköznapi dolgokról tudunk beszélgetni.

Balogh Péter: *Sokaknak csak az a kép van meg Beck Zoliról, aki nagyon közvetlen és mindig boldognak mutatkozik. Hogyan tudsz ennyire emberi maradni?*

Beck Zoltán: Nem tudok mindig, de örülök, ha javarészt ez látszik. Nem vagyok hisztis, nem jövök mindenféle elvárással. Leginkább az a helyzet, hogy érdekel, akivel beszélök.

Balogh Péter: *Nincsenek tetkóitok, sem piercingetek. Azonban van egy lány, aki magára varratta a logókat, s amikor terhes lett, úgy nőtt rajta a logó is. Tartjátok még a kapcsolatot egymással?*

Beck Zoltán: Sok menő 30Y-tetkót és -ékszert láttunk az elmúlt években. Szerintem ez tényleg jó dolog, egészen addig, amíg mi magunk nem hizlaljuk magunkat bálványá. Jó, ha fontosak a dalaink, nekünk is azok, és szerintünk is valamiféle ügy az, amit a 30Y jelent, nem pedig egy szórakoztatóipari termék, magyar popgranulátum, vagy ilyesmi.

Balogh Péter: *Már nem látni azt a spontán performanszt a részetről, amikor annyira átéled az előadást, hogy metaforikus értelemben véve belehatsz a dalba. Mi változott?*

Beck Zoltán: Tudod, többet kell gitároznom, és lehet, hogy jobban bírom fizikálisan. Vagy csak a gesztusok alakulnak át, a belehelyezkedés nem tűnik el. És az is lehet, hogy öregszem.

Balogh Péter: *Az Iron Maiden és a Rolling Stones idős korokra is a zenéből élnek. Mit gondolsz, ti fogtok még zenélni 60 évesen?*

Beck Zoltán: Ha az, amit állítunk, már nem lesz fontos a számunkra, vagy már nem nagyon állítunk semmit, akkor nem fogunk zenélni. Azt hiszem, ahogy az ember az időben előre halad, egyre többet hallgat – biztosan halkulunk majd az idővel. Azonban egyelőre sokkal jobban szeretem, ha mi vagyunk a leghangosabbak.

Fotó: Pamuki Krisztián, Takács Béla

Isten haragudni fog?

Kecskeméti Zsuzsa

Sokadjára emeli kezét a szeme elé. Nem sír, tudattalanul szégyenkezik. Görbe ujjaira nézek, észreveszi, magyarázkodni kezd: – Nem volt mindig rossz ember... megbüntettet, mert nem adtam oda a kulcsomat... én csak nem akartam hogy bezárjon... a kalapács mindig ott volt a előszobában... – Feszengek, elhallgat. Nézem, ahogy itt ül, megint ő húzta a rövidebbet, pedig életében először mert tenni valamit. Elmenekült, fogta a gyermekeit és egy jobb életet remélt. Nem volt egy hét, hogy megtalálják.

– A házasságunk elejétől tudtam, hogy azt szereti, ha ő a férfi a háznál, mindig mindenben ki kellett kérnem a véleményét. Két diplomám volt már, mikor összeházasodtunk, dolgoztam, jól kerestem, de soha nem vehettem még egy felvágottat sem. Összeírta a listát, kirakta a pénzt, este megmondta, mit főzök, miben aludjak, mit vegyek fel a munkába. Nekem korábban nem volt fiúm vagy ilyesmi... azt mondta, ezért választ engem... mert jobbat is kaphatna, de Isten szemében én leszek a legjobb feleség... nekem pedig ez tetszett... sajnálom... én nem tudtam, hogy nem ez a normális, az én apám meg anyám sose szólt bele semmibe. Azt mondták, tűrjél, ne érjen minket olyan szégyen, hogy elváltsz... Isten nem a 21. században él... amit ő összekötött, azt ember szét nem választhatja. Én most is attól félek, hogy haragudni fog... szerinted Isten haragudni fog azért, hogy eljöttem a gyerekekkel és nem voltam képes megtartani magam a házasságban? – Nem válaszolok. Ég a szemem az elmúlt napokban megismert történetről, a nőroncsról, aki előttem ül, a szép, de ijesztően lárvaarcú kislányoktól, a hangosan az életem menedékébe betörő ismeretlen férferőszakról, amitől nekem kellene őket megvédenem és tudom hogy nem fog menni... nincs válaszom.

– Nem kaptam távortartást, mert nem tartották valósnak a fenyegetést... másik városból több száz kilométerről... most meg elvitte a gyerekeimet, engem meg három órán át faggattak. Neki elfogadták bemondás alapján, hogy nem vagyok alkalmas a saját és a gyerekeim ügyeinek intézésében. A gyerekeknek azt mondta, hogy mentális gondjaim vannak, néha meg kell verjen, hogy ne legyen baj... – lehajtja fejét, látom, hogy foltokban hiányzik a haja.

– Miért most? – kérdezem. Fel sem emeli a fejét, hallgat. – Nem tudom – suttogja. Mikor kirúgattott a munkahelyemről a második gyerek születése után, egy darabig reméltem. Az ember, ha mindenhol azt hallja, hogy tűrjél, várjál, remélj, megtanul együttműködni. Voltak nyugodt időszakok, de aztán valami végérvényesen elromlott. Összevagdosta a ruháimat, kicibálta a hajamat, bezárt napközben a lakásba. Mikor elmentem az egyik gyerekért, akkor másoltattam le a kulcsait egyesével, de rohantam, mert mérte az időt, milyen gyorsan érek haza. Mostanra lett kész az összes. Anyámhoz elengedett, azt mondtam, beteg. Elintéztem, amit kellett, titokban hazautaztam, összeraktam a lányok legfontosabb dolgait, elhoztam őket és beadtam a válási papírokat... de most vége mindennek... éve óta most aludtam először... de többet már nem fogok... nincs hova mennem... nincs munkám, nincs pénzem, ruhám... és ennyi év után még a szüleimet is szégyenbe hoztam... és Isten is haragszik... tudom... a gyerekeimet is elvette... – látom, hogy nem használ a szó, mondanám pedig, hogy szerintem ehhez nem sok köze van. Azt hiszem, ebbe próbált kapaszkodni, és érzem, egyre kevesebb összefüggés van a mondataiban, már nem velem beszél. Lassan feláll, furcsán grimaszolva mosolyog. – Megyek... csinálok valamit... hiba volt – rám néz, én pedig el sem hiszem, hogy ezt mondja, ő pedig mintha a gondolataimban olvasna, folytatja – két hete volt fedél a fejem felett, volt mit ennem... legtöbbször... volt két gyerekem... férjem... mindent elvesztettem... – nem néz rám, nem is köszön csak elmegy.

Charlotte nővér anemónája

Ésik Sándor

Sápadt arccal, inkább fásult, mint érdeklődő szemekkel pillantott fel a lépcső aljáról. Bezártam magam mögött az ajtót, és lefelé indultam. A márványlépcsőn csak halk neszeket okoztak a lépteim. Fiala lány őrizte odalenn a kápolna bejárati ajtaját.

Fent, az utcaszinten, semmitmondó kis épület benyomását kelti Matisse Chappelle Rosarie-ja Vence külvárosában. Balra emelkedő, virágzó mediterrán cserjékkel, jobb oldalon, a járda szélétől éles szögben lejt a domboldal. Az épület mögötti pálma kontya alig ér a templom lábazatáig.

Amíg kívül végtelen a látóhatár, idebenn majdhogynem bezártság érzése vett rajtam erőt. Megálltam a lépcső alján a kis pult előtt. Az arc nem sápadt volt, inkább mészfehér, a szemeket pedig mintha korommal rajzolták volna.

– Bonne journée, Monsieur – üdvözölt illendően a kápolna bejratának őrizője. Nem ám bonjour, és nem zs, hanem egy kicsit dzs. Közel van Olaszország. Itt, Nizza környékén a niçoise-t beszélik. Szeretem kimondani: niszooz...

– Yes, Sir – vált zökkenő nélkül, amikor érdeklődöm, tud-e angolul. A továbbiakat alig-alig értem. – No photo! – teszi rá az ujjá hegyét kamerámra. A sötét sarokban nyíló, elmosódott körvonalú ajtón túlra mutat. Annyit veszek ki a szavaiból, hogy Sir Valaki odabenn ugyancsak nem venné jó néven, amennyiben használnám a gépet.

Az ajtó másik oldalán olyan fényesség fogad, hogy néhány pillanatig hunyorognom kell. Árnyékalan, mély vízbe sűt be így a nap. Szemből és baloldaltól színes mintás üveglablakokon hasít be a délutáni napsütés. A tíz-tizenöt méternél nem hosszabb, minden építészeti blickfangot nélkülöző terem falai hófehérek. Még annál is fehérebb, természeténél fogva csillogó csempe burkolja a terem ablak nélküli jobboldalát. A domboldali építkezés miatt két falnak is ez a sorsa.

A nizzai Matisse múzeumban sokszor végignéztem a méteres makettek, amelyekben a festő vázlatokat készített a kápolna falfestményeihez. Meglepve láttam, hogy az akkor látott vázlat rajzai majdnem ugyanolyan vázlat mivoltukban láthatóak itt. A kápolna csempéire festette őket a mester.

– Bonjour, Monsieur – fordult felém az a csuklyás figura, aki a második széksorban ült. Karja az előtte lévő szék támláján pihent, fejét előredöntve hajtotta oda. Még akkor sem nézett hátra, amikor becsuktam magam mögött az ajtót, és elindultam előre. Előbb kicsit emelte fel a fejét, a csuklya alatt csak félhomály látszott, mint Anonymus városligeti szobrán. Az is lehet, hogy a szemem még nem szokott hozzá a betűző napsugárhoz, ezért nem láttam meg az arcát.

– Bonjour, Madame – fogadtam illendően üdvözlését, és nem tudtam mire vélni a „journée” elmaradását. A következő pillanatban még inkább zavarodottá váltam.

– Sir! – mondta emelt hangsúllyal. Felállt és kiegyenesedett. Így már láthatóvá vált egyházi öltözete. Arra gondoltam, érzi idegen akcentusomat, és angolra akar váltani. De nem... Látva értetlenségemet, ujját a keblére tűzött kitűzőre helyezte.

– Soeur Charlotte – olvastam megvilágosodva. Az alatta lévő sorban pedig „Dominician”. Nem Sir, hanem Soeur. Micsoda különbség. A kinti lány Sir-je is átváltott bennem. Soeur Charlotte mintha csak a lelkembe látott volna, szigorú tekintettel mondta, immár angolul: no photo! Az ő angolját viszont elég jól lehetett érteni.

– You should have written permission! – mondta engesztelhetetlenül, szinte szótagolva. Írásos engedélyt kellett volna hoznom, már nem emlékszem, kitől. A written-ben, azaz az írásos-ban úgy pergette az r-t, hogy egy kissé feszült lettem. Vitatkozzak, ne vitatkozzak? Majd lopok egy-két expozíciót, hátha nem kárhozik el a lelkem. Ville-France-sur-Mer-ben, Cocteau kápolnájában is sikerült, igaz, ott egy világi személy volt az őrző, és nyoma sem volt a szemében annyi elszánásnak, mint Soeur Charlotte-éban.

Miután tisztáztuk a szabályokat, ismét körbenéztem. Soeur Charlotte is megnyihült.

– It is written – mondtam belenyugván. Írva vagyok... Nem az engedélyem, hanem a szabály. A soeur-t is átváltottuk sister-re, és amikor erről Antonioni *Napfivér holdnővér*-ére asszociálva azt találtam mondani, moon sister, jólesően nyugtázta.

– So small – szaladt ki a számon elég meggondolatlanul, amikor a termet szemügyre vettem és ismét a szemébe néztem. Elég kicsi...

– This is a chapel – válaszolta már-már méltatlankodva. Ez csak egy kápolna. Annak meg talán nagy, gondoltam, és jobbnak láttam ejteni ezt a szót. Dzisz – ejtette ki a csak az angolok által kiejthető th-t. Ez a nő német, vontam le a következtetést. Otthon valamikori német munkaadóm váltig győzködött, hogy ez így ejtendő. A pergő written és a párizsias bonjour már érthetővé vált.

– A kék a tenger, a zöld a növények színe. A formákhoz is a helyi vegetációból vette a mintát Matisse. – Soeur Charlotte elemében volt. Én eléggé csalódott voltam magammal, meglehetősen sokára fogtam fel, hogy ő nem imádkozni jött, hanem valójában idegenvezető. Kivételes szerencsémre olyan hozzáértéssel és elkötelezettséggel, amilyenel még nem találkoztam életem során.

– A sárga pedig a nap – folytatta. – Ezzel a három színnel jeleníti meg Dél-Franciaországot, és saját világát.

Követem a beeső fény immár színessé vált oszlopait, és lassan érthetővé válik, miért nem festett színeket Matisse. A kék-sárga-zöld minták a padozat világosszürke márványán keresztül elérnek a falig, ott pedig a csempéken ismét útra kelnek. Jó szem, a domboldal, és a nyugati fekvés kínálta lehetőség. Bátor terv. Ez Matisse.

Soeur Charlotte követi a tekintetem. Kis szünetekkel, megnyújtott hangsúllyal csak szavakat ismétel.

– The seeee... The suuun... – a tengeeer, a naaap – the breaaad... Élvezi, hogy hálás befogadóra talált bennem.

Ezek a színek lehetnének meleg árnyalatúak, mégis mind hűvösek. Hidegnek nem nevezném őket, de mégis... Soeur Charlotte elmondja, hogy Matisse eleinte még pirosat is használt, de mégis ezeknél kötött ki. Aztán folytatja.

– The bread – a kenyér. Az oltár után tényleg híján van minden ornamentikának. Két szivacsos szerkezetű barna kődarab hever egymáson. Ha nem mondja, akkor is a kenyérré gondolok. Rajta egy üveglap, azon pedig valószínűtlenül karcsú gyertyatartók.

– Ideje áttérni a rajzokra – pillantok Soeur Charlotte-ra. Az oltár fölött Szent Domonkos alakja. Nagyon szikár, csak néhány vonallal odavetett figura. A múzeumban látott vázlatok után még sincs hiányérzetem, mert számtalan változat után maradt meg ez a nagyon leegyszerűsített vonalrajz.

– He has no faace – nyújtja ismét rejtelmesen a hangját Soeur Charlotte. Nincs arca. Tényleg nincs, csak egy üres kör van a kámza fölött. Szent Domonkos legendája írja, hogy neki nincs szüksége látásra. Miért, miért nem, majd utánanézek. Soeur Charlotte nem fejt ki, mert máris a Golgota képegyüttesre néz.

– It is too simple – mondom, mert kérdően néz rám. Talán nem kellett volna túl egyszerűnek neveznem, de tényleg olyan némelyik stáció, mintha egy gyermek rajzolta volna. Soeur Charlotte is a távoli falra pillant. Arra, amelyiken az ajtó nyílik, amelyen bejöttem. A nő sápadt arca nem árulja el érzelmeit.

– No photo – mondja nagyon is világi személyekre emlékeztető hangon. – Nagyon szép albumaink vannak a shopban – teszi hozzá. Ugyanoda néz, el se tudom képzelni, hogyan vette észre, hogy óvatosan irányba fordítottam a gépet. Aztán folytatja, mint a tanító néni, miután rászólt a rendetlen nebulóra.

– Are you protestant, are not you? – Nyelvlecke könyvekben építik fel ilyen szépen a kérdő mondatot.

– Yes, I am. – Mondom, és nem bánom, hogy lelepleződtem. Igen, protestáns vagyok. És ha már itt tartunk, szóvá is teszem, én tizenkét stációra emlékszem. Nem kellett volna. Az utolsó kettőnél világos a keresztről való levétel, és a mennybemenetel, és én csak a sorszámokat néztem. Soeur Charlotte magyarázatát megelőzőm, ő pedig győzedelmes arckifejezéssel bocsát meg.

Lassan elfogadom Matisse kápolniját. A szándékát megérteni ennél sokkal több beszélgetésre volna szükség Soeur Charlotte-al. A színes árnyak elvándoroltak a kenyér-oltárról, én is búcsúzom. Soeur Charlotte kinyitja előttem a kijárat ajtót a terem bejárattal szemközti oldalán.

A fényből ismét az árnyékba kerülök. Emlékszem, amíg bent beszélgettünk, mély férfihang szűrődött ki az ajtó mögül. Gazdáját most láttam meg a szuvenirbolt magas, sáncszerű fallal leválasztott kasszájánál. A falon hidegfehér csúcspénnyel megvilágított Matisse-rajzok mellett ellépkedve értem oda egy élő, mégis rajzszerű archoz. Hátravetett fejjel, kimeredt szemmel, mozdulatlanul ült a székekben. Az ő fejére is jutott egy spotlámpa. Nagy és vékony orrán

Bunch 3. – digitális fotó, 2014

átszűrődött a fény. Azt vártam volna, hogy rózsaszín lesz, legalább a cimpa belseje, de szürke volt. Egy Dalí-ábrázolásban láttam hasonlót, Don Quijotéről. Csak egy rövid másodpercet tévováztam az ijesztő helyzet feldolgozásában, és máris hosszú léptekkel indultam vissza Soeur Charlotte anyás biztonságához. Csak félútról pillantottam magam mögé. Eddig jobbra neszező, óvatos lépteimet lódobogásnak hallottam. Don Quijote meg se moccant. Ebben a pillanatban azonban, mint egy marionett figura, a sánc mögül felpattant egy mosolygós arc. Egy sötétbőrű, kövér, göndör nő.

– Bonne journéé, Monsieur – köszöntött vidáman mattfekete holdvilág képével. Fázni kezdtem. Teljesen Sancho Panza, néztem meg együtt a két embert. Női Sancho Panza, ugyan – állítottam meg magam. A nő nagyon hamar megértette, miért nézek halálra váltan. Egy szemcseppentő üvegcskét tett le nagy csattanással a pultra. Elmagyarázta, hogy most cseppentett Don Quijoténak, és leejtette. A fickó némán rázkódott a nevetéstől, de nem mozdulhatott.

A lármára, vagy pedig azért, mert úgy érezte, el kell még mondania valamit, benézett Soeur Charlotte.

– I did not mentioned the story of the candlesticks – vagyishogy nem említette a gyertyatartók történetét. A stick-et st-vel mondja, tértem magamhoz az ijedtségből. Német! Vagy inkább cseh, mint az egykori amerikai külügyminiszter, Madeleine Albright. Az beszél ilyen szótagolva angolul. Aztán újabb rejtély. Soeur Charlotte egy hosszú szálú piros rózsabimbóval integetett az orrom előtt. Művirág. Láttam korábban is, ott volt az oltár tövében.

– Is this your rose? – kérdeztem.

– This is not mine, and not rose. This is is an anemona.

Nem rózsza, nem az övé. Anemóna, vagyis szellőrózsza. Odatette a gyertyatartók mellé. Igen, erről a provençe-i virágszárlól mintázta a művész a karcsú kegytárgyakat. Aranyban villogott a testük, és az ablakok három színe szivárvánnyá bomlott rajtuk. Mintha lángnyelvek nyaldosták volna őket. Még olyan bordó is volt köztük, mint az anemóna virága. Soeur Charlotte örömmel szorította a művirág fakó szárát. Ólomszürke arcának szeme alja ugyanolyan mélypirossá vált a boldogságtól.

A shopból ekkor bejött a néger asszonyosság, és könnyes szemmel követte Don Quijote. A zárás órájára emlékeztették Soeur Charlotte-ot. A nővér hátat fordított, amikor beléptek. Elérkezettnek láttam az időt egy kép elkészítéséhez, ám ekkor, mintegy varázsütésre, megjelent a bejáratot őrző leány.

– No photo, Sir – kiáltotta, és magasra emelte a kezét.

Fesztiválok, forradalmak - Jancsó

Pataki Éva

2014. január 31-én elhunyt Jancsó Miklós. Temetésére február 22-én szombaton került sor a Fiumei úti sírkertben. A filmrendezőre kollégája, Pataki Éva emlékezik az idei Berlini Nemzetközi Filmfesztiválon készített naplójával.

Berlinale – 2014.

Átvágom magam a fesztiválozók sűrű tömegén, hömpölyög a világ minden tájáról összegyűlt filmes népség a fesztiválközpont felé, egymást érik a plakátok, filmes események, kulturális rendezvények reklámtáblái, a vizuális információdömping lassítja a haladást, de végre kiérek a terre.

Csak bámulok, mi épült fel Berlin szívében, a Potsdamer Platzon, a berlini fal hült helyén, az egykori senki földjén: egy pezsgő, lüktető új város, egy új Berlin, ami mégis meghitten ismerős. Ilyennek láttuk Walter Ruttmann zseniális filmjének – *Berlin, egy nagyváros szimfóniája* – képkockáin vagy Fritz Lang *Metropolis*ában. Az ember megszedül, mert képtelen egyetlen pillantással felfogni a rá zúduló látványt, egy nagyváros esszenciáját, a funkcionális, ipari stílusú felhőkarcolókat, a csupa üveg és fém épületek merész íveit, a fények, kirakatok, emberek színes kavargását. Az új Berlin ismerői számára ez evidencia, de én utoljára 1987-ban jártam az akkori Nyugat-Berlinben, akkor is a filmfesztiválon. Akkor nyert Mészáros Márta a *Napló szerelmeimnek* című filmjével Ezüst Medve-díjat. Márta a fesztiválközpontban lakott, de mi Kármentő Éva vágóval a jóval olcsóbb Kelet-Berlinben szálltunk meg, onnan utaztunk át minden nap Nyugat-Berlinbe. Emlékszem, ahogy a Friedrich strassei U-bahn megállóban a keletnémet határőrök hosszan vizslatták papírjainkat, mereven álltak őrhelyükön, mintha örök időktől fogva állnának ott, és mint akik mindig is ott fognak állni, pedig alig két év volt hátra, és a fal leomlott. Akkor is színes fesztiválforgatag uralta az akkori fesztiválközpontot a Kurfürstendammon, de még volt valami átlátható, familiáris a fesztiválban, néhány nap után már sok ismerős arc bukkant elő a tömegeből, a rendezvény még nem alakult át azzá az ipari méretű fesztiválgvárrá, ami mára a Berlinale és a többi nagy nemzetközi filmfesztivál lett. A vásáron az emeleteket elborítják a filmes standok, a világ minden tájáról érkezett filmesek, producerek, forgalmazók adnak és vesznek, egymást érik a sajtótájékoztatók, vetítések, workshopok, prezentációk, fogadások, nincs egy perc megállás, dübörög a fesztiválgvár a nap 24 órájában.

Ezúttal a ScripTeast című forgatókönyvíró program vendégeként jutottam el Berlinbe. Horvát kollégám, Pavo Marinkovic filmrendező, a magyar film jó ismerője, tőlem tudja meg, hogy Jancsó Miklós meghalt. Pavo elsápad, leül, néz maga elé. Ignas Miskinis Litvániából nem érti, mi történik, még nem hallotta Jancsó nevét. Pavo megmagyarázza neki: Jancsó olyan, mint Fellini, Bergman vagy Antonioni. Csak magyar. És okosabb mindnél.

A Berlinale méltón tiszteleg Jancsó előtt, a honlapja nyitó oldalára tette fel a gyász hírt és Jancsó utolsó, 2011-ben a *Magyarország 2011* című filmhez készített rövidfilmjét, amit rögtön meg is nézünk együtt Ignas laptopján. Körénk gyűlnek a többiek, kelet-európai filmesek, figyelik, ahogy a táncos lány kering a lepusztult blokkok között. Ezen nincs mit fordítani, értik. A hosszú snitt végén a lány a rendezőhöz fordul: *Mit forgatunk?* Jancsó válasza: *Itt nem forgatni kell. Itt ordítani kell!*

Lefordítom. Értik.

Jancsó Miklóst gyakran hívták a Berlinaléra, a *Hajnal* című, kevésbé ismert, de csodálatos filmjével versenyben is volt az Arany Medvéért. De nem nyerte meg. A legnagyobb magyar filmrendezőnek nem borítják el a polcát díjak, a fesztiválokkal nem volt szerencséje.

A kálvária a *Szegénylegényekkel* kezdődött, ami sok kínos herce-hurca után végül 1966-ban kijutott Cannes-ba. Jancsó neve akkor még teljesen ismeretlen volt a nemzetközi filmes piacon, a film az utolsó napon került a zsűri elé, amikor már kiosztották a díjakat, nem vártak remekművet az ismeretlen magyar filmrendezőtől. Majd megnézték a filmet, látták, hogy a *Szegénylegények* remekmű, ám a díjazáson már nem változtattak. De Jancsó nevét megtanulta Európa filmseseinek krémje, egyből bevették a szuperligába. Amikor a *Csillagosok, katonák* című filmmel érkezett Cannes-ba, mindenki biztosra vette, hogy Jancsó megnyeri az Aranypálmát. Bizonyára meg is nyeri, ha nem történik egy olyan fordulat, amit akár ő is rendezhetett volna: kitört a forradalom. Francois Truffaut, a *Négyszáz csapás* legendás rendezője felrohant a színpadra és bejelentette, a fesztiválnak vége, itt a forradalom! Ez volt az 1968-as év, a diáklázadások elsőpörték a fesztivált, és újabb remekművekre ihlették Jancsót.

A rákövetkező évben Jancsó Velencében versenyzett a *Csend és kiáltás*-sal – minden esélye megvolt, hogy elnyeri az Arany Oroszlán-díjat. De ez volt az az év, amikor a '68-as forradalmi hangulat miatt a fesztivál úgy döntött, nem ad ki semmilyen díjat. Le a díjakkal! De kit érdekelt ez már, Jancsó hírneve túlszállt Európán, a világ filozofikus hajlamú filmszeretői, az értelmiség, a forradalommal szimpatizáló fiatalok mindenhol tudták, ki az a Jancsó. Ő pedig nem a díjakra hajtott, hanem arra, hogy filmezzon. Forgasson. Ez volt az élete. Azért '72-ben megkapta Cannes-ban a legjobb rendező díját. De nem ezért volt szerencsés a fesztiválokkal, hanem azért, mert amikor ő járta Európa fesztiváljait, azok még emberi méretű, barátságos összejövetelek voltak, ahol értelmiségiek találkoztak, eszmét cseréltek, boroztak együtt. Egy olyan korban, amikor a művészfilm nézők millióit vonzotta, Jancsó filmjeit százezrek nézték, milliók vitatták Magyarországon, ahogy milliók néztek Fellinit, Bergmant vagy Jancsó ikonját, Andrzej Wajdát szerette Európában. Mit tudtak ezek a mesterek, mit tudtak ezek a filmek, hogy a közönség tódult rájuk, izgatottabban és lelkesebben, mint a kor könnyed, szórakoztató zsánerfilmjeire, vígjátékaira? Akkoriban az elitművészet tömegműfajjá vált, legalábbis a film területén.

Nekünk is volt filmfesztiválunk, kezdetben úgy hívták: Magyar Játékfilmszemle, később Magyar Filmszemle. Évtizedek óta a Berlinale előtti napokban, február elején gyűlt össze a filmes szakma, hogy megnézzék és megvitasák az elmúlt év filmtermését. A Szemle mindvégig megmaradt kicsi, barátságos filmes találkozónak, ahol a szakma

COLORS, pink – digitális fotó, 2013

gyűlt össze, vitatkozott, gondolkodott filmes és társadalmi kérdésekről, miközben a közönség kitartóan állt sorban jegyekért, megtöltötte a termeket. A nemzetközi fesztiváligazgatók és kritikusok is szívesen jöttek Budapestre Berlin előtt, szerették, tisztelték a magyar filmet és a családias hangulatú magyar Filmszemlét. Jancsó két alkalommal is elnyerte a fődíjat, mert azért van jó pár díj azon a bizonyos polcon. Nélküle nem volt Szemle, mindig minden filmet megnézett, mindenkiel beszélgetett, nagy asztalt vitt esténként a kávézóban, ahova leülni, meginni vele egy pohár bort – az valódi kitüntetés és szellemi felüdülés is volt egyben.

2011 – az utolsó Magyar Filmszemle. Három éve megszűnt a magyar filmet a nemzetközi vérkeringéshez és a közönséghez kapcsoló, az egész fővárost megmozgató kulturális rendezvény. Nincs tere a magyar filmeseknek, nincs már hely, ahol összegyűlhetnénk, találkozhatnánk egymással, a kritikusokkal, a nézőkkel, ahol megmérgethetnénk. Igaz, film sincs, az új rendszer most kezdi szivárogtatni termékeit. De 2011-ben még volt Filmszemle, ami akkor Jancsó utolsó játékfilmjével, az *Oda az igazság*-gal nyitott. A vetítés után a közönség állva ünnepelte Jancsót, már akkor érezni lehetett, hogy valami hamarosan véget ér, de akkor még együtt voltunk. Ezek köszönték meg Jancsónak a pusztá tény, hogy van, hogy velünk van. Hogy még mindig komolyan veszi a szakmáját, a kollégáit és a hazáját.

A magyar filmet puccs-szerű gyorsasággal kivégezték, a Mozgóképek Közalapítvány pénzét zárolták, a forgó vagy előkészületben lévő filmeket leállították, minden megállt, megdermedt, győzött a filmes ellenforradalom. A filmesek lehajtott fejjel járkáltak, a média másról sem szólt, minthogy a magyar filmek lopnak, csalnak és tehetségtelenek. A következő évben Tarr Béla még megszervezte a Fapados Filmszemlét, ő kérte fel filmrendező barátait a *Magyarország 2011* című szkeccsfilm megalkotására. Mindenki első hívásra ment, ingyen dolgozott, a film kijutott a Berlináléra. Jancsó erre a felkérésre készítette az utolsó művét, azt a bizonyos kisfilmet, amit az idei Berlinale közönsége ismét láthat, valahányszor rákattint a fesztivál honlapjára. *Itt nem forgatni kell. Itt ordítani kell* – mondja újra és újra nézői szemébe. Az ezidáig utolsó, 2012-es Fapados Filmszemlét Jancsó Miklós nyitotta meg. Ki más?

Az elmúlt évtizedekben megszoktam már, hogy bárhol kérdezik honnan jöttem, szívesen, már-már némi büszkeséggel árultam el, hogy Magyarországról, mivel általában elismeréssel, érdeklődéssel, kíváncsian reagáltak magyarságomra a világ minden táján. Idén Berlinben ez nem így volt, olyannyira nem, hogy a végén már inkább nem is válaszoltam a személyemet firtató kérdésre, mert nem akartam kitenni magam annak a lesajnáló, csodálkozó, értetlen vagy kifejezetten ingerült tekintetnek, amivel méregetni kezdtek hazám nevének hallatán. De amikor Jancsó filmjét megnéztük író társaimmal, és utána róla beszélgettünk, megint jó volt magyarnak lenni. Egyedül csak akkor, és csakis miatta.

Dog series 1. digitális fotó, 2014

Jónás Tamás

Pepita

Az elvarázsolt évek kitisztultak.
Sok tévedésből kincseskamra lett.
Zokog a győztes, dicsősége túl nagy,
és glória vakít a vesztesek felett.
A járda szélén üldögél a gazdag,
szegények mulatoznak erdők mélyein.
Ha elhagynál, megtartalak magamnak.
A boldogság, mint ellenség, legyint.
Szülők, testvérek, barátok és pénzek
hiánya duzzasztja pogány mosolyom.
Rég hallgatok, helyettem zeng az ének.
És egy hitem maradt: a nem tudom.
Ruhákkal szépet hazudok, a szó rossz.
Mindenkit egyformán rosszul szeretek.
Csak káromkodni járok már a jóhoz.
És megsiratok minden gyermeket.
Fénytől zsíros üres szobákba nézek,
szűk pupillák kése vesémbé szúr.
Unom az igazságokat, de tényleg.
Nekem tulajdonképpen minden új.

Palinódia

A fáradtságomban egyébként
magadra ismerhetsz,
mindenkire hasonlítok.
Figyelek rád, mint az első hóra.
Te nem figyelsz, hát nem beszélek.
Fenyegetem magam, ha megnyugtat,
a kívülálló eleganciájával.
Előbb-utóbb részévé
könyörgöm magam a bűneidnek.
Én sem értem, hogy mit jelent:
bárki is vagy, nem érdekel.
Szeress bárkit, ahogy a gyöngy énekel.

Petőcz András

A vakság új változata

Messzire utaztam, hogy ne lássam meg, amit nem akartam meglátni,
és utazásom alatt mindig azt láttam, ami elől menekültem,
minden pillanatban csak azt láttam, amit nem akartam látni,
amit nem akartam meglátni egyáltalán.
Egyedül voltam az utazásomban, mert egyedül akartam maradni,
és mégis velem voltak mindazok, akik mindig is velem vannak,
minden pillanatban velük voltam, azokkal, akikkel együtt vagyok,
nem voltam egy pillanatra sem egyedül utam során.
Mennyi hazugság búvik meg a gyenge emberi testben!
Hamisság, hazugság, szorongások és vágyak!
Néha úgy érzem, beborítanak a bennem megbúvó ismeretlen
erők, beborítanak, és maguk alá temetnek engem.
Utazom, messzire, menekülök, a vakság új típusú változata ez,
ne lássam azt, ami körülvesz, ne lássak semmit, soha semmit,
nem érdekel a háborús propaganda, és az sem érdekel immár,
mennyire kiváló mindaz, ami körbevesz ebben a nyomorúságban.

Megfáradt ország

Megfáradt országot járok, körülöttem fáradt, szomorú arcok,
szomorú arcok körülöttem, reménytelen pillantásokkal méregetnek,
méregetnek egyre, azt nézik, mitől is van bennem még erő,
erő, amely segít a lábaimat felemelni, vagy széttárni karjaimat.
Néha-néha csak éppen elfeküdni volna jó, mozdulatlanul nézni,
nézni bele a távolságba mintegy, *belelélegezni* a nagyvilágba,
a nagyvilágba, amely olyan messzire van tőlem, mint az égbolt,
az égbolt, amely pont olyan kék a nyári napon, mint egykor.
Olyan távoli minden, mondom, *annyira szomorúan távoli*.
Figyelek bele a messzi zajokba, mindabba, ami elhallik
hozzám, és nézem, hogyan hullik darabokra mindaz, ami régen,
vagy nem is olyan régen – még egész volt, kerek egész.
Mefáradt országot járok. Néha kiabálok az üres levegővel,
kiabálok, mint a bolond nő a szomszédomban, aki nagy zsákokat
cipel, amikor elhagyja otthonát, cipeli magával értékeit, félve,
remegeve attól, hogy nem térhet már haza soha többé.

Kováts Judit

Elszakítva (regényrészlet)

Mintha a nyár itt felejtette volna magát, és soha nem akarná átadni helyét az ősznek, hétágra süt a nap és a Hernád vize langymeleg még október 15-én is. A verőfényes időt kihasználva Wildner Áron birtokszomszédjával és jó barátjával kint vadászik a Domáskán, és velük van felesége, Marietta öccse is Iglóról.

Soha sikertelenebb vadászat nem folyt talán a hegyen, mint azon a vasárnapon. Mintha az összes vad elköltözött volna az erdőből, elmúlt dél, és semmi nem akart puskavégre kerülni. Bízva a vadászserencse megfordulásában mégis maradtak, mert a gyönyörű idő kárpótolta őket, s üres kézzel restelltek volna visszatérni. Kora délután lett mire négy nyulat és fél tucat fácánt a hegy lábánál, a szántókon sikerült elejteniük, s csalódottan ugyan, de úgy döntöttek, hogy befejezik a vadászatot.

Wildner Áron dombtetőn álló kúriájának teraszáról Nádasd túlvégéig ellátni, de Rády Marietta hiába kémleli órák óta piros fonott székéből a terepet, a férfiak nem és nem akarnak fölbukkanni. A széket a felső lépcsőfokig húzza, de ott sem bír sokáig ülve maradni, idegesen járkál le s föl az oszlopok között. Amikor meglátja végre őket, a virágágysokon keresztül gázolva rohan feléjük, s már messziről kiabálja, hogy „Vége! Fegyverszünet! Befejeztük a háborút!”. Az örömtől és izgatottságtól elfullad a hangja, s olyan valószerűtlen, amit mond, hogy férje hitetlenkedve kérdezi:

– Honnan szeded ezt a képtelenséget?

– Egymás után háromszor mondta be a rádió! – válaszolja kissé sértetten, majd a nyomaték kedvéért hozzáteszi, hogy „Hallotta anyád is.”

Szesélyes vadászserencseről, éhségről, szomjúságról megelégedkezve, azonnal a rádió köré sereglenek mind. Engelhart Aranka, Wildner Áron anyja megszokott helyén, a kandalló melletti kékvirágos öblös fotelben, a házigazda barátjával és sógorával a kanapén, Marietta a kis Zsuzsával a telefonasztal melletti széken tükön ülve várja az újabb híreket, de a férfiak hiába csavargatják felváltva a világevő keresógombját, mindenütt csak zene szól. Katonainduló váltja az operettet, s bosszúsan pillantanak a készülékre, amikor a szünet után Karády fátyolos bűgő hangja csendül föl.

Lázás tanakodásukat a telefon csörgése vágja ketté. A pillanatnyi feszült csöndet követően Marietta rebbenő kézzel nyúl a kagylóért, majd elfúló hangon jelenti, hogy „Berti az!”. Rády Bertalan vezérőrnagy, Marietta legidősebb bátyja, a keleti frontról visszatérve Budapesten állomásozik, s első kézből tudja a híreket.

Marietta falféher, amikor leteszi a telefont. „Nem sikerült. Az oroszokat semmi nem állíthatja meg, Duklát rohamozzák, és az Alföld közepén járnak. Ennyit mondott, nem beszélhetett. És még azt, hogy Gyula meghalt, lelőtték.”

Horthy szárnysegédjét, a kassai polgármester nagyobbik fiát mindannyian ismerik, s megdöbbenésükben szólni is elfelejteneik. A csöndet a falióra töri meg, ahogy negyedet üt. Hangja illetlenül harsánynak tetszik, bántja a fület, s Marietta hálásan néz a férjére, amikor az kijelenti, hogy „András nem maradhat tovább Budapesten, haladéktalanul haza kell hívni.”

Bársonyos az este, sehohol egy felhő az égen, s Marietta föláll a vacsoraasztaltól, hogy kinyissa az ablakot. András a Műegyetemről magyaráz éppen az apjának, Zsuzsa mintákat rajzol villájával a krumplicipőrebe, anyósa elmélyülten szálkázza a halat, a hétköznapi idill azonban szertefoszlik, amikor hirtelen villámló fények világítják be az éjszakát. A különös jelenségre föl pattannak mind, s az ablakhoz rohanva fantasztikus tűzijáték tárul eléjük: a Domáskától a Szurokon át a Nagy-Milicig kék-fehériben villog a hegyvonulat, a pillanat törtrésze alatt rajzolódnak ki és tűnnek el a fekete égbolton a sziklák, körülöttük ezer láng ragyog. „Az oroszok Sztálin-gyertyákkal tűzdelik tele a túlsó oldalt, mindjárt bombázzák Göncöt!” – mondja Wildner Áron fojtott, száraz hangon –, és valóban, már hallatszanak is a távolból a tompa robbanások. A látvány egyszerre fenséges és félelmetes; Marietta fázósan húzza össze magán a kendőjét, Zsuzsának összekoccan a foga, Wildner Áron és fia megigézve, Engelhart Aranka üres szemekkel bámulja az eget. „A háború megérkezett. Csukjuk be a spalettákat.” – töri meg a csöndet Marietta, de a többiek mintha meg sem hallanák, egyedül anyósa mond valami olyasmit, hogy „miket beszél maga, nem minket bombáznak”, de a két agyvérzés miatt, amik férje halála után érték, szavait alig lehet érteni.

Engelhart Aranka negyvenévi házasság után lett özvegy. Férje, Wildner Ádám rövid betegeskedést követően úgy halt meg, ahogy élt: elaludt csendesen. Előző este németül számolt magában, s a reggeli viziten Jónap doktor azt mondta, hogy közel a vég. Engelhart Aranka azonban nem hitte – vagy inkább nem akarta tudomásul venni –, végezze a napi rutinfeladatait, majd elment a templomba, beült az első padba, a Wildnerek padjába, s megnyugodott.

Az Úrfelmutatás csöndjébe hasított bele az ajtónyikorgás. A hívekkel egyszerre fordult hátra, majd meglátva menyét, szó nélkül felállt, és senkire nem nézve kivonult a ragyogó januári napsütésbe.

A kemény tél ellenére tavasziasan sütött a nap a temetéskor. Nagy temetés volt, két megyei hajdú teljes díszben állt őrt a koporsó két oldalán, eljött az alispán, Kassa polgármestere, a város és a megye notabilitásai, sok rokon, még több barát és ismerős, rengeteg koszorú, hófehér krizantémok, szegfűk és liliomok fűrödtek a hóban.

Wildner Ádámnak, a galamblelkű öregúrnak megadatott, hogy ne érje meg a pusztulást. Abban a tudatban halt meg, hogy '38-ban helyreállt a világ rendje: az elszakítottak visszatértek. Akkor halt meg, amikor a kis Don-menti falunál, Urivnál az oroszok áttörték a második magyar hadsereg arcvonalt, és Áron fia lefagyott lábakkal vonszolta magát hátrafelé.

A nyilas hatalomátvétel és Gönc bombázása után feszült várakozással telnek a napok. Fordul a világ, de még nem tudni, merre. A háború, mint valami csúszó-mászó kúszik előre, néha föl villan a remény, hogy másfelé kanyarodik, de az ágyúszó az éjszaka csöndjében egyre közelebről és egyre erősebben hallatszik.

„Történten végre valami, ettől a bizonytalanságtól a legrosszabb bizonyosság is jobb!” – fakad ki Marietta, de csak a hírek érkeznek, és azok egyre fenyegetőbbek. „Abaúj és Zemplén határán óriási harcok folynak, hadosztályok és ágyúk százai viaskodnak egymással” – mondja be az angol rádió magyar adása, és azzal, hogy nem minket bombáznak, legfeljebb Engelhart Aranka áltatja magát.

Az óhaj, hogy történjen valami, a hónap utolsó napján teljesül: katonák érkeznek – egy honvédszázad munkaszolgálatosokkal kiegészítve –, hogy úttorlaszokat, fedezékeket építsenek. Házakhoz szállásolják be őket, parancsnokuk, egy máramaroszigeti főhadnagy a legényével Wildnerékhez fészkel be magát, de nem sok vizet zavar: korán megy, későn jön, végtelenül udvarias és hallgatóg.

Megérkeznek a katonák és menekülnek a civilek. Szlovákokat nemigen látni közöttük, leginkább a magyarok futnak már-már hisztérikus félelemmel nyugatra, a haldokló sárkány barlangjába, mert azt hiszik, ott menedékre lelnek. Futnak, mert az oroszoktól, a szlovákoktól és a partizánoktól külön-külön is félnek, de ha arra gondolnak, hogy a háború után, a szláv testvériség jegyében ezek hárman egymás keblére borulnak majd, még inkább rájuk tör a félelem.

Miután az oroszok áttörik magukat Duklánál, az ágyúszót már nappal is lehet hallani. „A megvert német csapatok Kassa irányába özönlenek”, „a frontot tervszerűen vonjuk vissza” harsogja egymás ellenében az angol és a nyilas rádió, és Marietta bátyja táviratozik: „a határzóna életveszélyes, gyorsan be a városba, amíg még lehet!”.

December első napján a magyar építőszázad helyére harcoló német SS-alakulat érkezik. Beszállásolják magukat a parókiára, az iskolába, a felső falu összes házába, lefoglalják a szekereket, lovakat, Wildner Áron autóját, és igénybe veszik a kúria nyugati szárnyát is.

Parancsnokuk, a német százados közel sem olyan udvarias, mint a magyar főhadnagy volt, szárazon kopog a hangja, ahogy a hadicélokra hivatkozva közli a bekvártélyozást. Mintha unná a saját szövegét, beszéd közben végig kifelé néz az ablakon, s amikor befejezi, sarkon fordul, és pattogó hangon adja ki embereinek a parancsot: a templom mögé két aknavetőt, a papkertbe hegyi ágyúkat, a park északi és nyugati sarkába géppuskaállásokat telepíteni!

A védelemre berendezkedő seregnek köze nincs a híres német elit-alakulatokhoz, mint a sáskák pusztítják, amit érnek: kihányják a pincéből a krumplit, hogy fedezéket építsenek belőle, kiűrik a magtárakat, s fölesznek mindent.

A százados karikás, mélyen ülő szemével, szürke arcával gyomorhajos ember benyomását kelti. Esténként, az első néhány snapsz után búsképű lovaggá változik, később, amikor már nagyon sokat ivott és nagyon nekibúsult, az asztalt csapkodva olyasmiket kiabál, hogy megmutatja a Führernek, hogy csak azért is életben marad, s az aztékok, inkák és maják ideje lejárt, belőle nem lesz emberáldozat. A százados különben normális, csak a több száz liter snapszról, amit az évek során magába döntött, tör ki rajta ivás közben az örület. A szesz a keleti harctéren lett ugyanolyan

létszükségleti cikk a számára, mint a kenyér, mert nélküle felfoghatatlan és csudálatos, hogy miközben csak vonul és vonul visszafelé, még mindig nem esett el, s hiába megtett már kétezzer kilométert, ugyanannyi választja el az otthonától.

Az ágyúkat és aknavetőket az oroszok hamar fölfedezik. Tiszta, fényes az idő és kitűnőek a látási viszonyok aznap. Hirtelen, a semmiből érkeznek a repülőek. Tucatnyi szovjet gép, nyomukban ugyanannyi német stuka. Először egyáltalán nem tűnnek veszélyesnek, törzsükön ezüstösen csillog a napfény, ahogy a levegőben le s fel bucskázva egymásra vadásznak. A játékos fogócska illúziója azonban az első kilőtt géppel szertefoszlik: zuhan-zuhan a gigantikus égő madár az égből lefelé, pillanatok alatt eltűnik a Szurok mögött, egy lélegzetvételtől is kevesebb időre elcsöndesül a világ, aztán fölhangzik az irtózatosszerű robbanás, amelybe beleremegnek az ablakok. Ugatnak a gépágyúk, böngnek a repülőgép-motorok, újabb süvítő hang, s a parókia felől lángoszlop villan. Sárgából barnába játszó füst gomolyog, Marietta Zsuzsát és az anyósát húzza maga után a pince felé, Wildner Áron rohanást jön a majorból, és már messziről üvölti a fiának, aki a teraszon, az oszlopnak támaszkodva figyeli az eget, hogy hasra, s máris hullanak a repeszek. András, a pincejárat felé szaladva képtelen megállni, hogy ne hajoljon le egy vörösbé játszó vasdarabért, de az annyira forró, hogy sziszegve ejti el, közben apja képtelen abbahagyni a szidást, amiért könnyelműen kiállt az eget bámulni, a légi csata azonban legalább annyira lenyűgöző, mint amennyire félelmetes, s ő legszívesebben az ajtóban lecövekelve nézné végig.

A légitámadást követően Marietta egy percig sem akar tovább Nádasdon maradni, s mintha támogatót keresne szándékához, a századost a hadi helyzetről kérdezi. „Az a feladatunk, hogy a végsőig tartsuk az állásainkat.” – feleli az, de rögtön hozzáteszi, hogy az oroszok már Budapest alatt járnak, és a civilek hülyék, ha azt gondolják, hogy fordítani lehet a háború kimenetelén. Hirtelen azonban észbe kap, hogy Marietta is civil, és őt, akinek jelenlétében elszáll a közönye, és remegni kezd az arcizma s a szemhéja, végképp nem szeretné megbántani. Hogy zavarát leplezze, páncélosokról és légelhárításról beszél, aztán magával ragadja a hév, s mintha csak bevetés előtti eligazítást tartana, széles mozdulatokkal a levegőbe rajzolja a zempléni és abaúji hegyeket, meghúzza a Kárpátok vonalát, rámutat a hágókra, teszi mindezt oly szemléletesen, hogy a három irányból orosz gyűrűbe fogott Kassa, mint valami sziget, rajzolódik ki hallgatósága előtt. „Józan ésszel hogyan képzelheti bárki, hogy miután áttörték magukat Duklánál, bevették Svidniket, övék a halál völgy és az 534-es magaslát, amely több mint húszszor cserélt gazdát, itt, ezen a lapályon meg tudjuk őket állítani?” – kérdezi végtelen kiábrándultsággal, s ők, anélkül, hogy tudnák, melyik az 534-es magaslát és hol van a halál völgy, szintén úgy gondolják, hogy ez valóban elképzelhetetlen.

A menni vagy maradni vitája nem a légi csata vagy a százados szavaira lánghat föl Wildner Áron és felesége között, a menekülési lázzal és a nyilas örülettel egyidejűleg kezdődött. Ez az első alkalom harmincévnyi házasságuk alatt, hogy képtelenek egymással szót érteni. Eleinte még figyelnek rá, hogy a gyerekek ne legyenek fültanúi a veszekedéseknek, később nem bírják megállni, s ebédnél, vacsoránál, vagy amikor híre jön, hogy tömérdék élelmiszerral felszerelve már Feketék is behurcolkodtak Kassára, sorolják a maguk érveit.

„Kassa kapuja vagyunk, a határzóna életveszélyes, ugyanolyan nagy harcok lesznek itt is, mint a hegy túloldalán. A katonáktól – legyenek németek vagy oroszok – minden kitelik, a legrosszabbra kell fölkészülni. A front kellős közepén nincsenek törvények, csak golyók meg bombák, amelyek válogatás nélkül ölnek, a szláv testvériség és partizánfelkelés se menti meg még a szlovákokat sem.” – ezek Marietta leggyakoribb érvei, és rendszerint még hozzájuk biggyeszti azt is, hogy ha senki másra, legalább Bertire hallgatnia kellene a férjének, hiszen az mégiscsak vezérőrnagy és megjárta Oroszországot.

– A birtokot nem hagyhatom, és anyám is mozdíthatatlan, miért nem vagy tekintettel rá? Erővel nem pakolhatom föl egy autóra vagy szekérre! – veti ellene Wildner Áron.

– Anyád egy makacs öregasszony, miért kellene tekintettel lenni rá, ha ő soha senkire nincs? Az enyém egyedül van, neki nem jár ki a tekintet? – és újból visszakanyarodik oda, hogy a bátyja megmondta, maradni életveszélyes, és ő nem óhajt célpont lenni, a Mészáros utcai ház óvóhelye pedig bombabiztos. Aztán, az érvekből kifogyva, vagdalozni kezd:

– Lázban égsz, a fejleményeket várod, de ha rólam van szó, olyan vagy, mint egy hideg kőszobor. Mindig csak a haza meg a kötelesség, de az, hogy nekünk bajunk eshet, téged egyáltalán nem érdekel!

Biztonságosabb – dohogja tovább Wildner Áron felesége szavait – ugyan, mihez képest az, amikor biztonság régóta nem létezik. Berti azt sürgönyzi, hogy a határzóna életveszélyes, de Kassának még a front sem kell hozzá, hogy

az legyen. Marietta elfelejteni látszik, hogy a hatalomátvétel után a nyilasok első dolga volt kinyittatni a téglagyárat, hogy a zsidók után legyen hely az újabb ellenségnek. Háború- és németelleneseknek, partizánoknak, katonaszökevényeknek, baloldaliaknak, a hungarista állameszme ellenségeinek, a kellően el nem kötelezetteknek. Az elkötelezettség mértékét és mibenlétét ismeretlen kritériumok alapján ők határozzák meg, és senki nincs biztonságban. Százával szedik össze az embereket, zárják vagonokba és internálják őket. Viszik a vármegyei tisztviselőket, a városi hivatalnokokat, orvosokat, egyetemi hallgatókat, kereskedőket, a kórházból a diétás főnövért és az igazgató titkárnőjét, olyanokat, akik nyilvánosan soha életükben nem szóltak egy szót sem. Legtöbbjüket egyszál ruhában vagonírozzák be, van, akinek sikerül némi ruhafélét és ételmelet bejuttatni, de legtöbbször a csendőrök elkergetik a vagonok közül a segíteni akarókat.

Már számon sem lehet tartani, ki mindenkit hurcoltak el, de a tömeges letartóztatásoknak nem akar vége szakadni. „Hallotta?” – suttojják szélteben-hosszában valamelyik nyilas főember kijelentését, mi szerint újabb kétezer lista készült a megbízhatatlanokról, és úgy hírlík, azon az ő neve is szerepel.

Az általános mozgósítás örve alatt az iskolapadból rángatják ki a levente-korosztályt, és hiába ígéri meg Tanító Béla hadtestparancsnok, hogy nem engedi a nemzet színe-virágát Németországba, ágyúötletéknél vinni, az SS-sel senki, még egy hadtestparancsnok sem packázhat.

Szemben Kassával, amely annyi elfoglaltságot ad a nyilasoknak, hogy nem győzik, az olyan kis falura, mint Nádasd, a figyelmük kevésbé terjed ki. Itt különben sincsenek hóbörgő nyilasok, a katonák pedig nem törődnek leventékkel, bujkáló zsidókkal, nem vadásszák és akasztják a civileket, mert semmi más nem érdekli őket, csak az, hogy túléljék. Itt Andrást el lehet bújtatni, biztonságban van.

Azonban bármivel érvel, Marietta mintha meg sem hallaná, s amikor sokadszor is annyit válaszol, hogy „Igaz, igaz, de a nyilasok mindezek ellenére sem a Vörös Hadsereg”, tehetetlenségében kicsúszik a száján, amit nem gondol komolyan, és azonnal megbán: „Miattad Andrásból nem lesz ágyúötleték, de csak menj, ha annyira akarsz, és vissza se nézz!”.

Amilyen langymeleg volt az ősz, olyan kemény lett a tél. Félméteres hó borít mindent, s ha feltámad a metsző északi szél, napokig nem ül el. Majdnem, mint Oroszországban, '42 telén. Felesége a kis Zsuzsával két hete költözött be Kassára, s Wildner Áron amikor csak teheti, rohan meglátogatni őket. December 18-án is hozzájuk igyekszik két nagy kerek kenyérral, mert a városban már akadozik az ellátás, de van még a hátizsákjában cukor, olaj és kávé is. Zsúfolt az országút, rajta kívül azonban nincs senki, aki Kassa felé tartana, kifelé igyekszik onnan mindenki. A menekülők a visszavonuló csapatokkal keverednek, a teherautóktól, ágyuktól, páncélautóktól és a tömött sorokban szembejövő gyalogságtól alig lehet haladni. Légi támogatás nélkül vonulnak visszafelé a katonák, szemükben riadalom, mert bármikor megjelenhetnek az orosz raták, és alacsonyan szállva végiggéppuskázhatják őket. Bocskai-sapkás leventék csoportja ékelődik közéjük, tizenhat-tizennyolc éves gyerekemberek úgy kétszázán, fegyvere csak az őket kíséző SS-katonáknak van.

Menetoszlopuk Wildner Áron számára saját, két évvel korábbi vánszorgását idézik az orosz télben, s éktelen haragra gerjed. Eszébe jut, hogyan lökdösték le a németek őket a teherautókról, amikor próbáltak fölkapaszkodni, és hogyan ütötte puskatussal a lócitromban magot kereső szerencsétlen honvédet az SS-Sturmabführer. „Akárcsak bennünket, a vágóhídra hajtják ezeket is!” – füstölög magában –, s bármennyire gyerekes dolog és bosszúnak végképp nem nevezhető, a következő német autó elől nem húzódik le az út szélére.

Sem ő, sem Marietta nem mondja ki, de mindketten tudják, hogy Kassa végső óráit éli, s ez az utolsó találkozás. Wildner Áron kényeztetni, becézni szeretné a feleségét, akinek hiánya szinte már fáj, de az csak baljós álmokról beszél, és folyton Andrásról kérdez. Pedig egy szót sem szólt neki arról, amit az úton látott, és nem szól arról sem, amit Fodor tiszteletestől hallott, aki a barátja, s akihez mindig benéz a lelkeszi hivatalba, ha Kassán jár.

A tiszteletes gyülekezete révén, amelyhez a nyilas fővezértől Tanító vezérőrnagyon át a szökött katonáig oly sokféle ember tartozik, mindenről tud, ami a városban történik. Amióta a rádióhallgatásért deportálás jár, s az újságok a náci propaganda szócsövévé silányultak, Wildner Áron tőle szerzi a híreket.

„Néhány szovjet harckocsi tegnap majdnem berohant Kassára. Telepítik hátrafelé a hadikórházat, éjjel-nappal viszik a sebesülteket. A levették vadásszák, végiglakatolták Kassát a nyílt parancssal, hogy jelentkezniük kell. Tanító vezérőrnagy nyilas megfigyelés alatt áll, apátiába süllyedve szemléli az eseményeket. „Esküszegő hadsereg mást nem érdemel!” – ezzel rázott le bennünket, amikor felkerestük, hogy állítsa le a fiatalok összeszedését. Mindig este viszik őket. A Vasút utcán, fegyveres kísérettel. Mennek a batyujukkal, pont úgy, mint tavasszal a zsidók. Még a vagonok is ugyanazok. Vigyázz a fiadra, eszébe ne jusson jelentkezni!” – teszi hozzá a hírcsokor végéhez.

Wildner Áron mindebből semmit nem ad tovább a feleségének, „András és mindenki más jól van, élelemben nincs hiányunk, és kijövünk a katonákkal is” – nyugtatja, és reménykedik, hogy a transzportok híre a Mészáros utcába nem jutott el.

Késő délutánra jár, indulni kellene, mert rövidek a napok, és mindjárt besötétedik. De Zsuzsa egy percre sem tágít mellőle, s Marietta is olyan bizonytalanul mondja, hogy ideje elköszönni. Búcsúzóul nagyon szeretne adni neki valamit, a hátizsákot azonban érzéskor kipakolta, így jobb híján egy köteg bankjegyet vesz elő a zsebéből, de csalódik, mert Marietta visszautasítja, mondván, hogy ennyi pénz bajt hoz rá. Amikor azonban kikíséri, hirtelen a pince felé húzza, meg akarja mutatni, milyen komfortos lett a vaskályhával, a sodronyokkal és a falvédővel, amit a falra szögezett, hogy ne süssön a hideg. A pince falvédőstől is pince – gondolja magában, de ezt világrt ki nem mondaná, inkább átkarolja, maga felé fordítja, a blúzát gombolja, s ő nem ellenkezik.

„A németek befészkeltek magukat mindenhová, kiraktak bennünket a majorba, most már minden mindegy, aminek pusztulnia kell, úgyis elpusztul, holnap beköltözünk, és újból együtt leszünk!” – hadarja az ölelkezés végén. Marietta boldog, repes és rohan, hogy Zsuzsával is megossza a jó hírt.

Hazafelé még mindig zsúfolt az országút, mégis gyorsan halad, mert beáll egy német dzsip mögé. Erősen szürkül, Csány alatt azonban vöröslük az égálja. Különös – suhan át rajta –, naplemente nem lehet, hiszen hetek óta szürke felhők gomolyognak az égen, de nem törődik tovább a furcsa fényekkel, mert gondolatait a költözés köti le, meg a harc, amit anyjával meg kell vívnia.

– Nagymama halálra aggdotta magát, mert a rádió bementa, hogy az orosz csapatok tíz kilométerre vannak Kassától. Százszor megkérdezte, mikor jössz már, és egyfolytában azt hajtogatta, hogy tíz kilométer semmi, fele a húznak – fogadja otthon András.

– Mégiscsak igaz a hír, hogy néhány cirkáló harckocsi tegnap majdnem berohant Kassára, anyadék biztonságban vannak, megyünk mi is, mielőtt bezárul az ostromgyűrű, a tiszteletes úr azt üzeni, eszedbe ne jusson levéte nek jelentkezni – hadarja egy szuszra a fiának, de anyjával szót váltani sem érkezik, mert menekülő honvédek érkezek, s hozzák a hírt, hogy ég a csányi malom, a németek felgyújtották.

Hát ettől vöröslük az égálja! A malom után a híd következik! – hasít belé a felismerés, és ellentmondást nem tűrő hangon fordul anyjához: „beme gyünk mi is Kassára, amíg még lehet!”. Csudálatos módon azonban Engelhart Arankát egyáltalán nem kell gyözködni, máris kiadja Mártának az utasítást: „csomagolni!”.

Családi ezüst, festmények, ágybeli, ruhanemű, étkezés; minden, ami mozdítható és érték bőrdöndökbbe, ládákbba, dobozokba kerül, mielőtt azonban a négy megpakolt szekérre ráhúznák a ponyvát, Engelhart Aranka gondol egyet, és a varrógépet, s az őt hatéves kislányként ábrázoló Barabás-festményt mégiscsak visszaveszi, és Márta gondjaira bízza.

Az SS-század éppen olyan hirtelen tűnt el, mint amilyen váratlanul érkezett. Az oroszok a hegy túloldalán már bevették Hollóházát és Kékedet, a környék tele partizánnal, a Szurok és a Domáska felől állandóan géppuskaropogás hallatszik, s a menekülő honvédcapatok egyre csak érkezek. Mindenki járművet akar, homokfutót, szerkeret, bármit, de sok a katona és Nádasdon jószerevel senkinek nincs már semmije, így jobb híján mennek tovább, hátha másutt szerencsével járnak.

A következő falu Zsadány, ahol még áll a híd. Az utolsó a Hernádon. A németek azonban nem törődnek szövetségesükkel, amikor visszavonják őket a folyó mögé, fölrobbantják, s ezzel a leszakadó magyar honvédek százai rekednek az innenső parton. Nincs már hová hátrálniuk, megindulnak hát a hegyek felé, hogy ott próbáljanak az egérfogóból kibújni, de egyenesen a szlovák partizánok vagy az oroszok karjaiba futnak.

Sűrű, sötét az este, mire Wildner Áron Márta és András segítségével végez a csomagolással, de a szekerek elé már csak a lovakat kell befogni, s korán reggel lehet indulni. Az égálja még mindig vörösen lángol, amikor újabb leharcolt, fáradt honvédcsoport érkezik. A legénység az istállóba fészkelte be magát, a tiszteket a házigazda beinvitálja a házba, és vacsorát ad nekik. Hálásak, de végtelenül csüggedtek, s alighogy lenyelik az ételt, indulnak tovább. Wildner Áron órák múltán veszi csak észre az istállóban a két katonát, akik olyan eltökéltséggel jelentik ki, hogy megadják magukat az oroszoknak, hogy szó nélkül magukra hagyja őket.

Hajnaltól furcsa neszezésre ébred; a zaj mintha az istállóból jönne, a jószágok vagy a két katona azonban nem okozhatja. Magára kapkodja a ruháit, de még mezítláb van, amikor kopognak. Sietve nyit ajtót, nehogy a többiek fölédrejenek. Egy orosz tiszt áll a küszöbön, cigarettát kér, egy szálat kivesz a pakliból, és már fordul is kifelé. Utána indul, az orosz azonban visszaint azzal, hogy veszélyes, majd határozott léptekkel átvág az udvaron. Olyan nagy a csend és olyan fagyos a föld, hogy csizmája sarkának kopogása messzire hallatszik. Már majdnem eléri a kutat, amikor hirtelen fölugat egy géppuska. Cigarettát tartó keze a levegőbe lendül, teste félfordulatot tesz, csodálkozó pillantását Wildner Áronra szegezi, s lassan, óvatosan, mintha vigyázna valamire, összecsuplik.

A lövések a szomszédokból, a szalmakazal tetejéről jönnek, oda fészkelte be magát a géppuskás. Válaszul az oroszok célba veszik a portát – a szalmakazal lángokban áll, a golyózápor, mint vajban a kés, hasítja a házat –, s nem kell hozzá tíz perc, hogy szitává lőjenek mindent.

A hajnali fegyverroport Wildner Áron anyját és fiát is kiugrasztja az ágyból. Hálórúhában, egymásba kapaszkodva, a földön lapulva vészeli át a tűzharcot. Amikor csend lesz, és az ablakhoz merészkednek, autókkal, lovakkal, pufajkás, usankás oroszokkal tele az udvar. A négy megpakolt szekérnek azonban hűlt helye. Éjszaka a németek, a magyarok vagy hajnalban az oroszok hajtották el? Nincs kit kérdezni felőle.

Nádasdon az oroszok nem ejtettek foglyot. Egyet sem. Az istállóban a két magyar katonát helyben agyonlőtték, s akik a Hernádon innen rekedtek, azoknak sem volt irgalom.

Metaanyag – lambdaprint, 2009

Kürti László

falubolondja

gyerekkorom óta rejtegettem, eleinte magam elől, öntudatlanul, később mások előtt kezdtem el szégyellni. pedig az ilyesmin titkokban gyönyörködni, csöndesen borzongani kell. mikor a létezés fogad be a saját intimitásaidba, már nem érdemes az általánosba, a neveltetés biztonságába, morális szabályok szemfedői mögé vakulni. jobb odabízni magad, sodródni, mégcsak nem is figyelni a szervi történéseidre. aki elfojtja érzéki létezését, az kizárólag csak az eszére marad. rég eluntam az eszemet. vagyis annyiban mégiscsak szeretem, hogy van kurázsija bármikor cserben hagyni, ösztönös önmagamnak átengedni. olyankor hagyom, hogy próbálgassa magát kiigazodni érzékszerveken, áthallgatni fül-, szem-, szívügyeimre. ha a legtriviálisabb kérdésekre sem ismerem a válaszokat vagy minimum komoly fejtörést okoznak, akkor érzem csak a valódi súlyomat. látható nyomokat hagyok a világban. de ügyelek, hogy fontosság mégse váljak, ma sem. a hangos mondatokat másokra bízom. levegőt csak súlytalan logikák idején veszek. a szégyennek nincsen szaga. hője van, ragyogása. azt hiszem a szemérmességtől szűziesebb, izgatóbb dolog a büntudat. aki megsérti a szent tabukat, azt kirekeszti a tág, szűk környezet. de mégsem veti meg, nem undorodik el tőle, egyszerűen tabuvá teszi meg őt is. megszólíthatatlan, érinthetetlen fenségéggé. félelmetes dolog a beavatottság: falubolondja szerep. összekacsintással, fülbesúgással terjed, mint valami félelmes kór. a tabu nevét csak többé nem kimondani! csak nem hívní meg ebédre, ünnepekre! a tabunak nincs családja. barátja. társas összejövetelei. magánya van és keserű belátása. test és érzelem határsértései, kedvenc halálneme. fertőzőbetegsége, meg túl korán kapott halálos sebe van. eleven cigányléte. magyar emlékezete. magyar szülei, még magyarabb nagyszülei. vagy éppen román. sváb. ukrán. lengyel. horvát. azerbajdzsán akárkijei. a kitagadásból nincs visszaút, nincs ellenvarázsige. valami olyasmi ez, mint: „takarodj el a házamból!”. a szavak fehér alapon, fekete hazugságok. tabuvá szentesültem, mozdíthatatlanul. nem tudom még, mit jelent az érinthetlenségem. próbálom újraélni, idézni, de amin egyszer átestem, már nem tud többé pofára ejteni. megérinteni. hűtlenségem lett mára a legnagyobb szégyenem: volt elég erőm elfelejteni nevemet, címemet, vezérlő- és irányítószámaimat. elejtett pillanataimban emlékeztess majd, hogy többé nem, már nem borulhatunk egymás elé, nem imádkozhatunk egymásért büntetlenül.

szívolt

súlyos csöndednek, sajnós, nincsen íze,
 fájdalmaidat mégis vállalom.
 titkainknak meg szennye nincs, se híre,
 s egy szívolt itt maradt az ágyamon.
 tágas lakás morajlik mellkasodban,
 ha kopogtatnék, nyiss ajtót nekem.
 magányom szelíd, de mégis, nézd, ott van,
 hol vér tódul fel minden pénteken.
 a szív vacog, az idő zsibbadt felkar,
 úgy rajongunk, akár a sok tini.
 hogy beláthasd, még egy darabig eltart,
 mert búcsút nem lehet már inteni.
 eget kívánnak a szárnyaid: tedd meg!
 amit adhattam, több mint szép hiba.
 nem kellett volna húsból sem enned,
 bűn tépdés, nincs már isten, sem ima.

Zóna No. 10 – digitális fotó, 2014

Miklya Zsolt

Hanni-Hanna

Koszorú egy szonettregényből

1

A baldachin ideleln túl nehéz,
és *elsüllyedünk* mind, *ha nincsen partunk*,
olyat teszünk, rendre, mit nem akartunk,
s későn ismerjük fel, hogy tévedés.
Későn látjuk be, *megleltem hazámat*,
későn kapom meg végső nevemet,
Hanni vagyok, Hajnal, nem rettenet,
kacagva jöttem, sírba tesz a bánat.
Hanni-Hanna, hintáznak a nevek,
Anni-Anna, felel rá a diófa,
azt nem mondták még be a rádióba,
hogy fejjel lefelé itt nem lehet,
földet söpör hajam, szemem eget,
hintázik minden, nem tudom, mióta.

2

Hintázik minden, nem tudom, mióta,
fejem fölött a felhő-mennyezet
hajóba szállt és tengeribeteg,
csak én bírom, a kis matrózfióka.
Kis matróz nemcsak fiúból lehet,
Hanni-Hanna, én hintázva születtem,
Anni-Anna, kihajózunk mi ketten,
a többiek a parton tengenek.
Anyá, ne félj, tartom a kötelet,
bár észak felől feltámad a bórá,
szemet vetett a Hajnalka-hajóra,
a vízbe szórom minden kincsemet,
nem keletkezik belőle sziget,
csak te maradsz itt velem, virradóra.

3

Csak te maradsz itt velem virradóra.
Korán van még, a kávé fel se tettem.
Rám nehezedett megint a kietlen.
Sok hiábavalóvá vált tanóra.
Benn aluszik a férjem és fiam.
Szuszognak még a paplan alatt szépen.
Szundít a távolság Lackó szemében.
Majd megkapja. Csak bírjam ki magam.
Szundít velük a labda meg a rét,
még nem öltöznek színeikbe újra.
Kenyeret vágok. S mint aki jól tudja,
megvajazom a szendvics két felét.
Két kagylóhéj kenyérből, összecsucukva.
Ki sosem ismeri meg tengerét.

4

Ki sosem ismeri meg tengerét,
elszárad lassan, falak közé zárva.
Nem akkor lettél véglegesen árva,
amikor anya lehunyta szemét.
Éjjel is élt és szuszogott a ház,
a falakban az indulat keringett,
te nem vetted le még a matrózinget,
ő rég letette. Nincs több indulás.
Csak veszteglés van. Indulóját fújja
eszélösen a száraz parti szél.
Szélnótás asszony tereget, s míg ujjá
vásznat feszít, a szíve még zenél.
Pedig csak lepedő, már nem vitorla.
A kender is a kék vízről mesél.

5

A kender is a kék vízről mesél,
amibe nőtt, amibe kinyújtózott,
és erősödve rostoként fogódzott,
míg le nem metszette a pengeél.
Erős kezek az áztatóba tették,
a langyos víz alatt jól megpuhult,
megszáritották, és addig törették,
míg pozdorjája, rendre, mind kihullt.
A tiloló alatt lett fonható,
bár érdes maradt, nem igazán selymes,
nehezen szakadt, így lett engedelmes,
kifehértve vászonnak való.
Vitorla mozdul, indul a hajó,
vászonba öltözködtek mind a termek.

6

Vászonba öltözködtek mind a termek,
az ablakokon csinos függönyök,
a padokon hetvenkét kis könyök
között vonalas füzetek hevernek.
Iskolaköpeny matrózing helyett.
A könyök padot támaszt derékszögben.
A derék egyenes, ha légy beröppen,
zümmögése is hallatszik, lehet.
A tanító nénik rendre nevelnek,
a matrózláb a pad alá simul,
nem futkos, nem is kalimpál a gyermek,
vigyázzban ül, a padhoz idomul.
S míg fecskefarkat írni megtanul,
a vonalak betűket követelnek.

7

A vonalak betűket követelnek,
a követelményszint nem változik.
Anyá nincs itt, nagyobbakat tanít,
akik már szépen írnak, jól felelnek.
Jó lesz itt neked, hidd el, Hannikám,
itt minden néni, bácsi jót akar,
beállsz a sorba, az is megy hamar,
majd kalimpálsz otthon, a hintafán.
Légy szorgalmas, és fogadjál szót, kincsem,
figyelj oda, ha tanítód beszél.
Hidd el, a szorgalom mindent megér,
jó kisdobos leszel, s ez még nem minden,
büszke leszek rád. El ne szökjél innen.
Ha bánthanak, akkor is jó legyél.

8

Ha bánthanak, akkor is jó legyél,
hiába szöksz, nem találsz otthont máshol,
a semmi rád talál, úgyis kirámol,
maradj csak, itt a porszem is megél.
Hisz porból vagy és visszatérsz a porba,
becsüld meg jobban a tanotthonod,
én sem futottam messzire, tudod,
egy atléta kibírja, az a dolga.
Hozzám is járnak felügyelő bácsik,
és nem lehetek annyira merész,
hogy bokán rúgjam őket. Egyik-másik
megérdemelné pedig. Szenvedés.
De örömet terem. És majd elválík,
miért jár jutalom vagy büntetés.

9

Miért jár jutalom vagy büntetés,
azt nem tudhatja, legfeljebb a hinta.
Hol fenn, hol lenn. Fény- és árnyékpallinta.
Mégfogyatkozva teljes az egész.
Fogyom magam. Eltakarom az arcom.
Nem akarom, hogy mindig lássanak.
Újholdkor csak egy ív a holdalak.
Újholdhajó. Nem maradhat a parton.
Elindulok a vízen értetek,
megérkezem majd egyszer, megígérem.
Az is lehet, hogy ti jöttök el értem.
És az is lehet, hogy megértetek.
Hanni-Hanna, hintáznak a nevek.
Anni-Anna, így biztos utolérem.

10

Anni-Anna, így biztos utolérlek.
 Tudom, anya, hogy engem is szeretsz.
 A betegségről pedig nem tehetsz.
 A fiúkról most ne beszéljünk, kérlek.
 Ha én lehettem volna a fiad...
 Te is inkább a bátyád lettél volna...
 Ha minden lány fiúnak gyakorolna,
 miről dalolt volna Edith Piaf?
 Nem bánok semmit. Nem bánok, azért sem.
 Én odaadtam neki mindenem.
 Ő megdobott. Nem törődött velem.
 Én bokán rúgtam inkább Zoli bácsit.
 Miért lesz jó az egyik, rossz a másik?
 Nem értek semmit. Anya, én nem értem.

11

Nem értek semmit, anya. Én nem értem,
 ha viháncolok, és ha táncolok,
 az miért olyan borzasztó dolog?
 Mért állít falhoz? Mi lehet a vétkem?
 Én próbálok jó lenni, ahogy mondtad.
 De mi a jó? És miért rossz neki,
 ha fal helyett a kislány elszökik?
 Ha óhajtó a kijelentő mondat.
 Én nem akarom látni Zoli bácsit.
 Hogy vállamra tegye mindkét kezét,
 és megszorítsa. A gyerek, ha játszik,
 könnyen elveszti egyik életét.
 De nem baj, amíg talpon van a másik.
 Forrasztó füvet szerezni nehéz.

12

Forrasztó füvet szerezni nehéz.
 Kinek szétszedik minden csontját-bontját,
 összefoldozni csak a kígyók tudják,
 ha életfűvel kenik mindenét.
 Na ezt rakd össze, drága Zoli bácsi.
 A falat is téglákra bonthatod.
 Nincs egy cselekvőképes mondatod.
 A normális gyerek mind beleásít.
 Inkább szököm. A falat itt hagyom.
 Kihajózunk, jó szelünk lesz, már érzem.
 Matrózinget húzunk, és a taton
 mint zászló lobog gallérom a szélben.
 A tengerben tündérsziget vagyom.
 Életre kel lábam-karom, a térdem.

13

Életre kel lábam-karom, a térdem,
 futok felétek, ajkam harapom,
 kapafogaim gyöngyök, azt adom,
 amim van, amit kaptam és nem kértem.
 Nem kértem azt sem, játsszatok velem,
 kéretlenül is pajtásotok lettem,
 hiszen én már kispajtásnak születtem,
 s velem született minden énekem.
 Én nem lehettem *boldog dallam* ottan,
 hol vezényszóra *marsol, jól kilép*,
 parancsra *önti dalba*, elhagyottan,
 hogy fal mellé lett állítva a nép.
 Én csak egy boldog matrózlányka voltam,
 hintázva dúdoló nektek zenét.

14

Hintázva dúdoló nektek zenét,
 Hanni-Hanna, pendül a cimbalom,
 Anni-Anna, lendül hozzá karom,
 a föld felettem, alattam az ég.
 Hol fenn, hol lenn, anya, ugye, tudod,
 két matrózlány, ma kihajózunk, messze,
 újholdhajón a szép tündérszigetre,
 hol boldogok leszünk, ha akarod.
 Csak van még egy kis dolgom, elintézem,
 kenyeret veszek, tejet, s egy kevés
 szalámit mellé, nincs most többre pénzem.
 A parton élni kell, nem tévedés.
 Már indulok is, vár a tenger, érzem,
 a baldachin ideleenn túl nehéz.

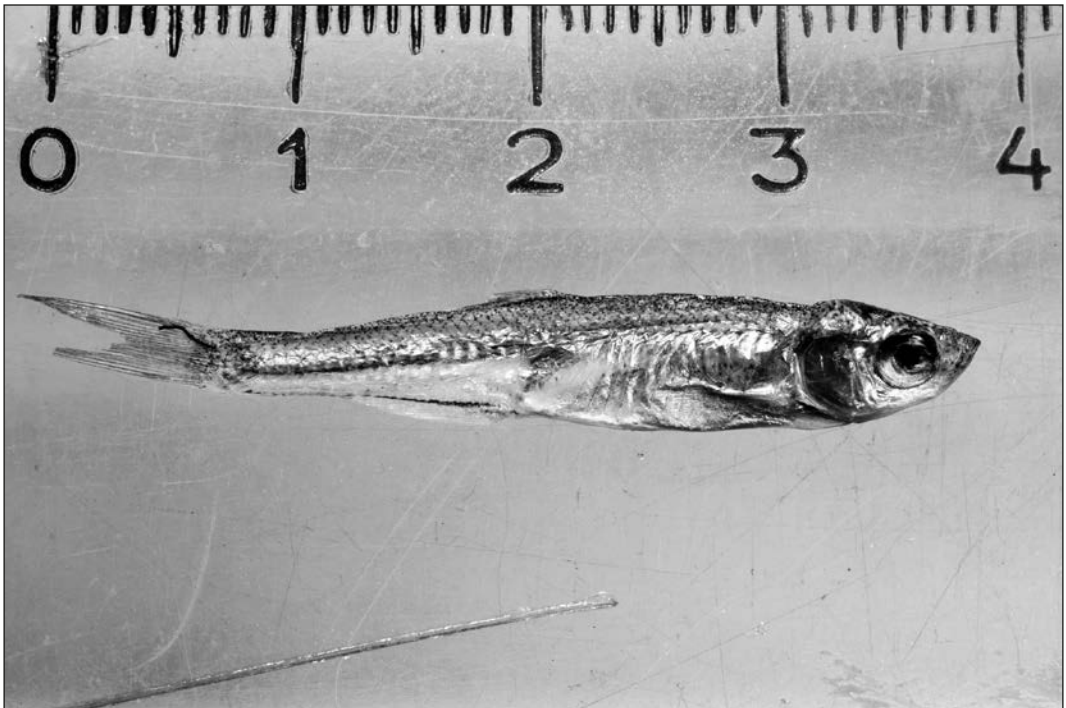
15

A baldachin ideleenn túl nehéz,
 hintázik minden, nem tudom, mióta.
 Csak te maradsz itt velem, virradóra,
 ki sosem ismeri meg tengerét.
 A kender is a kék vízről mesél.
 Vászonba öltözködtek mind a termek.
 A vonalak betűket követelnek.
 Ha bántanak, akkor is jó legyél.
 Miért jár jutalom vagy büntetés?
 Anni-Anna, így biztos utolérem.
 Nem értek semmit. Anya, én nem értem.
 Forrasztó füvet szerezni nehéz.
 Életre kel lábam-karom, a térdem.
 Hintázva dúdoló nektek zenét.

Payer Imre

Kilátás-metszetek

Illeszkedem a lesíktolt felületre.
 Innen, irodamagasból
 geometrikus isten-nézéssel
 figyelő ég alatt
 tágas terepasztal a város.
 Kandi tetőkkel, makett-házak.
 Kék és piros kígyókként csúsznak
 a vonatok a játék-pályaúdvarról.
 Viszont ha visszasüllyedek, rám nyomulnak
 a falak, csálé burkolatok ,
 lehajló arcokból közönyös, tómély tekintet.
 Határolt morajban
 elárvult szagok, szomorú lökhárítók.
 Nézem fentről a terepasztal-várost.
 Látom önmagamat is.
 Porban botladozva, régi magamat is.
 Hol van az emlék? Mint a zombi, olyan?
 Felfúrni alant a járdát! Talán ott rejtőzik.
 Vagy nincs ott semmi? Nem is volt?
 Vagy itt nincs semmi? Légh kondicionált a semmi.

szélhajtó küsz 2 – digitális fotó, 2014

Laborczi Dóra

Jónás

meztelenül állok előtted
rajtam hiányod keze-nyoma
a látni véltet is kidobtam
ablakomon mutasd meg hova
zsebre vágtd szavaimat most
bennem vér sincs csak rekedt erek
haragod utolért és én már
látod felöltözni sem merek

Igloo in Rome - digitális fotó, 2011.

Költözés

három eltemetett állat a kertben
 üres polcok mögött málló vakolat
 a fákon nyár zörög a kutya
 nem bír feljönni a lépcsőn
 már megül az ős az egész
 házban mindig ős van a nő
 leül és körbenéz lát mindent
 ahogy megtörténni látta jár
 a baba a kislány a kamasz
 a nő leül és körbenéz és
 a hangos durva reggelek
 duzzogó szilánkok a padlón
 delek kihűlt kérdőjelei
 a szótlan levesek
 a lusta kávék délután
 a délután ami a padlóra süt
 a csöndek este azért mert
 minden zaj vihar előtti
 a hajnalok jóbarát-füstje
 a tornác ami Istent jelenti
 a galambok most széttépve
 a garázs selejttel teli
 feláll a nő a lány pihen harang
 és kamasz integet neki

Befejezés

az évszakok drámáját nem ismerem
 szoknyám alól kigördül a nevetés
 az őszi kertben botlok beléd Istenem
 hol te sepregetsz meg a feledés
 emlékszem a dió kemény héjára
 a félve nyúló árnyakra este
 szomszédból a szótlan lányra
 folyton a macskáját kereste
 mintha majdnem mindnek vége volna
 mintha nem is történt semmi sem
 mintha élnék mégis egy-két szóban
 és maradjunk is ennyiben

Csabai László

A segítő

Bár éjfél körül járhat, az Epreskert utca japánakácai éles árnyékot vetnek az úttestre: a telihold fényét törik meg. Bologatni kezdenek a fák, csúszkálni az árnyképek, mert az enyhe áprilisi nappal után törvényszerűen keletkező hideg szelek bekúsznak Nyárligetre.

És bólint Molnár III csendőrtörzsőrmester is, mikor az egymáshoz igencsak hasonló sátortető házak egyikének kapuján kislábizálja a 19-es számot.

– Ez lesz az. Ide! – int Kovács II őrmesternek, aki, mintha csak most jutna eszébe, hogy tilosban járnak, lábujjhegyen oson oda hozzá.

Molnár III sperhaknit vesz elő, s mint ahogy orvos fordul a páciens sajtó gyomrához, úgy kezdi el vizsgálni a zárat. Van benne gyakorlata. Zajácznál, az érkeri lakatosnál inaskodott évekig, aztán meg Teller-Telkes régiségkereskedésében dolgozott, ahol a régi zárok reparálása volt a feladata. Nem nehéz munka. Viszont keveset keresett, így amikor a csendőrség felvételt hirdetett, lecsapott a lehetőségre. De nem felejtette el, amit addig tanult, hallott és látott. Nem ám! Azért van most itt!

A kapu halkán nyikorogva kitarul. Belépnek az udvarra. Iszonyú a rendetlenség. Edények, ruhák, játékok, kifolyt belü kofferek, szakadozott újságpapírba csomagolt holmik.

És büz.

– Mint egy kutrica! – mondja a törzsőrmester, és kiköp. – Hiába hogy nem esznek disznóhúst, mégis olyanok, mint a disznók. Nem csoda, hogy mindenki utálja őket.

Az őrmester hallotta: a gettosításkor átlagban húsz emberre jutott egy szoba, és százra egy illemhely. De nem szól. Lábával rugdossa a göncöket, hátha sárgán vagy ezüstösen megcsillan valami. A porolónál megáll. A kötélén lógó vézna emberi test látványára előnti a hideg verejték.

– Mi az? Berezeltél? – kérdi gúnyosan Molnár III, és belerúg az alakba. Amely megfordul. Nincs feje, sem keze, sem lába. Mert nem holttest az, csak egy rend ruha.

Az őrmester megkönnyebbülten sóhajt föl, és, most először, legszívesebbem kereket oldana. De nem teheti. Mert a másiktól kapott 50 pengő már a brifkójában van. És milyen kellemesen melegít az a kis pénz! A pénztárcán keresztül és érezni lehet.

Az Epreskert utcába nemrég vezették be az áramot, s a törzsőrmester az előszobában meg is leli a tekerős villanykapcsolót. De ezt megérintve elbizonytalanodik. Megláthatják messziről is a nagy fényt, nincs spaletta az ablakokon. Így inkább gyufalángnál kezdi el a kutatást. A házban is nagy az összevisszaság. Függyönyökből, kabátokból, pokrócokból készített nyomorúságos vackok a padlón. A fekvőhelyek végében gyógyszeres dobozok és könyvek. S ott egy gyertya. Leguggol, és átadja neki a lángot. Mindjárt jobban lát. A fény egy gyanús ismerős külsejű, nagy könyvre esik. Kék fedőlapon levéldíszek, középen pedig egy kibomló szirmú virág. Kézbe veszi. Igen, egy biblia, s éppen az a kiadás, amelyet a kemecsei csendőrszobán is tartanak, hogy a pihenőidejüket töltő szolgálatosoknak legyen miből épülniük. Molnár III nem tudja hová tenni a dolgot. Hitetlenkedve kinyitja. Biblia az, kétség kívül: nem héber, hanem latin betűkkel van benne a szöveg. Visszahelyezi a földre.

Feláll, magasba emeli a gyertyát és körbefordul vele. Nem látja azt, amiért jött.

A második szobában viszont már megleli. A sarokban.

– Tényleg olyan értékes? – kérdi Kovács II, megszemlélve a kis szekrényt.

– Az. Különbömben miért lennének itt?

– A keresztanyámnak is van efféle.

– Aligha. Ez majdnem kétszáz éves. Még Mária Terézia ült a trónon, amikor készült. Hallottál te már Mária Teréziáról?

– Hogyne! Tanultuk az iskolában. Meg a csendőriskolában. Jó császárnő volt, mert az életüket és a vérüket ajánlották neki a magyarok – mondja sértett hangon az őrmester. S közben megsimogatja a bútor ébenfa tetejének intarziáit. Mintha delezességgel telítődne a keze. Értzi a láthatatlan szikrákat cikázni az anyagból a testébe, és vissza.

– Szép, tényleg szép.

Molnár III törzsőrmester még mint Molnár Jani bolti segéd hallgatta ki, hogy alkudozik Teller-Telkes az osztrák kereskedővel. Főnöke végül 10000 pengőt fizetett a grófi hagyatékból származó barokk szekrénykéért. Molnár elhatározta, zárás után visszajön, magához veszi, Pesten eladja, a pénzzel meg elszökik Amerikába. De Teller-Telkes azonnal hazaszállította szerzeményét, onnan pedig nem lophatta el a segéd: a tulaj felesége, sógornője meg az anyósa állandóan otthon voltak. Akkor tehát nem lehetett Molnáré ez a csodálatos kis jószág. Akkor még nem. De most már az övé lesz!

– Állj háttal, úgy fogd meg a két lábát! Én tartom a másik oldalánál – vezényel a törzsőrmester, majd hármat számol, és felemelik. Aztán leteszik. Mert meghökkentően nehéz a szekrény. Pedig köldökig sem ér. Molnár III ismét meggyújtja a gyertyát, kinyitja az ajtókat, és benéz a bútor belsejébe. Egy durván összehajtogatott, de vadonatúj torontáli szőnyeg van benne. Már rángatná ki, de belenyilall a kapzsi felismerés, hogy az is megér legalább 200–250 pengőt. Vétek lenne itt hagyni.

– Beleizzadunk, mire kiérünk vele, de kapsz tőlem ráadásnak egy liter pálinkát. Emeld, hó, rukk! – vezényel ismét, és óvatosan lépegetve elindulnak ingó terhükkel.

Nincs türelme a sperhaknival vesződni, a kaput csak behúzza, de nem kulcsolja be. Nem fog ez feltűnni a délelőtti tízkor kezdődő szemlén. Vagy ha igen, csak hadd bosszankodjanak, hogy valaki megelőzte őket. Mert bár az a hivatalos utasítás, hogy az elhagyott javakat a jótékonyági szervezetek és a város szegényei meg hadiözvegvei között kell kiosztani, a törzsőrmesternek nincs kétsége afelől, hogy a szemle közönséges rablásba fog fulladni. Az ínségesek meg majd kapják a maradékot.

A kanyargós Keskeny közben nincs járda és beszűkül az úttest. A gyalogosok ezért ki szokták kerülni. Ők a rakományukkal nem tehetik, nem bírnák a plusz erőfeszítést. Kimerülve állnak meg ötven méterenként, és ilyenkor a törzsőrmester elképzeli, ahogy egy hirtelen feltűnő teherautó a bútorral együtt a macskakő réseibe passzírozza őket. De nem jön jármű. És üres a Kossuth utca is. Amely Nyárliget egyik főútja. A gettó kijelölésekor okozott is nem kevés fejfájást a város vezetőinek, miként lehetne a főleg zsidók által lakott városrészt elszigetelni, ha közben meg egy forgalmas út halad rajta keresztül. A gyalogosokat és a magánjárműveket végül kitiltották innen, a Kótaji utca felé terelve őket, a villamosíneket azonban nem lehetett felszedni és máshová lerakni: a villamos továbbra is erre haladt. Hogy azonban az utasok szeme elé nehogy kellemetlen dolgok kerülhessenek, bemeszeltek minden erre néző ablakot.

A két csendőr átlopakodik a Kossuth utcán, a lebukástól való félelem miatt most szinte nem is érzik a szekrény súlyát. Sikerül. Pihennek. Aztán újból nekirugaszkodnak, szakadjanak bár meg, csak legyenek minél hamarabb túl az egészen, mert nincs már messze a végcél.

A Sólom köz lejt: ez is egy kis segítség most. Végre kiérnek a Holló utca-Kótaji utca sarokra. Azért ide, mert itt egy őrszem (az ő emberük, megkapta az 50 pengőjét) figyel mind a két irányba, s mellette el lehet úgy haladni, hogy más örök ne figyeljenek föl, és még azért, mert a túloldalon ott van a törzsőrmester cimborájának, Drabák Janinak a faáru lerakata, ahol lehet egy ideig parkíroztatni a zsákmányt.

Az őr azonnal észreveszi őket, még segít is nekik cipelni, Drabák Jani pedig az első halk ablakkocogtatásra nyitja a kaput. A szekrényt leteszik a szarufa halmok közé, ponyvát dobnak rá, aztán eldőlnek és lihegnek. Drabák vizet hoz nekik.

Szomjukat oltva, a teheről megszabadultan és a siker tudatában jól is esik itt feküdni.

– Amit ígértem, tartom – mondja halkan a törzsőrmester, és egy ötpengőst nyújt Kovács II-nek. – Nesze, vegyél belőle pálinkát!

Az őrmester feltápáskodik, megemeli kalapját és elmegy.

Molnár III törzsőrmester nem aludt el. Így most hallgathatja a pirkadattal ébredő madarak énekét. Egy proliánnyal egyszer hajnalig szeretkezett, s mikor boldog fáradtsággal kitarta az ablakot, akkor volt ilyen kellemes szellő, akkor csicseregtek így a rigók. Molnár III biztos benne: sok nőt fog még szerezni magának. Vagy Pesten, vagy (ha, miként ijesztgetik a népet, bejönnek a vörösök) Amerikában. „Milyenek lehetnek az amerikai nők? Biztos értik a dolgukat!”

- Ma vasárnap van, tehát nem leszel nyitva. Így van? – kérdi a kapunál Drabáktól.
- Persze. Vasárnap minden üzlet zárva – mondja a másik furcsa idegenséggel a hangjában.
- Holnap reggel hétkor jövök és elviszem.
- Hétkor?
- Igen. Mért? Mi a gond? Nem nyolckor szoktál nyitni?
- Nyolckor szoktam.
- Akkor?
- Semmi. Honnan szerzel fuvarost?
- Ez az én gondom.
- A Honvédség a fuvarosokat berendeli.
- Nekem lesz.
- Pesten fogod elpasszolni az árut?
- Ez is az én gondom.
- Jól van. Nem bánom, viheted.
- Nem bánod? Mi az, hogy „nem bánod”? Ami az enyém, az az enyém!
- Tied, persze, elgrájfoltad, hát a tied...
- Te is benne vagy!
- Én? Már mé' lennék?
- Kaptál egy százast, hogy itt rejthessem el. Bűnrészes vagy.
- Kaptam? Ki mondja? Ki látta?

Molnár III homlokán kidagadnak az erek, szeme mintha megpattanni készülne.

- Te sarházi! Mire akarsz kilyukadni?
- Én semmire. De ha neked annyit ér ez a kis komód, hogy fogattal Pestre viteted, igazán, egy kicsit nagyvonalúbb is lehetnél...
- Mennyi kell te kurafi!
- Hát, ezer... Vagyis, inkább kétezer.

A törzsőrmester meginog, aztán megragadja Drabák nyakát. Az is megragadja az övét. Egymást szorítva néznek a másik szemébe, és a csendőr érzi, hogy ő a gyengébb. Elengedi Drabákot. Az őt csak később, mikor már nyüszíteni lenne kedve.

– Figyelj Jani. Ne bomolj. A cimborám vagy. Ha eladom, tudok neked még adni egy ezrest. Csak hadd adjam el. Drabák köröz egyet a fejével, mint ahogy körülrajongott dámák szoktak reagálni udvarlóik komolyan nem vehető ígéretésére.

- Menj innen!
- És a, és a... – dadogja a törzsőrmester, és tudja, ha kilép innen, és bezárul mögötte a kapu, örökre elbúcsúzhat a kincstől.

- Vigyed, ha akarod.
- Hogy vigyem? Egyedül? Kemecséig?
- Ez már a te gondod.
- A kurrva anyádat! – üvölti Molnár III, és ráveti magát Drabákra.

A gátlástalan dulakodásban nem veszik észre azonnal, hogy kívülről rugdosni kezdik a vaskaput.

- Csendőrség! Azonnal kinyitni!
- Rohadt bolsevisták, mi folyik itt? Csendrendelet van! – ordít vitéz Kollárovs Ödön nagyállói csendőrpáncsnok, egyrészt mert még utcai posztos korában így szokta meg, másrészt mert szeretője (akitől pár perce vált el), végighisztériázta az éjszakát, s így a kielégületlen parancsnoknak kapóra jött, hogy valakiken kitöltheti a mérgét.
- Maga csendőr? – kérdi Kollárovs inkább meghökkenve, mint dühösen, mikor eljut a tudatáig, hogy Kovács III csendőregyenruhában van.

– Kovács III István törzsrőmester, jelentkezem! – mondja a megszólított kocogó fogakkal.

– Mi a fenét csinál itt? Elhagyta az őrhelyét?

– Jelentem, nem. Nem, rendelték ki.

– Hol teljesít szolgálatot?

– Kemeccsén.

– Hát úgy. Dalolja csak el, mit keres itt! – s közben körbejárja két áldozatát. Drabák lehajtja a fejét, mintha így inkognitóban maradhatna.

– Rémlik, hogy láttam már magát. És magát is ismerem – fordul Drabákhoz. – Egykerekű biciklin szokott szórolapot osztogatni. Maga kereskedő?

– Igen. Ez a faáru lerakat az enyém.

– Ki akarta meg rövidíteni a másikat? Beszéljenek!

A két kihallgatott a vállát vonogatja.

– Tisztességes üzleten nem szólalkoznak össze a felek, pláne nem hajnalban. Maguk síboltak a Magyar Királyi Honvédségtől. Kiszállították az erődítési anyagot, s mielőtt a bakák beépíthették volna, vagy húsz gerenda vissza is került a platóra. Ezt csinálták! Kötelet kaphatnak érte!

Drabák és Molnár III a fejét rázza.

– Nem? Pedig így szokás – mondja a csendőrparancsnok, és jól tudja, mert a sógora így szedet össze a lányának egy építkezésre elegendő faanyagot. – Menjünk csak beljebb!

Ő megy elől, kutyamódra feltartja orrát és ténylegesen szimatol. A lábával felfordít egy vödört, belerúg az esővízgyűjtőbe, aztán az udvar közepén megáll, és csípőre tett kézzel körültekint. A szarufa-halmok szabályos rendjét csak az egyik tövében éktelenkedő ponyva töri meg. Kollároviits odamegy, megfogja a ponyvát, alánéz, majd lerántja. A szekrénykén végigsimítja a kezét. Aztán leguggol, és megtapogatja a lefelé keskenyedő és mancsban végződő lábakat. Valóban, mintha oroszláné lenne.

A kapitány azonnal tudja, honnan hozták, és hogy ehhez az őrségben is meg kellett vesztegetni valakit. Szép kis vérengzést rendezhetne, ha rászállna a dologra és a katonai ügyességre vinné a gazembereket. Ezt azonban nem fogja megtenni: mert neki kell ez a hercig kis bútor. Ami biztosan egy vagyon. Különben nem érné meg ezeknek a bolsevista férgeknek a kockázatát.

– Szóval zsidótulajdont fosztogattak. Vagyis immár az állam tulajdonát. Szép. Maguk tényleg kötelet érdemelnek. De egyelőre fontosabb, hogy ezt a műkincset biztonságba helyezzük. Aztán majd gondolkodom, mi legyen magukkal.

A két pórul járt érzi, ahogy zsugorodni kezd körülöttük a világ.

– Valami szállítóeszköze van?

– Most csak egy kézikocsi – feleli nyögve Drabák.

– Az is jó lesz. Felteszik rá a szekrényt, és elhúzzák a városházára. Majd a város vezetői eldöntik, melyik múzeumba kerüljön. Megyek én is, nehogy a tolvajösztön még eltérítse magukat.

Kollároviits terve egyszerű: elviszik a bútort a városháza raktárába, ahonnan majd fedett kocsival szépen elszállítatja magához, Kállóba. Vagy, ha nagyon felgyorsulnak az oroszok, elássa valahol útközben. Jobb időkre. Unokaöccse, a nyárligeti jegyző most (hogy kirúgta a felesége) a városháza vendégszobájában lakik, csodálkozni fog, hogy ilyen korán felverik, de ha meglátja a szerzeményt, biztos azonnal megérti, miről van szó.

Nehéz nap áll Kollároviits mögött. Nem történt rendkívüli esemény, szabatázs vagy nyílt ellenállás, ám kétezer embert elgyalogoltatni Kállóból Nyírjestanyára, ott csatlakoztatni hozzájuk ezer főt, a felduzzasztott menetet elvezetni a nyárligeti főgöttóba, s onnan a már tízezres tömeget az állomásra terelni és bevagonírozni: nem kis feladat volt. Minden csúszott. Hajnalban a Kállóban gettósított nők szoptattak: várni kellett, míg befejezik, különben csak lassították volna a haladást. Nyírjestanyán meg előző este váratlanul kitört a flekktifusz. A betegeteket azonban nem lehetett itt hagyni: pótszekereket rendelték az elszállításukhoz. Megint késés. A hosszú menetet a nyárligetiek tömött sorfala figyelte. A többség némán állt, de egyesek kárörvendően kurjongatni meg káromkodni kezdtek: őket le kellett szerelni, mert ha a deportáltak megdühödnek, és a valóságos hadsereg-létükben lakozó erőt felfedezve kitörnek, soha nem szedik őket többé össze. A rendbontók elkergetésekor lassult a menet. Ezt kihasználva néhány munkásasszony

az alvégről pár kosár kenyeret meg héjában sült krumplit nyújtott a szerencsétleneknek. A csendőrök nem avatkoztak közbe, mert ez a kegyetlenség a nézőket háboríthatta volna föl. De legalább tíz percbe terült, míg megtörtént az élelem átadása, és a halálba menetelők szétosztották maguk között. És még csak ekkor következett a legnehezebb feladat: a bevagonírozás. Majd mindegyik szerelvényből hiányzott még egy-két tehervagon. Az összekapcsoltakba meg nem készítették be a vízzel teli meg az üres vödört. Rohangálni kellett vödörkért. Végül (szabályellenesen) a tűzoltószertárból hoztak el egy tucatot. A tervek szerint nyolcvan ember jutott egy vagonra. Kiszámították, hogy átlagos súlyú emberből befér annyi. Csakhogy az átlag nem mindig jött ki. Mert amikor nagycsaládosokat hajtottak be, a sok gyermek összebújt és könnyen rájuk lehetett zárni a vagonajtót. De sokszor – mintha direkt a hatóságot akarnák bosszantani – csupa kövér férfi meg asszonyág került egy csoportba: azokat képtelenség volt beszuszakolni. Nem fért be csak hatvan-hatvanöt. Így viszont a végén maradt vagy négyszáz fő, akik számára már égen-földön nem tudtak vagonot előkeríteni. Akkor vissza az egész! Újabb elosztás. Kövérek és soványak, alacsonyak és magasak összekeverése. Így viszont sok család elszakadt egymástól. Az anyák üvöltöttek, átkozódtak, földre vetették magukat, a gyerekek sírtak és bepisiltek. Kollároovits hányta magára a keresztet, és imádkozott, hogy innentől kezdte erkölcsös életet fog élni, csak ezen az átkozott napon legyen túl.

És délután ötkor elindultak végre a szerelvények! A nagy akció vezetői az állomásfőnök irodájában szódát spricceltek magukra meg törkölyt ittak, de örülni már nem volt erejük.

A csendőrparancsnok beszélt telefonon a belügyminiszterrel, aki leszidta a szervezetlenség miatt, pedig Kollároovits azt jelentette neki, hogy minden rendben bent. Aztán felhívta a feleségét. Valami biztatást, megnyugtatót várt tőle, de a nő még mindig vérig volt sértve, mert férje három nappal korábban, egy névnap ünnepségen becsicscentve udvarolni kezdett a keresztlányuknak. A parancsnok lecsapta a kagylót, és elhatározta: elmegy a szeretőjéhez, nyomban megdönti, aztán vesz egy meleg fürdőt, befal három pár virslit és konyakozva, szivarozva fütyül a világra. De a szeretőjével sem volt szerencséje.

És mégis, késve bár, de mosolygós oldalát is megmutatja neki a sors. Fogalma sincs, mennyit érhet ez a kis műtárgy-szekerényke, s éppen ezért percenként egyre magasabbra srófolja magában az értékét. Először úgy gondolta, egy pár prima nóniusz fog venni rajta, aztán, mivel a lovasfogatok ideje kezd lejárni, egy használt Opel autómobil. „Miért használtat, mikor alighanem telni fog egy vadonatújra is?”

A reggel lassan felváltja a hajnalt. De hiába fényesedik a flaszter, az előkelő belvárosi utcákra még nem merészkednek ki az emberek. Vagy talán nincs, aki kijöjjön? A csendőrparancsnokba belenyilall a felismerés, hogy azok a módosabb kereskedők, vállalkozók és pénzemberek, akik a megveszék helyi úri társaságának a javát adták, a város számára immár megszűntek létezni. Kollároovits meghökken: „Bemegegyek a Koronába, és nem lesz ott sem ő, sem ő, sem...”

– Segíthetek?! – dörren mögötte egy kérdés.

Kollároovits nem érti, hogy kúszhatott mellé ilyen hangtalanul a teherautó. De hiszen nem is hangtalan, nagyon is zúg, csak az ő feje is zúg a gondolatoktól.

A teherautó platóján rendőrök ülnek, a sofőr mellett pedig vitéz Várszeghy Artúr nyárligeti rendőrkapitány. Aki kiugrik a járműből, s mintha csak a maga portáján lenne, lerántja a szekrénykéről a ponyvát. Megvizsgálja. S mikor megfordul, szeme gonosz, sötét villámokat vet.

– Szép portéka – hová viszed?

– Kérlek szépen, a városházára. Zabralókat füleltünk le. Tőlük van.

– Értem. Viszont ilyenkor még nincs ott senki. Vigyünk inkább a rendőrségi raktárba. Van szakértőnk, aki fel tudja becsleni az értékét. És, mivel fosztogatás történt, a büntetőjogi teendőket is megbeszéljük.

– Igazán lekötelezel. De felesleges... – kezd vitéz Kollároovits magyarázkodni, de vitéz Várszeghy füttyent, mire négy rendőr megragadja a bútort, s már fel is teszik a platóra.

A csendőrparancsnok dadogása sziszegéssé változik. Kihúzza nyakát és ökölbe szorítja tenyerét, mint ahogy nagy lehordás és ellátkozás előtt szokta. Ám most vissza kell tartania magát. Azért, mert alárendeltek előtt tilos a parancsnokoknak egymásra támadni. És még inkább azért, mert nem tiszták a viszonyok. A deportálás fő végrehatója a csendőrség volt, a konkrét akciót pedig maga Kollároovits irányította. Csakhogy annak már vége. És Nyárligeten vannak, s itt, mint törvényhatósági városban, a rendőrség az úr. A csendőrség csak az ő engedélyével ténykedhet.

– Parancsolsz beszállni? Van közepen egy hely – tárja ki Várszeghy sátáni vigyorral a vezetőfülke ajtaját.

– Az irodámba vigyétek! – rendelkezik Várszeghy a rendőrkapitánysághoz megérkezve.

– Szóval nem a raktárba... – sziszegi Kollároviits, de a másik mintha meg sem halotta volna, vidáman, kezét dörszólve invitálja:

– Gyere föl. Igyunk egy snapszot. Hosszú volt az éjjel.

A szekrényt cipelő két közrendőr jóval lemarad tőlük. Hangosan káromkodnak a nehéz teher miatt, amit visszahangozva felerősít a lépcsőház.

– Tahók! – húzza el a száját a rendőrkapitány. – Ezért nincs tekintélyünk a civileknél.

A bútor végül megérkezik az irodába, és nyikkanva földet ér.

– Tahók! Tűnjetek el! – mondja ismét Várszeghy, de aztán eszébe jut, hogy a rendőrök által igazán tahónak tartott vidéki csendőrök vezetője előtt ostobaság a sajátjait szidni. – Amúgy remek fickók. Egész éjjel talpon voltak, és panaszom sem hagyta el a szájukat. Mit gondolsz, hová vittem őket?

– Nem tudom. De nyilván a saját hasznodra végezttel velük valami munkát, különben mást bízta volna meg a vezetésükkel – szúr egyet Kollároviits a másikon, és talál, mert a rendőrkapitány homloka ráncba gyűrődik.

– Az apósom cséplőgépet rejtettük el a föld alá. Magánérdekből? Igen. De hát jusson inkább ez is a boldvisták kezére?

– Egy éjszaka alatt kiástak egy akkora gödröt?

– Nem éppen. Hanem még a század elején is szokásban volt a gabonát vermekben tárolni. Akkora vermekben, mint egy bárka. Manapság ezeket már leginkább csak vaddisznócsapdának használják. Ami persze tilos. Na, én tudtam, hogy a... szóval az egyik bokortanya szélén van egy elhagyott ház gabonaveremmel. Oda vontattuk el a cséplőgépet. Nem kellett ásni. A betemetésével azért volt munka.

– És ha meglátta valaki?

– Akkor meglátta. Ennyit tehettem az apósomért.

Pálinkát isznak, krákognak, szipognak.

– Osztozunk! – vág bele a közepébe a csendőrparancsnok.

– Min?

– Ne színészkedj? Nagyon jól tudod, mire gondolok.

– És te tudod egyáltalán, mennyit ér egy ilyen?

A kényelmetlen kérdés mintha pofonvágta volna a csendőrtisztet, elkapja arcát.

– Na, látod. Nem is kérdelem, hogy jutottál hozzá, de... Száz pengő?

– Viccelsz?

– Hívjunk szakértőt.

– Dehogy akarsz te szakértőt hívni! Minek belekeverni az ügybe?

– Kétszáz pengő?

Kollároviits ráül a szekrénykére, kinyújtja a lábát, csizmasarkával dobant, és mint amilyen öntudattal egy hitbizomány jogos örököse megveti lábát a majorsági központban, úgy dől hátra csípőre tett kézzel.

Aztán elernyednek kezei. Szeme kitágul, és a jobban halló bal fülét lefelé fordítja.

– Valami van benn! Éreztem.

– Hol?

– Itt. Ebben a kasztniban. Éreztem, hogy mozgott. És hallottam is.

– Egér lenne?

A csendőrtiszt óvatosan leszáll és széttárja a szekrényajtókat. Odaguggol mellé a rendőrkapitány is. Közös kirángatják a szőnyeget, s azzal együtt egy vékony gyermeki test is eléjük esik.

– Hát te meg mit keresel itt? – kérdi Várszeghy, mire a koromfekete hajú kislány a fejével bólogatva zokogni kezd.

Kollároviits kiegyenesedik, megrángatja zubbonyát, pödör egyet a bajuszán, és elmegy.

– Hogy tudnám lecsillapítani? – kérdi a belépő titkárától Kollárovits. A titkár megvonja a vállát, aztán elszalad, és hamarosan megjelenik Erzsókkal, a felső szint takarítónőjével.

A nőnek sikerül beférkőzni a gyermek bizalmába. A kislány átöleli az asszonyt, belekapaszkodik kötényébe.

– Hány éves vagy gyermekem?

– Kilenc.

– Akkor már nem is vagy olyan kicsi. Nagylány vagy. Iskolába is jársz.

– Járok, de most szünet van peszach miatt.

– Ó, hát... – hőköl hátra Erzsók, de csak egy másodpercre. – Mondd el csillagom, hogy kerültél a szekrénybe?

– Anya, anya mondta, hogy el kell bújniom. Meg hogy figyel, és nagyon-nagyon megver, ha előjövök.

– És ilyen sokáig kibírtad mukkanás nélkül?

– Félttem. Meg el is aludtam.

– Nem vagy éhes?

– De igen. Volt nálam kenyérke, de megettem.

– Hozzon ennek a gyerekeknek egy pár sós kiflit! – utasítja a titkárt Várszeghy.

– Szereted a sós kiflit csillagom? – simogatja meg Erzsók.

– Szeretem. És a brióst.

– Hozzon brióst is. Na, menjen már!

A rendőrkapitány székét húz Erzsók mellé és megcírógatja a gyermek arcát.

– Mi a neved, te kis tücsök?

– Eszti. Telkes Eszti.

„Teller-Telkesnek, a régiségkereskedőnek a lánya. Tudta ez a Kollárovits, honnak kell lopni!” – fut át a rendőrkapitány fején. Aztán eszébe jut, hogy a ravasz zsidó tavaly szilveszterkor a Koronában alaposan megkopasztotta az ultiasztalnál.

– Hej, nagy gazember az apád, de jó kártyás, azt meg kell hagyni – mondja vicces-kedveskedve, ami még őt sem deríti fel.

– Anya... Anya... – nyöszörgi a gyermek.

Vitéz Várszeghy gondban van. Mit kezdjen vele? Itt nem maradhat. De haza sem viheti, túl sokan tudnak már róla. Veszélybe sodorná magukat. Érti, hogy mindenki mindenkit figyel. És őt különösen. Például a nyilasok. Nem akik nyíltan parádéznak a zöld ingben, mert azokat távol tartják most az eseményektől, hanem azok a megrontott lelkű rendőrök, akik titokban a Kormányzó helyett Szalásit várják. Meg a politikai rendőrség informátorai, akiknek van energiájuk a nyilasok meg a bolsevisták mellett még a Magyar Királyi Rendőrség tisztességes parancsnokai után is szaglászni. Várszeghy hallotta, hogy egy apáca állítólag befogadott valami zsidókölyköket, lányokat főleg, akiken nem lehet látni, miféleképp, és az utcáról összeszedett csavargókkal együtt őrzi őket. De ki tudja, igaz-e ez? Talán csak egy csapda.

– Mit csináljak veled te, tücsök? – kérdi a kicsitől őszintén. – Jó nagy bajba kevertél! Hová tegyelek?

– Anyához! Anyához akarok! – és elkámpicsorodik a kislány arca.

Persze elvitethetné a csendőrségre. Elvégre azok voltak a nagy összegyűjtés, terelés meg bevagonírozás fő lebonyolítói. De Várszeghy emlékszik, milyen vadállatok voltak tegnap a kakastollas bajtársak. Az ő karmukba nem kerülhet. A titkár meghozza a péksüteményt. A gyermek mohón falatozni kezd. Jó nézni. Megéhezik a rendőrkapitány is, de nincs szíve elvenni abból, amit a gyermeknek szánt.

– Újság van, ezredes úr, jelentem! – mondja a titkár.

– Ki vele!

– Elakadt a nyárligeti transzport. A varjasi állomásnál. Mert az ottani bevagonírozáskor lázadás tört ki, amit csak mostanra sikerült leverni. De addig az egyetlen sín pár foglalt volt.

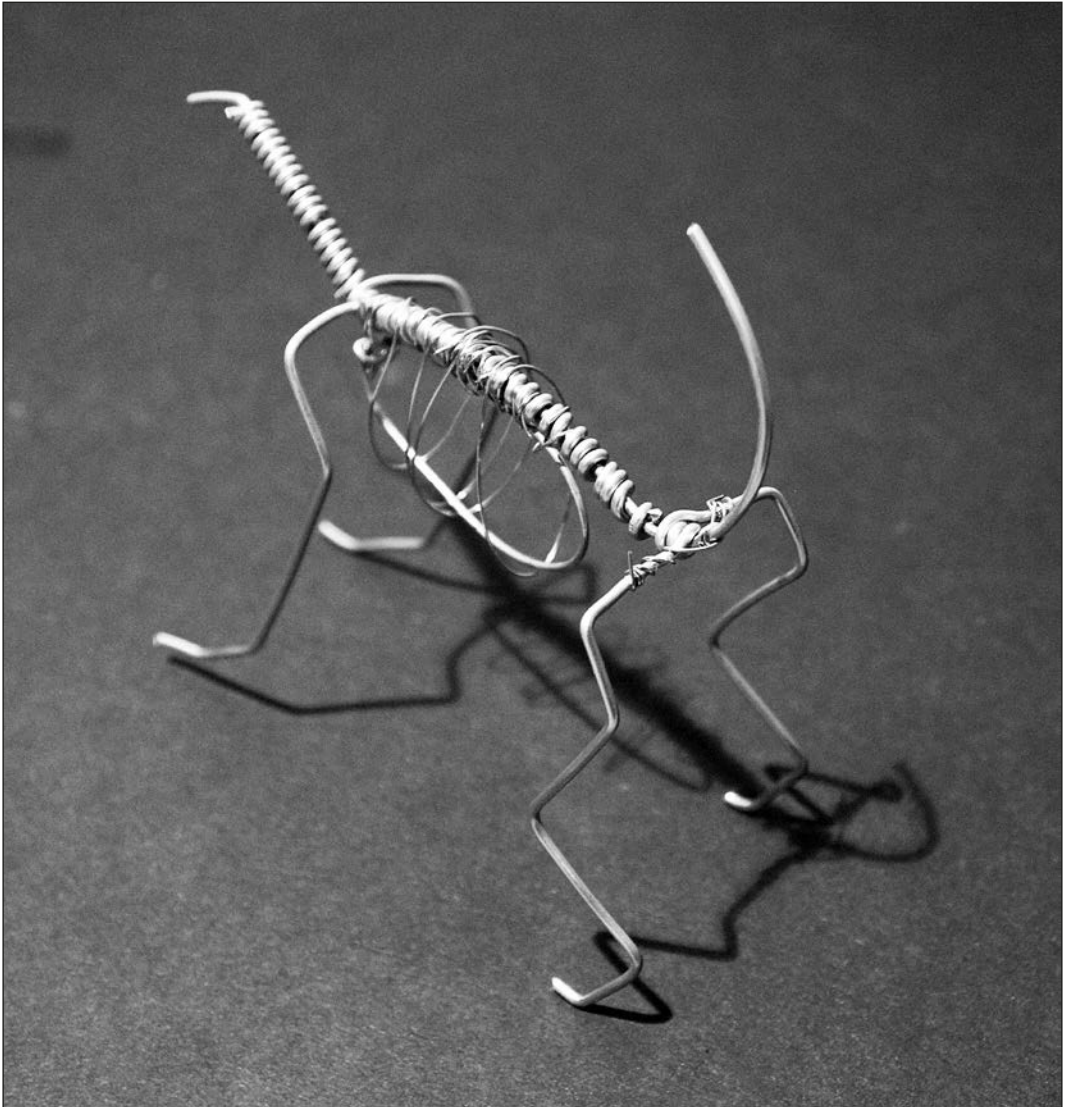
– És? Már elindultak a vonatok... – kérdi izgatottan Várszeghy.

– Még nem. De biztos hamarosan...

– Álljon ki a hivatali automobilom! – rendelkezik suttogva. – A menetlevelet Varjasra írja meg a sofőr. Azonnal megyünk.

A rendőrkapitány nagy levegőt vesz, megsimogatja a Teller-Telkes kislányt, és azt mondja neki biztatóan:

– Meglásd, elviszlek az édesanyádhoz.

Wiredog – digitális fotó, 2014

Czomba Magdolna

Lábak, nyomok

Egy megfáradt nap után
különös látványt nyújtott
lábfejem.
Ahogy ránéztem,
anyám bütykös lábfejét
láttam.
Habár nem volt se bütyke,
se tyúkszeme, hirtelen
lezajlott az idő vonulása.
Fekete nájlón zoknit
húztunk rá húgossal.
Aztán ráadtuk az új,
fekete félcipőt.
Akkor vette.
Vajon sejtette?
Hogy ebben lép tovább
az időtlenbe?
Mintha egy babát
öltöztettünk volna.
Nyújtottuk a kart,
mozgattuk a lábakat.
Felültettük.
A bennragadt levegő felszakadt.
Megigazítottuk a selyemblúzt.
Megersimogattam az arcát,
Lezárt szemhéja mögül tekintett rám.
Haját kissé hátra,
Így kötöttem fel az állát
fekete muszlinsállal.

Gyertyános Tímea

turkáló

nem bírom a lelkiismeret szagát
 túl könnyű és hánytatóan édes
 épp mint ruháid
 amikkel magamra húzlak
 egy bőrkabát a soha nem tágítás súlya
 egy lenge ing hogy mindent lehet
 belém vasaltam neved
 csupa kisbetűvel

hospitalizáció

Kígyó és Hattyú alatt a Csillag utcában
 doktorom
 beléd akarok dögleni
 mert nálad babaillata van a halálnak
 nyelved birtokában verdes
 a Nagy Titok
 keresése ürügyén belédbukok
 a tüdőn a májon a dohányon az alkoholon túl
 a hetedik ajtó szikével nyílik
 olts be magad ellen
 hogy ne legyek
 visszabeszélő rácsoságy
 fektess oda ahol
 fel fogsz ébredni önkéntes hibernációból

Deficit

Másnap már senki se érdekes,
 pedig még annyira se ismerős, mint előtte,
 vagy talán pont azért,
 mert nyomoztunk utána,
 kapualjakban fagyoskodtunk őt várva,
 virág-és édességboltokban vagyonokat költöttünk rá,
 hányszor aláztuk le és tagadtuk meg magunkat miatta,
 talán még szerettük is,
 mire meghódítottuk,
 egyesültünk, összeizzadtunk vele,
 szóval mi munka van már mögöttünk,
 még sincs eredménye, mégis egy idegen
 mellett ébredünk, ha végig se gondoljuk is
 érezzük, nem érte meg.

Pap-Für János

írhatatlan

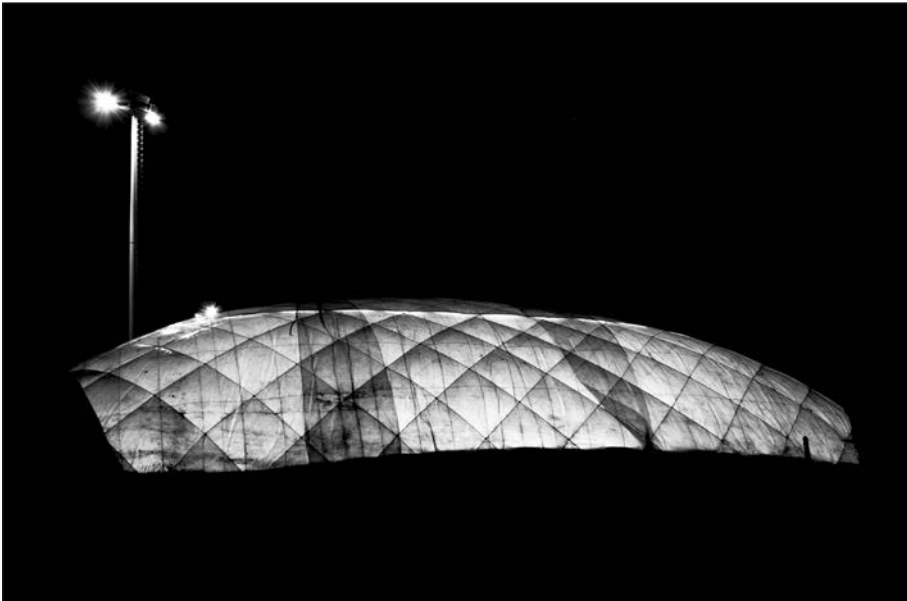
egy gyűrött, zsírpapírra írt levelet hagytál nekem.
hűtőmágnessel rögzítetted oda, máig nézegetem
a tükörben, van-e még nyoma a homlokomon.
még csak szótagolva, akadozva tudtam olvasni,
mint ahogy azóta is kapkodom a levegőt,
ha erre gondolok, és csak sokkal később jöttem rá
a kipontozott részre, hogy bármilyen formában oda illek.
„elmentem a boltba, mindjárt...” és tényleg minden szava igaz.
főleg amit nem írtál le a végén. amit meghagytál nekem.
és már nem is értem, miért próbálgattam oda a szavakat,
hisz rossz vége nem lehet, csak valakinek oda kell írni.
így hiányosan viszont csak szörnyű lehet a vég,
mert nincs ott semmi. üres. ettől bármi jobb lenne.
egyre több ilyen mondatot hagyok én is magamnak reggelente,
amit a nap végére ezer variációval próbálok kitölteni.
de nem megy. látod, ezt tőled örököltem. már csak egyet
nem tudok eldönteni apa: hogy felkiáltó, vagy kérdőjel legyenek
a mindig hiányos mondataim végén. vagy hagyjam úgy,
ahogy te is tetted? majd csak befejezi egyszer valaki.
majd csak befejez egyszer vala. ki?

a ki nem mondottak

amikor legutóbb találkoztam apával,
végig lent a földön, a kavicsok között
kereste az egykor elgurult szavakat.
egy egész parknyi terület el közöttünk,
vakítóan fehérek, és egyformák egytől egyig.
menthetetlenül mondani szeretett volna valamit.
valamit, amit addig még soha nem sikerült.
én pedig nagyon érteni szerettem volna,
de nem és nem, nem tudta kimondani.
majd hirtelen egy történetet mesélt el,
hogy nem régiben olvasott egy újságcikket,
egy fiatal költőről készült interjút,
és hogy mennyire hasonlítottam
az újságban lévő költő fényképére.
végül is csak kimondta azt a mondatot,
amit én sem hallani, sem megérteni nem akartam.

a szem tükre

olyan lett, mint nagymama arca.
 és olyan lett, mint az a főzelék,
 amitől mindig hánynom kellett,
 és elsápadtam már a szagától is.
 ilyenkor hasonlítottam leginkább nagymamára.
 már napok óta halott volt, amikor újra láttam.
 nem tettek jót neki ezek az utolsó napok.
 addig észre sem vettem, hogy megöregedett.
 most meg már mindegy neki,
 akármilyen fiatal is legyen.
 majd az egyik délután belenéztem a víztükörbe,
 és az összes papírhajó, amin anya át akart jutni
 egy mindegy melyik partra,
 már csupán szétázott rostok szálai voltak
 apa málladozó arcán.
 csak az én szememben álltak össze
 egy gigantikus luxushajóvá,
 amely szigetről szigetre jár,
 be nem teljesült álmokat szállít
 és boldog, halott nagymamákat a feltámadás felé.
 ez a hajó végül olyan lett,
 mint amelyik egy olyan arcba vájta horgonyát,
 ahol csak a szem tükre ismeri
 anya homlokán zátonyra futott álmait.

UHO – lambdaprint, 2009

Jassó Judit

A 2005/0140302. sz. eset

Csöngettek: összerezent, a kabátját kereste. A kukucskaalón kinézett. A szomszédok nem szoktak csöngetni. A postás volt. Kifizetett neki egy utalványt.

Hunyorgott a bankjegyek fölött. Gondolkodott, elrakja-e a mázas csuporba, a szekrény tetejére. De Gabó aznap előbb ért haza. Leszámolta elé.

Kiszedte a tányérra a húst, mellé a hagymás krumplit. Nem szerette a mikronsütőt – a nevét se tudta rendesen ki-mondani –, olyan nehezen nyílt. Nagyot kellett pattintani rajta. A görbe ujj már gyöngye: lassan mozdul. Mintha mindig markolt volna valamit, úgy álltak. Láthatatlan virágcsokrot, szatyor fülét. Egyedül imádkozáskor látta a hasznát. Elég volt az ujjbegyeknél összeérinteni.

Gabó kiszámítható időnként ment és jött. Gyárba volt munkavezető. Én felügyelek, Juci néni, mondta és kétféle képpen kellett ezt érteni. Úgy rászólt volna, hiába ő a férfi: evés közbe ne beszélj. De hátha többet akkor nem vesz húst és krumplit. Neki meg nem lesz teendője. Csak üldögelj ide-oda, egyik rekamiéről a másikra. Kutya világ ez így is.

A dolgok így alakultak: lassan, csöndesen. Két éve múlt, hogy a Gabó autója megállt a háza előtt. Ő kiment a verandára, kezében a tortakrémmel. Azóta nem süttött édességet. Keverte tovább a fakanállal: a Gabó pár lépést bejött magától. Falu végén lakik az én öreg néném, azzal megölelte. A kutya félszemmel rátekintett. Megegyeztek, egészen bejöhethet.

Kövér volt és nagydarab a Gabó: látszott, hogy nincsen gondja. De valamit adni akart neki: az illem úgy diktálta. Apja, az ő sógora meghalt, a télen volt tíz éve. Nézte az arcát: inkább az ő nővére hasonlított. Szegény nővére, milyen rosszul ment férjhez. Ez az arc maradt, más egyebet nem tudott felidézni belőle. Szegény anyám, rázta a fejét a Gabó is. Hogy a lelkekre kötötte, jöjjen el a Juci nénémhez. Mindig azt mondta, mikor nem bírt velem. Odadlak a nénédnek. Hátraköti a sarkad.

Bementek a kamrába. A Gabó meleg lélegzete érte a nyakszirtjét. Mégis megborzongott. Csak nem tudná megölni őt. Onnastól gyanakodva figyelte, mert az arcokra mindig rosszul emlékezett. De reménykedett is: hátha mégis ő és nem egy idegen. Juci néni, maga lebontotta vagy még nem építette föl kolbászból a kerítést. Kurjantotta a Gabó és a fele részt kicipelte az autójába. Tarkóján hurkás volt a bőr, pecsétgyűrűje alól kitüremkedett a hús. Ő dühös lett: rossz volt a Gabó, régen börtönben is ült. Bánatában belerúgott az egyik oldalsó deszkakerítésbe, a nagyujja bánta. Nehezen nőtt ki rajta az új köröm.

Gondolt rá, hogy felgyújtja vagy leveri tégláig, ne tudja megkaparintani a házát. Csak azt ne. Mostanában de sokat álmódott róla. Gabónak csak egy lakása volt. Reggel elment: akkor fellélegezhetett. Kinyitogatta az ablakokat: inkább didergett berlinerben. A távfűtés szagát nem állhatta, a padlószőnyegét sem. Lábszaga volt és izzadság.

Két éve még biztonságban volt, addig. Mert a Gabó jött és megállás nélkül beszélt: mesélt magáról. A kutya, mikor meglátta, már meg se nyikkant. Csak félszemmel sandított. A tisztaszobába nem volt fűtés: Gabónak jó volt úgy is. Jött és maradt egész hétvégére. A kutya elpusztult.

Elkezdte őt kiéheztetni. Szuppermárketbe vitte vásárolni. Pépes májkrémet vett neki és kenyeret, aminek a héja félnapnyi állás után elvált a belétől. Már a kutyanak se adhatta. Elment a postára: visszavásárolta a biztosításait. Nem kapott értük rossz pénzt. Bevarrta dunyahuzatba, ide-oda tette a házban. Kifizette a disznótorost, a kamrakulcsot eldugta a Gabó elől. De két ember eljött érte, mondták, elvisszük kocsikázni. Nem a Gabó lakásába vitték. Valami menedékház-félébe. Órákat autóztak, a szemét bekötötték.

Ott egész nap ült, nézte a tévét. Szerencsére a csuklóján maradt a karórája: avval számolta a napokat. A Gabóról nem kapott hírt és nem is kérdezgette.

Megpróbált a Gabóra gondolni, de a nővére arca jutott eszébe.

Száz napig volt ott, még gyógyszert is hoztak neki. A kicsi kézításkáját a Gabó később visszaadta. Mert eljött érte, megint bekötötte a szemét és elvitte magához. A bűdös lakásba. Itt fog lakni velem, azt mondta. Higgyenek, amit akarnak. Higgyék: nem szólt, hogy hirtelen el kell utaznia, máshol keresett boldogulást, hitelezőktől igyekezett szabadulni, baleset érte, bűncselekmény áldozata lett, esetleg öngyilkos akart lenni.

Ilyeneket beszélt és közben ő érezte: arcizmainak feszülése kienged, látása kiélesül. A körözést azonnal elrendelik, de kilencven nap elteltével egy évig nem keresik tovább. Minek: ha nem merült fel *bűncselekményre* utaló jel és nem is került elő az áldozat. *Erről a szóról* mindig a megbilincselés jutott először az eszébe. A papucsában ment el, nézett a lábára Gabó. Emlékszik? Ezen túl minden évben elmehet egy kicsit nyaralni. Mert időnként kereshetik, nálam is, elvégre én kezdtem nyomoztatni maga után.

Feküdt az ágyban vagy a lábát áztatta vödörben – a Gabónál nem volt lavór -, s úgy érezte, már az imádkozás sem segíthet. Kézfejét összeérintve ült a rekamién: a nemlétre gondolt. Ha nem találják meg és nem is jelentkezik: a keresett személyt eltűntté nyilvánítják. Ez azonban nem jelenti azt, hogy lemondunk róla, mondta a minap a televízióban a rendőr alezredes.

A többit már nem nézhette meg. Hazajött a Gabó és ki kellett kapcsolni.

A lelkiismeret megszólal

A lelkiismeret megszólal, egyre ritkábban. Mikor nem szeretnék az életükbe látni, segít a szabályzat. Ülnek velem szemben, ők azt akarják, én beszéljek, én azt, hogy ők. Mindig sokan vannak. A munkanélküliekből egy helyiségben a tíz is sok. Mennyi papír az, akta és önvallomás. A konfessionális része a legnehezebb: nem is kerül rá a sor soha. Mind egyformának akar látszani. Leépítették és kész. Rögtön rohannak az állam karjai közé, vigasztalja meg őket egy kis segéllyel. Járadék a neve: ezt fontos tudatosítani. A jogosultság szót sem szeretik, észrevettem. Teszik egyik papírt a másikra, ne kelljen szembesülni a határozattal. Mert még nekik kell fizetni. A tb-ellátásért. Mi kiadjuk a hatósági bizonyítványt, ilyen érdekes neve van. Azzal tovább kell menni az önkormányzathoz. Mindent nekem kell intézni, ez van olyankor a szemükben. Vagy: nem intézted, nem intéztétek el.

A buszsofőr sem vihet mindenkit hazáig.

A férjem buszsofőr. Félek, egyszer szívrohamot kap. Álmában sokszor kalimpál, de nem merem lefogni a kezemmel. Arrébb fordulok, fülemre húzom a takarót. Reggelenként, mikor borotválkozik, adok neki egy pohár vízben oldódó vitamint. Legalább heti három-négyszer bevegye. Nem járok busszal, metrózom. Mikor befut a szerelvény az állomásra, mégis várom, hogy a férjem vezeti. Hülye beidegződés, tudom.

A fiamat nem vették föl a főiskolára, de nem akartam, hogy dolgozzon. Én vagyok az ügyintéző a családban: kijártam, hogy két éves tanfolyamra menjen. A férjem beleegyezett, vagyis nem foglalkozott vele. Tégy, amit akarsz, mondta, nekem vagy a fiunknak. Ezen húsz évvel ezelőtt még felhúztam volna magam. A gyerek észrevette, hogy állandóan figyelem az arcát. Rám szólt, akkor abbahagytam. Nem merem megkérdezni, jó-e neki a tanfolyam. Logisztikai ügyintéző lesz. Milyen fizikai munkára lenne alkalmas azzal a gyöngye kis kezével. A fiam az apámra hasonlít, aki egész életében adóhivatalnok volt. Szépen élünk, sokszor visszasírom. Anyám háztartásbeli volt, kedves és előzékeny. Nem akarta folyton előtérbe tolni magát. Mint ezek a mai nők. Egyre inkább a munkától függenek, mint a férfiaktól. Ebben is utolériük őket. Hol a szabadság mostanában? Fogyasztok, tehát vagyok. Fogyasztani sose tilos. Consumo, ergo sum – de majd megnézem a szótárban, jól fordítottam-e.

Néha kell a munkanélküliség. Én is voltam. Akkor tanultam ki az ügyintézés. Számítógép-kezelést, angol nyelvet alapfokon is. A gimnáziumban latinul és németül tanultam. Ketten voltunk az évfolyamon, akik latinból érettségiztünk. Fabulát kellett fordítani. Egy év múlva megszületem a fiamat. Mindenfélét dolgoztam, mindig azt, ami adódott. A fiam sose akart buszsofőr lenni: ennek örültem. Igaz, hogy egyes álmok kimennek a divatból, azért mégis. Nem kell minden fiúnak tűzoltónak és katonának lenni. Örülök, hogy nincsen sorkatonaság is. Szeretem, ha úgy mennek a dolgok, s nem csak előírás szerint. A katonákra most a mindennapi életben van szükség. Egész hadseregekre.

Az életek így is egybefolynak. Például soknak folyton lóg a fülén a telefon. A metrón is. MINDENT kitérgyalnak. Egy fikarcnyi szégyenérzet sincsen bennük. Ha megkérdezed, egyesével, hová igyekeznek: vajon mit válaszolnának? Szerintem ők nem is mennek sehová. Csak úgy vannak. Telefonálnak: tehát vannak.

Csökkenő népességszámról beszélnek: ez az egyik kedvenc témám. De amikor a nők az egész napot a munkahelyükön töltik. A teherbeesésre a lélek vágyik (elsősorban), nem a test. Apukám kedvenc szavai közé tartozott az, hogy *mechanizmus*. Én utáltam. Bevallom, szerencsétlen flótásnak tartottam, amikor a vasárnapi ebéd után, a

gőzölgő kávé fölött rákezdte. Ez a *mechanizmus* így, az *meg* úgy. Inkább ott hagytam őket az anyámmal. Most a férjem hagy ott engem. De a fiam illendőségből marad. Ma az én kezemet fogja a gyerek: holnap én kapaszkodom belé. Kell a kölcsönösség. A *mechanizmus*.

Szegény nagymamám, ha élne. Nyolcvanéves koráig dolgozott. Kakukkos óra nőtt belé, az ébresztette. Sokat dolgozott. Ma úgy mondanánk: annyit nem is lehet egy embernek. Igaz, megkeményítette a munka, mert nem ismerte a pihenést. Ma már tudom, menekült. A férje, aki nem a nagypapám volt, egyszer említette neki egy borongós vasárnapon: menjünk el egy kicsit sétafikálni, úgy ránk férne. A nagymamám éppen zoknit stoppolt, főzte a vizet a tésztavacsorának, a mosógépe elromlott, kézzel kellett kilögyölni a sok ruhát, a kád fölé görbedve. Kézzel verte a férjét, aki szegényében a vécébe zárkozott. A nagymamám nem engedte, hogy elváljon tőle: akkor is ment ez így. Helyette kitanította zoknit stoppolni, főzni. Régen nem volt idő annyit panaszkodni, mint manapság. Az ember ki se látott a tennivalóiból.

A kolléganőm, aki mellettem ül közvetlen, végre rászánta magát a hajfestésre. Aztán hagyta lenőni. Ma reggel is, mikor megláttam, elcsodálkoztam magam: hogy lehet egy ilyen jó színt így elrontani. A férjem ki nem állhatja a piperelkedést. Szerinte az pusztán pénzkérdés. Mi nem biztos, hogy megengedhetjük magunknak. Nem tudom. Nekem fontos a jól ápoltság. Néha megkérdem a férjemet: nem félsz, hogy megjegyzést tesznek az izzadságfoltos ingedre? Hiszen egész álló nap emberek között vagy. Néha félek, hogy a férjem már nem fél semmitől. Túlzol, mondja erre és visszakérdez: te félsz?

Megmondom, igen. A haragvó emberektől. Azok ellen védtelenek vagyunk.

Hiába állítják az ellenkezőjét a pszichológusok: a harag elfér az emberben. Szétfolyik az erekben: eljut az agyba, a szívig, a vese nem szűri ki, a máj nem gyárt olyan enzimet, ami a haragot képes lebontani. A harag zsír és alkohol: civilizációs ártalom.

Solvejg és Bambi – digitális fotó, 2013

Oláh András

[következmények nélkül]

következmények nélkül nem lehet:
 keseregsz a kitörölt múlt felett
 maradsz egyszerű kartoték-adat
 a nyertes idő így üzen hadat
 a szem is bezárul majd mint a szív
 s egy másik dimenzióba taszít
 mocskot szórnak s Istentől se félnek
 – mosdóvizedbe fúlnak az érvek –
 bármerre mégis: olcsó lesz a szó
 s a megtúrt múlt a legnagyobb csaló

elhalasztott utazás

ölelésekből menekülök
 remélve hogy a zápor majd tisztára mos
 mert esik ma is és bennem most már örökké esni fog
 egyszer már elhalasztottam az utazást
 de párnánk alól kisiklottak az álmok
 sokallták talán a csöndet az örökös várakozást
 s hogy mégis elment aki maradt
 ma sem értem miért így szerettél
 lecövekelt bennem a kishitűség
 lelkünket összecserélve éltünk
 gyerekkori könyvek betűi közé simulva
 mint régen amikor áporodott levegőjű várótermek
 ablakából anyám kezébe kapaszkodva
 néztem a kifutó vonatokat
 de nem akarok a lekésett csatlakozások
 fölött keseregni hisz tudom
 hogy számomra már nincs több mentesítő járat

Ágoston Tamás

Zombi

Az elégedett szonettje

a medence partján koktélt kortyol
vasárnap a templomba is elmegy
késeket rendel a tv shopból
fütyörészve locsolja a kertet
ha nincs kenyér kerékpárra ül és
elkarikázik függén a boltba
olyan mint egy végtelen üdülés
ha kis feleségét megcsókolja
filmet néz kiönti a szemetet
magazint olvas és internetet
rágcsálja a napraforgómagot
szereti magát mint húst a zombi
kezeiben sör lábán pamutzokni
boldog hogy erős szabad
és halott

Kukac

A szerelmes szonettje

bár a szabályzat szigorúan tiltja
a vendéglátást tesz rá a csajom
meglátogat és az örömtől sírva
szeretkezünk az íróasztalon
ez egy irodaház portás vagyok itt
én vagyok az almában a kukac
ha magára kapja dögös rongyait
a nőm órám éjjel is délt mutat
néha nem teszünk semmit csak üldögélünk
örülünk annak hogy egyszerűen élünk
fogjuk egymás kezét hosszan a kanapén
együtt hallgatjuk míg a városban virrad
a bútorok székek hogyan nyikorognak
az irodaház néptelen emeletén

Freskó

A didergő szonettje

ha nem lennék ilyen öreg és gyöngé
 behoztam volna a kamrából a fát
 nem ülnék itt taknyosan dideregve
 még jó hogy van rajtam sál és nagykabát
 napközben a szeles ablaknál állok
 a fiamat várom más dolgom nincsen
 megérintem a legszebb jégvirágot
 mint szegény ádámat a freskóisten
 dühöng a tél ostromolja a házat
 vackán lapít minden ember és állat
 füstölök a hidegben mint egy kémény
 a szoba zúzmarás sarkában állva
 üresen ordít rám a cserépkályha
 itt halok meg
 tudom a lelkem mélyén

Gekko

Az önfeláldozó szonettje

Antal Évának

mikor a tenger hullámain nézem
 menekülnék mint egy gekko a falon
 napernyő alatt üldögél a férjem
 terhes vagyok nincs szabad akaratom
 itt most kártyavár közös jövő épül
 reszkető kézzel és persze hogy vakon
 rettegek hogy kiterítenek végül
 a házasságnak csúfolt boncasztalon
 ez itt egy sziget horvát üdülőhely
 tele van vidám férfiakkal nőekkel
 romlottnak érzem magam s elveszetteknek
 sziget vagyok én is nincs hova úszni
 el kell magamban magamtól búcsúzni
 apa kell kít szeretet a gyermekemnek

Szászpataki Róbert

Szűz Mária jegyese

Pedig a Rofsics Józsa tényleg egy igazi úriember volt. Volt neki olyan széles karimájú kalapja, amilyen senki másnak a faluban. Meg hosszú ballonja is volt, aminek a gallérját is föl szokta hajtani, de csak ha rossz volt az idő. Mondjuk, ha fújt a szél, vagy még esett is ráadásul. Meg még sálat is hordott, de selyemből ám. Így szokott menni a templomba minden vasárnap pontban félkilenckor szépen kiöltözve, hogy időben odaérjen. Mindig sietett, mert ő akart lenni az első. Kulcsa is volt a sekrestyéhez, amit az Esperestől kapott, mert az Esperes megbízott a Józskában. Mert ő szokta meggyújtani a gyertyákat az oltáron. A Rihulákné ilyenkor mindig a kertjében kapirgált, mert szerette tudni, miben mennek a misére az emberek. Ilyenkor azt szokta mondani a Józskának, hogy akkor mész, Józskám, mész. Mire a Józsa mindig azt felelte, hogy menni kell keresztanyám, mert az Úr nem várhat. Így mondta, hogy az Úr, mert a Józsa az tényleg egy úriember volt. Igazából inkább csak nem szerette, ha a Csökött Pista fia, a Lacika ért oda előbb. Amúgy nem volt baja a cigányokkal, de mégiscsak jobb, ha ő gyűjti meg azokat a gyertyákat az oltáron, úgy gondolta. Szerencsére a szentleckét nem olvastatta fel az Esperes a Csökött Pista fiával, a Lacikával, mert süket volt szegény. Volt neki hallókészüléke a fülében, és az mégiscsak hogy néz már ki, hogy hallókészülékes olvassa fel a szentleckét. Pedig a Lacika papnak készült, járt is szemináriumba, hogy pap legyen, vagy inkább papsegéd. A Józsa akkor se nagyon szerette, hogy a Lacika gyűjti meg a nagy gyertyákat. Mert jó, mondjuk, az áldoztatásnál tarthatta a tálcát, meg a csengőt is rázhatta az úrfelmutatáskor. Igaz, voltak, akik nem örültek, hogy a Lacika tartja a kis ezüstözött tálcát a szájuk elé, mert mégiscsak cigánygyerek volt a Lacika. Meg attól féltek, hogy majd a temetésükön is a cigánygyerek fog ministrálni, mert őket ne temesse el egy cigánygyerek azért. De az Esperes azt mondta, hogy az Úr előtt nincsen cigány meg nem cigány.

A Julika néni be is hívta magához a Lacikát a szeretetvendégségre, hogy az Úrnak tetszön cselekedjen. Ezt már ő mondta így, hogy az Úrnak tetszön. Volt sütemény meg parizeres szendvics, azt se tudta a Lacika, hogy hová nézzen, de nem volt azért mohó, csak szerényen eszegetett. Mert megmondta neki az anyja, hogy ne fogadjon el semmit, vagy legföljebb csak egy kis süteményt, nehogy azt gondolják, hogy zabálni ment oda, mert cigány, és nekik nem telik parizeres szendvicsre. Nem is evett szendvicset a Lacika, csak zserbót, de azt is csak úgy, mint aki nem akarja megsérteni a Julika nénit. Pedig nem is szerette a cukros diót. Elégedett is volt a viselkedésével Julika néni. Azt mondta mindenkinek, hogy tisztelettudó fiatalember lesz a Lacikából. Így amikor például azt a csudálatos betlehemet építették a Julika néni előszobájában, akkor is meghívta a Lacikát, hogy segítsen a Kisjézust felöltöztetni szép pólyába. Mert élethű betlehem volt a Julika néni előszobájában. Egy szép kis műanyag baba volt a Kisjézus, amit még egyszer a Julika néni édesapja hozott a Julika néninek, amikor az még kislány volt, a búcsúból. Azt öltöztethette föl a Lacika, ami nagy megtiszteltetés volt, mert a betlehem építésében a Julika néni előszobájában azért nem mindenki vehetett részt. Ott van például a Józsa, azt se hívta meg a Julika néni, mert nem kell annak mindenhol ott lennie. Rendes, segítőkész gyereket ismertek meg a Lacikában, így mondta az Esperesnek a Julika néni, hiába volt cigánygyerek.

Csak hát az a nagyothalló készülék, az ne lett volna. Mert a Lacika nem nagyon hallotta a saját hangját, és inkább csak visított, mint énekelt. Igazság szerint olyan hamis volt a hangja, hogy az Esperes időnként rápisszegett, hogy csöndesebben inkább, mert hallókészüléke volt neki, azért. Ilyenkor visszasírták mindannyian a szegény Kács Zolit, mert az aztán olyan csudálatosan énekelt, hogy mindenki megkönnyezte a Zolit. Meg hangosan olvasni sem nagyon tudott a Lacika, egy kicsit nyökögött, meg el-elakadt egy-egy nehezebb szónál, mint mondjuk az olyanok, mint „mustármag” vagy például hogy „megvigasztaltatnak”.

Így lett, hogy inkább a Józsa olvasta föl a szentleckét vasárnaponként a nagymisén. Szépen zengett a hangja, amikor a Józsa kieresztette, szerették is hallgatni az asszonyok. Mondták is neki, hogy kár, hogy nem lett pap a Józskából, ha már úgysem nősült meg. Jó helye lett volna papnak, meg nem kellett volna olyan korán kelni minden nap, hogy elérje a négy negyvenes vonatot, hogy beérjen a munkába. De a Józsa azt mondta, hogy szeret ő kalauz lenni, mert például ingyen utazik a vonaton, meg hát nem is elég művelt ő papnak. Annak annyit kell tanulnia, tudja keresztanyám, szokta mondani a Józsa, hogy ő biztos megzavarodott volna. Igaz, hogy megtanulta a menetrendet az egész megyében, kívülről fújja, melyik vonat mikor indul, mikor érkezik, de hát az a latin mégiscsak kemény dió volna. Így mondta, hogy kemény dió, mert azért olvasott ezt-azt a Józsa, habár csak kalauz volt.

Mert hát a Józska vasútnál dolgozott, nem is akármilyen beosztásban. Azt beszélük, munka mellett letette az érettségit is. Előbb csak egyszerű kalauz volt, de aztán, hogy letette az érettségit, ő lett a kalauzok főnöke. Ő mondta meg, hogy melyik kalauz melyik vonatra szálljon. Nehéz munkája volt a Józskának, mert ha ne adj' isten összekeverné a dolgokat, hát abból nagy baj lehetett volna. Mert akkor mondjuk úgy ment volna el a pesti vonat, hogy senki se ellenőrizi a jegyeket, és akkor kár érte volna a népgazdaságot.

De a Józska soha nem kevert össze semmit, mert mindig odafigyelt a munkájára. Jó munkaerő volt, jutalmat is kapott a jubileumra, abból vette a hasított bőr kabátját, meg hozzá egy új, barna kalapot, hogy csodájára jártak az öregasszonyok. Büszke is volt rá a Józska, minden évben alig várta, hogy hideg legyen, hogy fölvehesse a kabátot, meg hozzá a kalapot. Akkor szerette a legjobban, ha fagyott, mert akkor csak úgy ropogott rajta a keményre fagyott hasított bőr. Mert olyankor mindenki hallotta, hogy az Rofsics Józska megy a misére. Őrát lehetett volna hozzá igazítani, annyira egy pontos ember volt a Józska. Mert hát a vasútnál dolgozott.

A Titi szerint azért volt annyira szentes ember a Józska, mert félt a pinától. Ezt akkor mondta, ha szóba került, hogy miért nincs a Józskának felesége, vagy valami. Mert félt, hogy megharapja, tette hozzá röhögve, mert az vicces, hogy a pina harap. Mondjuk, tényleg, sose látták nővel, annyira szentes ember volt a Józska. Áldozás után mindig sokáig térdelt a Szűz Mária szobor előtt, behunyt szemmel, ájtatosan. Ő a jegyese, azt mondta, a Szűz Mária. Ami azért volt furcsa, mert a Szűz Máriának mégiscsak volt férje. A Józskának meg se kutyája, se macskája. Meg hát mégis hogyan lehetne a jegyese a Józskának a Szűzanya?

Aztán azon a nagy télen, amikor még a falu végi patak is befagyott, egyszer csak elmaradt a miséről a Józska. Először azt hitték, hogy beteg, mert nem hallották ropogni a hasított bőr kabátot a fagyban vasárnap reggel. De még karácsonykor se, mert nem ment az éjféli misére se a Józska, aztán meg húsvétkor se. Semmikor. Pedig ilyenkor még az úri cigány is ott szokott lenni a sok gyerekével, és papírpénzt dugott a perselybe, hogy alig fért bele.

Az Esperes azt mondta, ő már nem foglalkozik többet a Józskával. Lemondott róla, úgy mondta. Elment hozzá, hogy mi van vele, de a Józska be se engedte a házba. Csak a kiskapuból mondta, hogy menjen innen a picsába, de így ám, otrombán ordítózva. Mintha az Esperes tehetne bármiről is. Hogy őt ne esse tovább azzal, hogy így a szeplőtelen fogantatás, meg úgy a tisztaságos Szűzanya. Úgyhogy az Esperes lemondott a Józskáról, mert eladta az a lelkét az ördögnek. Mert a Józska inni kezdett. Igen sokat ivott. Otthonra is megvette a pálinkát meg a bort is. Az öreg Kukucskától szokta hordani, mert az jó áron adta, meg lehetett egy-egy féldecit, vagy fröccsöt pluszba is inni. Csak úgy ingyen. Aztán beletette a reklámszatyorba, úgy vitte haza. Hogy ne lássák, mit visz, pedig mindenki tudta úgylis. De sokat járt a kocsmába is, főleg a Fényesbe, mert az volt hozzá a legközelebb. De nem is csak ivott, mert az még csak hagyján, hiszen mindenki iszik. De nagyon csúnyán káromkodott is a Józska. Mocskos egy szája lett neki. Mindig a kurva istent szidta, meg ilyeneket.

Rondább lett a szája, mint a Havanyiknak, pedig az is mindig az isten faszával volt teli. Ezt is a Titi mondta, mert az vicces, hogy azzal van teli, hogy mondja is, meg teli is van vele. Mondták is a Józskának, hogy vigyázzon, mert a végén még úgy jár, mint a Havanyik Gyurka, aki hiába volt jó gyerek, mégis elvágta neki a torkát. Nem úgy vágta el, hogy késsel, mert erős gyerek volt a Gyurka, senki nem merte volna bántani. Hanem az orvosok vágta el, mert beleköltözött a rák a torkába neki. Aztán meg lukat hagytak a gigáján, hogy azon vegyen levegőt. Még a cigarettafüstöt is ki tudta ott fűjni, ha olyan kedve volt. Azt is megcsinálta egy-egy felesért, hogy oda dugta bele a cigarettát, és úgy szívta el. Az vicces volt nagyon, neveltünk mind. Hiányzott a Havanyik Gyurka, amikor aztán mégis meghalt, pedig már úgy látszott, hogy kivágták a rákot a torkából az orvosok. De hát néha az orvosok is tévednek. Szóval a Havanyik se nagyon tudott aztán káromkodni, hogy elvágta a torkát. Pedig volt neki egy olyan mikrofonféléje, azt tartotta a lukhoz, úgy beszélt, mintha robot volna. Ekkor már nem nagyon káromkodott a Gyurka, meg beszélni se nagyon szeretett, inkább csak mutogatott, vagy ült csendben a fröccse mellett. Szerintem biztos megbánta a Gyurka, hogy annyit szidta az istent, meg a szenteket. Mert a hangjával fizetett érte, hogy elvette az isten, mert minek szidta annyit, mintha elszámolni valója lett volna vele.

Na, mondták a Rofsics Józskának is, hogy úgy jár, mint a szegény Havanyik Gyurka, ha ennyire mocskos a szája. De a Józskát ekkor már semmi nem érdekelt, csak az az ital. Azt mondta, hogy a Szűz Mária se volt szűz, hiszen testvérei is voltak a Jézusnak. Csak a papok találták ki az egészet. Egyáltalán hogyan lehet olyat mondani, hogy valaki úgy szül, hogy mégis szűz marad. Hát nyilván szétszakad neki mindene ott alul, mert a gyerek feje nagyobb, mint

a nőknek a lába köze. Például a szegény Kács Zolit is úgy kellett kivágni az anyja hasából, mert nem fért volna ki, amilyen kövér volt már akkor is. Akkor meg miről beszélünk.

Meg a szeplőtelen fogantatást is a papok találták ki, hogy etessék az embereket a tisztaságos Szűzanyával meg mindennel. Azért, hogy az emberek ne akarjanak baszni, mert a papoknak se szabad. Irigylik a pinát. Pedig a papok is basznak, ezt mindenki tudja, csak nem beszélnek róla. Hát mi volt az, amikor ott fürdött az öreg Vacza plébános is a kiugrott apácaival a bádóg kádban. És akkor rájuk nyitott a szakácsné, a bicegős Terike. Csak sikoltozott utána a Terike, alig bírta a Vacza atya lenyugtatni, hogy csak megmosta a hátát az apáca. Semmi több nem történt, higgye el, Terike. Nem tudni, hogy elhitte-e a bicegős Terike, vagy sem, de az biztos, hogy utána otthagya a plébániát, és inkább a tészkonyhán dolgozott. És akkor már elmondta, hogy miket talált a papokban a Teri az apáca után. Hogy véres vattát meg foltos bugyogót. Mert azért az apácák is csak nők. Meg azt mondta, hogy a Vaczának több gyereke is van a faluban, ő mindegyiket ismeri. Meg tudná mutatni, hogy melyikek azok. És ha ő egyszer kinyitja a száját, akkor itt kő kövön nem marad. Mert milyen ember az, aki gyereket csinál egy nőnek, aztán meg nem gondoskodik róla. Még ha pap is. Csak a pöcsit dugja be mindenhová, ahová csak lehet. Nekünk meg azzal jönnek a papok, hogy így a szüzesség, meg úgy az ártatlanság. Hogy a tisztaságos Szűzanyának úgy lett gyereke, hogy férfit nem ismert, mintha ennek értelme volna. Na, persze. Most már bánja a Józska, hogy nem baszta meg a presszós Marit, amikor egyszer bement hozzá egy kicsikét elbeszélgetni. Mert arra lakott a Mari is, mint a Józska, és néha jó volt csak úgy egy kicsikét elbeszélgetni valakivel. De aztán egyszer a Mari műszak után bement a Józska házába, mert hát agglegény volt a Józska, ő meg elvált, meg már olyan szépen el is beszélgettek. Mért ne akart volna valamit. Csak úgy ingyért, mer azért nem volt egy kurva a presszós Mari, ezt senki se mondhatja róla. Az is igaz, hogy ez még azelőtt volt, hogy a berakó Jenő megbabonázta volna a Marit. A Marinak is jobb lett volna, ha akkor megbassza a Józska, mert ő szebben bánt volna vele, mint a Jenő, az biztos. Mert ő tud tisztelettel bánni a nőkkel, mert mégiscsak egy úriember a Józska. De akkor azt mondta Marinak, hogy neki a Szűzanya a jegyese, és őt nem csalhatja meg. Mert szeplőtlenül fogant meg a tisztaságos méhében az Úr Krisztus, és ez az emberek reménye. Nem nagyon értette a Mari, hogy mit mond a Józska, csak elszomorodott, hogy nem kell a Józskának. Biztos, mert nem tetszik neki. Pedig ő egy tiszta asszony, van fürdőszobája fatüzelésű bojlerrel, meg minden. Nem érti, mért beszél neki így Józska, mintha ő piszkos lenne. És azt mondta, de azért nem haragudott a Mari, hogy hülye a Józska, és majd megbánja ezt a nagy szenteskedést. És igaza lett a presszós Marinak, mert tényleg megbánta a Józska, de azért az is igaz, hogy a Mari jobban megbánta, hogy összeállt a berakó Jenővel. Az egyszer biztos.

Meg még mást is mondott a Józska, igaz, csak egyszer, de tényleg csak egyetlen egyszer. És az is igaz, hogy akkor már nagyon részeg volt, és csak úgy potyogtak a könnyei. Sírt, mint egy gyerek. Taknya-nyála egybefolyt neki. Ilyennek még soha nem látta senki a Józskát. Meg is ijedtek tőle, ahogy körülállták, de csak egy kicsit léptek tőle hátrébb, mert azért szerették hallgatni, hogy mit mond a Józska. És akkor azt mondta a Józska, biztosan tudja, hogy nincsen isten, mert ő megkóstolta az oltáriszentséget, az igazit, ami a szentségtartóba van elzárva. Mert jó, mondjuk, az áldozáskor is evett már ostyát sokszor, de az nem ugyanaz. Mert csak az változik át, amit a pap vesz a szájába. Az nem, amit a hívek kapnak, az csak olyan emlékeztető, hogy ezt cselekedjék az ő emlékezetére. Ezt szépen mondta a Józska, mert azért volt neki műveltsége, ha ivott is. Az eleve sokkal kisebb is például. És azt is tudta a Józska, hogy azt a sekrestyében tartja az Esperes, az üveges szekrényben a szentképek mellett. A Rozika néni egy időben rá is járt takarítás közben, ezért kulcsra kellett zárni az ostyát. Mindig meg kellett számolni, hogy hányan áldoznak, mert csak annyit rendelt az Esperes az ostyaellátóból. Aztán volt, hogy nem lett elég, mondjuk nagyobb ünnepeken. Egyszer például éppen az úri cigánynak nem jutott, mert a sor végére állt. Akkor az Esperes nem tudott mit csinálni. Az úri cigány meg ment panasza az egyházkerületbe, hogy ő nem áldozhatott, biztos azért, mert cigány. Azt is mondta az úri cigány, hogy pedig ő sok pénzt szokott a Szent Antalnak adni, akkor neki is jár az ostya, hiába cigány. Pedig csak kevesebb volt az ostya. Na, akkor jöttek rá, hogy valaki rájár a sekrestyében, azért nincsen elég ostya.

Így aztán mindig is izgatta a Józskát, hogy milyen az íze az igazinak, ami tényleg a Krisztus testévé változik. Egyszer aztán, amikor nem volt ott az Esperes, elvette a kulcsot a sekrestyéből, és kinyitotta az oltárszekrényt.

Tisztán emlékszik arra a napra, azt mondja, sose felejt el. Előtte még térdet hajtott az oltár előtt, ahogy kell, de utána már nem, amikor visszazárta. Mert azt mondta a Józska, hogy akkor lett világos neki, hogy nincsen benne a Krisztus teste. Ebben sem. Semmi hús, csak sima ostya. Mit mondjon a Józska, hát olyasmi, mint a nápolyi, csak

föltapad az ember szájpadrására. Hogy a nyelvvel se tudja az ember lepiszkálni. Mert nagyon vékony, meg íze sincs neki. Semmi íze sincs. Meg hogy a bor is csak sima bor, semmi vér, mert akkor már azt is megkóstolta egyúttal. Az Esperes is azt szokta inni, amikor nem látja senki. Ő tudja, mert szokta érezni a leheletén, amikor rásegítette az ünnepi miseruhát, amit hátul is meg kell kötni. Csak nem akarta mondani senkinek. Mert minek mondta volna. Az Esperes attól még jó ember volt, hogy ivott.

De most már tudja, hogy hülyeség az egész, ő olvasott egy könyvben is erről az egészből. Hogy a Mária szüzességét is csak rosszul fordították, hogy az nem is azt jelenti, meg minden. Mert egy időben a Józska igen sokat olvasott. Mondta is neki a keresztanyja, hogy nem lesz ennek jó vége, Józska, mert tisztára belebolondulsz abba a sok könyvbe. De hiába beszélt neki, most meg itt van tessék, iszik meg káromkodik, mint a kocsis.

Pink tangle – digitális fotó, 2014

Dévai Lilla

Buda végleg

Még meg kell szoknom újra,
hogy ez itt Buda. A buszmegállót
éjszaka például rendszerint
elvétem. Pedig. És hiába, hogy
annyit sétáltunk már a környéken,
hogy tudnom kéne. Ami gyalog,
kéz a kéz bejárható, nem tenyerem.
Gyere közelebb, erről beszélek.
Innen jól kivehető, hogy a lejtők
itt kijelentő mondatokban érnek
véget. És ettől valami minduntalan
megbicsaklik tagjaimban. Maradj
inkább most csendben, figyeld.
Jön felénk egy ismeretlen, és éppen
ebbe a mondatba fog megérkezni.
Ha követed, majd kivehető lesz,
hogy túl hosszúak és túl vékonyak
az árnyékban a taglejtések. A kezem
papír, sötét és üres vonalakban
tinta, belevág minden szavamba,
pedig semmi nincs vele leírva, ami
bejárható. A tenyerem és annyi talán,
hogy ritkábbak erre a lámpaoszlopok,
és szoknom kell még. Ha kérdeznek,
értelmesen feleljek. Valahogy így.

Krumplihéj

Serpenyő forró zsír krumplik
darabokban fel sem néz csak
áll előtte az a kuss meg
ahogy pattog a csempe
lesz tele vele és fáradt
sárga szag kúszik tüdőig
konyhából párkányon át-
serceg belőlünk akár
szelt krumpli forró zsírban
a hólyagos hallgatás

Bödecs László

Paradicsom

A körüttől távol laktam,
oda költöztem,
ahol a madarak járnak.
A csendet és a sötétet
otthonná rendezve,
hagytam helyet a kanapén,
tettem ki egy hamutartót,
magam mellett
a magánynak.
Az ablak alatt
a felrepedt beton alól,
mint egy poszt-apokaliptikus sétányon,
virágok és gyökerek nőttek,
majd elhervadtak minden héten,
nem szedte senki őket.
Csak néha egy öreg nézegette,
bottal egyik, szatyorral
másik kezében.

*

Amikor a homlokomon végigsimítod az ujjad,
én az ütőered csókolgatom.
Fáj még, ahogy a kérges kezed hozzám ér,
de ha már ide akartam költözni, beléd,
bírom még az egyoldalú szerelmedet,
hogy te újra és újra lenni akarsz,
és én egyre csak nem hiszek benned,
fáj, és mégis hagyom.

*

Nézz ránk,
túl vagyunk már annyi mindenben,
de most itt, ahol téged várunk,
egy pillanatra megint
őszinte és gyermek vagyok.
Édes kis almák a mellei,
és ahogy nyitja az érintéstől a combjait
megroskadnak a reménytől duzzadó
csillagok.
Vasárnap van.
itt a faluhatárban,
aminél kijebb már csak a kóbor kutyák élnek,

ahol jéghidegen száll fel a köd,
és a virágok mind neked fagnak,
ha most ráérsz,
törődj egy kicsit velünk,
nem tudjuk, hogy van-e út
vissza ide, ahol mintha te botorkálnál,
de ahol senki sem maradhat.

*

Most szerda van,
pár napja más ölel.
Égett a homlokom,
mert tudtam már,
mikor úgy vártalak,
hogy akire igazán szükség van,
nem jön el.
Ő csak emlék lesz,
ablakban álldogáló fájdalom,
te még jobban lebénultál,
nem tudsz már a bottal járni,
de súlytalan lettél,
cipellek a hátamon.

*

Ahogy mással szeretkezem,
te sehol sem vagy, sem én,
olyankor újra egészen máshol vagyok,
test csak és hamutartó,
messze kint a kóbor kutyákkal,
kívül, ahol lakom,
egy szobában
a paradicsom peremén.

Lauer Péter

eső (haiku-koszorú)

1

cseppek koppanak
bőrömbön: nem vízben, most,
hangban oldódom

2

hangban oldódom
megduzzadt-nedves este
szememben tócsa

3

szememben tócsa
felszínén redő a hold:
súlyosabb lettem

/súlyosabb lettem:
megduzzadt-nedves este
cseppek koppannak/

Reflex, digitális fotó, 2014

Horváth Imre Olivér

Porphyria

Egy szót sem szóltam. Tudtam, hogy a fiam éjjelente magához nyúl a dunyha alatt, rágógumit rág és mellé jár az iskolának, de minden hajnalban lecsókoltam első álmait a kefélestről, kávé és bundás kenyeret tettem elé. Már a reggelt sem bírta ki Amerika nélkül, ablakba tette a rádiót, hadd hallják a libák a rock and rollt. Mikor a disznókat is megetette, bekentem hosszú haját szesszel, néztem, ahogy lobog a szélben, ahogy egymás mellé teszi farmeres lábait, emlékeztet első lépéseire, apja ment utána, ha elkóricált, verte. Belőle hiányzott az én örökös türelmem. A virágnak alig szökkent bimbója, lenyeste, és a szürkülő ég alatt belopódzott hozzám. Az a tizenhat év ma reggel kiszökkent az ablakon, mint fiatal szerető, főztem a feketét, a tűz már égett a sparhelten, ültem csendben, a kotyogásra várva, de jött helyette csörömpölés, apja velőtrázó ordítása, szaladt ki a kertbe, felhúzott egy vödör hideg vizet, beledugta fejét. Fiam felkapta a táskát, az ablakból intett, ma nem kéri a reggelit, kurta, barna haján eljátszott a napfény, hiába, az időt ő sem állíthatja meg. Milyen emberes most az arcuk, mosolyogtam, ahogy szürcsöltem a kávé, az egyikén a szeplős dolyf, a másik hólyagos, de kiköpött kommunista, kikacagtam magam, míg ordítottak odakint, minek szóljak bele a férfiak dolgába? Mint bakfis lányka, megfésülködtem a konyhában, képem a tükörben visszakacsintott, nem szóltam én egy szót sem.

Balogh Péter

másféle radiátor

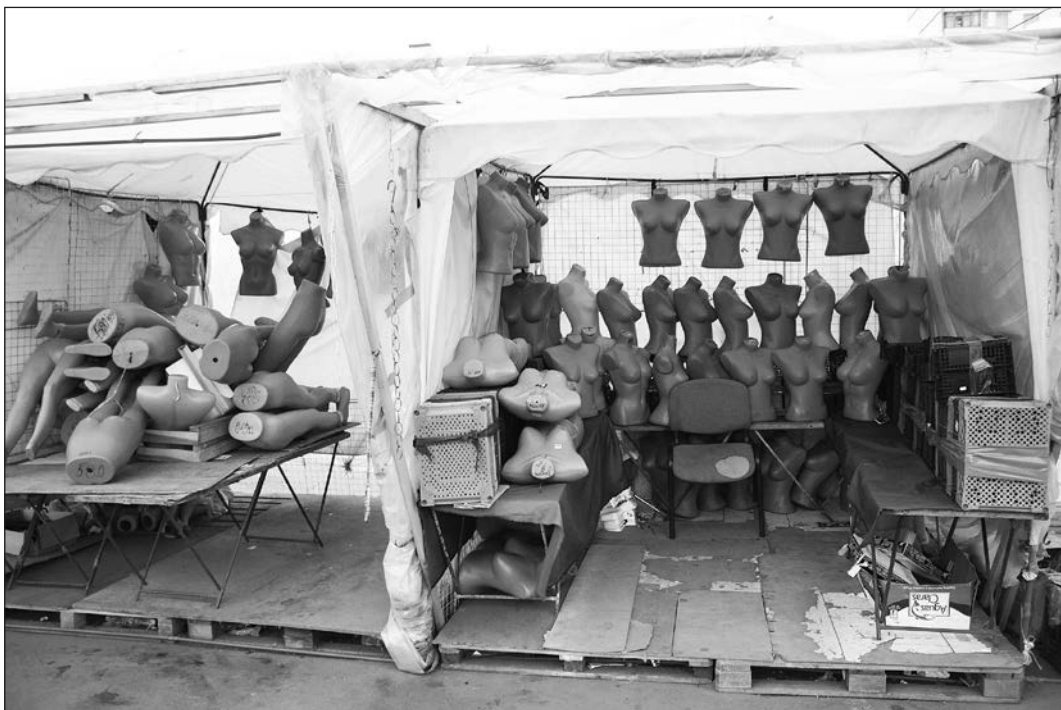
legjobb barátomnak, Deme Feliciának

péntek esténként
 a fal melletti radiátor
 alatt: test és tér
 különös viszonya,
 ugyanaz a harmadik fél
 üldöz, nem jelent
 semmit neki,
 hogy elromlott
 a radiátor, nem melegít,
 a tapétát kapargatom,
 mindennap csak annyit,
 hogy lehetetlen
 legyen a végére érni,
 a körömágy alá
 költözik, mintha így velem
 maradna minden milliméter,
 mint egy versvázlat:
 próbálom lerágni magam
 róla,
 majd telefonhívás tőled...
 kirángatsz a radiátor alól,
 pedig nem is vagyok
 melletted, hallgatózom
 a telefonkagylón át,
 mint egy műanyag
 repedésén, így jut el hozzám
 a legtöbb egy idegen szívveréséből

Szihalmi Csilla

orvosi mű

csupasz klinika-ágyon tárgy vagy kite-
rülve. altatóorvos-pizsama dagad.
felrémlik csacsogó fodrászfiúcska.
burkolólapon lekaszált rét a hajad.
akaratod cseppenként oldódik fel.
öntudatlanul a lepedőt markolod.
kartonra ragasztott fonál-anesztes
nézi az álmodót milyen gyorsan szuszog.
kivágott herceg vágat és fölötte
szélein szaggatott vonalú viadukt.
veritéked hibátlan kórházi mű.
legyen a kép címe elfekvő női akt.
tenyered kisimul lassan. lepedő
álom foszlik nem tartja pelenka-öltés.
csendélet vagy. és bámész medikusok
ösvényén üget feléd a fals nyerítés.

Rynok Moscow – digitális fotó, 2010

Támba Renátó

Akvárium

Tizenkét éves lehettem. Anya málnajoghurtot hozott a szobába, mostohaapám meg a konyhában vedelt. Ertük a szobában a málnajoghurtot és a gépen a Resident Evil ment demo-módban. Hullottak a zombik. A sűrű joghurt-darabok meg az ölembe. Meg egyszer anya feje, mert röhögtünk a zombikon, ahogyan botladoznak, mint valami részegek. És anya feje egyszer csak a nevetéstől az ölembe huppant. Ott is maradt aztán egy ideig. A mennyország pár órára a hasamba költözött akkor, este pedig úgy süllyedtem álmaimba, mintha csak súlytalan lettem volna. Másnap reggel penészes szájjal keltem föl ágyamból, s szobámban körbe-körbe járkálva kerestem azt a könnyű érzést, ami tegnap még a mellkasom alatt lubickolt. Azóta is teszek néha ilyen tétova köröket a szobában, pedig már elmúlt elég sok év, anyám pedig már rég a föld alatt sírdogál egymagában, eperjoghurtot eszegetve. Szerintem a joysticktól sem vált meg. Talán most is a kezében van, és úgy irányítja a dolgokat a képernyőn. A joystickot nagyon szerette. Ha itt lenne, most is együtt játszhatnánk a gépen. De nincs itt. Ehelyett csak egy ismeretlen, sovány nő ül mellettem a díványon, hideg keze fázós combomon nyugszik. Körmeim vörös lakk, kezében keresztrejtvény. Alig szól hozzám. Ha mégis, ajkain olyan idegen minden szó, mintha csak egy másik bolygóról érkeznének hozzám. Nem érdekli őt az sem, hogy már három napja a gép előtt ülök és kinyírom a fél várost. Nyilván azt sem veszi észre, hogy belülről még mindig ugyanaz a kisgyerek vezérel engem, aki sok-sok évvel ezelőtt anyával játszott player 2 módban, hosszú délutánokon keresztül. Valójában nem tudok magamról semmi mást ezen kívül. Enni, lélegezni sem tudok rendszeren egyedül. Csak azért van ez a nő mellettem, hogy látszólag a felszínen maradjak. Pedig már régen megfulladtam a múlt tisztítatlan akváriumvizében.

Az ex-bajnok

Tegnap mérlegen kétszázhusz kilót nyomott. Beltartama, mondta, kétszer nagyobb, mint a világűr. Belefér Tokió, London meg Párizs. Eszem, faszom megáll, mondom, hiszen te olyan nagy vagy, hogy beléd még New York is beléd fér. Meg az ó-egyiptomi történelem. Hát belé minden, mondja, a beleit a napóleoni história köré csavarja, ha kell, egyben kiszarja Kleopátrát meg Antoniust, egymásba gubancolódva, aztán újból megeszi, ahogyan a Mars-szelet papírokat. Hát, csodállak barátom, mondom, csodállak, hogy ennyi történetet megbírsz enni, így már nem is várom, hogy császár legyek meg úrhajós, mert akkor engem is egyben le akarsz majd nyelni.

Hát, le, bizony, mert ő nagyravagyó. Ő majd lenyeli az összes miniszterelnököt meg diktátort. És akkor majd ő lesz helyükbe az összes. Őneki fog imádkozni majd minden pórnép, hogy Nagyhasú Gyilkos, így meg úgy, kegyelmezz nekünk, adj amnesziát, fogadd örökbe a gyermekünket, csak minket ne küldj Norilszkba. Meg ilyeneket mondanak majd neki. Kis bérgyilkos japcsikat, szamuráj idiotákat bérel majd fel városai terrorban tartásához, hogy megfenyegezzék a pórnépet, s hogy mutassák, itt bizony a Haspók uralma folyik, s az önt el trágyaléjével minden fő- és mellékutcat. A szája meg be van fogva, különben nyazsgem és game over.

Hát igen, ha valaki olyan sokat eszik, mint ő, képes elönteni beltartamával az egész föld nevű kibaszott bolygót. Ő nevezhetett volna a tavalyi olimpiára is, meg a tavaly előttire, ha fel tudna ebből a nagy karosszékből állni, de sajnos, már nagyon régóta nem tud. Sőt, egyre csak nagyobb és nagyobb karosszéket kell csinálni, mert már a tavalyiból, de az ideiből is kinőtt. A faszba, a faszba. Ez lesz, ha az ember egyre és egyre hatalmasabb, a végén már a világ összes nővérkéje sem lesz elég őhozzá. Persze, azokat is megenné ő egy kisujjára tekerve, ha úgy volna kedve. De valójában nincsen már őneki kedve semmihez. Neki már még szarni sincs kedve, de az megy magától. Párizst, toronyórát láncostul, Michael Jackson, meg ilyeneket szarik, attól függően, hogy éppen az előző két percben mit álmódott.

Meg tavalyi, tavalyelőtti és az előtti álmokat szarik. Terveket, melyekhez már nincsen menetjegye, hiába ragasztgatnak még mellkasára mindenféle béreleteket. Neki már valójában nincs itt maradása, tudja, ő már csak a felszínen van, meg néha összehord ilyen marhaságokat, mint az előbb. Fene ette volna meg az ő minden vágyakozását, ő már

csak ilyen egyperces zsarnoki terveket tud eregetni a szájából, amelyeket még szinte ki se gondolt, s már ömlik is iradatlanul, mint az istenverése. Tudja ő, gonosz gondolatok ezek, de hát ez van.

Ez van, meg az önérzetéből még valami fospermetnyi maradvány. De nem soká leköszön ő már, csak az a baj, hogy már több, mint tíz éve tart ez a nemsoká. Pedig ő már rég nem bajnok. Azoknak az időknél lóttek, akárcsak Zámbo Jimmynek. Valamikor még király volt ő is a maga sportágában, de most már csak egy zombi. Egy halott. Egy senki. Tudja ő, tudja ő. Én meg vigasztalom, hogy faszikám, azért akkoriban megérted a pénzed. Meg megéred még most is. Na, rajta, még egy falatot. Még egyet, legalább a kedvemért. Meg az emlékek kedvéért. Na, ne mondd, hogy nem kérsz. Na, végre... De a sztaniolt is edd meg...

Puros Leonidasz

Ballada

Egy szép napon az angyal, a költő és a néma
a háromszögű bárasztalt körbeülték,
ám végül nem volt közös téma;
csak várták, a kávéjuk meddig hűl még –
magát nézte az angyal, a költő és a néma.
Az angyal tüzet kért, piros Westet szívott.
Amíg füstkarikákat fújt unottan az égbe,
ellenőrizte: „senki se hívott;
Isten talán egyszer észrevesz majd végre” –
így hitte az angyal, aki piros Westet szívott.
A költő hátranézett, fülét megvakarta,
egy nőt látott. „Azt, ki nyomorból út várat,
ha rálép is, megvédi a karma;
mit is veszíthetek, hisz a társaság várhat” –
így mérlegelt a költő, míg fülét megvakarta.
A néma ujjal dobolt, és az ínyét rágta.
Tudta: hiába itt szólni: a költő megírja;
ha dolga nincs, az angyal megváltja;
„Nagy kegy! A terhemet meg aztán egyik se bírja” –
dobolta a néma, és az ínyét összerágta.
Alkonyodott. Az angyal, a költő és a néma
a bárasztalt többé körbe már nem ülték,
hisz úgyszincs soha semmi közös téma;
a kávéjuk az asztalon mindig ott hűl még –
kintről lesi az angyal, a költő és a néma.

Az atombomba

A kisváros kék egén az atombombát oly kecsesen sodorta a hűvös, sörszagu szél, egy pillanatra mind aki ott volt, mind belészeretett.

Mind belészeretett; az atombombába, kecsesen zuhant: „milyen gyönyörű lassított felvétel, nézd, hogy fújja a hűvös, sörszagu szél!”

„Vigyük be mind a száradó ruhát”; halál-sziluett, atombomba, hűvös, sörszagu szél.

Száradó ruhák, mosószer-illat, tréfás meglepetés: az atombomba kipukkad fénylőn, a szivárványban virágok, gyerekek szóródnak elő – tréfás meglepetés.

Mindenki nevet, még finomabb ma a sörszagu szél: virágok, gyerekek, száradó ruhák, ál-atombomba, tréfás meglepetés.

„Tényleg – mondják söröket nyitva, – mennyi esély van, hogy pont egy ilyen kisvárosra fújja az atombombát a hűvös, sörszagu szél?”

Mindenki nevet ál-atom-fényben, virágok, gyerekek, tönkrevert álmok, tréfás meglepetés.

Becsy András

Kisvárosi limerik

Éváról sokan – meséli Erik -
Nem merik mesélni, hogy ismerik,
Én bizony ismerem,
Dugom, beismerem,
Népszerűbb szinte, mint a limerik.
Éváról azt mondta a Levente,
Szomjas a lány és fázik telente.
„Állandóan tapiz,
Gyógyír vagyok: taliz-
mánomból jó forró grog jön egyre.”
Rettegve fél a pletykától Endre,
Hogy kitudódik: Éván van rendre.
Akkor nem parázna,
Ha az a parázna
Évike a picsába elmenne.

Golden

A goldenfák körül szüreti szellő
Kígyózik lesve: mely gyümölcs méhébe
Hatolt hevesebben a nap pengéje,
Melyik oly bársony, mint a női emlő,
Melyiket csenné el Erisz istennő
A Heszperisz-kertből Párizs kezébe,
S ha mérgezett, a tiltás ellenére,
Melyikért lenne az ember esendő?
Én csak futok a golden-rengetegben,
Akár akit lopáson értek tetten,
Hol ér véget az erdő, hol a porta?
Se kék, se íz, illat, helyette hurok
Mélyed nyakamba, mégis egyre futok
Az örök-csósz elől öröktől fogva.

Gyűrűk

Kígyózó télkék-gőz,
 Kotty-kotty-kotty, kávé főz,
 Kávé főz, kotty-kotty-kotty,
 Lötty-folton törőrongy.
 Gyűrűkkel töltött tölgy,
 Bérc-bimbó, ágyék-völgy,
 Ágyék-völgy, bérc-bimbó,
 Tested tajték-hintó.
 Szétmálló télkék-gőz,
 Kotty-kotty-kotty, kávé főz,
 Kávé főz, kotty-kotty-kotty,
 Megpörköl minden korty.

Cserenkó Gábor

A főnök

A fiú már napok óta csak üvöltésre volt képes, mert rettenetesen fáj a hasa, nem tudni mitől, és torkaszakadtából kiabált kínaiul, hogy mentsék meg, de a főnök azt az utasítást adta, hogy a konyha mögötti zöldségraktárból, ahol feküdt, vigyék át őt az épület másik szárnyába, onnan is le a pincébe, hogy kevésbé legyen hallható ez az átkozott siránkozás, amit ez a fiú napok óta művel, mert egy szimuláns, és büdös neki a munka, és egyáltalán, mi az, hogy rosszul van, nem lehet rosszul, mint ahogy ő se, senki se, aki ma dolgozik, merthogy papírok nélkül vágta a hagymát és a bambuszrügyet nála, a többi alkalmazottjával együtt, és mindenki tudta, hogy a pincébe, ahová levitték, van egy ajtó, ami egy makadámmal borított utcára visz, és ezt felhasználva ötlötte ki a tervét a főnök, mivel úgy sem tudja már semmire se használni a fiút, éjszaka mikor senki nem látta, felvitte a hátán a felájultat, másnap meg mindenkinek azt fogja bemesélni, hogy a fiú megszökött tőle, és nem tudja hol van, így mikor mindenki elaludt, lement érte a pincébe, aztán fel a keskeny csigalépcsőn a tetőre, de ledobni csak azután dobta le a szomszédos építkezésre, miután meggyőződött róla, hogy ott terül el alattuk az a mély gödör, amibe holnap reggel több mázsa folyékony beton fog ömleni.

A pénz miatt

– egy nagy rakás szar mondta a tükörnek és ráköpött a csillogó nyál végigfolyt az arca tükörképén le a szemén íves orrán karcsú nyakán amit egész nap annyian fogdostak a nyál tócsává gyűlt össze a mézfehér polcon a fogmosó pohara helyén ahová reggel különböző tusfürdőket pakolt felkelés után minden reggel vagy épp délben elteszi személyes holmiját egy sportszatyorba hogy ne legyenek szem előtt nem kell azt tudni hogy mivel mos fogat és hogy hány darab van még a betétből amit használ egy nagy rakás szar üvöltötte ismét és rázkódni kezdett a válla heveny sírógörcs kapta el nem tudta abba hagyni érezte hogy ebből légszomj is lehet gyorsan retiküljében turkált tudta abban van még nyugtató az utóbbi időben már mindennaposakká váltak ezek a kiborulások pedig amióta itt van és így él nem ez volt eddig a jellemző de idővel nehezebb lett neki a csömört az undort a fizikai fájdalmat egyre nehezebben tudta leküzdeni nem látott más kiutat csak ha végigjártassa amit elkezdett most viszont úgy ömlöttek a könnyei mint az imént távozó férfiból a magok –

Naponta fogyasszon

Laborczi Dóra

Szegénység, nyomor, rasszizmus, emberi sorsok. A helyszín lehet Nyíregyháza, de talán ez nem is fontos. Történetek az együttélés nehézségeiről és a barátkozás lehetőségeiről ma Magyarországon, alulnézetből, szépirodalom és publicisztika határán. Laborczi Dóra *Alulnézet* című tárcasorozatának harmadik része. .

Ez nem bőrszín függő. A szegénység nem válogat. Ahol nincs munka, ott senkinek sincs. És annak se sokkal jobb, akinek van. Én negyvenezer forintért gürcölök, hajnalban járok be a városba – mint mindenki, aki talált valami melót. Két műszakban állok a fröccsöntő mellett, hogy a bőr is leolvad rólam, olyan melegem van és pisilni is csak akkor mehetek ki, ha leváltanak. Van, hogy ez nem jön össze a műszak végéig. A sor két végén kezdik a váltás, mindenkire öt perc jut. A középsőkhöz nem mindig érnek oda – fakad ki végül Eszter. November van, szürke köd, harminc felé közelítünk. Egy olcsó kávézóban találkozunk. Sosem volt vékony alkat, most kiállnak a bordái. Öt éve nem láttam. Akkor épp Budapestre költözött, tele reményekkel. Családi örökségét, egy kis termőföldet adott el, amiből összejött annyi, hogy meg tudja venni azt a helyes, galériás minigarzont a Dohány utcában. Dolgozott mellette, hogy a huszonöt évre felvett harmincezer forintos törlesztőrészletet fizetni tudja, közben festett és nyakláncokat készített kézműves vásárookra. Szóval jól indultak a dolgok.

COLORS, red – digitális fotó, 2013

Harminczret egy albérletért is kiadtam volna, érted. A baj csak az volt, hogy a válság után a törlesztőrészletet felment hetvenezer forintra. Akkor már együtt voltunk Zolival. Mindketten több műszakban dolgoztunk, én gyárákban, ő építkezéseken. Mindenünket eladtuk, a képeimet a ház előtt árultam, de a kutyának se kellett. Végül egy öreg cigány vette meg. A szomszéd boltos néni zárás után általában nekünk adta a lejárt parizert, hogy enni tudjunk. A számlákat hónapokig nem fizettük. Hol villany nem volt, hol fűtés. Akkor döntöttünk úgy, hogy hazaköltözünk a szüleimhez, mikor százezret kellett volna fizetni harminc helyett. Én egyáltalán nem erre rendezkedtem be.

Most hatan élnek egy fedél alatt, Eszter és Zoli, a leszázalékolt idős szülők, Eszter nővére és a kislánya. Amit mi Zolival megkeresünk, most is megy a törlesztőrészletre, próbáljuk kiadni a pesti lakást, de innen azt sem olyan egyszerű intézni. Most volt egy lány, aki kivette volna, be is költözött pár hétre, még kauciót se kértem, csak vegye ki valaki, de teljesen felszívódott a csaj. Nem tudsz valakit, aki lakást keres Pesten? Így szinte semmit nem tudunk beleadni a közösbe itthon, gyakorlatilag a nővérem fizetéséből élünk.

Eszter nővére a környék egyetlen külföldi nagyvállalatánál operátor. Ez egy komoly, megbecsült munka. Közben azt is megtudom, hogy állítólag, amikor a cég ide jött, százhatvanezer forintos fizetést állítottak be az operátoroknak, de erre azt mondta a városvezetés, hogy ez kizárt. Ennyit a szalagmunkások nem kaphatnak ebben a térségben, mert az óriási feszültségekhez vezetne. Itt egyszerűen nem keresnek ennyit az emberek. Szóval levitték százhuszra. De kapnak kafetériát is, ezeket is abból vesszük. Két óriási, telepakolt hátizsákra mutat. Nehezebbnek tűnnek, mint ő.

Otthon be sem tudunk vásárolni rendesen, a faluban egy bolt van, ahol egy Aro-s vaj is háromszor annyiba kerül, mint a városban. Ezeket a szarokat esszük. Nem tudsz egészségesen enni, ha nincs pénzed. Csak egy pillantást vetek a hátizsákra: filléres – nemakaromtudni – párizsi, kőolaj margarin, fehér liszt, cukor.

A háttérben lenémítva megy a közszolgálati tévé. Megakad a szemem a műsorok közti közérdekű közlemény feliratán: *Egészsége megőrzése érdekében naponta fogyasszon zöldséget és gyümölcsöt* – nevetünk. Ja, meg van az is, hogy naponta háromszor étkezzen. De most komolyan, mikor legalább egymillió ember él Magyarországon mélyszegénységben? Én se tudok naponta háromszor enni. És ebbe az egymillióba mi nem is tartozunk bele, amúgy.

Ha egyetlen szóba kellene belesűrítenem ezt a lányt, ez az *amúgy* lenne az. Az a betűt még szűkre nyitott szájjal mondja, az ú-nál már félrenéz és szinte mosolyog. Lehet, hogy a fröccsöntő melege elpárologtatta az álmokat, de alatta makacsul kitarat a lényeg, a beolvaszthatatlan személyiség.

Lassan indulni kell a buszhoz, vasárnap van és négykor elmegy az utolsó. Két kávét rendeltünk. Nem hagyja, hogy fizessenek.

Ezek a kávék, meg a cigi a kapaszkodó. Ezek kötnek össze a normális étellel, amikor semmit, de még annak a felét sem engedheted meg magadnak. Nekem ez a luxus és ennél alább nem adom, különben megőrülnék. Szóval tartsd meg az aprót. Mondja nevetve, már kinn a hidegben, miközben rágyújt. Ahogy távolodik, nem tudnám megmondani, hogy a cigi füstjétől vagy a sóhajoktól lesz egyre nehezebb és sűrűbb a köd.

Beágyazva életünk meséjébe

Szalay László Pál

A tűnt idő a repedezett sziklafalon bukik alá. A sirályok gyászéneke, a tenger marta köveken szétmálló percdarabkák felett egy-egy könnytapasz. Húsba vésett barázda ez a javából, ha nyomában vér nem is serken. Szemcirádák, tarvátságok, homlokárcok, s mindaz, mi körülöttük elsuhan, mögöttük megfogant. Miközben kifelé vonulok az adott percből, hallom gyermekkori játszópajtásom frappáns összegzését: „De csúf öregember lett belőled.” A gyermeki burrok lemállott, de vajon történt ezalatt más is velem? Ó, hány hanyagul elkoptatott kilométer, cipő és barátság maradt el mögöttem. Mintha a mindenkori jelen nem lenne teljes. Feszíték még rajta, tágítom, de ezzel együtt figyelmem fókusza, aktuális jelenlétem végérvényesen megváltozik.

Fészkelődöm, vagy, mondhatni, göröngyöket taposva, ösvényeket lépésimhez szelídítve, úton vagyok. Németh Gábor az ősi almafától indul, ami alatt egykor bölcsője ringott. Szeretné megérteni lényének egy előle eltitkolt jegyét, zsidóságát. Újralapozva a regényt, hallom a hangját és nézegetem a rajzot, amit neveink mellé kanyarított nászutunkon: Ibolyának és Lacinak szívből. Pula elhagyott Művelődési Házában ülve az életem történetében főszereplő vagyok, miközben Gábor, a szerző 45 év történetét tenné a helyére. „Nehéz és veszélyes élet a proliké, mártírum és vállalat, ám a végén meghozza az üdvösséget... Proletárok voltunk valamikor? Most meg már nem? Zsidó prolik? Akik most már se nem prolik, se nem zsidók? Akik már akkor ministráltak? De hát a nagyapám alapította a Kommunista Pártot.” Kibogozni való akadt Németh Gábornál és találni néhány holmit a padláson felénk is. Hogyan kerülhet egy élet a helyére, csakis visszafelé tekintve van erre esély?

Petőfi közismert és mindannyiunk által szavalt verse, a *Füstbement terv* épp rögzíti az idő nyargalását, ahogy suta kezéből kicsusszan. A mi feladatunk nem a zablá szorongatása, sokkal inkább az, hogy a történetünkbe végre megérkezzünk. Ez teszi ünnepé a költő számára a mindennapi eseményt: „S a kis szobába toppanék... Röpült felém anyám... S én csügtemem ajkán... szótlantul..., mint gyümölcs a fán.” Az el nem választható, csak időlegesen távolkerült részek újra egymás partjait nyaldossák. Az apró részletek áldott összjátéka a megismételhetetlenség derengésébe vonják az eseményben osztozókat.

Dylan Thomas gyermekségéről írt memoárjában még árnyaltabb képet rajzol az egyértelművé és beteljesüléssé nemesedő pillanatról. „Egy percig még a kicsi, összefagyott, pisze orrú meseköltő voltam, aki halálra rémülten ácsorgott a sötét utcácskában, merev ünneplőjében... de a másik percben már én voltam az eltűnt királyfi, aki ízléses városi öltönyben tér haza a boldog rokon körbe, s most itt áll, történeti biztonságos középpontjában és hallja, hogy az óra meghirdeti érkezését.” Észrevesszük, kitűnik a zajló, harcoss, kusza jelenben, hogy épp ott vagyunk, ahová vártak minket. Nem is gondolnánk, hogy van olyan, aki titkon szurkol beérkezésünknek, aki már korábbról figyelte csetlő lépéseinket.

Zádorka, a kislányom már egy órája hangokat hallat a szobájából. Nyugodt ez a reggel, nem kell sietnünk, anya is pihenhét. Épp egy gondolatnak a végéhez érek, amikor úgy döntök, ideje felállni. Az ajtójához lopózom, hogy meg ne neszelje közeledtem. A reggeli napfény sugarai és az ő arany tincsei ölelkeznek. Közben szemei, mindezt keresztezve egy könyvecskébe mélyednek. Három és fél éves, megkülönbözteti már, mi a szám és mi a betű, az ujjával kísérvé a szöveget mesél. A frissen belőtt katicás fülbevalójáról, az ovis társaival gondozott képzeletbeli nyuszifarmról, az unokatesóitól kapott poncsóról és persze Főnökről, a Hegyi út kutyájáról, aki arcon nyalta. Lapoz egyet, hogy újabb fejezetbe kezdhesen, s hogy élete meséje ezen a reggelen ott folytatódjon, ahol este abbahagyta.

Azt gondolom, hogy az az igazi kitüntetés, amikor ráérezünk saját történetünk ízére. S nap-nap után megtesszük azt az apró mozdulatot, ami Márai szerint a mű és a lélek vegykonyhájában elengedhetetlen a beteljesüléshez. Így épül fel lassan a katedrális kint s bent. Végül lesz hol és lesz miért imádkozni. A csendben a távozás és érkezés között felgyűrődött idő végre kisimul. A dolgok a helyükre kerülnek, és egy korszak labirintusának kijárata felpattan.

Feljegyzések Virginiából

Kulin Borbála

Drága jó Edit néni, mikor megkapta a beutalót a füredi szívkörházba, két hétre, félrehívott a konyhában. „Félek elmenni – suttogta – mit gondolsz, Borikám, nem történhet valami váratlan politikai vagy háborús esemény, ami miatt esetleg nem tudnék visszajönni Balatonfüredről Nyíregyházára?” A mosolygás a fülcimpáimat csiklandozta. Megnyugtattam. Néhány év múlva, mikor hasonló szorongásokkal ültem fel az atlantai járatra Amsterdamban, eszembe jutott kedves, öreg arca. Szinte hallottam, ahogy mosolyát elnyelve most ő mondja nekem: „De hiszen két év nem a világ. Az csak egy másik földrész. Az csak egy óceán.”

Az én városom

Az én városom igen szerény. Az Appalache egyik völgyében fekszik, körülötte mindenütt gyönyörű nagy hegyek, dús erdőkkel, gazdag patakokkal. A városom viszont kicsi és nem is szép különösebben. Van egy nagy egyetem a közepén, ahová a világ minden tájáról érkeznek emberek. A város minden pontjáról odajutni busszal meg vissza, körbe-körbe, szabályos tizenöt percenként, de buszokkal a városból kijutni nem lehet.

Bár tényleg nem szép különösebben, viszont igen kedves és békés. Ez az a város, ahol a legérdemesebb megőregedni egész Amerikában, komoly felmérések alapján mutatták ki ezt a kétes dicsőségtől eredményt. Mert sok itt a park, a csend és a béke és látni jól a hegyeket.

A városomban van egy kis mozi is, kétszáz férőhelyes, adományokból tartják fenn és hetekig ugyanazt a filmet játsszák benne, naponta háromszor. Aztán hetek elteltével egy másik filmet, egyre-egyre egymás után, újabb hetekig.

Turistakönyvek, ha írják, hogy ennek meg annak a városnak az utcái, épületei mesélnek, hát az én városom nem mesél semmit, nem beszél. Nem tudom, titkokat tartogat-e, vagy csak ennyire szerény. Csak ül a völgyben, nézi a hegyeket és, az is lehet, elégedett magával, úgy, ahogy van.

Pedig az öregeket leszámítva mindenki másfelé kacsintgat belőle, pontosabban, csak a kevésbé tehetős öregeket leszámítva, mert a tehetősebbek szinte egész évben utazgatnak a nagyvilágban és csak időnként jönnek bele haza. Megjárják Dél-Amerikát vagy Hawaiit, sőt, vannak, akik rendszeresen valami kis csendes-óceáni szigetre járnak innen élvezni az életet, haza csak az ünnepekre jönnek, vagy, még rosszabb, intézkedős hétköznapiakra, de az én városomat ez sem zavarja.

A fiatalabbak közül sok az idegen: kínai, koreai, indiai, brazil, lengyel, magyar, ők haza vágnak belőle, s csak annyira szeretik őt, amennyiben hasonlít egy másik városra, arra, amit a szívük közepén hordanak. S ha a város maga nem emlékeztet senkit az otthonára, hát legalább a hegyek. Azt hiszem, a hegyek nélkül nem is szeretné senki ezt a várost egyáltalán.

Mondjuk, nem is törekszik erre. Talán szándékosan bájtalan, praktikus. Talán nem szereti, ha foglalkoznak vele, bámulják, fotózzák. Széles, hosszú utcái vannak, két lépésnyi kurta kis belváros, épp csak amennyi muszáj. Csak egy frissen épített körforgalom borzolja némelyest az itt autózók kedélyeit, minthogy a körforgalomban való közlekedés szabályai nem mindenkinek egyértelműek.

A tény, hogy a városom szerény, csendes, békés, és unalmas, mint egy hal, ugyanakkor nem zárja ki a lehetőséget, hogy néha nagy és váratlan dolgok történjenek benne, amiről aztán beszélnek az emberek az egész világon. Hét évvel

ezelőtt egy szerelmi bánatában megbolondult diák halomra lőtte az embereket az ő egyetemi kampuszán. Reggel volt, még alig ébredt. Ez volt a legtöbb áldozatot követelő lövöldözés, a mai napig az, egész Amerikában. Van emlékmű és vannak mécsesek. De megértem, ha erről nem akar beszélni. Megtörtént, benne történt meg, nem ő tehet róla. Talán pont a legbékésebbekkel esik meg az ilyesmi.

Erről lett híres, pedig nem vágyott hírnévre soha. Nem hiszem, hogy elvárta volna valaha is például, hogy olyan slágereket írjanak róla, mint írtak New Yorkról, Philadelphiáról vagy Chicagóról. De hogy egyetlen költője sem ajándékozta meg egy „ott vagyok honn, ott az én világom”-mal, talán rosszul eshetett neki. (Hja, nem juthat mindenkinek egy Petőfi.) Különösen, hogy egyik neves poétája a viszonylag közeli, észak-karolinai Charlotte-ba volt szerelmes. Pedig Charlotte még csak nem is hasonlít rá. Épp ezért érthető, teszük hozzá gúnyosan a fiatalok, akik szintén elmenekülnek innen egy-egy hétvégére az elegáns, nagyvilági Charlotte-ba, ahol tágas sétálóutcák, könyvesboltok és kiülős kávézók is vannak állítólag. Charlotte egy „Igazi Város”, mondják.

Nem tudom, én hányadán állok vele. Távolról sem az ideálom. Szeretném, ha másmilyen lenne. Csacsogóbb, harsányabb, játékosabb. Szeretném, ha lennének zezugos, szeszélyes kis utcái, meglepetésként kinyíló terekbe futva. Ha lennének neki is kiülős kávézói, mint annak a másik városnak. Szeretném, ha lenne benne egy nagyobb mozi. Mégis, ha arra a napra gondolok, amikor elhagyom egyszerű utcáit, egyetlen körforgalmát, csendes sétányait, parkjait, amikben a nyári estéken százával bolyonganak a szentjánosbogarak, mint egy tündérmesében, összeszorul az az okos szívem.

gyávakutya – ceruza, papír, 2014

„Hát ez valami fantasztikus!”
(Kulin Ágota, 1969–2014)

The time of my life

Rideau Lakes, Ontario, Kanada.

Újra a juharerdők, a teknősök, az éjszaka szorgos férgektől sercegő avar és a jajveszékélő bújármadarak földjén.

Amerre a szem ellát: tavak és szigetek. Erdők a szárazföldön, erdők, mintha a vízből nőnének. Eldönthetetlen, mi volt itt előbb: a fák hódítottak-e el maguknak kisebb-nagyobb területeket a vizektől, vagy fordítva, a víz tört be mindenhova, mindenféle formában, tóként, tócsaként, talajvízként a fák otthonába. Mindegy is, most már víz és erdő elválaszthatatlanul együtt élnek termékeny házasságban. A tó tükre fölé hajló fenyők hátán halászas-fészkek. A tisztásokon szarvasok. Az ágakon-bogakon inverz Misi mókusok (fekete test, vörös farok). A füvek alján patkánysiklók, mindenféle békák. A sáros földúton ezerlábúak. Egy hatalmas, piros fejű harkály szellemként suhog a fák közt, kopog, kaparász.

Olyan minden itt, igazán, mint az özönvíz utáni első napsütéses vasárnapon. Mintha már csak a bújármadarak gyaşzolnának éjszakánként a tavon az elsüllyedt világ felett. De a szívbe markoló jajongásuk csalóka. Párási időszak van: valójában szerelmesek. „I’m having the time of my life, the time of my life” – ezt sikoltozzák a sötét éjszakába. A kutatóállomáson nincs semmi változás, minden úgy áll itt, ahogy tavaly nyáron itthagytuk. Igaz, avar és faágak fedik el a tavaly gondosan kigereblyezett fűvet, a farönkökből összeállított, hevenyészett homokozót a ház mellett. Egy-két pókháló az ajtókon, a házba belépve dohszag és hideg. Ezt leszámítva minden változatlan. Mintha nem történt volna semmi ez alatt az egy év alatt.

Ezen az isten háta mögötti, nyugalmas helyen, ahol a lelki béke egyetlen ellensége a szúnyog, észrevétlenül fordulnak a napok egymásba. Az idő csupa idilli tevékenységgel telik: evéssel (idén, minden konyhai felszerelés híján még főzöm sem kell, a kutatóállomás központi épületében, a nagykonyhán étkezünk), evés után cseverészéssel (sok itt a diák, huszonéves lányok-fiúk, biológusprofesszorok és professzornők Kingstonból, Torontóból, Ottawából, Chicagóból), cseverészés után sétálgatással. Általában lesétálok a fiaimmal a kikötőhöz és halakat fogunk, vagy elbandukolunk a mocsárhoz a hód várát megnézni, időnként elmegyünk bámészkodni a Chaffey’s Lockhoz, a zsiliphez. Ez itt a helyi látványosság: naponta kétszer feltekerik a kis hidat, a Swing Bridge-et, hogy a Lake Opinicon és az Indian Lake között átjárhassanak a hajók. Mivel a két tó között szintkülönbség van, a hajókat egy átvezető csatornába terelik. Ott lezárják mögöttük a zsilipet és a csatorna másik végén lévő zsilipet lassan megnyitva addig engedik a vizet be- vagy kifolyni, amíg egyszer elég lesz, a vízszint eléri a másik tó szintjét és a hajók zökkenőmentesen átúszhatnak.

Ha nagyon unjuk magunkat, elautózunk a legközelebbi játszótérig vagy könyvtárig, boltig Elginbe, egy aprócska, bájosan jelentéktelen faluba, beszerezni ezt-azt, gombahatározót, gyerekefilmeket, tejet, kekszket, kakaót.

Szeretek autózni itt, mert a legközelebbi úticélig is legalább húsz percet kell vezetni pazar tájakon, a fiúk csöndben nézelődnek közben, néha el is bóbiskolnak, így tudok zenét hallgatni.

Kispál és a Borz van a lejátszóban, ezt hallgatom két hónapja. Ugyanazt az albumot április óta. Dobolok a kormányon és énekelek hangosan mint egy tizenéves. És amikor az a szám jön, hogy „Jutka átúszott a folyón”, feltekerem a hangerőt és sírok. Itt senki nincsen, itt senki nincsen, itt senki nincsen úgy, ahogy te itt nekem. Addig sírok, amíg egyszer elég lesz. Megtelek. Vagy kiürülök. És akkor majd mehet tovább az élet.

Street art és social media

Zahorján Ivett

A véleménynyilvánítás, az érdekegyesítés, a közösségi interakció és a tartalomszolgáltatás új, megváltozott terepe, az e-demokratizmus csatamezője, kulturális és közéleti tevékenységek absztrakt fóruma, posztmodern panoptikum, digitális identitáskonstruáló közeg, az argumentált valóság tendenciáinak tengelypontja, az alternatív kulturális globalizáció meghatározó környezete – csak néhány ismert kifejezés az újmédiában teret nyert közösségi média szerepére. A street art-sorozatomban harmadik részében azt fogom körvonalazni, hogy egy alulról építkező marginális színtér miképpen tud a social medianak köszönhetően globális (el)ismertségre szert tenni, s miképpen válik részben maga is közösségi médiaként működő jelenséggé.

A tömegmédiák és az internet térhódításának eredményeképpen az alternatív kulturális mozgalmak vizsgálatának új érája köszöntött be. Napjaink szubkulturális törekvéseinek elemzése során ugyanakkor rendre visszatérünk a kritikai kultúrakutatás központjához, a hetvenes években aktívan működő, s azóta is ható birminghami iskolához, a szubkultúra kutatás második hullámához, illetve az arra sűrűn hivatkozó posztszubkulturalista harmadik hullámhoz.

A CCCS (Centre for Contemporary Cultural Studies) klasszikus narratívájában (melyet főként Dick Hebdige vizsgálódásai fémjeleztek – Dick Hebdige, *Subculture: The Meaning of Style*. London: Methuen, 1979; Dick Hebdige, *A stílus mint célzatos kommunikáció*, Replika, 17-18. szám) a szubkulturális közösség fogalmát olyan előfeltételezések és fogalmak mentén írták le, mint az ellenállás, zárt stíluskódok, homogén közösség, statikus struktúra, osztálykülönbségek, látványosság és strukturális homológia. A poszt-szubkulturális színterek kapcsán a CCCS fogalmainak és gyakorlatainak alkalmazhatósága megkérdőjeleződni látszott (Kacsuk Zoltán, *Szubkultúrának, poszt-szubkultúrának és neo-törzsek: A [látványos] brit ifjúsági [szub]kultúrának kutatásának legújabb hulláma*. Replika, 53. szám, 2005.), hiszen a klasszikus módszertannal és fogalmi hálóval az újonnan formálódó alternatív közösségek „mechanizmusai” már nehezen voltak feltérképezhetők. A posztszubkulturalista irányzat újszerű narratívát hozott, megkérdőjelezve a homológiát, elmozdulva a dominancia és ellenállás dichotómiájától. A hangsúlyt az aktív fogyasztásra és a mindennapi élet lokalizált interakcióira helyezték át, a stílust, az identifikációt és a megjelenést pedig elsősorban a posztmodern médiakörnyezet által befolyásolt jelenségekként definiálták. A posztmodern médiakörnyezetben létrejövő alternatív közösségek szerveződésének kulcsfogalmai így a médiatudatosság, az interaktivitás, a hiperrealitás, a kulturális másság, a tömegmédiák és az internet szimbiózisa lettek. (Guld Ádám, *Az emo egy poszt-szubkulturális közösség?*)

Az egyes – a kortárs kutatásokban már színtereknek nevezett – alulról építkező mozgalmak jelentéseivel, funkcióival Bennett és Peterson rendszerező munkája (Andy Bennett, Richard A. Peterson, *Music Scenes: Local, Translocal, and Virtual*. Nashville: Vanderbilt University Press, 2004.) foglalkozott, akik a lokális, transzlokális és virtuális színtérformák vizsgálatával hozták létre tipológiájukat a zenei közösségek megjelenési módozataira hivatkozva. A lokális színterek egy bizonyos helyhez, városhoz, környékhez kötődnek, a transzlokális színterek már túlnyúlnak a helyhez kötött, fizikai kereteken, a virtuális színterek pedig az internet világában léteznek, s nem feltételezik a valós kapcsolati rendszerek meglétét. Ahogyan arra a szerzők is rámutatnak, az egyes színtérformák közt átjárások tapasztalhatók, s többnyire nem egymástól elzártan működnek. Ha a(z) ebben az írásban kollektívan értelmezett, a graffitit is magába fogó) street art berkeiben vizsgálódunk, lokális színtérként interpretálhatjuk az egyes helyi, szignifikáns stílusok összehasonlításával kinyert formákat, így a párizsi, a torontói, a New York-i vagy a Sao Paulo-i színtereket. A transzlokális színterek a műfajok mentén definiálhatók legegyszerűbben, ide kapcsolódnak például a poster art, sticker art, LED-art, sőt, a guerilla marketing egyes megjelenési formái is. Ha a virtualitást vizsgáljuk, az online világban terjedő street art alkotások körüli kommunikációs helyzet kapcsán nehéz egyértelműen virtuális színterről beszélni. Az utcai művészetekhez köthető online tevékenység minden esetben szorosan kötődik az offline közeghez, s noha a virtuális szféra sok esetben betöltheti egy színtér alapvető funkcióját, az újmediális platformokon létrejövő globális szétszóródás, információcseré és (ön)reprezentáció előfeltétele a jellemzően offline eredetű törekvések lokális, transzlokális működése.

A hip-hop szcénán belül kialakult street art online reprezentációja, s a köré csoportosult közösségi platformok mindazonáltal újfajta lehetőségeket kínálnak mind az előállítás, mind a befogadás, mind a továbbélés terén, s eddig soha nem tapasztalt népszerűséget generálnak egy hagyományosan illegális, marginális művészeti közeg számára.

A 20. század végének kommunikációs forradalmában a médiakörnyezet két fő összetevője a médiatechnológia és a médiakonvergencia lett, legfontosabb jellemzői pedig az interaktivitással és a participativitással, az összekapcsoltsággal, a hibrid médiumok jelenlétével, a fragmentálódó közönséggel, s a szabadon vándorló tartalmakkal írhatók le. A webkettes közegben az emberek az információkat különböző forrásokból gyűjtik be, saját tereikbe emelik, remixelik majd továbbadják, mások számára is elérhetővé teszik azokat, vagyis együttműködnek a különböző kommunikációs platformokon, miközben megszűnnek a térbeli és időbeli korlátok. Az urbanus művészetek eredetileg egy szubkommunikációt hoztak létre, amelynek résztvevői egyazon csoporthoz tartoztak, s „üzenetváltásaik” a kívülállók számára irrelevánsak voltak. Az alkotásokat többnyire dokumentálták, ugyanakkor csak a csoporttagok közt vándoroltak, akiknek általánosságban megegyezett az életkora, szociális helyzete, neme, kulturális identitása.

A tömegmédiumok és az internet szülte technológiai és társadalmi vívmányok térhódításával e tendencia megváltozott. A fájlmegosztó oldalaknak, a közösségi médiának, az alternatív marketingeszközök elterjedésének, a művészetek közti határvonalak átlépésének és a popkulturális termékek burjánzásának köszönhetően a street art már nemcsak egy jól körülhatárolható csoport tagjainak szubkommunikációja, önkifejeződése, művészeti törekvése, hanem egy mindenki számára könnyen értelmezhető, aktualitás, frappáns üzenetekkel és látványos vizuális megoldásokkal körvonalazódó kollektív diskurzus. Ugyanakkor mint ilyen, még mindig az illegális, utcán artikulálódó, rebellis mozgalomhoz kapcsolódik, amelyet nem meghatároz, nem felülír, hanem kiteljesít, népszerűsít és voltaképpen demokratizálni próbál az online közeg.

De kik és hogyan? A street artot tematizáló internetes felületek ma már kvázi megszámlálhatatlanok: városok, műfajok szerint csoportosuló Facebook-oldalak, blogok és mikroblogok, internetes fanzine-ok és pdf magazinok, videó- és képmegosztó oldalak, mobilalkalmazások, sőt, Google-szolgáltatások örökítik meg, használják fel és adják tovább a street art alkotásokat. A street artistok maguk is aktívan szervezik online jelenlétüket, de a fentebb említett közösségi hálózatok koordinátorai, szerkesztői, valamint a rajongók, befogadói csoportok is jelentékenyen építik a street art digitális reprezentációját.

Az egyik legnépszerűbb közösségi médiára (Facebook, Pinterest, Twitter) is aktívan építő weboldal a Street Art Utopia (<http://www.streetartutopia.com>), mely globális gyűjtőhelyként funkcionál. Az oldal szerkesztője a világ minden pontjáról szelektál, műfaji, stílusbeli kikötések nélkül, hol alkotókra, hol helyekre, országokra, hol pedig bizonyos tematikára koncentrálva. Az ehhez hasonló blogokon, majd azok közösségi oldalain megosztott street art munkák dokumentációi vírusként terjednek a felhasználók közt. Minél frappánsabb, kritikusabb vagy látványosabb

egy mű, annál többen osztják meg. Ez a street artistok számára újfajta lehetőségeket kínál, s bizonyos szempontból formálja az alkotói attitűdöt is, hiszen vannak olyan művészek, akik immáron nem egy alternatív közösség tagjainak szabályellenes önkifejezéseként gondolnak tevékenységükre, hanem, megfogalva a szintér népszerűségét, minél előnyösebb pozícióba kívánnak kerülni. (A „neo-graffiti” terminus például arra utal, hogy bizonyos alkotók már hivatalosan is az újmédiában dolgoznak, új disztribúciós lehetőséget szolgáltatva a mainstream médiának.)

Ami igazán érdekes, hogy a street art popularitása nemcsak az olyan fanzine-oknak, rajongói blogoknak, közösségi oldalaknak vagy az alkotók fájlmegosztó site-jainak köszönhetően alakul, hanem olyan a tőzsdén is jegyzett, világszerte ismert cégek szolgáltatásainak segítségével is, mint a Google. A legnépszerűbb keresőmotort üzemeltető társaság néhány héttel ezelőtt új projektet indított, melynek lényege, hogy Amerikától Svájcig csaknem ötezer street art mű lesz kereshető, megtekinthető a már jól ismert Google street view működési elvei szerint. Amint Sood, a Google kulturális igazgatója elmondta, a 21. században a street art már nem vandalizmusként értelmezendő, hanem művészetként, amelyet védeni, és a jövő generáció számára is láthatóvá kell tenni. Hasonló célokat tűzött ki maga elé a Geo Street Art (<http://geostreetart.com/>) nevű projekt is, mely egy mobilapplikációra épül. Ahogyan a szervezet missziója is hirdeti, dokumentálni, megőrizni és kontextualizálni kívánja a világ különböző pontjaira kihelyezett utcai művészeti alkotásokat.

Ahogy a digitális médiatechnológiák társadalmi mozgalmakat szervező és előmozdító szerepe lázas vitatémák terepe volt az elmúlt évek tapasztalatainak tükrében, a street artistok is síkra szállnak a közösségi média és az online jelenlét problematikusságát tematizálандó, *A street art mint a fogyasztói társadalom kritikája* című esszémben már említett prespektívából. Míg az egyik fronton a social media katalizálja az utcai művészetek popularitását, amelyet egyes alkotók maguk is megfogalognak, addig a többiek a konzumerizmus, a manipuláció elleni élharcosokként a közösségi oldalakat személyiségromboló, üzleti érdekek szerint létrejövő és szerveződő, a fizikai kontaktuson alapuló társas kapcsolatokat felszámoló káros gépezetként aposztrofálják. Láttunk már *Facebook* feliratú cigarettás dobozt, az unalmas, magányos élet agóniáját hashtaggal megjelenítő feliratokat, vagy érdektelen posztja miatt síró kiskamasz karaktert. Ezek mind a függőségre, a közösségi oldalakon alakuló felszínes kapcsolatokra és az onnan nyert talmi élményvilágra reflektálnak.

A street art könnyen rögzíthető, fogyasztható, remixelhető és különböző csatornákon újra szétosztható voltából adódik, hogy e művészeti törekvés maga is közösségi platformmá válik, mialatt eltérő gondolatok és vélemények hordozójává lesz. Az idők folyamán a művészetek kommunikációs eszközként is funkcionáltak, amennyiben különböző fontos üzeneteket adták át az egyénnek; voltaképpen így használják ma a brandek is a social médiát, deklarálva értékeiket a fogyasztóknak. Az olyan alkotók munkái, mint Banksyé, azonos szintű interaktivitást generálnak a márkázás népszerű online vagy offline kampányaihoz képest. Ugyanakkor a street art nem mutat konkrét analógiát a social media felületekkel, hiszen ahhoz, hogy a közösségi oldalakat elérjük, szükségünk van hordozóra, internetre, számítógépre, okostelefonra, táblagépre. Az egyént az urbánus környezetbe bevonó, nyilvános tereken artikulálódó utcai művészeti alkotások befogadásához azonban mindezekre nincs szükség. Ezt az előnyt kihasználандó a nagyobb brandek, gyártók igyekeznek az „utca hangjait” is párbeszédeikbe integrálni.

Az újmédiának köszönhetően az alulról építkező, hagyományosan marginális keretek közt kibontakozó alternatív street art szintér popularizálódik, a közösségi oldalakon létrejövő, a karneváli nyilvánosságra építő interaktív diskurzus révén globálisan láthatóvá, befogadhatóvá válik, miközben részint maga is a közösségi média mechanizmusai szerint működik. Ezzel párhuzamosan természetét tekintve megmarad egy illegális, utcán realizálódó, underground művészeti mozgalom része, amelyet az online aktivitás nem felszámol, hanem dekódol, remixel és kiteljesít.

A közöny-paradoxon

Bódi Katalin

Hogyan jelenik meg az elbeszélés egy festményen? Hogyan alakítja képpé a festő a narrációt? Hogyan bonthatja ki a kép nézője a történetet a pillanatot ábrázoló festményből? Több-e a kép a szövegnél vagy a szöveg a képnél? Mi segíti az olvasót és a kép nézőjét az értelmezésben? Képleírások és történetolvasások a narratív-figuratív festészet bábeli képtárában.

Antoine Watteau *L'Indifférent* című festményéről és Diderot *Színészparadoxon*járól

Mostanában különféle okokból sokat olvasok Watteau-ról, így sok Watteau-festményt is nézegetek – mondjuk úgy, hogy akaratom ellenére, vagy inkább, hogy így alakult. Gérard de Nerval *Sylvie*-jében – ami Umberto Eco számára, kis képzavarral, az elbeszélő idő állatorvosi lova, számomra meg például a Venus vulgaris és coelestis – a fiatalok hétvégi mulatsága a festő egyik úgynevezett fêtes galantes-képének újrajátszása térben és időben. A *Zarándoklás Cythéra szigetére* (1717) a kisregény terében a 19. században a szerelem és a szépség melankolikus öröme és vesztesége, sóvárgás és átélés az ismétlődő, valós érzelmeket is generáló játékban. Watteau (1684-1721) festményeinek ez a sajátos típusa a 18. század elején a francia udvari kultúra életmódjának, eleganciájának tematizálását jelenti a rokokó báj aprólékosságával. Ugyanakkor a commedia dell'arte, illetve egyáltalán a színház látványvilágát, jelmezeit és rekvizitumait, valamint az Árkádia-mítosz idilljét is megidézi sajátos sűrűségével, ami okot ad a művész ellentmondásos megítélésére a későbbi évtizedekben. A színház és az idilli táj kettősségére a leginkább közismert példa a *Gilles* bohócfigurája (1718–20). Watteau valóban színészeket használ modellként: a beállított jeleneteket viszi fel a festővászonra. Diderot éles kritikája éppen ezt a „manière”-t kifogásolja Watteau képein, ami szerinte elfedi és meghamisítja a valóságot, mert eltávolodik a természet természetességétől.

A mesterkéeltségből a 19. századi francia költők és írók számára varázslat lesz, az érzékek felfokozott működéséből is létrejövő alternatív világ, lásd például az idézett Nerval-szöveget, Paul Verlaine *Fêtes galantes* című kötetét vagy Baudelaire tisztelgését a festő előtt *A fűszerek* című versben *A romlás virágai* című kötetében. A mimetikus valóság-ábrázolástól eltávolító hatáshoz hozzáadódik Watteau sajátos ecsetkezelése: az elmosódó kontúrok a pasztellszínekkel összekapcsolódva fátyolos, impresszionisztikus hatást keltenek. (Az igazsághoz persze az is hozzátartozik, hogy Watteau hanyagságából ered a Diderot által éppen hogy megvetett technika: a festő nem mosta el gondosan ecsetjeit, így a szálakon felgyülemelő festékmaradékokból és a színek sokszor véletlen keveredéséből alakult ki a képfelületek különleges textúrája és vizuális hatása.)

A képek ma már közismert kulturális kontextusa, keletkezési körülményei, illetve a szélsőséges kritikai megítélés nyilvánvalóan ráakodik a festékrétegekre, ami ma is gazdagíthatja Watteau képeinek nézegetését. Diderot, Nerval, Verlaine és Baudelaire különféle szempontból izgalmas kommentárjai nyilvánvalóan gyanút keltenek, így az olvasás hamar vég nélküli képnézegetéssé, a kritikák, a versek, a leírások átélésévé alakul, ami azért különös, mert ezekkel a kontextusokkal együtt is megvan számomra (vagy meglehet mindenki számára) a képeknek az elementáris hatása. A *L'Indifférent* (1717 k.) című festményén kifejezetten megdöbbenem éppen a teoretikus és a szépirodalmi szövegek rétegeinek köszönhetően, amit megtévezett a cím józansága: „a közönyös”. A kis fatábla kép egy álló alakot – őszintén szólva: egy ficsúrt (gigerlit, uracsot) – ábrázol természeti háttérrel, a vörös, a fehér és a zöld szürkével és feketével tompított árnyalataiban, a figura határozott, de a háttér elmosódó kontúrjaival. A crux scenicába beálló alak a barokk hagyományokból építkező 18. századi színjátás egyik alaplépését és egyúttal testké-

pét idézi. Az úgynevezett „színpadi kereszt” a nézők előtt álló színész alapfigurája: ez az állás egyenes tartást és tettségűséget biztosít a testnek, ami egyszerre szoborszerű és egyszerre idézi fel a belőle való kimozdulás következő pillanatának dinamizmusát. A csípő hangsúlyossá váló íve és a megfeszülő izmok az antik szobrászat, illetve az azt továbbhagyományozó reneszánsz és barokk művészet kontraposztjait idézik. A színész teste így a crux scenicának, illetve a megidézett kontraposztnek köszönhetően kiemelkedik a hétköznapiaságból, s megközelíti az ideális test szépségét. Nem egyszerű pózolásról van tehát szó, nem olyasfajta üres „attitűd”-ről, amit Diderot élesen bírál az akadémiai festészet gyakorlatában, hanem egy történeti antropológiai szempontból megérthető ember-és szépségeszményről.

Watteau figuráján a barokk jelmez megszelídítése szintén jól tanulmányozható: a finoman kidolgozott körgallér és kézelő a fej és a karok kecsességét teszik látványossá, míg a térdnadrág és a harisnya a csípő, a comb és a lábszár vonalait hangsúlyozzák a fehér, a testszín és a rózsaszín tónusozásával. A vállról leomló köpeny sem csupán a maskara része, hanem az antik és a reneszánsz művészetből áthagyományozódó drapéria idézése, ami ráadásul a felsőtestet kettéosztva kontrasztosságot és tükröződést eredményez, de a harlekin-jelmezek színhasználatára is utal. A crux scenica és a kontraposzt felől

értelmezhető a fej enyhe oldalra billentése, amit a cipőre rímelő csokros kalap tesz mégis kifejezetten színpadiassá. Az arckifejzés megítélése talán a leginkább szubjektív, sőt, spekulatív elem a befogadásban: a címet felhasználva azonnal közönytőnek nevezhetnénk, de jelen van a melankólia kontextusa is – ráadásul Watteau közismerten melankolikus természetű volt, ami a 19. századi francia költőkben is megerősíthette a rá való felfigyelést. A „közönytő” szükségképpen idézi fel az asszociációk egyáltalán nem szabad láncolatában Camus regényének magyar címét, *A közönyt* is (a francia eredetiben köztudottan *L'étranger*, vagyis „idegen”), ami tehát vérszen az egzisztencialista filozófia felé ránthatná el a keresgélést – ebből most én csak a kulturális kontextusok és az időbeli rétegződések labirintusa fölött érzett szorongó örömet őrzöm meg.

Különös módon éppen Diderot ad ötletet a *L'Indifférent* (spekulatív? szubjektív?) értelmezésének izgalmasabb lehetőségeihez, de nem a képzőművészeti, hanem éppen a színházelméleti tézisei felől. A *Színészparadoxon* párbeszédei arról győznek meg, hogy a jó színész szükségképpen kivonja érzelmeit a játékból, így téve tökéletessé a színpadon létrejövő illúziót, amelynek hatása csak a nézőre érvényes. Könnyei az igen érzéketlen képesség szerint az agyvelejéből s nem a szívből hullanak, hideg és alapos megfigyelőjévé válik az emberi természetnek, hogy tökéletesen tudja utánozni a szerep által előírt viselkedésmódokat, természetesen átételezés nélkül, hiszen az érzelmek hiteles átélése a folyamatos ismétlődésben lehetetlen, így az imitációnak kell technikai tökéletességre emelkednie. A színpad természetesen nem a valóság tökéletes utánzásának tere, hanem finom és allegorikus felidézése, amelynek során szükségképpen nem válhat láthatóvá a színész hétköznapi személyisége sem. A hatás és a jelentés a színészi játék befogadásában jön tehát létre, ami hideg technikai precizitás a színpadon, az a nézőtérben valós érzelmi effektust hoz létre.

Ha a színészparadoxon-teória felől nézünk rá ismét Watteau festményére, akkor a címben rögzített közöny egészen egyszerűen lesújtó – nem elsősorban azért, mert úgymond lelepleződik a színészi gyakorlat technikai apparátusa vagy mert racionális magyarázatot kap a kiváltható hatás. A figura, akit ezután látunk, már nem a rokokó ficsúr, az ízlést vagy a kellemet megjelenítő szép férfialak, a crux scenicával a szobrok és festmények kontraposztjait felidéző

Hair – digitális fotó, 2015

történeti antropológiai tanulmány, hanem Diderot színésze, aki nem csupán az előírt cselekvéseket és érzelmeket, hanem magát a közönyt is performálja. A *L'Indifférent* így láthatóvá teszi saját érzékelésünk gyarlóságát, amennyiben a színpadi vagy éppen a képzőművészeti imitáció hatása alatt újra és újra bekövetkezik a naiv beleélés, az érzelmi és az érzéki odaadás, szomatikus tünetekkel súlyosbítva (lásd fentebb a szívből hulló könnyeket). A ránk pillantó közönyös tekintet így mentes marad a rokokó jelmez sugallta bájtól, a kontraszost sugallta eszményi szépségtől, a fátyolos tekintet sugallta melankóliától, annál inkább megveti érzékeink és érzelmeink fiziológiai automatizmusait. Megmenthet minket ebből a kínos helyzetből, ha Watteau eljárásában – ahogyan tehát színészeket rendez látványos és narratív jelenetekbe festményei elkészítéséhez – az imitáció imitálását, vagyis láthatóvá, reflektálttá tételét ismerjük fel. A „rokokó báj” megfestője így ettől a némiképpen pejoratív epitheton ornanstól is mentesülhet, amennyiben világosan megmutatja a jelentések gazdagságát a befogadás időbeli folyamatának hangsúlyozásával (hiszen a kontextusok megteremtése nem a pillanathoz kötődik), illetve demonstrálja a XVIII. századi művészeti gyakorlat és művészetelmélet alapfogalmát, az imitációt, ami textusban, színpadon, vásznon, márványban (stb.) egyaránt jelent van.

Diderot párbeszédének résztvevői sommásan zárják le a beszélgetést: „*De későre jár. Menjünk vacsorázni.*” Az ő közönyük a mi melankóliánk.

Pálinkafőzés Kazinczyéknál

A Kazinczy gyerekek pénzügyei

Czifra Mariann

Nálunk a családban 70 liter pálinka készült, az ősz vidéken ilyen: a szeszfőzdében már augusztus elején lefoglaltuk az időpontot. Egyáltalán nem lepett meg, hogy a Kazinczy-hagyatékban is találtam pálinkareceptet. Láttam én itt már az esztétikai epigramma mellett tintareceptet és aranyérgyógyszert is. Miért éppen a pálinkarecept maradt volna ki?

A készítés módján és a felhasznált alapanyagokon viszont már én is felvontam a szemöldököm. Az itt bemutatásra váró receptnek annyi köze van gasztrokultúránkhöz, mint a bevásárlóközpontok multikulti zöldségpultjának a széphalmi nyelvújításhoz. Ugyanis nem szabolcsi szilvából, nem gönci barackból, nem is a híres tokaji hegyek szőlővesszeji aranylő terméséből készült a 19. századi nektár, hanem n a r a n c s ból. A recept fennmaradását Kazinczy Zseninek, a legidősebb Kazinczy gyerekeknek köszönhetjük, aki unokaöccsének küldte el Széphalomra, postán.

Akkoriban a narancsot nem műanyag vödörnyi tételben árulták, Pesten februárban és márciusban lehetett kapni. Az biztos, hogy aki efféle italt készített, annak kiváló kapcsolatokkal rendelkező zöldsége és nagyon becsületes konyhapénze lehetett. Én ott vesztettem el a fonalat a Kazinczy-családnál, hogy a széphalmi mester 1831-es halála ínségbe taszította az árvákat, még nagyobbba, mint amiben addig éltek. Sehogy sem állt össze a kép: a szegénységben elhunyt nyelvújító családjában hogyan készíthetnek cointreau-t? Persze 60 év hosszú idő, és ennyi telt el Ferenc halála és a narancslikőr között – mégis foglalkoztatni kezdett, hogyan sikerült a Kazinczy-gyerekeknek talpra állniuk. Rászántam hát pár hetet, és előkerítettem a fennmaradt családi levelezést és hivatali iratokat. Ezekből derült ki, hogy a történetnek csak az elejét ismerjük...

Azt tudjuk, hogy Török Sophie nem sokat értett a gazdálkodáshoz, ezért a családfő halála után Zseni gondoskodott hat testvéréről és anyjáról. Szerencsére ez az időszak nem tartott sokáig: az 1840-es években Zseni már múlt időben írt a nehéz időszakról, az ötvenes évekre pedig egyetlen testvért leszámítva mindannyian kényelmesen élnek. Pedig író örökösének lenni a 19. században sem volt jó ómen, a hét testvér nem az első helyről rajtolt. Kazinczy Lajos (1820–1849) tragikus élete közismert: őt a szabadságharc után kivégeztek. Bálint (1818–1883) sorsa másképpen fordult rosszra: már házassága előtt sem bánt jól a pénzzel, testvérei ki sem akarták adni örökségét, nehogy idő előtt a nyakára hágjon. Az ötvenes évekre viszont olyan mértékben eladósította a széphalmi birtokot, hogy ezzel családját is veszélybe sodorta, ezért a Magyar Tudományos Akadémiához fordult segítségért. Helyzete addig romlott, míg 1860 áprilisában egyik hitelezője az adósok börtönébe akarta záratni. Bálint sanyarú helyzetében azon gondolkodott, hogy inkább leüli a büntetést.

Erre azért nem került sor, mert az Akadémia alapítványt hozott létre: gyűjtést szerveztek, hogy a Kazinczy-birtokot megvásárolják. Szép összeg folyt be a gyűjtésből – és mivel van összehasonlítási alapunk, mi is megítélhetjük, mennyire szép: Vörösmarty Mihály árváinak 1855 decemberétől a következő év márciusáig 75 ezer forint gyűlt össze. Ehhez képest 1860-ban a Kazinczy-alap 29.764 forintra és 3 krajcárra rúgott, a vele párhuzamosan futó akadémiai gyűjtés pedig január 1-től 17-ig 61 ezer forintot hozott. Egy hónap alatt tehát az akadémiai pénzgyűjtés révén majdnem annyi pénzt gyűjtöttek össze, mint a Vörösmarty árváknak fél év során. A Kazinczy-alap kasszája február 24-ére pedig már 42 ezerre emelkedett. Széphalmot ebből az összegből vásárolta meg az Akadémia, Bálinték lakhatása így megoldódott. Emellett egy mauzóleum funkciójú, a Voltaire és a Schiller emlékhelyhez hasonló szobát alakítottak ki Kazinczy Ferenc emlékére. Az épületet, amely ma is látható Széphalmon, csak később építették.

A gyerekek segélyezéséről viszont nem volt egyetértés az alapító fők körében. A pénzt a testvérek anyagi helyzetétől függetlenül, egyenlő arányban akarták szétosztani, pedig ekkor a legtöbb Kazinczy gyermek már nem szorult

anyagi segítségnyújtásra. Mások szerint, mivel Ferenc már 30 éve elhunyt, egyáltalán nem is volt már ok a segélyezésre, és ha lett volna is, kizárólag egyenes ági leszármazottak oktatását kellett volna belőle finanszírozni.

A testvérek közül nyilvánvalóan nem szorult támogatásra a harmadik fiútestvér, Emil (1811–1890), aki járadékot kapott. Ez persze nem biztosított fényűző életet, de a megélhetésre azért elég volt. Sőt, okos gazdálkodással megtakarítást sikerült felhalmoznia. Örökségét – gyermeke nem lévén – végrendeletében a Sárospataki Református Kollégiumra hagyta.

Thália (1809–1863), a második lány nem követte Emil példáját. Pazarló életet élt egészen odáig, hogy segítséghez kellett folyamodnia. Ő az akadémiai körökben befolyásos Toldy Ferenc támogatását élvezte. Pedig első férje, egy nála jóval idősebb, tehetős, nyugalmazott katonatiszt után állítólag 60 ezer forintot örökölt. Ezt az összeget Antonin

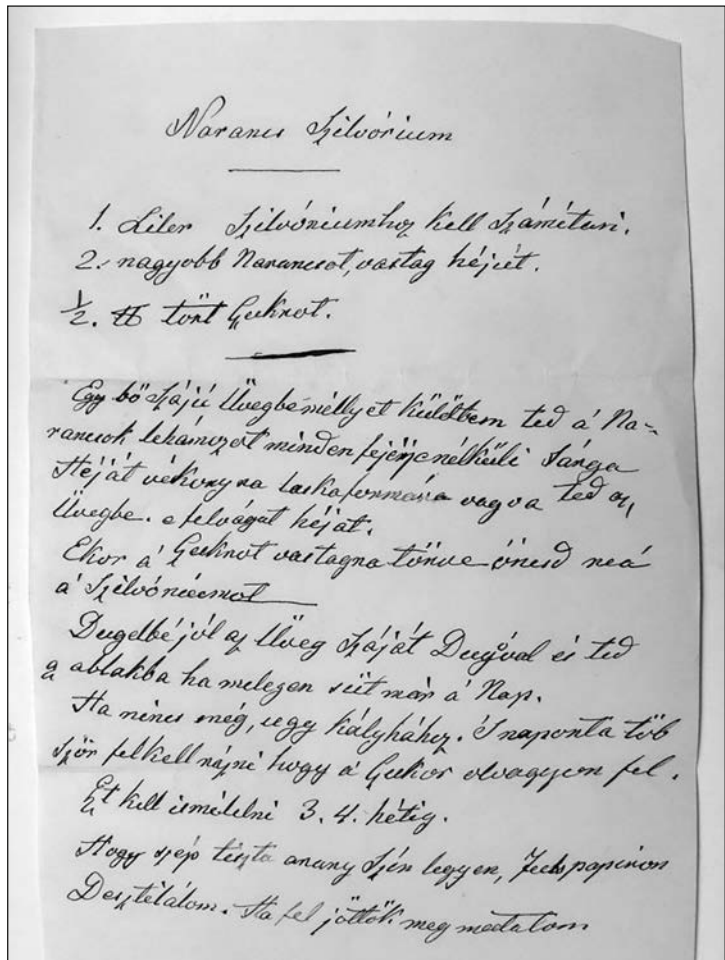
öccse szerint hamar eltapsolta. Apja már gyerekkorában is aggódott természete miatt („De a character! a character! félénk és kemény! jó és kevély! szelíd és rettenetes tűz! Én nem tudom mint fogja magát ez a character formálni, mint fog megállapodni”). Pénzéből kifizetve Thália az elsők között folyamodott évjáradékért a Kazinczy-alaphoz. Ezt a tettét Antonin öccse (1813–1879 v. 1885), ki tudja, miért, de kínosnak találta.

Az apjuk hagyatéka után járó és a családi perekből bejövő pénzek elosztását a később narancslikőrt készítő Zseni irányította. A pénzzel együtt jótanácsot is kaptak tőle testvérei: a pénz megforgatását, befektetést javasolta. Ő elsősorban a mezőgazdasági üzletekkel próbálkozott, elég szép sikerrel. Apja halála után juhot tartott, és ebből hasznot tudott húzni, mert a gyapjúnak az 1830-as években még jó ára volt. A negyvenes években már marhatartást javasolt Emil öccsének. Antonin inkább gabonába fektette a pénzét. Látható, hogy ennek az üzleti stratégiának meg is lett az eredménye: őt már túlzás nélkül nevezik vagyonos embernek az 1850-es években.

A legnagyobb pénzügyi tehetséggel mindannyiuk közül mégis Zseni volt megáldva: nemcsak apja örökségét hjakarta fel és osztotta szét a testvérek között becsülettel, hanem a szülők családi pereit is ő zárta le. Házasságkötése után még férje kasszáját is helyrepopozta, aki ezt végrendeletében nagyon szépen meg is hálálta:

„Azon esetre, ha kedves feleségem szeretett gyermekünket túlélne, összes vagyonom örököséül nőmet Kazinczy Eugeniát rendelem, kinek gondos takarékoságánál fogva nőtlen kori tetemes adosságaimtól kibontakozván, vagyónunk fentartását leginkább neki köszönhetem.”

Zseni 96 évesen hunyt el, de azért nem élte túl lányukat. Máriát egy kassai közjegyzőhöz, dr. Offenheimer Gyulához adta hozzá. Veje később a nagy ős iránti tiszteletből felvette a Kazinczy nevet. Így lehetséges, hogy a századvégi

részvénypiacon fennmaradhatott a Dr. Kazinczy Gyula név. Sajnos cége – sok más vállalattal együtt – csődbe ment a nagy krach idején, ettől azért még megengedhették maguknak a karlsbad-müncheneri üdülést és a külföldi tartózkodásokat.

Zseni 50 évet élt egyedül a fővárosban. Férje után maradt birtokai révén jelentős évjáradékot kapott. Fővárosi lakhelyei anyagi státuszát is jól szemléltetik. 1878-tól az 1890-es évekig a Vas utca 17-ben lakott – immár egyedül – a híres színésznő, Prielle Kornélia szomszédságában. Ezen a címen jelenleg a Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kara székel, de az épület nem az már, amelyben Zseni élt. A századforduló táján Zseni újra elköltözött, az 1900-as lakcímgjegyzékbeli adat szerint már a közeli Dohány utca 36-ban lakik. A Dohány utca 36-ra 1873-ban húzták fel ezt a kétemeletes lakóházat, amely sajnos ma már nem áll. Ez rossz háznak akkor nem számíthatott, tudomásom szerint 1896 és 1910 között egy ékszerész, egy divatárusnő és egy országgyűlési képviselő is lakott benne. Zseni közvetlen felső szomszédja pedig egy gyár vezetőjének, anyja volt.

Az idős Zseni polgárius életviteléről időskori levelei tanúskodnak. 1892-ben a modern technika vívmányaival felszerelt háztartásában otthoni szódakészítésre alkalmas szódásüvege volt, amit saját jégládájában tartott. Utóbbit az egész ház használta, így feltételezem, nem lehetett belőle sok az épületben. Ebből az időszakból származik a narancslikőr receptje, amely az MTAK Kézirattárában maradt fenn:

„Narancs Szilvórium

1. Liter Szilvóriumhoz kell számítani.

2. nagyobb narancsot, vastag héjút.

½. lt tört cukrot. [1 lat = 17,5 gr]

Egy bőszerű Üvegbe melyet küldtem ted a' narancsok lehámozott minden fejerje nélküli sárga Héját vékonyra laskaformára vagva ted az Üvegbe. e felvágot héjat.

Ekor a' Czukrot vastagra törve öncsd reá a' Szilvóriumot.

Dugdbé jól az Üveg száját dugóval és ted az ablakba ha melegen süt már a' nap.

Ha nincs még, ugy kályhához. 's naponta többször fel kell rázni hogy a' Czukor olvagyon fel.

Ezt kell ismételni 3. 4. hétig.

Hogy szép tiszta arany szín legyen, feetspapiron Desztilálom. Ha fel jöttök meg mutatom.”

Sajnos nem minden testvérrel maradtak fenn információk, Iphigéniáról (1817–1890) például nagyon keveset tudunk. A legtöbb Kazinczy gyerekről viszont el lehet mondani, hogy a nehéz körülményeket emberfeletti teljesítménnyel lerázva magáról derekasan helytállt.

A cikk az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében készült és az OTKA (K K108831) támogatásával jött létre.

Köszönet a MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének, hogy engedélyezték a kézirat közzétételét!

„...vajon milyen kapcsolat áll fenn közöttük?”

Tóth Barna

Kritika Vaderna Gábor *Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében* című monográfiájáról (Ligatura sorozat, Budapest, Ráció Kiadó, 2013.)

Vaderna Gábor Dessewffy-ről szóló munkája a Ligatura-sorozatban jelent meg. A sorozat könyvei között többször találkozhattunk már továbbdolgozott doktori disszertációkkal – jelen kötet is közéjük tartozik. Talán e disszertáció jellegű előzménynek is betudható, hogy az ilyen könyvek a szerzők igen alapos és szerzteágazó felkészültségéről is tanúskodnak, mintegy annak is reprezentánsai. Vaderna kötetének végén 77 oldalnyi lista található a felhasznált szakirodalomról – ez természetesen önmagában még nem érdem, de ez is a szerző széleskörű tájékozottságának mértékét mutatja. Mellékes, de sokunk számára nem elhanyagolható hozadéka az ilyen típusú könyveknek, hogy kiváló szakirodalmi bibliográfiaként is hasznosítható – gyakoriak az olyan részek, ahol minden egyes mondat mögött egy-egy elolvasott és feldolgozott szakirodalmi szöveget láthatunk.

Vaderna kötete könnyed hangnemben indít, s a könnyedség látszatát keltik fel a könyv első felében gyakrabban, később egyre ritkábban található szerzői kiszólások is. Ennek ellenére a könyv nem könnyed olvasmány. A lábjegyzetelt szakirodalmi utalások tömkelege s a kortárs szövegforrásokra való hivatkozások nagy száma is felkészült és a tudományban jártas olvasót feltételez. A kötet egészére is és az egyes fejezetekre s alfejezetekre is jellemző a jól követhető és kristálytisztá indítás után az alapos mélység felé való haladás. Egy metaforával élve: tisztán és jól körvonalazhatóan megmutatja az ösvényt, amin be akarunk menni az erdőbe, de odabent olyan sűrűvé és nehezen átláthatóvá válik a terep, főleg amikor egy-két kitérőt is tenni kell, hogy rátermettség

szükséges visszatérni az erdőből kivezető ösvényhez. Dessewffy erdejét ezidáig nem térképezték fel alaposan, számtalan szerzteágazó ösvény van benne, s idegenvezetőnk bevezet minket az általa igen jól ismert legsűrűbb részekbe.

Dessewffy nem tartozik a ma is széles körben ismert személyek közé, de a korban sokrétű munkássága miatt igen jelentős, több területen is központi alak volt, s emiatt a kutatók számára, Vaderna szavaival élve, gyakran szolgál bemérési pontként. E kötet lényegében arra tesz kísérletet, hogy immár konkrétan e bemérési pontot pozicionálja más pontok segítségével, több különböző kontextust kiválasztva.

A kötet alcíme (*Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében*) talán nem a legszerencsésebb, mert implikálhat egy olyan olvasói elvárást, melyet a szöveg nem, pontosabban másképpen és más úton teljesít, mint azt talán várni lehetne. Az alcímek ugyanis általában konkretizálják a címek általánosságait, s irányt mutatnak, amerre a szöveget olvasván elindulhatunk. Dessewffy korára jellemző volt a funkcionális, célvű irodalomfelfogás: a nemzet jobbításának, csinosításának ügyéért ragadtak tollat a litertorok, ilyen céllal használták tehát az irodalmat – s az alcímet olvasva hajlamosak vagyunk itt is erre s ennek vizsgálatára gondolni. Vaderna könyvében ugyan található erre is válaszokat, de élet és irodalom viszonyát bonyolultabban, nem csak egyirányú hatásként, és több aspektusból mutatja be.

A könyv nem biográfikus jellegű, noha egyes vonásai/részei az ilyen megközelítési módot sugallhatják. Szövegének jelentős része korábban tanulmányok formájában jelentek meg, s olykor a folyóiratokban megjelent szövegek nem sok változtatással kerültek be a könyvbe. Emiatt érezhető a kötetben egyszerre a monográfia-jelleg, a részletekből állás és egyfajta töredezettség; az egyes részek inkább különálló tanulmányok, mintsem egy nagy egész egymást követő fejezetei. De ez feltételezhetően tudatos, s e forma mellett a szerző talán a feldolgozás új lehetőségei miatt döntött, illetve (s minden bizonynyal) maga a tárgy alakította ilyenre a kötet szövegét. Sokrétű és széttartó, olykor ellentmondásos életművet nehezen lehet egy vonal mentén feldolgozni, s különösen nem lehet ebben a korban s kulturális pillanatban, mely maga is rendkívül összetett. Vaderna szavaival élve, akkor járhatunk el helyesen, ha diskurzusok összjátékának analizésére törekedünk.

A tartalomjegyzék is a szerves egységesség látszatát erősíti. A bevezető fejezet után az *Egy életpálya kutatási*

lehetőségei című fejezetben a módszertani körülhatárolást találhatjuk; az utána következő négy nagy fejezet egy-egy nyilvánosságfajta szerint osztja fel a kötet részeit (családi, baráti, irodalmi s intézményszerű nyilvánosság), s így jutunk el a könyv alcímével megegyező címet viselő rövid befejezésig, melyet a *Függelék*ben egy négyoldalas családfa követ.

A *Bevezetés*ben az élet nyelve s a könyvek nyelve közti különbséggel, s azok egymáshoz való viszonyával, egymásra hatásával kísérletet tesz számot vetni. Vaderna számára itt is és a legtöbb ez utáni fejezetben is Kazinczy jelenti a bemérési pontot – ez nem meglepő, hiszen a széphalmi mester Dessewffy jó barátja volt, s társadalomtörténeti szempontból is igen jelentős, páratlanul nagy terjedelmű és mára igen jól feldolgozott szövegtörzset hagyott maga után. Míg e fejezet még szoros összhangban áll az alcímben megjelölttel (élet és irodalom nyelve), a későbbi fejezetekben eltávolodni látszik a szöveg az eredeti útvonaltól.

Az *Egy életpálya kutatási lehetőségei* című fejezet számot vet a szakirodalommal, a kortársak emlékezéseivel, majd a kutatási lehetőségeket méri föl, rámutatva, hogy Dessewffy pályája azért különösen érdekes, mert azon keresztül meg lehet mutatni a kapcsolódási pontokat, ahol találkozhatott az élet és irodalom antropológiai összekapcsolása, a klasszikus erénytanok világa, valamint a konzervatív felvilágosodás politikai ideológiája.

A *Családi nyilvánosság* című fejezetben a szerző Dessewffy családjával foglalkozik, főként gyermekeire és azoknak nevelésére, tehát a gróf nevelési elveire fókuszálva, s az ő példáján keresztül bemutatva, hogy milyen hangsúlyos volt a korabeli nemesi-főnemesi társadalmában a nevelés kérdése, melyhez (tág értelemben vett) irodalmi művek szolgáltattak mintapéldákat. Kissé félrevezető itt a fejezetcímben szereplő nyilvánosság szó. A *Baráti nyilvánosság* című fejezetben Dessewffy és Kazinczy több évtizeden át tartó barátságát mutatja be a szerző, két vitára fókuszálva, melyek közül az első Kisfaludy, a második Csokonai művei kapcsán zajlott köztük. Az első vitában Kazinczy Kisfaludy *Boldog szerelem* című művét tartotta jobbnak, Dessewffy pedig a *Kesergő szerelem* címűt látja tökéletesebbnek. A nézetkülönbség a testi allegóriaként értelmezett, versben megjelenő árbocfa, valamint a pipa s annak füstje körül rajzolódik meg. Talán itt, a pipázásról szóló fejezetnél látható leginkább, hogy milyen nagy ívű kitérőket kell bejárnia az olvasónak: kortárs vélekedéseket, korabeli orvosi munkák vonatkozó részeit ismerhetjük meg a dohányzás

hasznairól és ártalmairól, mire sok lap után visszatérhetünk eredeti témánkhoz. Már-már interdiszciplináris jellege van ezeknek a kitérőknek: orvosi, antropológiai, társadalomtörténeti s irodalomtörténeti szempontok egymásba játszásának lehetünk tanúi.

A második vitában Csokonainak halála után Kazinczy által megbírált verseiről van szó. Dessewffy nem értett egyet a szerző halála utáni kritika gyakorlatával, hiszen a kritika lényegét a társalkodásban, csiszoltságban látta – míg a bíráló, Kazinczy, egy elvont szépségeszményt kért számon a verseken. Mindkét vitában hasonló a nézetkülönbség forrása: Kazinczy idealizáló elképzelése szerint az irodalom a kifejtett hatások eredőjeként jelenik meg, míg Dessewffy számára a hatás bonyolultabb s kölcsönös jellegű.

Az *Irodalmi nyilvánosság* című fejezetben arra láthatunk példát, hogy Dessewffy irodalmi műveiben hogyan mutatkozik meg a kölcsönös jellegű hatás elve. A *Bártfai levelek* című regényét s alkalmi költészetét vizsgálja a szerző; műveinek lehetséges kontextusait igyekszik bemutatni. A popularitás mint a csiszoltság tere, központi gondolat Dessewffynél; regénye népszerűsége törekedett, de nem tudta azt elérni. Alkalmi költeményei kéziratban terjedtek, nyomtatásban való megjelenésüket nem sikerült Dessewffynek elérni. Az alkalmi költemények státusa kérdéses volt ebben a korban – a barokk társadalmi rendben gyökerező reprezentatív jellegű költészet talajtalanná vált, s a költemények nem tudtak beilleszkedni az „irodalmi” szövegek rendszerébe.

A negyedik, legnagyobb terjedelmű rész, az *Intézményszerű nyilvánosság* címet viseli, s Dessewffy néhány év alatt lezajló vitái segítségével mutatja be a reprezentációs gyakorlatok változását és egymásba játszását. Az ide tartozó négy alfejezet közül valójában csak háromban van szó tényleges vitáról: az első alfejezetben a szerző Dessewffy 1828-as naplójával foglalkozik. A második, sajtószabadságról szóló vita is csaknem egyoldalú, magánlevelekben maradt véleménynyilvánítás volt. A harmadik vita Dessewffy és Széchenyi között zajlott – itt a *Hitelre* válaszoló *Hamvévő* című költeménycsoportról szól a szerző; s végül, negyedikként a *Conversations-*lexikoni pert mutatja be igen alaposan, rengeteg forrás-szöveget felhasználva.

Az utolsó, *Élet és irodalom* című rövidke fejezet utólag pozicionálja újra a kötet egészét; az addigi tapasztalatokat és ismereteket helyezi újra a kötet első fejezeteiben is bemutatott tágabb kontextusba.

Összegzésként elmondható, hogy a szerzőtől és a sorozattól is elvárható színvonalat hozza a könyv, s a szakirodalmi és kortárs szövegismeret rendkívül alapos. A diskurzuselemzés módszerével, társadalomtörténeti, esztétörténeti és antropológiai irányultsággal mutatja be Dessewffynek az éppen aktuális vitában/szituációban megmutatkozó arcát, s mindez rendkívül bőséges forrásanyaggal. A tények túlradása olykor nem teszi könnyen befogadhatóvá és követhetővé a kötetet; az eredeti szálhoz való visszatérés és az addigiakból kiolvasható végső következtetés olykor komoly munkát igényel az olvasótól. A kötet eddig hangsúlyozott érdemein túl azt a merészséget érdemes még hangsúlyozni, mellyel a szerző az irodalomtudomány határait tágítja más tudományterületek – leg hangsúlyosabban az antropológia – felé.

Aktualitások atyja

Baranyi Gergely

Kritika Krasznahorkai László: *Megy a világ* (Budapest, Magvető Kiadó, 2013.) című kötetéről

Krasznahorkai László tavaly megjelent, *Megy a világ* című kötete, ahogy némely kritika helyt is ad ennek, a 2008-ban megjelent *Seiobo járt odalent*-hez pozicionálható leginkább. Már csak az alapján is, hogy egyik könyv sem rajzol ki lineáris narratívát, ugyanakkor a *Megy a világ* elbeszélései nem kötődnek olyan erősen egymáshoz. Krasznahorkai új válogatáskötetének egyes szövegei mutathatnak találkozási pontokat a *Seiobóval*, elsősorban azok, amelyek az elbeszélés hőseire gyakorolt esztétikai tapasztalatot viszik színre. Ezt a hatást kiválthatja például egy több szintes útkereszteződés, meditatív TV-műsor (*Nine Dragon Crossing*) vagy akár egy elhagyott épület is (*Egyszer a 381-esen*). Ezen felül a két kötet összekapcsolódhat a novellákban megnyilvánuló kulturális idegenség kontextusában is, melyet elsősorban a nyugati, illetve a keleti kulturális hagyomány között jelenít meg a narrátor, miként erre Balajthy Ágnes Alföldben megjelent kritikája (*A metafizikai utas sóvárgása*, Alföld, 2014/5, 107–112.) is felhívja a figyelmet.

A *Seiobo járt odalent* esetén erőteljesebben jelen vannak e tényezők a szövetségeseződést illetően, a *Megy a világ* koncepciójához inkább csak egyfajta adalékot biztosítanak. Ugyanis itt elsősorban a szubjektum és az őt körülvevő környezet egymáshoz viszonyulásának kérdésköre kerül fókuszpontba – ami a romantika óta lényegében a művészetek meghatározó témájává nőtte ki magát. A kötet sikeressége is azon a kérdésen dől el, hogy milyen szálakon közelít ehhez a problémakörhöz, illetve hogy a premodern hagyományt hogyan gondolja újra a posztmodernség távlatából.

A három kötetegység (*I. BESZÉL; II. ELBESZÉL; III. ELKÖSZÖN*) egymással látszólag szoros kapcsolatban áll, leginkább az előzmény-következmény viszonyrendszerében, amit az *Az a Gagarin* című elbeszélés egyébként központi problematikaként tárgyal. Az első rész írásai olvashatóak előzményként, bevezetesként is a további kettőhöz viszonyítva, s ez az időbeli megjelenésükben is megmutatkozik. Többnyire az 1990-es években, illetve az ezredforduló táján született monológokat tartalmaz, a legkorábbi ezek közül *A legkésőbb Torinóban*, amely 1990-ben jelent meg.

Az első ciklusban közölt szövegek egyfajta kulcsként is funkcionálhatnak a kötet további elbeszéléseihez képest. Elsősorban a mai, posztmodern szubjektumnak az őt körülvevő világgal való viszonyának kérdéskörét járják körbe, melybe némi aktualitás is vegyül. A *Bolyongás állva*, amely a kötet nyitó darabja is egyben, csatlakozik a magyar kultúrában erőteljesen jelenlévő kivándorlás kérdésköréhez: „[e] kell innen menni, mert ez nem az a hely, ahol lenni lehet, és ahol maradni érdemes, mert ez az a hely, ahonnan elviselhetetlen, kibírhatatlan, hideg, szomorú, kietlen és halálos súlya miatt menekülni kell...” (9.) – a szóban forgó helyet a monológ végén ott-honnak nevezi meg a beszélő. Ahogy a következő írás, *A sebességről* is olvasható a beszélő menekülési kísérleteként. „Le akarom hagyni a Földet..., gyorsabb akarok lenni, mint a Föld, bármilyen irányba kezdtem is el a gondolkozást, minden ide vezetett, hogy hagyj most mindent, és hagyd le a Földet...” (15.) Viszont mindkét monológ azt rögzíti, hogy a szubjektum nem hódíthatja meg a saját környezetét, a „világot” – a tér bejárhatatlanná válik. A *Bolyongás állva* címűben egy pontnyivá zsugorodik ez a tér („egyszerre két jó irányban gúzsba kötve, az idők végezetéig ott kell állnia, mert az a pont az otthona...” [14.]), *A sebességről* esetében pedig a végtelenségig tágul – a beszélő folyamatosan csökkenti a mozgási sebességét, az esze vesztett futásból szinte a megállásig, s e menekülé-

si kísérlet konklúziójaként pedig egyfajta jelenlételemény elvesztését rója fel magának. „[C]sak az erdősötét lesz egyre távolabb, csak az a rét, az a sarok, csak annak a smaragd párának az illata száll el az időben mindörökké, a végtelenbe, visszaidézhetetlenül.” (19.) A világ uralhatatlanságának kérdéskörét a *Megy a világ előre* tárgyalja a legmarkánsabban, amely a 9/11-es terrortámadásnak állít emlékművet. Viszont nem tudja elkerülni a közhelyességet, hiszen annak körbeírása, hogy a világ „most valahogy eloldódott, és erről mindössze annyit lehet tudni, hogy az oldozta el, mint ami annak idején lekötözte,” (27.) meglehetősen régóta működtetett toposz, ami itt nem tud új hangon megszólalni.

A menekülés térbeli dimenziója mellett annak mentális dimenziója is megjelenik az emlékezés, a felejtés vonatkozásában. Ez szintén jelentős momentuma lesz a későbbi elbeszéléseknek, illetve szintén aktualitással bírhat hasonló szempontból, mint az előbb tárgyaltak esetében is. Például a *Felejteni akar* olvasható a (nem kizárólag) magyar közgondolkodás bemutatásaként, előtérbe helyezve a közömbös magatartást. A *Nem a héraikleitoszi úton* az emlékezés idealizáló, szelektáló mechanizmusát helyezi fókuszba. A szövegek itt sem kerülnek el a közhelyességet – a *Felejteni akar*-ban a beszélő végkövetkeztetésében többek között azt firtatja, hogy „egyáltalán, hiába akarunk, nem bírnak saját magunkon kívül beszélni semmiről sem, mert mi nekünk beszélni csak a történelemről lehet...” (kiemelés az eredetiben, 21.)

Külön meglepetés ebben a ciklusban, hogy közlésre került benne *A Thészeus-áttalános*, mely 1993-ban jelent meg először önálló kötet formájában – kisebb változtatásokkal, ahogy azt több kritika is kiemelte. Kérdéses lehet az olvasó számára, hogy miért volt szükség a szöveg újrapublikálására egy válogatáskötetben, annak ellenére, hogy *A Thészeus-áttalános* talán a legerősebb írás a *Megy a világ*-ban – hiszen a kötet második részének elbeszéléseivel nem tart szoros kapcsolatot (a többi, rövid monológgal ellentétben).

Az *Elbeszél* darabjai is többnyire azokat a problémaköröket viszik színre, mint a már említett szubjektum és környezete viszonyrendszere, a világban való mozgás lehetősége, melyekhez az emlékezés és felejtés antropológiája is társul. Akadnak azonban ellentmondások a ciklus felépítésében. A *Fehér György Molnár Henrikje* például az előző részben jobban megállná a helyét, hiszen mint monológ, nincs konkrét helyszínhez kötve, illetve narratív szempontokból is a *Beszél* szövegeihez köthető erősebben.

Negatív benyomásunk lehet továbbá az *Elbeszél* egyes esetekben közhelybe, vagy néhol banalitásba fuladó egységei miatt is. Erre jó példa a *Bankárok* című elbeszélés, mely két barát történetét meséli el. Az egyikük, Paul épp Kijevben építette pénzügyi karrierjét, nagy sikerekre tett szert, s elhívta barátját, Ixit, látogatás céljából, aki egyben a csernobili katasztrófa helyszínét is szeretné meglátogatni. Ixi nagy változásokat vesz észre Paul viselkedésében, aminek pontos okait nem ismeri; Paul egy bordélyházba is elviszi, amire szintén nem számított. A novella végéhez közeledve látszólag megromlik a viszonyuk, feszültség támad köztük – ez akkor éri el tetőpontját, amikor Csernobil felé haladnak kocsival. Paul aközben teszi nyilvánvalóvá, hogy számára nem teljesen világos, hogy Ixi miért kíváncsi annyira a „Zónára”, és kijelenti, hogy ő sem így ismerte őt. Ebben a pillanatban, a kölcsönös meg nem értés hatására „köztük valami megváltozott,” (176.) ahogy azt Paul észlelte. Ez pedig hirtelen azzal oldódik fel, hogy „Paulnak mindig elég volt húsz másodperc, hogy visszanyerje önuralmát, és megjelenjen az arcán ez a kedves mosoly, melyet [Ixi] Fortinbras annyira szeretett, és hálás volt érte,” (176.) ez a gesztus pedig magyarországi megismerkedésük emlékét hívta életre. S ezzel barátságuk visszatér a régi kerékvágásba – a darab végén Ixi „szinte észrevétlenül átnyúlt az első ülés felett, szelíden megsimogatta Paul vállát, éppen csak lehetőfinoman...” (177.) A *Lefelé egy erdei úton*-ban pedig egy autóvezetőt követhetünk figyelemmel, amint elhajt egy kölyökkutya mellett, ami egy másik, elütött kutya tetemére felügvel. Majd tovább haladva, az elbeszélés főhőse egy „Skodával” találja szembe magát, ami hirtelen elé vág, mikor előzni akarja, és ezzel mindkettejük halálát okozza. Ezt követően a narrátor mindössze arra a következtetésre jut, hogy e „katasztrófának is van egy villanásnyi szerkezete – egy szerkezet, mely azonban mérhetetlenül, felfoghatatlanul, őrjítőmód bonyolult..., bonyolultsági foka egy olyan képzetten volna csak kifejezhető, melyet felfedezni éppoly lehetetlennek látszik, mint amennyire itt volna már rá lassan az idő..., már nem is az Istentől, és már nem is az ördögtől való” (208-209.), ami szintén elég közhelyes belátás.

E banalitások mellett azonban nem beszélhetünk arról, hogy a kötet részleteiben ne lenne jó, hiszen a *Nine Dragon Crossing* (amely több ponton is kapcsolódik a *Háború és háború*-hoz – megidéződik benne Schaffhausen, a főhőse pedig a New York-i szinkrontolmács alakjával mutat több hasonlóságot) az egyik legjobban sike-

rült szöveg a ciklusban. Csak úgy, mint az *Az a Gagarin*, amelynek elbeszélője a híres orosz űrhajós történetét írja újra az első űrutazása után, s ezt követően öngyilkosságot követ el, szinte azonosulva Gagarinnal. A *Csepp víz* is erős novellája a kötetnek, benne nem csupán a keleti, indiai és a nyugati kulturális rendszereket szembesíti egymással, hanem a metafizikát is a természettudománnyal, illetve annak nyelvével. Az *Akadályelméletben* lehetni visszakanyarodást tapasztalhatunk Krasznahorkai régebbi írásművészetéhez, annak is elsősorban a szociológiai vonalához: egy budapesti hajléktalannak a Nyugati pályaudvaron előadott monológiát olvashatjuk benne. A *Járás egy áldás nélküli térben*, amely már korábban, a 2001-es *Este hat; néhány szabad megnyitás* kötetben is megjelent – az eredeti publikáció tanulsága szerint egy kiállítás képeihez íródott. Végül fontos megemlíteni *Az isztambuli hattú* című furcsa, Krasznahorkaitól meglehetősen távol álló kísérleti alkotást, melynek az a lényege, hogy a törzsszöveg nem látható, csupán a hozzá tartozó jegyzetek, s ebből kell az előbbi narratíváját visszakövetkeztetnünk.

Arra a korábban feltett kérdésre, hogy milyen szálon közelítenek a szubjektum és az őt körülvevő világ kérdésköreihöz Krasznahorkai válogatáskötetének darabjai, a válasz elsősorban a transzcendenciában van, amely – mint tudjuk – az ember által uralhatatlan, és az őt körülvevő természetet felhasználva gyakorol hatalmat fölötte. Ebben a kontextusban pedig a *Megy a világ* akár szervesen is illeszkedhet a Krasznahorkai-életműbe – elbeszélései, monológjai reflektív távlatot biztosítanak korábbi műveihez, mely benyomást erősíthetik a motívus ismétlődések. Viszont maga a transzcendenciára vonatkozó belátás a szövegek és a kötet rovására megy, hiszen egyedül erre az egy perspektívára beszédmodot felfűzni úgy, hogy aktuális kérdéseket fogalmazzunk meg vele akár a magyar kultúrára vonatkozóan, akár globálisabb kontextusban, aligha lehet már.

László Noémi, Föld

Lapis József

Szonettkritika

Új műfajjal kísérletezem: a szonettkritikával. Ez így, tudom, sem nem igazán kritika (a műfaj klasszikus szabályai szerint), sem autonóm műalkotás. Mégis: ha a két szék között a földön is, de talán sikerül úgy megülni, hogy sem a megszólalás, sem annak meghallgatása ne legyen túlságosan kényelmetlen. Az adott szonett igyekszik a reflexión túl poétikai szempontból is beszélgetést kezdeményezni a célzott mű világával. Címként, címzettként ezért minden esetben a kötetet jelölöm meg.

László Noémi: *Föld*

Szebb őszökkel, vigasszal teli verssel,
mint nehéz föld, befogad a kötet.
Ízlelgetjük, gyűjtjük a rögöket,
s nem fillérektől csörömpöl a persely.

Leltárnak nem kész, életnek nem kevés.
Rímeken, formán siklál át a fény,
táplál, emészt e gyűrött televény.
Határokon áttűnő istenkedés.

Orrban, kézen, nyelven megtapadt sorok,
hangok fészkelődnek ingben, szívben.
Hibáktól melegen kapar a torok,

nedvesek a szavak a sértett ínyen.
Fondor bölcsesség spirálja forog,
s pörgünk, befelé, egy csöndesebb íven.

Nyelven kívüli többnyelvűség

– a meg nem értettség regénye

Balog Edit Otilia

Kritika Szécsi Noémi *Gondolatolvasó* című regényéről (Budapest, Európa Könyvkiadó, 2013.)

Szécsi Noémi korábban megjelent köteteinek szerzeágazó tematikai és a regény műfaján belüli változatossága, eredetisége az olvasóban egyfajta elvárást kelt(het). A *Gondolatolvasó*, mely egy történelmi trilógia középső darabja, megfelel e vélt vagy valós kívánalmaknak. Eredeti, figyelemfelkeltő a téma: Bárdy Fülöp, egy siket gyermek, később kamasz, majd fiatal felnőtt útkereső beilleszkedése a társadalomba a 19. század harmadik harmadában. A 2012-ben megjelent, elsősorban fiatal olvasóknak szánt munka, a *Mandragóra utca 7.* után ismét a történelmi regény műfajához fordult a szerző, a 2011-es kiadású *Nyughatatlanok* folytatását publikálva.

A *Gondolatolvasó* azonban nem kizárólag történelmi regény: családregegy, fejlődési regény, naplóregény is, sőt távolabbi, sajátos rokonságban áll a kalandregénnyel. Családregegy, hiszen a *Nyughatatlanok*ban megismert Bárdy család tagjai közül jó néhány helyet kap a folytatásban. Ilyen a két főhős, Fülöp és Matilda édesapja, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után emigrációba kényszerülő Bárdy Rudolf; ilyen Rudolf skót származású felesége, az édesanyja, Aimée. Ilyen továbbá az újabb történet két főszereplője: Fülöp és Tita (Mathilda), a Bárdy házaspár két gyermeke. Fejlődésregény, Bildungsroman a *Gondolatolvasó*; a testvérpár életének alakulását, értelmi, testi és érzelmi fejlődését, tapasztalatszerzését, munkába állását egyaránt nyomon lehet követni a lapokon. Értelmezhető a szöveg naplóregényként, mivel a külső eseményekről Fülöp egyes szám első személyű narrációja révén szerezhetünk tudomást. Sajátos, eredeti ötleten alapul ez az elbeszéléstechnika: a beszéden kívül rekedt, süketnéma, ám mégis több nyelvet értő és (szájról) olvasó Fülöp elméje szűri át a jeleneget, a városokat, a szereplőket. Ezáltal az énelbeszélő

önreprezentációja mellett minden más az ő gondolkodásán keresztül jut el az olvasókhöz. Így válik jelentéssé a kiejtés szerinti hely- (Nisz, Pári) és személynevek (Damamó) szerepeltetése. Azaz – ahogyan arra Horváth Györgyi is utal (*Tompított fényszórával, ködben*, ÉS, 2013/1., 21.) – az olvasónak ugyanúgy kell az információkból összeállítania a történetet, mint ahogyan teszi ezt a világot értelmezve Fülöp. A szerző nyilatkozatai szerint a fiú karakterének minél hitelesebb ábrázolásáért olvasott például siketek által vezetett blogokat, korabeli, többek között Edinburgh-ban fellelt memoárokat. (Vö. „*Aztán összegyűrt az élet*”, Orosz Ildikó interjúja, Magyar Narancs, 2014/5, 31–33.) Figyelt azonban arra, hogy saját írói látásmódja, fantáziája legyen a leghangúlyosabb elem Fülöp figurájának megteremtésekor; így nem lépett közvetlen kapcsolatba hallássérültekkel. „Az a fajta író vagyok, aki szeret a saját fantáziájára hagyatkozni, amikor megalkot egy világot...” – állítja az mno. hu oldalon adott interjúban. Nagyon érdekes például Fülöp gondolatvilágán keresztül részévé válni Párizs 1870–71-es ostromának; ez az egyik olyan történelmi esemény, mely alapján pontosan azonosítható a történet ideje, annak ellenére, hogy évszámot nem tartalmaz a szöveg. Kalandregényként is interpretálható a történet: Fülöp és Tita életének állomásai, szárnypórbálgatásai során a gyermekkori idilli helyszínről, Nizzából eljutnak a fejlődő Pest-Budára, valamint a lehetőségek egyik városának tartott Párizsba.

Szécsi Noémi szerint a szöveg két témája a kiszolgáltatottság és a kommunikáció lehetetlensége. („*Soron kívül*”, Mátraházi Zsuzsa interjúja, HVG, 2014/4, 32–33.) Valóban: a testvérek folyamatosan segítségre szorulnak, Tita nem válik sem önállóvá, sem elismert színésznővé; Fülöp tudja, a siketek világán kívül nem számíthat (teljes) elfogadásra, befogadásra. A kiszolgáltatottságukat mutatja, hogy csak korlátozottan, vagy egyáltalán nem dönthetnek saját életükről. Nem befolyásolhatják az apát, amikor kiszakítja őket Nizzából, majd elviszi birtokára. Nem lehetnek hatással a párizsi rendezőkre, mert ottani szállásadójuk, Bertrand szeszélyeit, kívánságait kénytelenek elfogadni. A körülmények befolyásolásának lehetetlenségével nem csak a két főszereplőnek kell szembesülnie. Amiéa a férjétől, Levendula és az intézet Fülöp döntésétől, Damamó Aimée szolgálatától függ.

A kommunikáció lehetetlensége legnyomatékosabban Fülöp karakterén keresztül mutatható be. Fülöpön, akire süketisége ellenére, szülei „vegyes házasságából”

adódóan sajátos, mai kifejezéssel élve multikulturális identitás jellemző: „a szüleim házasságára is azt mondták, vegyes házasság, mert anyánk és apánk más országban született, más volt az anyanyelvük.” (174.). Több nyelvet, több kultúrát ismer és ért egyidejűleg. Ezeket a nyelveken képes (szájról) olvasni, írni: „Első tizennyolc évem során három nyelven tanultam meg olvasni: anyánk nyelvén, apánk nyelvén és gyermekkorunk nyelvén.” (182.) A három kultúra kölcsönhatásából adódóan válhatott gondolkozása rugalmassá; helyzetfelismerő és problémamegoldó képessége az ép emberekhez hasonlóvá, néhány esetben fejlettebbé. Ő azonban képtelen a beszélőkkel megszokott gondolatait, azaz bizonyos szempontból önmagába zártan élni. Nem kíváncsiak rá, gyermekként nem keresi a többi gyermek társaságát. Kivételt képez a vándorcirkuszban mutatványokra kényszerített kislány, akivel a jelnyelv ismerete és a beszéd képessége nélkül képesek megérteni egymást. A regény címe Fülöp egyedi képességére utal, mely szerint megfigyelésével képes az emberek gondolataiban olvasni. Ahogyan az intézetbeli nevelője írja neki: „Ne azzal foglalkozz [...] mit mondanak az emberek, hanem, hogy hogyan mondják azt. Ha megvan benned az éleslátás képessége, több lényet fog majd fel a szemed, mint a füled. Az emberek, mondhatják, amit akarnak, nem tudnak olyan képet vágni, mint amelyet akarnak, és a külső gyakorta felfedi azt, amit a szavakkal rejtteni óhajtanak.” (74.) Így válik/válhat Fülöpből *Gondolatolvasó*, aki képtelen is nagy utat jár be attól kezdve, hogy először belép az intézetbe édesanyjával – majd hónapokba telik, mire megéri, a minden reggel elisméltet mozdulatsor során imát mondanak – addig, míg Párizs ostroma alatt kenyérért sorban állva megpillantja Bébé alakját.

Közhely, miszerint a beszéd képessége különbözteti meg az embereket az állatvilág tagjaitól: „... ha a sors megfosztott a beszéd képességétől, ami sokak szerint az embert emberré teszi, akkor sem viselkedhetek úgy, mint egy állat” (18.) – írja Fülöp, aki épp emiatt érezheti szükségét annak, hogy nyomatékosítsa emberi mivoltát, társadalomban elfoglalt helyét munkavállalással. Folyamatosan küzd a körülötte lévő emberek figyelméért, legyen szó akár édesanyjáról, akár a hozzájuk érkező vendégekről. Felőve inkább szeretne a hallók és beszélők, mint a siketek között beilleszkedni. A hallók között ő és Tita egymás segítségére utaltak („Ő beszél, én olvasok, ketten teszünk ki egyet. 113.), amikor az egykori növendéket a süketintézet tanárai közé hívják az önállóság lehetősége az alacsony fizetés ellenére csábítóbb, mint lánytestvérét minden este a színházba kísérni. A

következő mondat kiválóan kifejezi ambivalens érzését: „Vágytam közéjük tartozni, de többnek éreztem magam náluk.” (147.) Az intézetbe tanárként visszatérve ismeri meg Levendulát, a biztos anyagi háttérrel rendelkező siket, fiatal hajadont, aki biztosíthatná számára a jövőt. Levendula szerelmes lesz belé, Fülöp már-már elfogadja a lányt, ám végül visszautasítja a család nyári meghívását, ezzel együtt a kilátásban lévő házasságot is, mellyel nagy csalódást okoz Levendulának.

Fülöp férfi mivolta ellenére sem lehet mindig aktív és cselekvő, így kívül áll a férfiaság hagyományosan megszokott keretein. Ám, önmaga előtt is rossz színben feltűnve, nem tud nem állatiasan viselkedni, amikor megtudja, az általa érintetlennek vélt Tita már évekkel korábban elveszítette szüzességét. A Bertrand-nal folytatott, tettelegességbe torkolló vita után, a regény utolsó oldalainak egyikén keserűen jegyzi meg: „... egész addigi életemben azért törtem magamat az agyamat fárasztva, hogy ne legyek senki szemében állat.” (248.)

Sokat elárul Szécsi Noémi a regény keletkezéséről a nol.hu hírportálnak adott interjújában: „olyan hőst próbáltam teremteni, aki fogyatékkal él, de mégis férfi: van szexualitása. Feltűnt, hogy a fogyatékkal élő embereket sokszor megfosztják a nemi jellegüktől. Az irodalomban nem találtam arra példát, hogy a szexualitással társulna a fogyatékoság. Akartam teremteni egy ilyen hőst.” A szexualitás szerepe a regényben ebből adódóan sem elhanyagolható. A testiséggel azonban nem mindig jár együtt a szerelem érzése. Fülöp látja például édesapját, amint a szakácsnéval hál, aki érzelmileg nem jelentett számára semmit. (80.) A fiú a Ligetesen megismert Bébé iránt érez szerelmet, melyről így nyilatkozik: „Ez hát a szerelem, gondoltam undorral, már csak ez hiányzott. Újabb hiábavaló szenvedés az eddigiek tetejébe.” (78.) Ez a mondat egyszerre utal a harmonikus élet hiányára és a szerelem beteljesülésének reménytelenségére. A fenti mondat belső elhangzása után Bébé és Fülöp különös „közjátékra” lesznek figyelmesek. A macskák pázásának látványa a *Gondolatolvasó* mellett megjelenik például Szabó Magda két életrajzi regényében, a *Régimódi történet*-ben és a *Für Elise*-ben egy-egy figyelemfelkeltő jelenet erejéig. A látottaktól való viszolygás leírása szintén mindhárom mű sajátossága. Az élmény elretentő erővel bír a női karakterek számára, erősíti bennük a félelmet az ismeretlen szexualitástól, átvittven a feleségi szereptől. A regény témájaként említett kiszolgáltatottság a testiséggel összefüggésbe hozható például Bébé számára, aki áldozatul esik egy testi kapcsolatnak, teherbe esik, így énekesi, színésznői karri-

erje megtorpan. Tita kárörvendően viszonyul a várandós régi ismerőshöz, pillanatnyi derűt okoz neki. Fülöp szerelme a mással létesített testi kapcsolat nyilvánvalóságának ellenére sem szűnik meg, sőt.

Tita alakja majdnem olyan nyomatékos szerepet kap, mint testvéréé. Karaktere találon ábrázolja a nők XIX. századbeli szereplehetőségeit, pontosabban a lehetőségek hiányait, az ezekből adódó személyiségtorzulásokat, a kiteljesedés lehetetlenségét. Bár függetlenségre törekszik, egyedül kíván érvényesülni, mások segítségével nélkül nem tudna boldogulni. Színésznői ambícióit újra és újra megnyírálják a kudarcok, nem tud kilépni a stasztaszerepből.

A Szécsi Noémire olyannyira jellemző társadalomkritikai attitűd nem marad ki ebből a kötetből sem, bár véleményem szerint a *Mandragóránál* rejtettebb formában kap szerepet. Egyik példája lehet ennek az emberek viszonyulása Fülöp felé. A korabeli nők esélyeinek hiányára tett utalások szintén értelmezhetőek kritikus megszólalásokként. A süketiség feleség, aki nem tudja férje tetteit kommentálni az ironikus hangnemből adódóan pozitív színben tűnik fel: „Egy szép süket nő! [...] Minden férfiember vágya.” (71.) A férfiak inaktivitása, a családfenntartói szerepből való kilépés egyaránt kritikus szemléletre utal. A nizzai idilli környezetben a férfiak nincsenek az ott lakó nők segítségére: „...nincs szükségünk férfiakra, boldogabbak vagyunk nélkülük.” (44.) A Bárdy család és a gyermekeik megélhetését sem a férfiak munkája termeti elő: „Ebben a családban a nőknek kell dolgozni...” (88.) – olvashatjuk a regényben.

A XIX. századi környezet ellenére a regény a máról, a mai olvasókhöz szól. Egyrészt láthatjuk a hatalmas távolságot, mely elválaszt (például Fülöp fáradtsága egy vonatút után – 128.), másrészt a tematikát, mely összeköt. A kommunikáció, a megértés például a virtualitás ellenére, vagy éppen amiatt (néha) ugyanolyan lehetetlennek tűnik, mint a siket Fülöp számára, azaz az olvasó hozzá hasonlóan be van zárva saját világába. A multikulturális identitás problémái talán sosem voltak a mainál aktuálisabbak. A nők szerep- és karrierlehetőségeinek kérdései, ha a Titánénál kisebb mértékben és más hangsúlyokkal, de a XXI. században ugyanúgy jelen vannak, mint voltak a XIX. században.

A *Gondolatolvasó* egy tehetséges, leleményes, újító, hiteles szerző eredeti, alapos, izgalmas regénye, mely mögött álló felkészültség és munka elismerésre, eredménye minél nagyobb népszerűsége hivatott.

Átlátszó falak közt alvó korpusz

Szép Szilvia

Kritika Tóth Krisztina *Akvárium* (Budapest, Magvető Kiadó, 2013.) című regényéről.

Miért olyan izgalmas Tóth Krisztina legújabb könyve? Hogy ha a teljesség igényével élhetnénk, a válasz talán több recenzió vázát adná, mint amennyit ez a szöveg elbír. Hiszen kitérhetnénk Tóth Krisztinának a lírától az epika felé fordulására, a novelláskötet és a regény műfajának összecusúsására, a regény és a novelláskötetek metaforikus invenciójára, a szereplők testhangsúlyosságára, az alakzatok szövegteremtő erejére... stb. A kérdés megválaszolását még tovább nehezíti, hogy másként kellene válaszolnunk az életművet ismerőknek, mint a most megismerőknek. Jelen esetben tehát a középút megtalálása a kritikus feladata, amelynek teljesítése talán csak folytonos üvegfalba ütközést fog eredményezni.

A Tóth Krisztina életművet jól ismerők számára nem volt meglepő, hogy a 2013-as könyvhétre megjelent kötet műfaja regény. Sokuknak már a 2011-es könyvheti *Pixel* („novelláskötet”) előrevetítette az író nagyobb kontextus felé fordulását. Ez a kötet ugyanis harminc rövid fejezetből épül fel, amelyek címei egy-egy testrészt jelölnek. Ezek és a paratextusok (*Szövegtest* mint alcím) arra készítik az olvasót, hogy egészként (regényként), ne pedig fejezetenként (novelláskötet) értelmezze a *Pixelt*. De szerencsés lehet-e egy részletekben sokszor elvesztő, egykor csakis költőként ismert (tárca)novellaíró regénybeli vállalkozása? Az író saját elmondása szerint küszködött a regény műfajával, mivel nehéz volt felvennie egy olyan holisztikusabb perspektívát, amit ez a műfaj megkíván. A részletező leírások, a nagybetűvel jelzett alfejezetek elkülönült egymás utániséga ezért készíthet minket a novelláskötetek olvasásmechanizmusára. És ezért is lehet, hogy a novellába szerelmeket elkezdheti vonzani a regény műfaja. Tehát ennek a hibridizációnak sok előnye megmutatkozhat.

Az *Akvárium* tematikai szempontból sem különül el a korábbi novelláskötetektől (*Vonalkód, Hazaviszlek, jó?*,

Pixel). Már-már tóthkrisztinás témaként beszélhetünk a test nehezen elbeszélhető, de egyébiránt természetes funkcióiról (menstruáció, szülés, öregedés, betegség, halál) és a megoldásként tervezett tragédiákról, öszszeomlásokról (abortusz, házasságtörés, öngyilkosság). A sejtelmesség, a pesszimizmus, a ridegséggel elbeszelt tragédiák okozta libabőr egyből elkezdhet hiányozni, mihelyst végzünk egy-egy kötetével. Megmagyarázhatatlan, ossziáni hatás ez.

A 2006-os *Vonalkód* novelláit egyfajta szorongásháló kapcsolja össze. A *Hangyaterkép (Útvonal)* (43. o.) című novellának több mozzanata is visszaköszön az *Akvárium*-ban. Ebben a novellában is egy koszos házban élő, házastörtés nagymama, egy nála hagyott magányos, szeretethiányos, félkezű babákkal körülvevő unoka és egy távolban lévő halott újszülöttelek világra hozó anyuka a szereplők. A hangyaterkép a vihar előli menekülési útvonalat, a halálos elszántással rendelkezők túlélési téréképét szimbolizálja. Az *Ez itt minek a helye? (Bikini-vonal)* (136. o.) című novella az életművet erősen meghatározó test és halál, test és szépség összefüggéshálózt elemzi fényképeken.

A 2009-es *Hazaviszlek, jó?* című kötet első tárcanovellájának címe: *Homokakvárium*. Ez a tárca egy megnevezhetetlen tárgyjal azonosítja életünk működését. „Két üveglap között színes folyadékban homok van, és lassan csordogál lefelé. Ha megfordítjuk a tengelyén a keretet, a homok visszafelé folyik.” (7. o.) „Egy homokakváriumban élünk, odafent egy szórakozott kéz időről időre megfordítja a képet [...] Összetapadnak, szétválnak, sodródhatnak erre-arra, pompás, izgalmas alakzatokat öltönek a sűrű lében.” (8.o.) Valójában az *Akvárium* kötet címet is értelmezhetjük egy ilyen világmintázatot jelölő metaforaként, olyan üvegfalak között rekedt világként, amely már a születéskori inkubátorral megkezdődik és a fertőző osztály üvegfalain keresztül egy üvegekoporsóban végződik.

Mind a *Pixel* és mind az *Akvárium* szereplőire jellemző az illatban, ízben, látványban metonimikusan elinduló emlékezés. A *Pixel*-ben, a köldök történetében a kerek, pocakosra sült sütemény idézi fel a tanárnőben a gyerekként, apa nélkül szült down-kóros kisbabát, akit a kórházban hagyott. (77. o.) Az *Akvárium* Edit nénije pedig akkor képzelet el az abortusz miatt meg nem született Edu gyermekét, amikor Edu két pófára zabálja a somlóit. (141. o.) Mindazonáltal a regényben is megjelenik a novelláskötet egyfajta filozófiájaként ismert nézet („Azt, hogy mi volt a nagyobb rossz, mindig csak

utólag lehet látni.”), amely még inkább az életmű szerkesztésévé teszi a regényt.

Az *Akvárium* a 20. század közepétől felállított üvegfalak mögött élő emberek kirakatszerű, levegőtlen, fojtogatóan bűdös, érzelmeiktől mentes, boldogtalan életét mutatja be három fejezetben. A három rész kronológiailag nem lineáris, ugyanis az első és az utolsó fejezet keretezik be a középsőt, a múltat elbeszélő fejezetet. A regény főszereplőjének tekinthetjük a gyerekként csendes, felnőttként pedig üvegbura alatt élő Verát, akit Edit néni és Jóska bácsi fogadott örökbe. Kulcsszereplő még a koncentrációs tábor is túlélt Edit néni testvére, Edu, aki alig harmincas koraván, olykor csecsemőre, máskor pedig háziállatra emlékeztető lény.

Az első fejezet Vera kislányát, Vicát, és Vera édesanyját, Klárimamát mutatja be. Ugyan szóba kerül a többi szereplő is, azonban az egymáshoz való viszonyukat majd csak a középső fejezet bontja ki. Ugyanúgy a Klárimamánál unatkozó Vica egyik játéka – a kályhában gyöngyözve izzó alma, amely még órák múlva is meg-ráncosodva, egészben küzdött a lángokkal, és mintha megakadt volna a parázsló torokban (26. o.) – is majd csak az utolsó fejezetben nyeri el értelmét, amikor újra előkerül a torkon akadt alma miatt fulladozó, üvegekoporsóban fekvő Hófehérke meséje, ami édesanyjának, Verának fullasztó, levegőtlen életét szimbolizálja. A regény végén ugyanis Vica édesanyja régi megviselt, kopasz menyasszony babáját – ami egykor egy nagyon drága, egyedi, szovjet darab volt, és járásra alkalmas lábakkal rendelkezett – fekteti a már üres üvegekoporsóként funkcionáló akváriumba. Vera ekkor már rá sem tud nézni a babamaradványra. Ugyanis a fátyollal elfedett molyrágta fej a régi, a még inkább fullasztó életét idézi fel, az egykor kopaszon örökbefogadott énjét, Edit néni parókával elfedett fejét, kopaszodó férjét, a régi, koszos függönyökkel eltakart küzdelmes életét.

A szereplők gondolatai, érzelmei azonban szintén fátyol alatt vannak, ugyanis minderről a narrátor nem ad tudomást. A test kinézetéről, fejlődéséről, biológiai naturalizmusáról viszont annál inkább. Vera növekedése is testi változásaiban válik nyilvánvalóvá. Felnőttként magas, vékony, nagy füllű, olaszos különlegességű, Sophia Lorenhez hasonló lányt képzelhetünk el szerepében. Vera folytonos feszegetése is testi kinézete felőli aggodalmában mutatkozik meg. Edura és Edit néni nem akar hasonlítani, ugyanis a kiszolgáltatott, örökösen verejtékező kövérség számára a szegénységgel kapcsolódik össze. Inkább a gazdagok könnyedén viselt testére,

szőke hajára vágott. Vera esküvőjének leírása is csupán a jelenlévők kinézetének bemutatásából, a rosszindulatú vendégek gondolatainak közvetítéséből áll. Szinte képként látjuk magunk előtt, hogy a vőlegény jóval alacsonyabb, mint Vera, hogy Jóska bácsi guppihoz hasonlítja a menyasszonyruhába bújt nevelt lányát, hogy Edu feketében ül. És szinte érezhetjük, ahogyan az izzadságszag az ételek párájával, a beszökött hajléktalan bűzével és a cigeratafüsttel kavarg.

Szintén a test, nem a narrátor beszél Vera rejtett sérelmeiről, amikor a Velencei-tó partján a bikini nem fedi el a férje okozta szenvedésnyomokat. Vera megoldásként választott házassága tehát ugyanolyan fullasztó, mint az egykori otthoni környezet. Azonban a régi nyomor az új, gazdagabb üvegbura alatti életével szemben még inkább fullasztó számára. Ezért is lehetett elviselhetetlen légszomja fényképnézegetéskor és ezért is nem akarja újra látni azt az egykor különleges moszkvai csodababát, aminek donorlábát és kopasz fejét menyasszonyi ruhával (régi sárgás csipkefüggönnyel) takarják el.

Edu a regény egyik kulcsszereplője. A koncentrációs táborot megjárt emberek tükörképe ő, akiből kiölték nemét, korát, érzéseit, aki emberfeletti közönyének köszönhetően minden piszkos munkát elvégez, akit nem izgat a fertőző betegség, az ürülék, a halál, a fájdalom sem. Üres testben él, így őt főként biológiai mibenléte határozza meg. Például az ő menstruációja szervezi meg a családtagok heti tisztálkodási sorrendjét. Több helyen is részletes leírást olvashatunk kinézetéről, a hatalmas, szétterülő melleiről, szétcigarettázott, csorba fogairól, amit olykor taszító delejes vonzerőnek nevez a narrátor. Edu kizárólagos testként való létezését tetőzi teherbe esése, majd abortusza, amiről ő mit sem sejt. Ahogyan testvére, Edit néni, ő is a fertőző osztály üvegfalai között éli mindennapjait; véres rongyokat, ágytálatat mos.

A regényben lévő férfi szereplők is üvegfalak között élnek, és befőttesüvegbe rekedt levelek által beszélnek. Vera nevelőapja, Jóska bácsi álmolja és alkotja meg az akváriumot. A dolog nagyon lassan halad, ugyanis a halak beköltözése előtt Jóska bácsi nagyon alaposan előkészíti a vizet, a növényzetet, és minden apró dolgot, ami a halaknak szükséges. Persze a folyamatot a pénzszűke is lassítja. Jóska bácsi viszont pont a nagy napon, a halak üvegpalatájukba költöztetésének pillanatában hal meg. Vicces és egyben rendkívül lesújtó, amikor az akvárium levegőztető rendszerének elszállításakor a szomszédok azt hiszik, hogy ezek a műszerek tartották életben a bácsit.

Gabi bácsi, Edit néni régi ismerőse, miután letipor-ták szülőfalvát, Diogenészfalvát, nagy asztalával, hat székével és családjának szellemével együtt egy régi nagy üvegfalú kirakatba költözik. Élete családjának halála körül forog, egyedül a Verának tartott angol órák tartják életben, aminek megszűnése után fel is akasztja magát.

A regény zárása még reménytelenebbé teszi Vera sorsát; miután meghalt Edit néni és Edu is, Vera halott kislíút hoz a világra, majd megtudjuk, hogy Vera férjének szeretője terhes. A zárójelenetet a régi baba láttán dührohamot kapó Vera teszi zaklatottá, amikor gyermekének nemlétezését kívánja. Úgy tűnik, hogy az üvegfalak kilátástalanná tették mindannyiuk életét. A házasság fullasztó üvegburává, az egykor álomként létező akvárium üvegekoporsóvá vált. Az író nővel először találkozó olvasók bizonyára zaklatottan emészthetik a történetet, viszont a tóthkrisztinás regényre számítók elégedetten tehetik le a könyvet és várhatnak hasonló folytatást.

Kibetűzni a rejtjeleket

Lovas Anett Csilla

Beszámoló a debreceni Déri Múzeumban 2014. január 9-én rendezett irodalmi estről, amelyen Borbély Szilárd: A Testhez című kötetének részletei hangzottak el.

„Hát, kisasszony, ez nem volt egy szórakoztató előadás! Mintha otthon bekapcsoltam volna a Kékkfényt...” – fordult hozzám egy idősebb úr a debreceni Déri Múzeumban tartott irodalmi est után. A Csokonai Színház művészei Borbély Szilárd *A Testhez* c. kötetének tizenöt versét szólaltatták meg január 9-én, s az előadás valóban megrázó perceket tartogatott. Az előadás célja nem a szórakoztatás volt, s nem is bizonyos bűnügyek Kékkfény-szerű, már-már bulváros felsorakoztatása, hanem ennél sokkal több: számos továbbgondolásra alkalmas témát és talán még ennél is több feldolgozandó érzelmet kaptunk ezen az estén.

A Déri Múzeum terébe belépve nem a megszokott színházi atmoszféra fogadott bennünket, de nem is egy stúdiószínpad bensőségessége, ezért számomra a megszokottnál tovább tartott az akklimatizáció. Azonban a színesi játék közvetlensége hamar otthonossá tette a kissé idegen teret: a színésznők a közönség soraiból léptek elő a reflektorfénybe, ezzel a gesztussal mintegy azt a képzetet keltve, hogy egyik közülünk, történeteik a közönség bármelyik női tagjával megeshetnek. A kötet felépítéséhez hasonlóan az előadás is az óda-legenda sorrendet követte, köztük énekes-zenei átvezetésekkel. Az ódákat Vaszkó Bence olvasta fel, míg a legendák Edelényi Vivien, Kubik Anna, Orosz Csenge, Ráckevei Anna, Szanyi Sarolta és Szűcs Kata interpretációjában hangzottak el. Mispál Attila puritán dramaturgiát választott, nem erősített rá megrázó képekkel, zenével vagy díszlettel az egyébként is iszonyatosra, hanem engedte önállóan élni, hatni a verseket. A művek „szabadon engedése” *A szemeteskosár* és *A Tízezer* esetén bizonyult igazán hatásosnak. Előbbi a rontott nyelv, a személyragok elhagyása miatt nehéz olvasmány („Huszonöt éves volta, épp feleannyi, mint most. ... Nem én irányította / életem, és azt hitte, ez így normális.”) – és bizonyára komoly színészi kihívás is. Kubik Anna viszont példásan oldotta meg a feladatot, az olvasás közben helyenként zavaró rontottság az élőszóval vált igazán jelentéssé. *A Tízezer* a Zsanett-ügyként elhíresült bűncselekmény újramondása, melyben az olvasást a „felesleges” a betűk nehezítik meg („Ahogy kanyarodok ki a Múzeum körútra ott a / van egy benzinkút a ahol kábé ott észrevettem / hogy egy rendőrautó jött a mögöttem”) Orosz Csenge az ‘a’ betűket hezitációs hanggokká formálta, így az olvasás közbeni zökkenők a hangzós szöveg szerves részeivé váltak. A filozofikus hangvételű ódák mintegy „pihenőként” szolgálták a már-már hűsbavágóan őszinte és megrázó történetek után. Néha nem is figyeltünk ezekre a versekre, nem kezdtük el gondolatban értelmezni őket (ahogy olvasás közben tennénk), hanem próbáltuk feldolgozni az előzőleg hallottakat. A feldolgozásban Mizsei Zoltán segített: átkötő zenével és (ének) hangjával elmondása szerint a vigasztalás, a nyugalom atmoszféráját próbálta megteremteni. Kreativitását nemcsak a különböző hagyományokból felépített zenei szövet dicséri (például gregoriánrészleteket vagy zsidó énekek dallamait is felismerni véltük), hanem például az az ötlet is, miszerint *A szemeteskosár* c. vers toldalékait saját maga pótolta ki, az utána elhangzó zene közben a kiénekelte a hiányzó mássalhangzókat, így komponálva egy különös hangzásvilágot.

Az előadás egyszerűségében is rendkívül komplex alkotás volt, ám nem kevésbé volt komplex az azt követő beszélgetés sem, melynek vendégeként Jelenits István piarista atyát, irodalomtörténészt hívták meg. Ritkán fordul elő, hogy az irodalmi est utáni eszmecsere majdnem annyi ideig tart, mint az előadás, ám ezen a januári estén így történt, nem véletlenül. Borbély Szilárd lírája azért is nagyon izgalmas, mert képes komoly, mégis kibeszéletlen témáknak nemcsak kimondására, de a róluk való diskurzus beindítására is. A versek ilyen módon történő megszólaltatása segített abban, hogy közösen gondolkodjunk társadalmi vagy személyes problémákról, akár tabutémákról is. Rendkívül fontosnak tartom, hogy a Csokonai Színház művészei lehetőséget adtak az együttgondolkodásra, hiszen ritkán feszegetett kérdések vetődtek fel, és kivételes tapasztalat volt ezeket a kérdéseket a líra és a színművészet fénytörésében látni.

A beszélgetés kiindulópontjaként Jelenits István néhány gondolata szolgált. A szerzetes elmondta, hogy korábban megkezdte az ismerkedést a Borbély-lírával, ám valamiért félretette a verseket; azonban a rendezvényre készülve *A Testhez* c. kötet sem váltott ki belőle lelkesedést. Különösen az ódákat illetve bíráló szavakkal: Illyés Gyulát idézve („aki szépen kimondja a rettenetet, azzal fel is oldja”) hiányolta a művekből a szépet és a feloldást is. Így az absztrakt verseket csupán tét nélküli játékként tudta értelmezni. Többen is meglepődünk a piarista atya kritikus attitűdjén, így a közönség soraiból a verseket „védelmező” hangok is megszólaltak. Ráckevei Anna például úgy gondolta, hogy a „rejtjelesen fogalmazott verseknek” van tétje: nem a gyors megértést, hanem az elmélyült töprengést, továbbgondolást célozzák. Egy másik felszólaló (aki lelkes érvelése után még tapsot is kapott a hallgatóságtól) a kötetről elmondta: az olvasó mintegy felüldülést talál a filozófiában, hiszen ha a kemény női történetek szünet nélkül sorjázának egymás után, azt nem lehetne kibírni. Azonban az elvont költemények egy-egy pillanatra megállítanak, más síkra terelik a gondolkodásunkat, hogy aztán újra és újra szembesüljünk a megrázó sorsokkal. Érdekes volt látni, kit, hogyan érint meg ez a költészet: van, aki az érzelmi bevonódásra helyezte a hangsúlyt hozzászólásában, mások elemző-értelmező nyelven közelítettek az előadáshoz, így egy rendkívül sokszínű, jó értelemben véve széttartó beszélgetés résztvevői lehettünk.

A Halotti pompa esetében már korábban is láthattuk, hogyan lehetséges egy verseskötetet magas színvonalon színpadra adaptálni. Az egyik előadás után egy, az ide-

ihez hasonlóan tartalmas közönségtalálkozón vettem részt, amelyen a közönség tagjai szinte egymás szavába vágva mondták el gondolataikat. Úgy tűnik, Borbély Szilárd lírája nemcsak csendes töprengésre, de hangos véleménynyilvánításra is alkalmat ad. Többek közt ezért is különleges ez a költészet, és különleges az a figyelem is, amellyel a Csokonai Színház művészei közelítenek ezekhez a versekhez. Bízom benne, hogy a továbbiakban is tanúi lehetünk hasonló kísérleteknek.

A versidézetek Borbély Szilárd: *A Testhez. Ódák & Legendák* (Pozsony, Kalligram, 2010) című kötetéből származnak (77. és 110. oldal).

Nyomot hagyni a világban

Herczeg Ákos

Kritika Oravecz Imre: *Kaliforniai fűj* című regényéről (Pécs, Jelenkor Kiadó, 2012.)

Nem könnyű válaszolni arra, miért is szerethető Oravecz Imre régóta várt regénye, a *Kaliforniai fűj*. Arra sem, hogy pontosan mi vonja magára és tartja fenn a figyelmet egy olyan könyv esetén, amelyben bő hatszáz oldalon voltaképp semmi nem történik – már amennyiben a történetet olvasóként a váratlan fordulatok keltette bonyodalmak és az azokra adott szereplői reakciók izgalmasan nevezzük meg. A regény szüzséje valóban nem sokkal több annál, amit a kötet fülszövege is elmond: az Árvai család elindult pénzt keresni az Új Világba, hogy megteremthessék a jövőbeli önálló (a zsarnok apától érzelmileg és anyagilag is független) életüket, ám Magyarország helyett mindez Amerikában valósul meg. A regény szerkesztője által túlzó elfogódottsággal megfogalmazott „szinte eposzi méretű küzdelem” azonban aligha pontos leírása annak, mi is megy végbe valójában az *Ondrok gödre* folytatásában. Jól érzékelhető, hogy az Oravecz-mű eseménye éppen annak megmutatása, hogy az eredetileg elgondolhatatlan forgatókönyvből (ti. a magyar parasztcsalád gyökereit hátrahagyva teremt

új otthont egy idegen világban) hogyan lesz az egyetlen lehetséges, sőt az egyetlen helyes döntés. Márpedig nem kis utat kell bejárni Istvánnak, hogy immár saját farmján a hintaszékében hátradőlve az ismerős közeg hangjait és az otthonossá vált idegen tájat szemlélhesse, attól kezdve, hogy először eszmél az ismeretlen burdos ház ágyában a meghozott döntés, a migráció súlyára („István felébredt. Nem sokat aludt. [...] Láta, hogy a magán kívül még két ágy van a szobában. Hirtelen megint nem tudta, hol van, és kik fekszenek azokban az ágyakban. De aztán lassan rájött. Eszébe jutott Ellis Island, a vonatút, az érkezés, Paja bátyja, az éjszakai beszállásolás. Visszadőlt a párnára, magára húzta a takarót, és próbált ismét elaludni. Nem sikerült.” 26.). A következő mondat ugyanis távolról sem magától értetődő egy olyan szereplő esetén, aki a házára emlékeztető akácfa látványától is hajlamos elérzékenyülni: „Az ország! Amerika! Itt van, körötte, fent, lent, közel, távol, mindenhol, és ő benne.” (618.). A regény sikerének egyik kulcsa, hogy képes nem pusztán láttatni, de meg is értetni olvasóival e vallomás ambivalenciáját, hogy tehát az idegenben való otthonteremtés sohasem fejezhető be. Dregoly is vele együtt a generációs együttélés megszakított hagyományáé ugyanis már örökre kívül marad ezen a körön; otthont már csak ezeken túl, ám mindezt sosem feledve lehet újratemetni.

Éppen e szépen felépített „fejlődési” ívet, a – korántsem pusztán díszletként használt szereplők előterében – megteremtett hiperrealista világ működőképes vázát felismerve lehetünk kissé szomorúak az olyan kritikai megközelítésmódok láttán, amelyek – mint Lengyel Imre Zsolté – szinte elvesznek a narráció (vélt vagy valós) hibáinak szemrevételezésében. A *Kaliforniai fűj*-re ágyúval vadászó, nem túl előzékeny olvasók célkeresztjéből így a könyv számos értéke egész egyszerűen kima rad. Nem mintha jelen írásnak a kötetet ért bírálatok cáfolata volna a feladata, ám az ezekre adott reakciók nem is kerülhetők meg teljességgel. Nem véletlen, hogy a könyv (és a szerző) egyik legavatottabb értelmezője, Kulcsár-Szabó Zoltán sem megy el szó nélkül az elbeszélő és az elbeszél világ viszonyának olyan problémái mellett, mint amilyen a szereplőket egyfajta „felülnézeti” pozícióból láttató személytelen, valamint a századeleji Amerikát hitelesen ábrázolni igyekvő „mindentudó” elbeszélő kettőssége. Mert amellet, hogy a Műút kritika néhol úgy tűnhet, valóban nyitott kapukat dönget, gyakran célt is téveszt. Az elbeszélő által átvett, ahogy Kulcsár-Szabó Zoltán írja, az aktuális szereplői érzące-

lés pillanatát mintegy szimuláló nézőpont számomra ugyanis épphogy a lehető legpontosabb képet adja arról, amiről amúgy nem volna fogalmam. Hiszen honnan is tudhatnánk, hogy milyen nehézségekkel járt a kívándorlás, pontosabban milyen módokon tudott úrrá lenni az Új Világban a beilleszkedés és az otthonteremtés nehézségein a földművesből gyári munkássá váló Árvai István és családja.

Ahogy azt sem érzem meggyőzőnek, hogy mindez az elnagyoltnak tűnő jellemábrázolás nyomán pusztán újramondása, illusztrálása volna annak, amit az emlékiratokból, történelmi könyvekből ismert tények (már-mint hogy éppen ezekkel kellett megküzdenie minden migránsnak) kirajzolnak. Bár valóban nem nélkülözi a szöveg az ismeretterjesztő részeket, melyek mintegy elhelyezik az adott környezetben a szereplőket (így tehát nem maradéktalanul Istvánék „bőren” tapasztaljuk, milyen is volt Toledo a századfordulón), mindez azonban mégse teszi száraz szociográfia-ízüvé és egyúttal „embertelen” kultúra- és társadalomtörténeti szakmunkává a szöveget. Nagyon is hús-vér család életébe láthatunk bele (egészen a velük intim viszonyulást lehetővé tevő hálózobatikokig), akinek az életét meghatározza az adott társadalmi-gazdasági helyzet, kezdve az éghajlati sajátosságokkal, a táplálkozási szokásokon át a valóban sorsfordító eseményekig, mint a több turnusban jelentkező gazdasági válság, a háború vagy akár az autó tömeges megjelenése. Részemről kétség sem fér a kontextusteremtő „kísértekezések” létjogosultságához: ezek nemhogy nem tekinthetők, ahogy Lengyel Imre Zsolt fogalmaz, „nyilvánvalóan részleges, esetleges” eszmefuttatásoknak, hanem a regény törekvésének lényegéből következik azok szükségyszerűsége. Így bármennyire is untam (Szilágyi Zsófiához hasonlóan) például az olajfűrés menetének leírását (minthogy kellő hozzáértés és/vagy képzelőerő híján számomra egyszerűen nem utánképezhető, megragadható tapasztalatról van szó), be kellett ismernem, hogy nincs más mód annak érzékeltetésére, miféle idegenséggel is szembesülhetett István első dél-kaliforniai munkanapján.

A regény tehát nagyon is sokat tesz azért, még hozzá joggal, hogy ez a legapróbb részletekre kiterjedően ábrázolt idegenségélmény az olvasó számára is sajátta tehető legyen (amit például Amerika – részletesen végigkövetett – kelet-nyugati irányú átutazása jelent egy világlátottnak éppen nem mondható heves megyei földműves családnak). Az elbeszélő nem oldja fel bármimemű magyarázattal, nem rendezi egységbe István

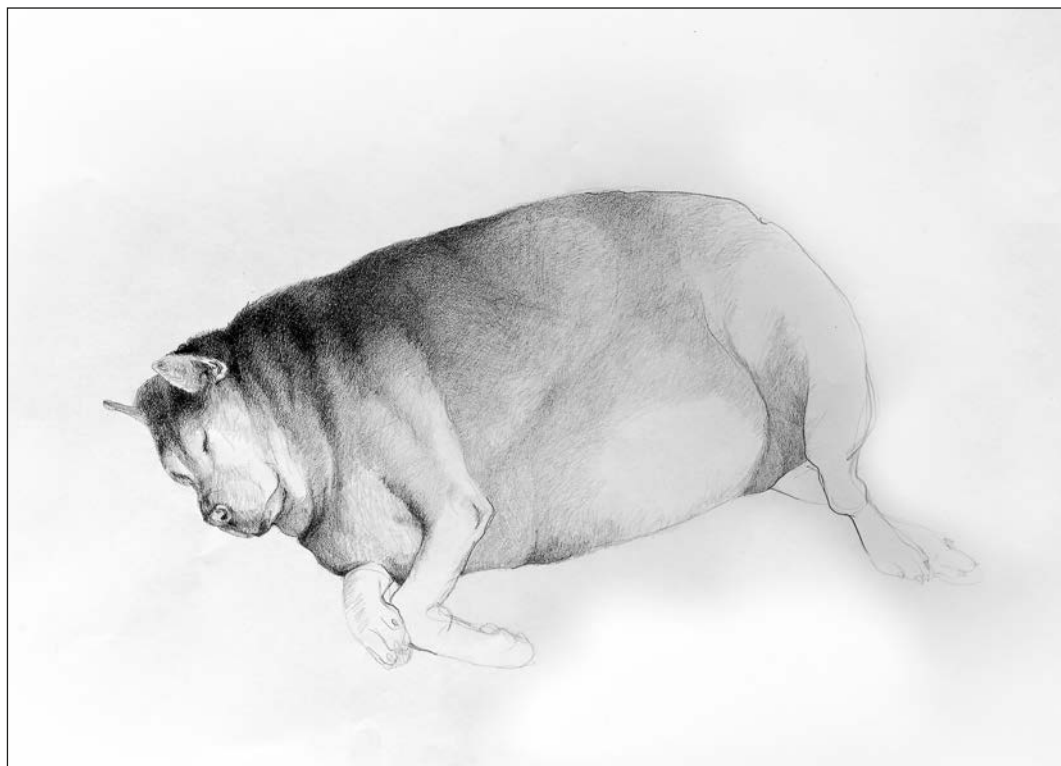
gondolattörédekeit: azzal együtt is tartózkodik az elbeszélő a felülnézeti perspektíva érvényre juttatásától, és megelégszik a sokféle érzelmet összevegyítő elmélkedés pusztá végigkövetésével, hogy a zsarnok apa motivációja iránti értetlenség nagyon is szerves része a kötet egyik alapvető belátásának, nevezetesen a kultúrák eltűnésével fenyegető generációs különbségnek. István ugyanis nagyrészt annak a 19. századi családmódelnek az ösztönös (az okok szintjén nem tudatosított) elutasításával kezd hozzá saját gyerekeinek liberális szemléletű nevelésébe, amely generációkon át éppen a birtok (és a megélhetés) érdekeit szem előtt tartva ragaszkodott az ő életét már megkeserítő, számára érthetetlen családfői elvhez. „Mért volt olyan, amilyen? Mért hajtotta őket mindig? Mért volt olyan szigorú, kegyetlen? [...] Mért nem hagyta őt és Annát élni? Mért nem adta ki a jussát, mikor kérte? [...] Eh! Hagyjuk – mondta hangosan.” (475.)

„Az élet elfogy, ténsasszony – mondta szelíden Szindbád. Ezért kaptuk.” Ha Márainak a maga egyszerűségében is gyönyörű szavai jutnak eszünkbe Oravecz műveit olvasva, az nem véletlen: a szerző talán egyetlen igazi, kérlelhetetlenül vállalt témája ugyanis az elmúlás. Mert persze a regény a nyelváltás személyiségépítő- és romboló, előre kalkulálhatatlan (vagyis a nyelvbe már észrevétlenül beszüremkedő anglicizmusok) következményeiről is szól, ahogy az apa-fiú kapcsolatról, ám mindenekelőtt arról, hogy míg egész idő alatt – Istvánnal együtt valójában mi magunk is – csak készülünk az életre, próbáljuk apró tervezgetések, számolgotások során megteremteni jövőbeli feltételeit, észre se vesszük, hogy közben elteltek azok az életnek szánt évek. Ennek belátásakor rendszerint már késő bármit is tenni, azon túl, hogy még egyszer végignézzünk azon, amink van. Hogy végül éppen egy olyan regény szembesít bennünket mindezzel, amely voltaképp egy házaspár fordulatokban nem bővelkedő, dolgos hétköznapjaival tölt meg hatszáz oldalt, különös erővel hagyja megfogalmazódni a kérdést, hogy miben is állna egy ember élete. Hogy mit is hagyunk hátra, mi lesz az a bennünket valamiképp megőrző sajátosság, hogy lesz-e egyáltalán, ami ebből még megmenthető, elbeszélhető, ha már nem leszünk. Ezek a *Halászóember* című kötet óta aktuális felvetések ebben a nem éppen „regényes” könyvben igen sokrétűen fogalmazódnak meg. A *Kaliforniai fűrj* talán éppen ezért maradandó olvasmány: az ember hiábavaló, mégis nemes törekvésének állít emlékművet. Mert bár Istvánék a regény végén mégiscsak visszatálnak

metaforikusan hazájukhoz, vagyis a földhöz, a benne való feloldódás lehetőségét a magukra maradás csöndes fájdalma hatja át: hiszen még ha a záró jelenetben az unoka birtok iránti gyermeki érdeklődése meg is adja István számára a tudás bizonyos átadásának, ilyenformán megmentésének élményét, az évek alatt idegenben szakmát tanuló és kirepülő gyerekek elszórt látogatásai mégiscsak egy korszak végérvényes lezárulását teljesítik be. Ahogy az egy élet alatt felhalmozott tapasztalat a kicsi Stevie-nek értelemszerűen már csak az idegenség távoli izgalmát, egzotikumát, nem pedig a megőrzendő tudás felelősségét fogja jelenteni.

Miközben Árvaiék egy olyan utópiának szentelték életüket, amit kivándorlásukkal, a család, a birtok hátrahagyásával voltaképp ők maguk kezdtek megbontani, sorsuk mégsem a hiábavaló küzdelem és a kudarc példázata. Történetük azonban éppúgy tekinthető fejlődés-,

mint hanyatlástörténetnek. Noha Szajlától távol, ugyan a földművelő életforma zárványát hozva létre, de mégiscsak célba értek – egy, az itthoninál nem lepezetten élhetőbb, emberhez méltóbb körülmények között, engedve, hogy Amerika megváltoztassa őket. És ahogy a regénycímmé és egyben jelképpé emelkedő, a helyiek számára alapvetően jellegtelen, Istvánnak mégis különlegessé váló madár, a kaliforniai fürj mutatja, nem kizárólag Amerika hagyott nyomot bennük, hanem ők is nyomot hagytak az Új Világban: mások mellett a meggyógyított madárban, a Bözsike halálakor összetört úszóedzőben, Suchman közlegényben, Pistike mexikói barátjában vagy Imruska feleségében. Nyomot hagyni a világban – a könyv sugallata szerint ennél sokkal több nem várható el egy emberi élettől. Talán csak még annyi, hogy majd legyen, aki egyszer mindezt megpróbálja elmondani.

lustakutyá – ceruza, papír, 2014

spagettiszív

Nagy Zsuka

Színpad: (két asztal négy szék) – két-két ember a két asztalnál. Az egyik asztalnál ül két nő (Jolán, azaz Joli néni és Évi, azaz Vicuska) a másiknál Tata, azaz Ernő és Tacs, azaz Ádi). A négy szereplő, négy párbeszédben, két-két szerepben. Helyszín: kisvendéglő-spagettibár –

Első párbeszéd:

Két férfi párbeszéde: Tacs és Tata

ZENE: Lovasi András feat Csík zenekar: Csillag vagy fecske 1:26-ig hangosabb, aztán halkul és beszélni kezdenek a szereplők – A zene megszólalása után a sötét színpadon fokozatos megvilágítást kap a két férfi asztala. Sakkozhatnak – (az asztalon italos poharak, üresek és teliek, söröspohár, felespohár és egy adag spagetti és a sakktábla)

TACSI: – Na, ez az igazi falanszter. Nincs resti az állomásokon. Nincs büfékocsi az IC-ken. Leccsatolós ország. Máv-Trianon... (Nagy levegőt vesz, folytatná a gondolatot... de Tata belevág...)

TATA: Egész életemben basztam... Mekkora egy szarnagyállatvagyok... – (Tata átnéz a sakktáblán, csak úgy mondja bele hangosan, mint egy nagy bivalyhörgés a levegőbe és lép egyet a sakktáblán)

TACSI: (Grimaszol és úgy vizsgálja Tatát, mintha megbolondult volna) Heee? Hu, de kurva filozófiai hangulatban vagy... Komoly. Velős. Férfias... Hüüm... –

TATA: Már megint túldumálsz... (mondja, nyersen, szárazon)

TACSI: (elhúzza a száját és lép egyet a táblán)

TATA: (a sakktábla melletti tányérban matat, spagetti van benne) Hogy ezek nem tudják rendesen megfőzni a spagettit... (és megint monologizál.) Forrásban lévő sós vízben „al dente”-re főzzük, ami azt jelenti, hogy a tészta belseje még kemény. Kb. 3–5 perc főzés után leszűrjük, jól lecsepegtetjük. Mielőtt tálalnák bármilyen szósszal, forró vajban forgassuk meg... (és félre tolja a tányért)

TACSI: Megehetem? Imádom a spagettit... (mondja sóvárogva, mint egy mindig éhes gyerek)

TATA: Kis hasadék – ha nem is daga... – Ne, egyed megfele zabagép... (és odatolja neki a tányért)

TACSI: Fúúú, ez nem is spagetti...

TATA: De az, magyaros...

TACSI: Ez pörkölt tészta...

TATA: Az... Mondtam, hogy magyaros, egyed...

TACSI: Has, alkudj, gyarapodj és a haza pörköltöt zabál... De jóóó (És maga elé veszi a tányért és belefeledkezik az evésbe...)

TATA: (Ismét monológ) Itthon vagyok, mintha ősidőktől itt lennének ezek a panelmamutok, panelsztonhencsek. Kurva nagy-izzadság és csótánytavú kibaszott valóság, íme a 21. század forradalmairai, (körbemutat a báron) ide emigráltunk az élet helyett... Egy spagettibár a menedék, vodka, sör, fröccs, meg ez a szófosó kis hülye kölyök... Panelpatkányok kis üregekben, vedelünk, mint az ürgék... Panelpatkányürgék...

TACSI: Hol van itten a nagy magyar érzés – – (eszik közben teli szájjal) – magyar nóta, magyar étek, magyar tulok, nagy magyar élet – – Bazseva, meg minden...

TATA: Azt a kokárdás, nagymagyar szíp tulok eszedet... Én látom, amit... Régi presszókból kidobott színes műanyagágyon ül a vidék – – mamuszban és strandpapucsban... konyhakert-ország – piacgazdaság helyett... – rozsdás biciklikon tolják az életed – szakadt műbőrüléseken... (Iszik a vodkájából...)

TACSI: (*Énekel*) Biciklik gurulnak nyáron a hídon át a mezőre a volt idő ízekben és minden más, minden más előre, előre illéri, illéri előre... Kispál és a Borz... zeneterápia kellene neked, hallgass Kispált Tata... – Nagy zene... Poptrubadúrok... én mondom, baszott jók...

- TATA: (Költői hangra vált) Régi presszókából kidobott műanyagszékeken ül a vidék, csirkét etet, malacot ahogy dédszülők életéből örökölte a sejtmemóriába, a földet meg kell művelni ez a parancs, csak azért is élni, nem koldult nem kéregetett, önérzetes élet, a távolban templomok tornya, almafák, csongorok, tündérek, ördögök és boszorkák lakják, megpihennek színes műanyagszékeken és élnek ahogy tudnak egy ország helyett... (Bevörösödve versként szavalja a sorokat, artikulál, mutogat, mintha a Nemzeti dalt énekelné, meghatóan, vicces stílusban...)
- TACSI: Húúú, a picsáába, Te egy költő vagy vazzeg, mi van abban a vodkában? Vátesz-szerep? Esküszöm... „a magyarok istenére...”, (gyorsan feláll és támadó állásba áll, felemeli a kezét, öklöbe szorítja, mint a Fegyverbe! Plakáton, eszelősen körbenéz aztán gyorsan visszaül a helyére...) hogy félek tőled baszd meg... – A lírikus epilátora ebbe a borostás világba... nem igaz – nemi gaztalan – fosztóképző minden vágy csak nem igaz, csak utálatos baszott szójáték – Most én is befordulok pedig ma nem akartam...
- TATA: A rozbajszentségit... nem akarok gondolkodni, de nem tudok nem...
- TACSI: „Az eszemet nem adoom, eliszom inkább, eliszoom... Ez meg Kontroll csoport a '80-as évekből... Alternatív...
- TATA: A világ nincs a helyén...
- TACSI: A farkam se... (néz maga elé és a szájára teszi a kezét, mint, aki csúnyát mondott)
- TATA: "...a hanyatló nyugat ópiuma..." – ugyebár... Meg a panelpatkány borraavalója az élettől... egy kis öszszefekvés és máris jobb minden... bekussolunk... – Hüüm, szex, másik nagy téma a haza után, nekem már tökmagolajat kéne kísérőnek innom a vodka után nem sört... Pedig...
- TACSI: Áh, nekem már az orromból is hús folyik a sok pornótól...
- TATA: Nincs senkid?
- TACSI: De van. Zsebi baba. (Röhögnek mindketten és isznak)
- TATA: Nagyokos... Jáj, csak a szerelem, csak az ne... a haza, a szex után a szerelem az a legdurvább... (Tacsi és Tata megdermednek elkomorul mindkettőjük arca, pár másodpercig mozdulatlanul ülnek és néznek – és aztán kicsit vált a stílus, a hangnem... Mindketten monologizálnak, de monológjukban reflektálnak egymásra... – elmúlt szerelmek, érzelmek ízék, hangulatát idézve...)
- TACSI: Kiszerettem az összes érzelmemet belé. Nem jut már másnak üres a szívtányér.
- TATA: Sok a mosatlan. És éhezem. Megromlott szavak a spájzban
- TACSI: Romlott szívek a hűtőszobában. Azóta minden én vagyok alfahím és omega.
- TATA: Csak fekszünk veszteségeinken meg hiányainkon és úgy teszünk mintha járnánk. –
- TACSI: Tudod. Nagyon. És néha kevésbé. De még így is. Nagyon. Húspor a szívem.
- TATA: Kell bele só, delikát, paprika
- TACSI: Sok curry és kurkuma.
- TATA: Az fáj ami sosem volt.
- TATA: Nem akarom. És valószínű, hogy az ellentétje is így dől el.
- TACSI: Ha nem lettem volna szerelmes, nem hagyom el.
- TATA: El kellett jönnöm, mert ha nem jövök el – belehal – Beletolja a pofámba magát, az érzelmeit, mint egy nagy bűdös lábszagot..
- TACSI: A te szívprotézised sem adoptálható...
- TATA: Baszhatjuk...
- TACSI: Sok szószar, hagyjuk már, megint sopánkodunk két lúzer...
- TATA: Hagyjuk a picsába...jaja... – igyunk... Ősi gyógy mód... – (Koccintanak)
- TACSI: Na, mondok egy viccet igaz, hogy csak ezt az egyet tudom ezt is a Hahotában olvastam a budin1986-ban. Balcsin a SZOT-üdülőben. Ma már Jobbcsinak mondják, de akkor még Balcsi volt... Kurva régi vicc, biztos, mindenki ismeri, még te is, és nem érdekel, hogy akarod-e hallani vagy nem, és ha nem nevensz, jó pofán váglak.
- TATA: Na, mondjad kisköcsög, még sosem meséltél nekem viccet...

- TACSI: Na, egy ló bemegy a kocsmába kér egy DAB sört, aztán kér még egyet, aztán megint odamegy a pulthoz (Tata fogja a fejét, hogy milyen szarul mondja el a viccet...) és kér izét szalmát, vagy mi a szar szénát... Oszt kérdi tőle a csapos, hogy Abrak a Dabra? (Abraka dabraaa?) –
- TATA: (Nem nevet nagy csönd) Sz-a-r.... Nem tudsz viccet mesélni.
- TACSI: Ismerted mi?
- TATA: Ki nem...
- TACSI: Gyerekkorom kedvenc vicce...
- TATA: Oké, akkor He-he-he – Így jó? –
- TACSI: Aha, köszi (Koccintanak)
- TATA: Ízületek és pofonok – ebben a korban már...
- TACSI: Sztorizgassunk, ki tud, jobbat... nem akarok gondolkodni, nem akarok fájni...
- TATA: Ha képes vagy elmondani normálisan egy története, hallgatlak... (kortyol egyet a söréből)
- TACSI: Fú, te basszus képzeld (kissé már spiccesen) a szüleim egyszer úgy összevesztek, hogy apukám fogta az óráját és egy kalapácsot és össze és vissza darabolta, inkább törte. Minthogy végtelenített veszekedés legyen. Anya pedig a konyhában négy porcelántányért vágott földhöz. Aztán megnyugodtak. És megterítettünk a vasárnap ebédhez. Anya megkérdezte apát. Lajooos..., de miért az órát? Apa válaszolt. Csak. És békésen megebédeltünk, mintha mi sem történt volna. Igazi családpszichológia, neem? (Mindketten mosolyognak)
- TATA: Az esti gimiben azt mondta az egyik diák, tanár úr, ha én magyarból leérettségizek ingyen eltemettetem. Csak lestem. Kiderült, hogy a fickónak temetkezési vállalkozása volt...
- TACSI: Fú, de durva... És átment?
- TATA: Át... Máskor meg a szakiban elfogyott a kárpitos oklevél, ezért lakatosi végzettségetadtunk a többinek... Abból még volt...
- TACSI: Fú, de gááz... – Mért nem tanítasz már?
- TATA: Bukott tanár vagyok. Azt gondolom, nem tantervet kell tanítani, hanem a gyereket... Feladtam. 25 év után. Nem akarom csinálni. Nem vagyok boldogabb, csak szabadabb... Erről ennyit Tacs... Majd legközelebb mesélek... –
- TACSI: Sok szar bassza meg, sok szar...
- TATA: Az életünk nagy Cet – – rágódunk benne egész életünkön át – mint aki rühellé magát – mint aki Jónás – mint aki próféta nem lehet saját hazájában – meg egyébként sem – mert mindig kiszakad a lapulevél. –
- TACSI: Baazzzz, ez már tiszta Kispál volt... Költő vagy, költő... Lovasi Petőfi Tata Ernő... de azért te is mindig okoskodol Tatafej...
- TATA: Csak egy bukott magyartanárral vagyok... mi mindig okoskodunk...
- TACSI: Na, igyunk még egy kört... What's your poison?...
- TATA: Mi van? Nekem magyarul mond?
- TACSI: Mivel mérgezed magad? Így kérdezi az angol...
- TATA: Ja...Vodka, sör, kisfröccs – mint egy díszítősor... egymás mellett...
- TACSI: Pincéér...
- TACSI: *(énekel)* „Agyamban kopasz cenzor ül, minden szavamra ezer fül – valaki helyettem gondolkodik, valaki helyettem távozik – nem nyerhetek, nem veszthetek, ha nem leszek, hát, nem leszek, szabadíts meg a gonosztól, szabadíts meg, a gonosztól...” (Tacsí kissé ittasan éneklí ezeket az Európa Kiadó-számokat.)
- Tata: Hüüm... Mindenki világhírű zenész akar lenni – ez egy ilyen ország...

Elsötétül az asztal a színpad, Tacsí átül a másik asztalhoz, ahogy két nő ül és helyet cserél Jolánnal és Évi mellé ül

Második párbeszéd:

Egy fiú és egy lány párbeszéde: Ádi, azaz Táci és Évi

Hang: napi ajánlat

Spagetti édesköménnyel ricottával Szerelmes vers: mióta-ciklus párbeszédben –

A két szerelmes megvilágításban, Jolán és Tata, azaz Ernő sötétben.

(A két szerelmes egymásra nézve, ide-oda helyezkedve, térdelve, törökülésben a széken, az asztalon ülve mondják egymásnak a verssorokat, versbeszéddel, úgy mondván, mintha nem szépirodalmi nyelvet használnának, hanem (hét)köz(napi)nyelven)

ÁDI: mióta szeretlek kétszer mosok fogat egy nap

leterítem reggel az ágyat

mióta szeretlek minden nap tiszta zoknit veszek

nem rohanok, nem izzadok meg

mióta szeretlek nem kések olyan sokat, mondom is a bicajomnak, lassíts, Rozál -

mióta szeretlek elhagynám veled Európát

országba gyökerezett lábam szakítsd ki, bírod-

mióta szeretlek a csillagok a Földre estek

édes linzer, poháralátét, testeden ékszer

ÉVI: mióta szeretlek lefolyik a víz a csapban

nincs mosatlan a konyhában

mióta szeretlek van testem

nemcsak a sajtó, rívó lelkem

mióta szeretlek tele a hűtőm, mint a szívem

kevesebb vitamint szedek

leviszem reggel a szemetet

ÁDI: mióta szeretlek nem nézek a lábam elé

borul a bicajom és én pedig térde

mióta szeretlek rosszabbak a bicikliutak

ÉVA: folt,

ÁDÁM: plezúr,

ÉVA: karc,

ÁDÁM: szerelem,

ÉVI: test –

ÁDI: mióta szeretlek sem változtak az emberek

gonoszak, irigyek, kedveszegettek

csak én vagyok egyre szerelmesebb

mióta szeretlek

ÉVI: egyre szebb vagyok, egyre szebb

ÁDI: semmi sincs, csak a te idő

ÉVI: senki sincs, te vagy

ÁDI: mióta

ÉVI: azóta

ÁDI: szeretlek

ÉVI: vagy. –

ÁDI: mióta szeretlek megy a hasam

mióta szeretlek kifordul a számból az étel

mióta szeretlek nem szeretem akiket szerettem

mióta szeretlek nem vagyok beteg.

ÉVI: mióta szeretlek nem érdekelnek az emberek

csinálják magukat nélkülem

ÁDI: mióta szeretlek gyorsabban megy a bicajom
nem csodálom a tájat
téged csodállak magamban

ÉVI: honnan kerülsz nekem.

ÁDI: szeretlek mióta

ÉVI: mióta van

ÁDI: nem érdekelnek az emberek

ÉVI: nem szeretem azokat akiket szerettem. –

ÁDI: mióta szeretlek, várlak, nem tudok már egyedül lenni
úgy, ahogy szerettem.

ÉVI: mióta szeretlek, csak egyszer főztem szét a spagettitészta
és iszonyúan finoman készítem el.

ÁDI: mióta szeretlek, mindig elromlik valami a biciklimen
fék, világítás, defekt.

ÉVI: mióta esik az eső, szeretlek, arcomat simogatja az isten
zokogok, de nem félek.

ÁDI: mióta szeretlek, a könnyeim befelé csepegnek
mossák a szívem, fürdetik.

ÉVI: mióta szeretlek, be van fizetve minden csekkem
nem tartozom senkinek, ugye, neked sem

ÁDI: mióta szeretlek, nem abban a világban élek mint a többiek
behunyt szemmel nézek, nem szabad soha felébrednem.

ÉVI: mióta szeretlek.
befelé zokogok.

ÁDI: mert olyan jó

ÉVI: mióta szeretlek

ÁDI: nekem.

(csók)

ÁDI: No, mit együnk?

ÉVI: Spagetti édesköménnyel ricottával

ÁDI: Jó... (megsimogatja Évát) Édesgumó...

ÉVI: Kis köménymagom... (kéjtelgés, ölelkezés, csók) Ugye, nem leszünk soha olyanok, mint
az a veszekvő, idős pár?

ÁDI: Nem, nem édesköményem, soha, nem, nem.. (egymásra mosolyognak...)

A fény(ek) elsötétül(nek) és a másik asztalon felerősödik a fény

Harmadik párbeszéd

A két idősebb férfi és nő párbeszéde: Jolán és Tata, azaz Jenő.

JOLÁN: Kurva menü, csak erre vagy képes Jenő, impotens vén hülye...

ERNŐ: Hagyjál már békén Jolán még itt is szívod a vérem? Egyél már...

JOLÁN: A Te véred? Arról beszélhetnénk... Kurvapeccér...

ERNŐ: Jolán, megölsz. Miért nem tudsz te szépen beszélni velem?

JOLÁN: Jaj, de érzékeny lettél, mióta impotens vagy... Ernőke...

ERNŐ: Kicsit halkabban Jolán, az istenért... Sosem bocsájtasz meg nekem... Mit tegyek, hogy... Itt vannak a gyerekek, unokák, veled maradtam, befejeztem a csajozást, egy szar alak vagyok, igen, de szeretlek, veled akarok megöregedni...

JOLÁN: Sosem bocsájtom meg neked Jenő, tönkre tetted az életem...

- ERNŐ: Már ezt százszor megbeszéltük... Kiszámíthatatlan, szeszélyes néember vagy... Most mi jött rád megint? Azt mondtad, megbocsájtasz és elfogadsz magad mellett, mer' a család egysége, meg hogy még nem történt soha válás a mi családjainkban... Jolán, menjek el?
- JOLÁN: Csak a szád nagy... Gyáva féreg, a látszat, mindig a látszat...
- ERNŐ: Na, nem mondd, hogy neked nem fontos... a látszat... egyél már, kérlek...
- JOLÁN: Kurva menü... – ennyit érek neked... Az egész életem egy szar menü... bezzeg, a szeretődöt luxus étterembe vitted... – Ti férfiak, mind mocskos állatok vagytok... – Ernő azonnal vidd vissza ezt a spagettit, fővetlen a tészta, savanyú a mártás...
- ERNŐ: De hiszen, szereted a spagettit, 30 éve ide járunk... a legelső menünk is spagetti volt, emlékszel? Édeskőmény...
- JOLÁN: Dugd fel a édeskőményedet, te szívtelen állat... Inkább hozz nekem valamit inni... jéggel... csak így bírlak elviselni...
- ERNŐ: Na, ebből elég, hogy én egy ilyen trágár nőt vettem feleségül...
- ERZSI: Én meg egy ilyen perverz, hűtlen szarházi emberhez mentem..
- ERNŐ: Egészségedre az ebédet, otthon találkozunk... –
- JOLÁN: Otthon?... hol az az otthon?... (duzzog, aztán hirtelen stílust vált) – Ernő... a csirkemellet vedd ki a hűtőből és vegyél a boltba vöröshagymát, paprikát. Paradicsom és krumpli van a spánjzban... csinálók estére egy kis lecsós húst.... –
- ERNŐ: Igen szívem....
- JOLÁN: És Ernő... vidd le a szemetet és tegyél be egy adag ruhát a gépbe...
- ERNŐ: Igen, drágám...

Fény elsötétül Évi, azaz Vicuka átül Jolánhoz, azaz Joli nénihez

Zene: Pál utcai fiúk: Nem szerettelek soha...

Negyedik párbeszéd:

Jolán és Vicuska, azaz Évi

- JOLI NÉNI: – A lélek a test vazelinje, jegyezd meg Vicuskám (remeg a keze úgy issza meg a fröccsét, kilöttyen az asztalra.) – Ebben az édesanyámtól örökölt receptben benne van mindhárom, a test, a lélek és a vazelin is... Spagetti édeskőménnyel ricottával... mer' a férfit a hasán kell, nagyanyáink nagy bölcsessége ez. Olyan ősi, mint a prostitúció – Hasalj, térdelj, gyarapodj – engedd magad, szabadulsz hamarabb...
- VICUSKA: Jaj, Joli néni, olyan nyomasztó tetszik lenni. És szeretem, ha Ádi ölel. Tessék már valami vicceset is mondani.
- JOLI NÉNI: Élet. Igaz, az emberben annyi sírás van, hogy inkább humorizáljon és főzzön... Igazad van, vicceset kell mondani, mindig csak vicceset... No, nézd csak szívem, itt a receptje a csodaételnek spagetti édesgumóval és ricottával. Ezzel magadhoz bolondítod az embered.
- VICUSKA: Joli néni, már megbolondítottam és ő is engem.
- JOLI NÉNI: Tudod Vicuska, a férjem, Ernő a legbátrabb és legjóságosabb önző ember, akivel valaha istalálkoztam... Zenész, rossz zenész, de jó ember. Világhírű zenész akart lenni: De én és a két gyerek lettünk helyette... ebben a receptben házasságunk 30 évének íze... Mikor egy recept lesz egy házasság összetartója... Az vagy, amit megeszel... egy recept egy elbarmolt ifjúkorból... Mindent azért csinálunk, hogy elfedjük, mennyi vágyunk van és tulképpen nem is így akartuk... (legyint egyet)Jegyezd meg Vicuska ezt a vénasszonyos okosságot. Sosem tudod, megcsinálni, amit akkor vágysz, amikor fiatal vagy. Hacsak nem fiatalkorodban, ha akkor nem csinálod, aztán cseszheted lányom... csak néhány recept marad a világ... és a látszat, ami a legfontosabb, túlnő a szíven, a látszat... És a gyerekek felnőnek...
- VICUSKA: Jaj, Joli néni, ilyen rossz hosszú házasságban élni? Űrlifteznek a gyomrom ezektől, amit mondani tetszik... Félek...

JOLI NÉNI: Tetszik nem tetszik a családalapításhoz be kell nedvesedni... és ez nem megy mindenkinek... Az én férjemet mindig bántom, hogy megcsalt, közben pedig örülök, hogy nem kellett gyakran odaadnom magam... Született két gyermekünk... mindkettő előtt spagettit ettünk itt a spagettibárban... kultikus hely... gyereksínáló spagetti... hallottál már ilyen hülyeségeket?... No, mindegy... És tudod, én sohasem léptem ki a klozettből... ha a testemre néztem, mindig nagyon szomorú lettem... Ernővel eléltünk egymás mellett... Ő a legjobb barátom... Írd a hozzávalókat... valóságos csoda ez a étel... – spagettiszív... mi így neveztük el... – És ne félj az jön, aminek kell...

VICUSKA: Tessék mondani Joli néni...

JOLI NÉNI: Hozzávalók :

1 édeskömény gumó, vékonyan felszelve

1 fej lilahagyma

1 gerezd fokhagyma

10 szem koktélpáradicsom, félbevágva

1 marék kisebb bazsalikomlevél

10 dkg ricotta

olaj, só

spagetti

1. a hagymát megdinsztelem

2. a vékonyra szelt fokhagymát és édesköményt együtt adom hozzá, és addig párolom-sütöm közepes lángon, amíg az édeskömény még nem puhult meg teljesen.

3. a félbevágott paradicsomokat minimális olajon egy serpenyőben megsütöm.

4. a tésztát kifőzöm és összekevertem a hagymás édesköménnyel.

5. a ricottát, a sült paradicsomot és a bazsalikomot akkor teszem rá, amikor már szétporcióztam – a bazsalikom nem látványelem, kell nagyon a végéhez.

A jelenetet záró zene és klip: Eminem: Mom's spaghetti

Duna-delta, digitális fotó, 2014.

Uszály – digitális fotó, 2014